

POLITIKAI TANULMÁNY MAGYARORSZÁG KÖZJOGI VISZONYAIRÓL ÉS NEMZET- GAZDÁSZATI VÁLSÁGÁNAK OKAIRÓL.



ÍRTA:

TEPŐKE BÉLA.

<^ 1903. t^>

GRILL KÁ-
ROLY

Ára 3 K.

Az eszmény haladásunk vezércsillaga! — Minden embernek van eszménye. Egy eszmény, melyhez ábrándjait, álmait fűzi, magasabbra helyez mindennél, a melynek megvalósítására, elérésére, vagy legalább megközelítésére törekszik. Szembeszállunk érdekében a hagyományokkal, a hitttel, a közvéleménnyel, megfedkezünk a törvény és az ész parancsairól! — Mind felébb, mind magasabbra emeli követelményeinket a létezővel szemben, — szolgálatában erőnk megedződik és. nincs semmi, a mi elérhetlennek tűnne fel!

Az ifjúság az a kor, midőn az ember legönzetlenebbül képes lelkesedni eszményeiért. Később elhanyaglik a szenvedély tüze s ha a megvalósulás nagy nehézségekbe ütközik vagy kizártnak tekintendő, ha az élet nyomorúságai szorongatják az embert s vállaira a gondok nehezednek, megalkuvásra kényszerítve a létező állapotokkal, lassanként, észrevétlenül elhomályosodik az ideál s helyét a szürke élet mindennapi aprólékos gondjai foglalják el.

Az én eszményemet gyermekkoromban a haza fogalma képezte Hazaszeretetem határt nem ismert s készséggel áldoztam volna fe] életemet a magyar nemzetért! A „szuverén magyar nemzet-állam” volt eszményem! Éreztem ifjúi hevem egész meggyőző erejével, hogy nemzetem kiválóbb, nemesebb minden másnál, ábrándjaimban láttam mily dicsőségteljes, hatalmas, fenséges nemzetem: a magyar nemzet Büszkén gondoltam el, hogy hazámat bámulja és irigyli az egész világ, és öntudatos fölény érzete töltötte el egész lényemet, ha emlékembe jött, hogy ennek az országnak vagyok polgára, hogy magyai vagyok! Képzetelem káprázatos láncolata tovább ragadt még és elhitette velem, hogy lehetséges volna, mikép az egész földteke uralja a magyart! Azután jött egy kor, a midőn a hazáról rajzoll ideális álmok szétfoszlottak. A neki emelt oltárról ledőlt eszményem: Minek mondjam, hogy láttam eltörpülni a fellegeket megjárt ideált, hogy láttam sárba taposni és meghurczolni büntetlenül s hallottam gyalázni nevét, aát a szent nevet, melynek fényét előbbre helyeztem becsületesemnél! S tehetetlenül kellett túrnöm a támadásokat! Ha azt mondták, hogy függetlenségünk formailag áll fönn csak, hogy nemzeti önállóságunk, állami szuverenitásunk látszólagos s hogy kül-

földön szavunknak semmi súlya nincs többé, hallgatnom kellett, mert beláttam, hogy rég elmúlt az idő, mikor a magyar akarátának érvényt tudott szerezni. Abban az időben mély levertség érzete vett erőt rajtam, szívemben gyökeret vert a szenvedés s csalódottan lemondottam minden reményről, hogy eszményemet valaha megvalósulva lássam, hiszen minden törekvés hiábavalónak látszott ez erőtlen, nyugalmas szemlélődésbe elmerült népben újra felszítani az összetartozás érzetét újra felköltetni benne a nemzeti eszmét. Nem egy elsőrangú nemzet, nem egy honszerelemtől lángoló nép ma a magyar, de inkább egy nemzeti intézményeit külérdekekkel összhangzásba hozni törekvő, a saját elhatározásából semmi nagyra nem képes hatalmi tényező.

Vagy talán rosszul látok? Talán a legrosszabbtól való félelem elvette bíráló képességemet s a jövő sötét színeit csak a bora felhője okozza, a mely elszorítja szívemet? Nem tudom magam séni! Néha a kétség, mely hazám jövőjének sorsa iránt eltölt, eltűnik és örthetlennül feltámad bennem egy leküzdhetlen erőérzet, egy új remény, a mely SZÍVÓS kitartással azt kiáltja felém: Nem! Nincs vége még a magyar államalkotó erőnek! Még él hazaszeretet a magyarok szívében! Még nem sorvadt el teljesen a függetlenség, szabadság iránti szeretet a magyarban! Sorsát önhatalmúlag képes irányítani! Ilyenkor elfeledek minden aggályt, Újult ihlet hatja át pillanatokra egész szervezetemet s eltakarja előlem az örvényt, a mely az eszménytől elválaszt. A földi lót ezernyi akadály megszűnt s varázserővel megvalósulva látom ábrándjaimat, a melyek felragadnak a köznapi érzelmek tengeréből, fel egészen, a míg eszményemet elérni vélem! De a szép álom elszáll oly hirtelen a mint jött, mihelyt öntudatára ébrednek annak, hogy megvalósításának a valóságban mennyi akadály van s az ábránd és való megzavart összhangjával eltűnt boldog öntudatlanság mámorából nem marad vissza csak szenvedésteljes vágyakozás. Hiába kísértem visszaidézni megszűntével a szótfoszlott varázst, a megjött tisztalátással meggyőződéselem megingott, kétkedem eszményem a „magyar nemzet-szuverenitás” létében s csak halvány visszfénye kísérti elérhetetlen távolból képzeletem. S mégsem tudok lemondani róla, mégis üzöm ezt a halványodó fényt s reményiem, hogy követve azt, elfogom érni egyszer az igazit, az igazi eszményt!

Fogom-e valaha megvalósulva látni? A magyar nemzet megfogja-e valaha közelíteni a szuverén nemzet-állam eszményét? Nem merem kutatni, s ha tudnám is, hogy minden munkásságom, melyet a nemzeti szuverenitás kiküzdésére kívánok szentelni, eredménytelen fog maradni, habár érezném, hogy a magyar csak addig látszik világhatalmi tényezőnek, a míg szemet hunyunk fogyatékoságai előtt, — én még sem akarom észrevenni a leküzdhetlen akadályokat, melyek elválasztják a magyar nemzetet szuverén jogai független érvényesí-

tésétől. S lenne bár képzeletem imádattal környezett bálványa a jövőendő „magyar szuverén nemzetállam“ elérhetetlen álomkép, én mégis harcot kezdek érdekében, az ismeretlen erővel s üzve halvány káprázatát, a magyar nemzet jövő hatalmának ábrándjába temetkezem.

De ha föltétlen bizni akarok is hazám jövőjében s abban, hogy a magyar nemzet teljesen független önálló hatalommá fejlődhetik, s ha hinni akarom is, hogy a magyarban meg van a szükséges erő és szívósság arra, hogy formailag birt jogainak külérvényt szerezzen idővel, ez csak kétszeresen teszi kötelességemmé bíráló alát venni a létező állapotokat s feltárni azokat a hiányokat, melyek nézetem szerint a magyar állameszme szuverén érvényesülését gátolják. Vizsgálni szándékozom azért: Életképes-e a magyar nemzet? Borsát önállóan, külbefolyástól menten irányítja-e? Jellemezni fogom azokat a tényezőket, melyek a magyar állami szervezet hatalmát az országban és az ország határain kívül befolyásolják. S ha nagy vonásokban vázoltam hazánk közjogi viszonyait, át fogok térni a magyar nemzeti élet terén tapasztalt közgazdasági hanyatlásnak nevezetesebb okaira.

Csak a hibákat, csak a nemzeti élet megnyilatkozásának árnyoldalait kívánom ecsetelni s elkerülöm teljesen a dicséretet. Egyoldalú vázlatrajzom sötét színei ne keltsenek ezért megütközést. Szándékosan hagyom el, a mi az országos állapotok javára billenthetné a mérleget. Tisztán hazám közállapotaiban nyilvánuló visszasságok felsorolására s ezzel azok megjavítására irányul törekvésem. Erre indít az országszerte panaszlott gazdasági pangás s az államkormány elégtelen sikere a részben, hogy gátat vessen a mind nagyobb mérveket öltő általános gazdasági válságnak. Vagyoni romlást emlegetnek mindenfelől, s a hol ennyi méltányos panasz hangzik fel, ott ne lehetne módot találni a segélyre! Valami hibárok kell lenni az államszervezetben, vagy valami visszásságnak az állampolgárokkal való elbánás körül, a mely a legszigorúbb bírálót teszi indokolttá. Őszintén és tartózkodás nélkül fogom kimondani mindezért véle-
. menyemet. Ha nagyon messzire megyek, vagy tévedek, könnyű lesz annak ellenkezőjét bizonyítani és senki érdeke sérelmet így nem fog szenvedni, ha pedig igazat mondok s szavaim leplezetlen hangja érdekeket talál sérteni, vagy talán kellemetlen visszhangot kelt némelyeknél, ezt el nem kerülhetem s nem is akarom elkerülni, hiszen jól tudom, hogy a mi egyesek érdekeit előre viszi, még ha az ország többségének érdekét szolgálja is és igazi nagy szükségleteket kivan orvosolni, ugyanaz szükségkép kell hogy ártalmára legyen más érdekköröknek s hogy az élet harezában, a hol egyfelől haladás mutatkozik, ott az rendszerint másfelől érdekek pusztulását eredményezi. Nyílt szókimondásom nem lesz azért rokonszenves mindenkinek, de

nélküle a létező viszonyokon változtatni akarni nem lehet. Nem riaszt ez okból vissza a leszólás vagy kíméletlen támadások sorozata, a mely miatta érhet; s nem aggaszt, hogy úgylehet joggal szememre fogják vethetni, hogy elégtelen tudással és elhamarkodott Ítélettel a létező jogrend védőbástyáit támadtam meg. Az országos érdekeket illető nagy kérdésekben igyekeztem tudásom fogyatékoságát szorgalommal pótolni s ha sokban téves lesz felfogásom, mégis megnyugvással nézek a jövő elébe. Hiszen hibát csak az nem követ el, a ki semmire sem törekszik s ón úgy vélem, az erkölcsi érdem mértékét nem a siker és tudás szabja meg, s nem az határozza meg, hogy mit érünk el, de hogy mit céloztunk, hogy a jó, erkölcsös, magasatos-e az, a mit óhajtottunk; s ha azon jogot követelem magamnak, hogy meggyőződésemet nyíltan kimondhassam s követhessem, sérténém bár ezzel a kötelező meggyőződés tóteleit s vétenék bár megdönthetlenségnek vallott bálványok ellen, én azt gondolom, mégis helyesen cselekszem, mert a természet isteni rendje által belém oltott törvényt követem. Nem kérek ezért elnézést hibáimért. Azok közül pedig, a kik hivatkozva nagyobb tehetségükre, szigorú ítéletükkel e tanulmány érdemét fogják alászállítani, lehetnek elismerem hivatottabbak, de érzem, nem lesz egy sem, a ki nagyobb hazaszeretettel, becsületesebb törekvéssel állhatna hazája szolgálatába. Nem lehet, a ki tisztább meggyőződéssel szállana síkra a magyar nemzet jogai és érdekeiért!

Ez a tudat ad bátorságot nekem arra, hogy bírálathoz alá vegyem talán szokatlanul éles modorban a hazámban uralkodó jogrendet.

1. Magyarország mint szuverén hatalom.

Szuverén hatalom alatt egy teljes önállósággal bíró állam értendő, oly államhatalom, melynek önczélúsága kérdés tárgyát nem képezheti. Az ilyen államban az államfenséget a nemzet gyakorolja korlátlanul. Az a nemzet, mely az összetartózság érzetében egy gondolattal és érzellemmel nemzeti eszmékért lelkesedni, öntudatosan, külbefolyástól menten önrendelkezni képes, az a nemzet szuverén.

A teljesen szuverén állam, mint független hatalom önczélú. Önmagáért létezik egyedül s bár a szuverén hatalomnak is, mint minden helyes alapokon fejlődött uralomnak, czélját a polgárok boldogítása, azok műveltsége és gazdasági függetlensége kell hogy képezze, az irányadó elv az állami érdekek elintézésésekor mégis nem az egyéni érdek előmozdítása lesz, de a nemzet nagysága és hatalma. Ez a hatalom a nemzetszuverenítésben nyilvánul.

Nemzetszuverenítés oszthatatlan hatalom, a nemzeti egység külsőleg is nyilvánuló korlátlan akarata, melynek irányát egyedül a saját független nemzeti létének biztosítása és érvényesülése határozza meg. A szuverén államban minden a nemzetért van, mindent a nemzet tesz, minden a nemzet akaratától függ, mert az állam önczélú s az állam a nemzet.¹⁾ A mely államban az államhatalmat az

1) Teljesen egyetérték volt tanárom Kuncz Ignác egyetemi tanár előadásai-ban és „Nemzet állam” tankönyvében kifejtett nézetével, a kinek nagy tudása iránt mindenkor a legmélyebb tiszteletet éreztem.

egész nemzet s annak minden egyes tagja gyakorolja s csakis a nemzet mint oszthatatlan eger esz, a mely államban az egész nemzet érdeke van képviselve az államhatalomban és kizárólag a nemzet mint államalany érdeke érvényesül minden külérdekre való tekintet nélkül, ott nemzeti uralom létezik. Ha az államban a nemzet cselekvésének irányítása idegen befolyástól mentes s az államakarat merőben az egész nemzet mint államalany szervei együttműködésének természetes eredménye, akkor az államszervezet alapja a nemzet akarata, akkor az állam alkotmánya nemzeti ós szuverén; hol ellenben az államalany cselekvése és akarata nem merőben a nemzet akarati elhatározása, a hol nem egyedül a nemzeti szempontok irányadók az állam cselekvési köre meghatározásánál, a hol az államhatalomban nem a nemzet önérdeke a vezérmotívum s a nemzet akarata függetlenül nem érvényesítheti s még talán belügyeiben sem határozhat korlátlanul, ott szuverén nemzetállamról, független államszervezetről szó nem lehet. Hiába hivatkozik egy ilyen állam történelmi tradíciókra, elmúlt századok véres dicsőségére, nemzeti létét megalapított szerzési címre! Csak valódi érték tart fenn nemzeteket szuverén államok sorában s az egykor birt független nemzeti létet az önrendelkezési képesség megszűntével egy nép sem követelheti hagyományul. Szótfoszlott hatalmával véget ér független nemzeti léte. Jog, független államhatalmi érvényesülésre nincs s egy nép csak addig számít az önálló nemzetek sorában, a míg hatalmi értéke helyet biztosít neki közöttük. A múlt dicsőségének elfakult emléke nem elegendő ahhoz, hogy egy degenerált, hazaszeretetlen és nemzeti szellemben elárvult, akarata érvényesítésében tehetetlen, szervezetében elgyöngült nemzet, független állam létét fentartsa. Az ilyen állam elveszti az önálló nemzeti létét, akármily jogszerű lett volna is keletkezése, mert a nemzeti lét nem jog kérdése, de valamely nép tényleg birt hatalma. Van, vagy megszűnt. Annak tagadása vagy elismerése nem változtat a világrenden s a legvérlázítóbb kegyetlenséggel létesített nemzeturalmat épp úgy el kell ismernünk, a mint az idegen hatalom alá került bukott államot a független nemzetállamok sorából törölni kényszerülünk. Nem változtat ezen a tényen az, hogy egy nemzet erői elsorvadása önhibájának következménye-e, vagy véletlen, a világtörténet mozgató erői alakulása folytán következett el. A nemzeti létnek és nemzetszuverénitásnak a hatalom, erő és vagyon nélkülözhetlen kelléke s a nemzet kizárólagos önrendelkezési képessége az államterületen a szuverén nemzeti lét fennállhatásának döntő és elkerülhetlen előföltétele.

A magyar nemzet kizárólagos önrendelkezési képessége a magyar államterületen s a nemzetügyekben a fennebbiek szerint tehát az a kritérium, melytől a magyar szuverén nemzeti lét fennmaradása függ, ez oly alapfeltétel, a mely nélkül Magyarország mint önálló állam

fenn nem állhat, szuverén nemzetállamnak nem tekinthető. Függetlenül kell megóvnia azért hazánknek önrendelkezési jogát s nem szabad megtérni, hogy bármi más hatalmi alany akaratának irányt szabjon, mert ezzel megszűnne állami, léte.

Megőrizte-e nemzetünk önrendelkezési képességét? Függetlenül intézkedik-e az államiságát érdeklő ügyekben? A nemzet érdekei megóvása-e az a cél, mely az államakaratban kifejezésre jut? Erre fogok az első szakaszban kiterjeszkedni, minden szoros értelemben vett rendszer nélkül. Hogy nagy hatalom-e monarhikus szervezetében és Ausztriával való együttes működésében hazánk, s hogy a monarhia mint összetartozó egész, mily befolyással bír nemzetközi kérdések eldöntésénél, azt e fejezetek körébe nem fogom vonni s legfeljebb annyiban érintem, a mennyiben tekintetbe jöhet a magyar állam joga külügyi önálló intézésére. Egyedül és kizárólag csak a magyar uralmi szervezetben előállott erőhatalmi változásokkal fogok foglalkozni.

Magyar nemzetszuverenitás! Ez a tétel. Bizonyosan sokan a sovínisták közül fölháborodással fogják visszautasítani a sértő kételyt, melyet e kijelentésem magában foglal. Nemzetszuverenitás! Lehet-e ez kérdés tárgya? Nem bizonyítja-e létét minden országos intézményünk? Nem szól-e mellette a köztapasztalati tények egész sorozata? Nincsen-e független felelős államkormányunk és alkotmányos törvényhozásunk? S ki tudná felsorolni mindazokat a sarkalatos alaptanokat, melyek intézményes biztosítékait képezik a magyar nemzeti önállásnak!

Úgy van! Nem is akarom kétségbe vonni, hogy ha az alaki jog jöhet csak kérdésbe, hogy szuverén nemzet vagyunk. Mi vagyunk akkor a világ legfüggetlenebb, legszuverénebb nemzete, de kifeje-

zésre jut-e az államhatalom érvényesülésében minden téren szuverenitásunk? Mert a formális jogot igazi érvényűvé a forma tökéletessége még nem, csak az általa kifejezett belső igazság értéke és érvényesülése emelheti, s a mint az alakosságok szigorú betartásával az eszményi igazság ellenére fentartott törvényes szokást tiszteletben tartani nem lehet erkölcsi kötelesség, ép úgy egy nemzetet, a mely szuverenitását az államhatalomban föltétlenül nem tudja érvényesíteni vagy legalább is nem érvényesítheti akaratát mindenkor az ország érdekeinek megfelelően, habár azt alakilag abszolút önjogának vallanak is létező intézményei, még sem lehet teljesen szuverén nemzetnek tekinteni. Csak a mely államban a nemzet akarata korlátlanul jut kifejezésre, s a mely államban a nemzet önállóan intézi a maga ügyeit érdekeinek megfelelően és tekintet nélkül bármely más érdekkörre, ott lehet csak szó teljes szuverenitásról, mert a szuverenitás: egységes és korlátlan nemzeturalmat jelent. Nem bizonyítja még magyar hazánk állami önrendelkezési jogát e szerint az, hogy intézményes garanciákkal bír arra nézve, hogy függetlenül érvényesíthesse akaratát, de szükséges volna, hogy jogainak tényleg külérvényt szerezzen minden téren és minden körülmények közt. Sokat hangoztatott függetlenségünk azonban épen az ország életérdekeit legközelebről érintő kérdésekben gyakorta nem jut teljes mértékben kifejezésre. Ezen nem is lehet megütközni! A hol két oly ellentétes érdekkörrel bíró állam, mint a magyar és osztrák kifelé egy érdekkörnek jelentkezik és gazdasági válhátlan kapcsolatban van, a hol két tradícióban és gondolkodásban oly különböző nemzet életrendjét évtizedeken át egy azonos törvények határozzák meg, ott könnyen előállhat az az eset, hogy valamelyiknek nemzeti érdekei korlátlan érvényesítéséről le kell mondania, s akkor már az ilyen állami szövetség alatt egyik szuverenitása csorbát szenved, mert minden korlát egyúttal kényszer is s a kényszer a független elhatározási szabadság megszűnésével egyértelmű.

Lesznek talán, a kik ezen állítással ellenkező nézetet fognak vallani, azzal érvelve, hogy ha két állam viszonya a kölcsönösségen alapul s ha nevezetesen önkéntes elhatározásból mondtak le önrendelkezési szabadságuk független irányításáról, hogy akkor a jogaik tekintetében tett kölcsönös engedmények önrendelkezési szabadságukat nem érinthetik.

Lehet, hogy elméletileg igazuk van, s elismerem, korlátozhatják magukat a nemzetek jogaik érvényesítésében, de ezen korlátok határa mindig csak a nemzetek életérdeke lehet. Nem vonatkozna tehát ez az érvelés hazánk viszonyára Ausztriához, mert a tényleg fennálló monarchikus kapcsolat nem felel meg minden ízében a kölcsönösség és egyenjogúság követelményeinek és határozottan nemzeti érdekeink sérelmével jár. El nem fogadhatom azért magyar

nemzeti szempontból azt a szokásos érvelést, hogy az állami akarat függetlenségének elvesztése, ha az magának az államnak szerződésileg kifejezett akaratából történik, nem befolyásolja a szuverenitást. A szuverenitás semmiféle korlátozást a „nemzetérdek“, az „államérdek“ érvényesítésében nem tűr meg. Érvényesítésének egyedüli határa az államérdek. A nemzeti célszerűségi tekintetek megszűnésével vagy módosulásával változnia kell az államakaratnak is és ennek el kell söpörnie a nemzet szabad érvényesülését akadályozó minden gátat, még ha ellenkező irányban kötötte volna is le magát előbb a nemzet. A hol magasabb fontosságú nemzeti érdekek követelik az állampolgárok kívánalmi „ideiglenes“ figyelmen kívül hagyását, csak ott szabad megtérni a nemzeti irány kifejlődésének és érvényesülésének hátráltató akadályait.

Mi nálunk nem így van. Országos politikánk kiemelkedő vézélve nem a magyar államhatalmi érdekek kíméletlen és következetes kiküzdésén sarkallik, de az opportunizmus elveit vallja s az Ausztriával való barátságos viszony fentartására helyezi a döntő súlyt. Innen van, hogy kitérünk minden kérdés elől, mely megzavarhatná a jó viszonyt köztünk és a monarchia másik állama közt. Sikertült a békét megóvnunk s ez a siker pusztulásunk útjelzője, mert a barátságos viszonyt nem a kölcsönös engedmények biztosították! Mi egyedül hoztuk meg annak minden áldozatát, mi reánk hárult minden hátránya és terhe a nélkül, hogy a jogokban egyenlő részünk lett volna. Közös ügyeink intézésében hatáskörünk inkább névleges, befolyásunk láthatólag nem érvényesül s csak az azokkal járó terhekben van bőven és mértéken felül részünk; de mi mégis ragaszkodunk a közösséghez! Meg teszünk mindent, a mit csak kivannak tőlünk, hogy ebben az áldatlan kapcsolatban megmaradjunk!

Megingott a nemzeti önczélúság öntudata? Vagy nem volna erőnk független nemzeti akaratunknak érvényt szerezni? Nemzetszuverenitásunk merőben önámításon gyökereznék, avagy a magunk elhatározásából mondottunk volna le nemzeti életfeltételeinkről s szuverén jogaink érvényesítéséről? Hiszen úgy látszik, hogy a magyar nemzettel a monarchia érdeke mindenben ellentétes s hogy a monarchia kívánsága mindenkor előbbre való!

A magyar nemzet önczélúságába vetett hittel megszakadozott azonban a láncz is, a mely az egykor a haza iránti áldozatkészségben és szeretetben fölülmúlhatlan nemzet állampolgárait *egj* érzésben, a magyar honpolgárság érzetében forrasztotta össze s a magyar nemzethez való tartozás büszkeségének öntudatával hervad el a magyar nemzeti hagyományok iránti tisztelet. Van-e még nemzeti ügy, mely ma fellelkesíthetné az egész országot, hogy egy akaratral ragadjon fegyvert kiküzdéséért? Nehezen hiszem. Kihalt a tettérő a magyar szívéből. Hiányzik a közös nemzeti eszmény a magyar

szuverén nemzetállam eszménye, melyet a monarhia fényesebb hatalmával s nagyobb terjedelmével mégsem tud pótolni s nem is fogja felölelni soha a szűkebb, szegényebb, feledésbe menő fogalmat, a hazát.

Haza! Ki ne ismerné, ki ne imádná e nevet, mely mindazt magában foglalja, a mi gyermekkori emlékeinkkel összefügg s rendszerint felölel mindent, a mi kedves előttünk, mindent, a mi a miénk jót, rosszat, szomorút és vígat, egy szóval, a miért élnünk érdemes. Haza és szabadság! Ez a két szó kíséri vérrel írt sorokkal a magyarok történetét. Ezek lelkesítették tetteire őseinket s mentették meg nem egy ízben nemzetünket a rabszolgaságtól. Ezeket ismételték, valahányszor zsarnok uralom ellen szövetkezett a honszeretet s bérczet és völgyet megrezegtetett fanatikus fellángolása. Szép magyar hazánk! Mily nagy voltál egykor, s ma mély árnyakat vet hatalmad alászálló napfénye. Tagadjuk ugyan nemzeti dicsőség elhanyaglását, nem akarjuk látni, hogy szabadságodat az elkövetkező sötétség eltemeti, bizunk benne, hogy fel fog még támadni újra Magyarország hatalmának hajnalhasadása s lekötve tart rajongó képzeletünk s a hit, hogy túl az ország határain nem lehet semmi jó és nincsen boldogság! Mi elfogultak! Nem vesszük észre, hogy az ország ereje fokozatosan száll alá s nincs semmi remény, hogy gyöngülő szervezete új erőre kapjon. Pedig úgy van. Sajnálatos. A jövő nemzeti nagyság iránti bizalomra kevés okunk van. A magyar nemzet, a mely egykor erőben győzedelmesen versenyzett Európa minden hatalmasságával, ma országos ügyei nagy részében nem rendelkezik öncélúsága folytonos szem előtt tartásával s nem képes az ország lakossága némely rétegeinek megélhetését biztosítani. Mire fog ez vezetni? Már is találkozunk a végromlás előjeleivel. Az ország őstermeléssel foglalkozó lakosai, a földbirtokosok és mezei munkások az elszegényedés és megélhetés gondjával küzdenek, a hazai ipar nem fejlődik s míg az országos terhek egyre nőnek, a nép munkabíró része kivándorol. Kiválóan az ország lakosságának leg-

alsóbb rétegeiből vándorol ki a munkaképes fiatalabb elem tömegesen s akadnak községek, a melyekben nem maradtak vissza csak betegek, aggok, serdületlenek s a nők egyrésze. Miért vándorolnak ki? Megérezték volna a magyar nemzet államalkotó képességének tenyésztését előre, vagy önkéntelen kényszerből távoznak?

Az alsóbb néposztály kivándorlását elég könnyen megérthető okok idézik elő: Megélhetésüket itthon csak nehezen találják meg, jólétre az országban szert tenni nem tudhatnak s előhaladásuknak semmi módja nincs, menekülnek ezért szülőhazájukból, a melyhez a nyomorúságban eltöltött ifjúkor emlékein kívül nem köti őket sem hagyományos érdek, sem vagyoni tekintet, gyakran még a magyar nemzethez való tartozás öntudata sem. Miért maradnának meg ebben az országban, melynek történeti hagyományait, sokan még nyelvét sem ismerik s a mely föld nem az ő hibájukból veszített hatalomban és fényben? Hazaszeretetből? Mi végeredményben a hazafiasságnak, honszeretnek alapja? Nem a leszármazás s a faji összetartozás érzete, ezek jelentéktelen tényezők kifejlődésénél, a honszeretet leglényegesebb eleme, az önfentartás ösztöne.

A megélhetés lehetőségének rendszerint legjobb talaja a haza. Védelmet találunk benne, érdekeinket oltalmazza, előhaladásunk, megélhetésünk legjobb lehetőségét megadja s ez szeretettel tölt el a haza iránt. Az a nép, a mely folytonosan a nyomorral küzd, a mely elszegényedik és minden életküzdelem és erőlködés daczára jólétre szert tenni nem tud, vagy az, a mely az államnyelvet nem beszéli és nem bírja, abban nem fejlődhetik ki a hála és szeretet szülőföldje iránt, annak a népnek nincs oka megmaradni hazája határai között, Lehet-e ezért hazafiatlansággal vádolni azt a szegény munkás népet s ha jobb megélhetést megy keresni távoli országokba, lehet-e ezt rossznéven venni tőle? Nem lehet. A hazaszeretet nem kötelesség, de érzelem kérdése s az egyéniségben rejlő természeti szükségszerűség. A hazaszeretet az állam és polgár közt fennálló kapcsolat kényszerű eredménye, a mely csak akkor szűnik meg, ha az államhatalom részéről nem találja meg a polgár a méltányos védelmet, s az állami élet oly megterheléssel jár reá nézve, a mely boldogulásának alapfeltételeit támadja meg, de sőt akkor sem még! Ha a nemzeti jogok üres fogalommá váltak, még akkor is a haza egyesíti magában mindazt, a mit szeretünk, s ha magyar hazánkban a nép nem találja megélhetését és kivándorol, nem azért teszi, mintha megszűnt volna szeretni szülő hónát, de daczára ragaszkodásának hagyja el az országot a tehetetlen szenvedés fájó érzetével, látva, hogy az otthon istenei¹⁾ tűzkörében megélhetését tovább nem találja.

1) „Lares“ fordítását kísérlettem meg¹⁾.

A közállapotok tarthatlanság a az indító ok, a mely a népet kivándorlásra készíti. A tömeges kivándorlás a kedvezőtlen anyagi viszonyokra vezethető vissza s arra utal, hogy a polgárok az államban nem találják kellő megélhetésüket. Mit tesz az állam, hogy ezen, a nemzet erejét pusztító vésznek — a kivándorlásnak elejét vegye? Tűr megadással. Nem tudja megszüntetni az okokat, melyek az állampolgárok életfeltételeit megtámadják s nem akadályozza meg a további kivándorlást sem. Államhatalma érvényesülésében a kivándorlással szemben úgy tűnik fel: a „laisser faire, laisser aller“ elvét tartja leghelyesebbnek. Létkérdése van megtámadva! Egyfelől a polgárok végelszegényedése, másfelől az ország egyes vidékeinek elnéptelenedése fenyegeti — s az állam passzív magatartást tanúsít. Ezt követte mindenkor a nemzetiségekkel szemben, ezt követi a kivándorlás kérdésében, s a mint meghagyta a magyar nemzeturalom ez országban való ezredéves uralkodása alatt az ország különféle nemzetiségei mindegyikének idegen hagyományait, idegen nyelvüket, eltérő szokásaikat s következetesen arra törekedett, hogy minden nemzetiségnek egyforma erős jogokat és kedvezményeket nyújtson, a minnek az volt következménye, hogy nem jöhetett létre az ország lakossága között egy összeforrasztó nyelvi kapcsolat, a mely egységes nemzetté szervezte volna az ország egész népességét, ép úgy a kivándorlás kérdésében a legmesszebb menő engedékenységet tanúsítja az állam. Irtózik az erőszakos eszközöktől s az egyén jogából indulva ki azt vallja, hogy hazát cserélni természetes joga mindenkinek, mert e jog múlhatlan tartozéka az egyéni szabadságnak: senkit el nem lehet tiltani attól, hogy az élet jogai elnyerésére ne törekedhessék és boldogságát ne keresse. Ám ezen elv indokolt az egyén szempontjából, de teljesen téves, ha ezt nemzetjogi szempontból vesszük vizsgálat alá. A nemzet nem tartozik elismerni semmiféle egyéni jogot, a mely önczélúságával ellenkezik, — mert az államban az egyén joga semmi, — egyedül mérvadó a nemzet joga és érdeke. Ott, a hol az egyén joga összeütközésbe jön a nemzetével, ott az állam az egyén jogát figyelembe nem tartozik venni és nem is veheti. Az állam önczélú, azért elsősorban a maga feladatai és czóljai megvalósítására kell törekednie. Nem folytathat öngyilkossági politikát s a hol a kivándorlás már oly mórveket ölt mint minálunk, hogy visszahatással van az ország egész gazdasági életére, ott elkerülhetlen, hogy az állam erőszakos eszközökkel is meggátolja a lakoságnak kiáramlását. Ha a magyar állam egyáltalán súlyt helyez arra, hogy megvédelmezze nemzeti érdekeit, s ezt szuverén államnak nem akarni nem lehet, akkor az ország lakosai a népszaporulattal arányban nem álló kivándorlásának véget kell vetni. Le kell kötni ehhez a röghöz legalább azokat, a kik mostanig benmaradtak az országban, hogy egymásra utalva a kétségbeesés erejével fel-

vegyék az áldatlan harcot a mind közelebb fenyegető rémmel, a terjedő gazdasági pusztulás árjával. Együttes erővel, egymásra támaszkodva s ellenszegülve az idegennek, talán megtalálják a módot, hogy megszüntessék a mai általános válságot.

A kifelé törekvő áradattal szemben a magyar állam szuverenitásából folyó korlátozási jogával nem él, de a visszamaradott lakossággal szemben viszont szintén nem gyakorolja szuverenitásának a nemzet iránt fenálló kötelmeit.

A magyar állam megszilárdítására kellene irányulnia az államhatalomtörekvésének. Mennyiben észleljük ezt hazánkban? Az ország keveset változó nemzetiségi alakulásai folytán, az államra hárult összeforrasztó nemzeti munka nehéz kötelessége, nem halad előre! Ma is ép úgy mint évtizedek előtt, a legkülönbözőbb nemzetiségekből formálódik a magyar nemzet. Hazánk vidékei egynémelyikén a nemzetiségi frakciók tenger sokféleségével találkozunk — nemzetiségi töredékekkel, a melyek a magyar nemzeti eszme iránt legkisebb fogékonysággal sem bírnak s a melyek nemzetiségi aspirációkkal telített érzelmvilága a magyar nemzet egybeolvasztó törekvésével ellentétes, attól ellenséges sánczokkal elhatárolt állást foglal el. Szász, román, horvát, szerb, szláv nemzetiségek megannyi széthúzó politikai agitációnak képezik forrását s ezeket a magyar államhatalomnak volna föladata egynyelvű politikai magyar nemzetiségi forrasztani. Óriási föladat ez elismerem, de távol is vagyunk annak megoldásától, s míg az államhatalom ábrándos reménységgel türelmesen várja, hogy a Magyarországot alkotó nemzetiségi „chaos“-ból természetes fejlődés útján magától bontakozzék ki az egységes magyar nemzet-állam, addig a nemzetiségi propaganda szította gyűlölet untalan mocskolja, hurcolja, tépi az államtekintélyt, alig kímélve meg az elszigetelt törzsökös magyar vidékeket a nemzeti ihletet sértő támadásoktól. A nemzetiségi agitatio akadályozza meg, hogy a magyar államalakulás

nehéz vívódása sikerre vezessen! Csüggedés hatja át méltán a hazafias érzést! Mikép erősödünk nemzetileg, mikor a magyar faj befolyása a nemzetiségi vidékeken mind jobban elvész s a nemzeti érzés régente hiányos kifejlődését, újabban ott nemzetellenes érzület váltotta fel, egyenesen a magyar államszervezet megbontását hordva jegyében. Mire való az államhatalom, ha nem szolgálja a nemzet ügyét a nemzetiségi küzdelemben s megtűri, hogy porba vonják utón útfélen a nemzeti lobogót? A céltudatos és alattomos nemzetiségi izgatás ellenében miért viselkedik oly passzivitással“?

A magyar állam nem érvényesíti a nemzet eszmét hatalomként a nemzetiségekkel szemben. A nemzet megerősödést tűzte ki ugyan célul, de irtózik minden erőszakos eszköztől s a magyar állameszme ellen irányuló törekvéseket engedékenységgel és elnézéssel kívánja lefegyverezni. A magyar nemzeti politikának a nemzetiségi áramlatok ellenében tanúsított ezen magatartása eredményezi, hogy a magyar nemzeti eszme nemzetiségi vidékeken propagatív erejében mindinkább gyöngül s hogy a nemzetiségi alakulás annak rovására tért hódít. Ezen kedvezőtlen fejlődési irányzat különben részben a magyar alkotmányban birja gyökerét: Kizárta a magyar állam polgárainak egy nemzetté tömörülését már eleve az 1868. XXX. t.-cz.¹⁾, kiszolgáltatva a magyar állam egyes addig szoros értelemben vett alkotó részeit a horvátosításnak. Hasonlókép az 1868. XLIV. t.-cz.²⁾ is hozzájárult ahhoz, hogy a magyarosodás nemzeti szükségességet ne képezzen: E törvény az észszerűség határait figyelmen kívül hagyó nagylelkűségével nem teremtett kényszerű érdekközösséget a különnyelvű magyar állampolgárok között és feladta annak lehetőségét, hogy a célszerűség és szükségesség fegyverével meglióditassanak a nemzetiségi régiók, a magyar nemzet nyelvi egységének. Az 1868: XLIV. t.-cz. az ország minden polgárát bármily nemzetiséghez tartozott legyen az, a magyar nemzet egyenjogú tagjának nyilvánította s az egyenjogúságot csak annyiban vonta külön szabályok alá, a mennyiben ezt az ország egysége a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetősége s az igazság pontos kiszolgáltatása tette szükségessé. Alkotmányunk ezen az 1868. XLIV. t.-ez.-ben foglalt sarkalatos alapelve: a nemzetiségi egyenjogúság — államhatalmi szempontból már egymaga súlyos tévedést rejt magában, — azonban ezen törvény daczára talán sikerült volna a nemzetet-összeforrasztó nemzeti kapcsolatot megteremteni, ha országos politikánk a magyar állam lakosságának gazdasági válságát nem idézte volna föl. Az általános gazdasági bajok az igazoltnak tetsző ürügyek egész sorozatát

¹⁾ 1868. XXX. t.-cz. a mai Horváth-Szlavoniát széleskörű autonómiával ruházta fel, kiszolgáltatva ezen országrészt teljesen az elhorvátosító propagandának.

²⁾ 1868. XLIV. t.-cz. a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény.

szolgáltatták a magyar nemzetellenes izgatásnak s megszüntetve a jó viszonyt a magyar nemzet különböző nemzetiségei között, a magyar állameszme gyűlöletét támasztották a nemzetiségi vidékeken. Az ország határain belül képződött ellenséges irányzatok mindinkább elmérgesítették a jó viszonyt a nemzetiségek és a nemzeti eszme között s a gazdasági viszonyok okozta sértett életérdekek a magyar nemzeteszme sértegetését napirendre emelték.¹⁾

A nemzeti türelemnek is vannak határai! Melyik az a nemzet, a mely eltúrné, hogy állampolgárai nyíltan avagy titokban szövetkezzenek tekintélye megbontására, a mely szótlanul elszenvedné, hogy bálványait bántalmazzák, jelvényeit bemocskolják, történetét meghamisítsák, nemzeti érzületét, nemzeti dalait határain belül ócsárolják!²⁾ A magyar nemzet az egyetlen, a melynek türelme úgy látszik határtalan. Nem kel haragra, ha szentségeit meggyalázták, nem gyűjtja fel a megtorlás fáklyáját, hogy elégesse a hazaszeretet lángjával a kúszó férgeket, a melyek gyilkos lehetetükkel a magyar nemzetállam megbontására törekednek. A nemzeti sérelmek megtorlásánál az egyedüli tekintet nála, megállapítható-e a közbotránkozást keltett cselekmény fölül az, hogy törvényellenes s a büntetés milyen mórtékát írja elő a magyar törvénykönyv. A magyar törvények³⁾ pedig oly sokféle, kiterpretatiót engednek meg, vagy oly enyhék, hogy a vétkes 'sM'airVfelelőssögre sem vonható, vagy még akkor is mentesül -a..Hürltítés megérdemlett mértékétől.

1) Különösen Horvát-szlavóniában gyakoriak a sértések, nevezetesen a zászló sértések. Minden magyar nemzeti ünnepre esik legalább egy. Legutóbb a „Budapesti Hírlap“ aug. 22.-i száma ad hírt egy ilyenről: „Szlavónia Szerem vármegyéjének Nikinczi községében a m. király születése napjának ünnepi tiszteletére a református templomra tűzött magyar zászlót éjnek idején ismeretlen tettesek leszakasztották és meggyalázták. Érdekesnek találok itt felemlíteni, mint alkotmányunk egy különlegességét, hogy Horvát-szlavóniával szemben nemzeti eszményeink sértése esetében úgyszólván nem is védekezhetünk. Büntetőtörvényeink hatálya az 1878. V. 5. és 1879. XL. 2. §§. értelmében nem terjed ki a magyar állam egész területére, hanem annak csak Horvát-szlavónián kívüli részére. Az ország horvát-szlavón részei büntető ügyekben önkormányzatilag járnak el. E szerint előáll az az érdekes eset, hogy említett államalkotó részszel szemben rosszabb helyzetben vagyunk, mint a külföld ellenében. A külföldtől elégteltelt diplomatiái után kikényszeríthetünk, Horvát-Szlavóniától nem, mert ő a magyar állam alkotó részét képezi, de bár alkotórész közjogunk és törvényeink szerint, mi még sem szólalhatunk fel, ha a nemzetünk ellen vétett bűnösök üldözéséről és büntetéséről van szó.

2) Itt az 1902. június 22-ki Budapesti Hírlap Nagyszében és Fogarasra vonatkozó hirei lebegtek leginkább szemem előtt.

3) Az 1878. V. t.-cz. III. és IV. fejezeteiben vannak a legszigorúbb törvényes intézkedések a magyar nemzet ellen elkövetett bűntények, nevezetesen: a hűtlenségre való csábítás; az alkotmány, a törvény ellen való vétkezés s a nemzeti ségek ellen való izgatás megtorlására; de a fogalmi meghatározás az interpretatio rendkívüli sokféleségét engedi meg s a megállapított büntetés mértéke a bűn-

A magyar állam szuverenitását az ország nemzetiségei ellenében kellő mértékben nem érvényesíti s kicsinyli azokat a törekvéseket, a melyek a magyar államszervezet megromlását célozzák, pedig ha a magyar nemzet-államot valaha elérni kívánja s a magyar nemzeti eszmét minden vonalon győzelemre akarja vezérelni, akkor a módot is akarnia kell! Ha az ország minden részében a nemzetiségek magyarosodását kívánjuk s azt óhajtjuk, hogy a nemzetiségek beolvastásával a magyar állam átalakuljon egységes nemzetállammá, akkor a nemzetiségekkel szemben engedményeket tennünk, azokkal szemben kiméletelességet tanúsítanunk nem szabad, akkor a magyar nemzeti politikának következetesnek és kérlelhetlen szigorúnak kell lenni.

A magyar nemzetnek a nemzetiségi kérdés állambontó tendenciáit szuverén hatalmánál fogva meg kellene törnie s erősítve és ellenőrizve a magyarság terjesztésére kifejtett nemzetmunkát a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény módosításával és a nemzetiségi izgatással szemben tanúsított eljárás súlyosbításával, nem egyenes kényszer útján ugyan, de a magyarságnak adandó nagyobb kedvezések által a magyar nemzeti érzés erősítésére s a nemzeti eszme diadalának kivívására kellene törekednie.

tény súlyához mérten nem elég nagy. Ugyanez állítható az 1879. XL. t.-cz. I. fejezetéről. Hihetetlen enyhe, például a 87. §. intézkedése, a mely sajnos nálunk igen gyakran előforduló zászlósértésekre vonatkozó megtorló intézkedéseket tartalmaz. Az 1879. XL. t.-oz. 37. §. így szól: „Két hónapig terjedhető elzárással és 300 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő: a ki az ország nyilvánosan kitűzött czimerét vagy zászlóját, úgyszintén a.....hatóságok által nyilvánosan használt zászlót vagy czimert meggyalázó szándékkal bemocskolja, megrongálja, vagy leszakítja.“ Azt, a ki szándékosan követ el merényletet a nemzeti nagyság ellen s ezt megalázni kívánja, sokkal szigorúbban kellene büntetni.

A míg a nemzet Magyarország népességével szemben nem tartja szükségesnek szuverenitását kellő mértékben éreztetni és közönytelt egykedvűséggel szemléli mint hódít a nemzetiségi propaganda a nemzet eszme rovására s mikép pusztít a kivándorlási hajlam a magyar föld lakossága közt, a míg évente nő a kivándorlottak arányszáma, addig az ország területi integritása is meg van támadva.

Területét tekintve a magyar állam következő részekre osztható: A szoros értelemben vett Magyarországra, a [magyar államhoz külön testként csatolt Fiúméra és Horvát-Szlavon-Dalmáciára. Ezenkívül a magyar király fenhatósága alatt álló országrészek közül régi jogon ide számítható Galiczia és Bosznia mint olyan országrészek, a melyekre hazánk igényt tart, mivel egykor a magyar állam kiegészítő részét képezték és alkotmányunk értelmében, midőn visszaszerезtettek s a magyar király uralma alá kerültek, egyúttal a magyar korona szuverenitásának lettek volna alárendelendők.¹⁾ Ez nem történt meg. Galiczia és Bosznia a monarhia kiegészítő részét képezik ugyan, de Magyarországtól teljesen külön vannak választva.

Bosznia és Galiczia különválása már egymaga sérti Magyarország területi integritását s ezzel szuverenitását, de sérelmes arra különösen még Dalmácia viszonya a magyar államhoz. A magyar korona szuverenitásának alkotmányunk értelmében jogilag egyenlő mértékben kellene kiterjednie Magyarországra, Fiúméra és a horvát-szlavon-dalmát országrészekre. Ezek alkotják egymáshoz való vonatkozásukban az egységes, oszthatlan, szuverén magyar államot s az 1723. évi II. t.-cz. szerint a törvényes király által feloszthatlanul együtt volnának birtokolandók. Tényleg a magyar korona főnhatósága ezen területen nem jut egyaránt kifejezésre. Nevezetesen Dalmácia csak jogilag tartozik a magyar államhoz s ámbár hazánk minden időben fentartotta és hangoztatta igényét Dalmáciára s országgyűléseink visszacsatolását régebben követelték is,²⁾ bár királyaink közül I. Ferencz király és V. Ferdinánd király a szt. korona jogát Dalmáciára

¹⁾ Többek közt erről szól az 1867. évi II. a királyi hitlevél és esküről szóló törvény 3. szakasza: „Magyarország és társországainak mindazon részeit és tartományait, a melyek már visszaszerезtettek s azokat, a melyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszerезtetni, koronázási eskünk értelmében is a nevezett országhoz és társországaihoz visszakapcsolandjuk.“

²⁾ 1827. XIII. t.-cz. „A Száván túli országrészek és a magyar tengermellék visszakebelezését a karok és rendek a késő utókor emlékezetére törvénybe igatni határozták.“ — 1830. V. t.-cz. „A karok és rendek ő szt. felsége elé terjesztett alázatos kívánságához képest, hogy az ország elszakított és már visszaszerезett részeinek visszakapcsolására nézve a felavatási hitlevélnek 3. pontjának elég tétésék azokat a mik a biztosító hitlevél idézett pontjának tényleges megvalósítására tartoznak megvizsgálndja és kiadandó legmagasabb elhatározását a karokkal és rendekkel kegyelmesen közölni fogja.“

elismerték s visszakapcsolását meg is ígérték s most uralkodó királyunk Ő Felsége I. Ferencz József magyar király koronázási hitlevelében szintén biztosított arról, hogy azok a területek: „a mik eddig visszafoglaltattak, vagy Isten segedelmével ezentúl visszafognak foglaltatni, az országba teljesen bekebelezendők lesznek“ — mégis Dalmácia ez idő szerint Ausztriához van kapcsolva.

Rövid visszapillantást vetve a magyar korona jogán igényeit és jogköre alá tartozó területek történeti múltjára, ez a következőkben foglalható össze:

Bosznia és Hercegovina: Kálmán király hódította meg. Ő viselte először Ráma királya címét. Befejezte Bosznia meghódítását II. Endre király, a ki a mai Hercegovina déli részét az akkori Chulmiát csatolta a már megszerzett birtokhoz. Azóta a magyar királyok állandóan viselték Ráma királya címét. Birtoka Mohácskal elveszett s a mohácsi vész után török uralom alá került. Az 1879. VIII. t.-cz.-el becikkelyezett 1878. évi július 13-án kelt berlini nemzetközi szerződés folytán újból a magyar király kormányhatósága alá került Bosznia, a magyar államtesthez visszacsatolva azonban eddigelé nem lett s visszakapcsolására a magyar kormány részéről komoly kísérlet nem történt, ámbár az elé leküzdhetlen akadályok valószínűleg sem a külállamok, sem Ausztria részéről nem hárulnának. Jelenleg a monarhia közös ügyeire nézve fennálló törvénycikkek szellemében ^{x)} a közös minisztérium intézi alkotmányos felelősség mellett közgazgatását. ²⁾

Galiczia és Lodomeria: Harmadik Béla király idejében jutott a magyar korona tönhatósága alá, Zsigmond alatt elveszett, Mária Therezia a magyar korona jogán szerezte vissza 1772-ben Lengyelország felosztásakor. Visszacsatolása elmaradt s azt ma már az országgyűlés sem sürgeti.

Fiume: Mária Therezia magyar király adományozta 1776-ban³⁾ Fiumét a magyar államnak, hogy legyen a magyar tengeri kereskedelemnek kikötője. Kerületével együtt a magyar koronához kapcsolt külön testet képez a magyar királyi minisztériumnak alárendelt kormányzó alatt. Autonómiája és viszonya a magyar államhoz végérvényesen megállapítva nincs, ideiglenesen az 1868. XXX. s az 1873. XXXIV. t.-cz.-ek rendelkezései alapján az 1848. előtti állapotnak s élvezett jogkörnek megfelelően nyert rendezést,

¹⁾ Közigazgatásának ügykezelési nyelve a német.

²⁾ 1880. VI. „A minisztérium a monarhia közös ügyeire nézve fennálló törvénycikkek szellemében felhatalmaztatik és utasittatik, hogy Bosznia és Hercegovinának a közös minisztérium által vezetendő ideiglenes közigazgatásába alkotmányos felelősség mellett befolyjon.“

³⁾ Becikkelyezve az 1807. évi 4 cikkelylyel. „Fiume város és kikötő becikkelyeztetik, a fiumei kormányzónak a főrendek tábláján, Fiume város köveinek pedig a kk. és rr. tábláján ülés és szavazatjog adatik.“

Horvát-Szlavónia: A mai horvát-szlavón részek, a régi és tulajdonképeni Horvátországtól élesen megkülönböztetendők. A régi Horvátország a Kulpa és Verbác közti területen volt s Magyarország fenhatósága alatt autonóm különállással bírt. A mai Horvátország egészen más, jóval szűkebb, csak az Unnáig terjedő területet foglal el, körülbelül ugyanazt, a melyik a régi Szlavóniának megfelel és Magyarország területéből kiszakított néhány megyével az úgynevezett Szlavóniával alkotja a jelenlegi horvát-szlavón országrészeket. A mai Horvátországot, a régi Szlavóniát, őseink már a honfoglalás idejében elfoglalták s még a XVIII. század elején ez az országrész a többi magyar megyétől közjogi szempontból semmiben sem különbözött. Területén, mint a magyar állam jogrendjének alávetett területen a magyar törvény uralkodott, bíróságától a felebbezések a legfőbb magyar bírósághoz kerültek, közigazgatása a magyar törvények szerint vezetett. A XVIII. században, mikor a régi Horvátország török uralom alá került, az onnan bevándorolt menekülő lakosságtól Szlavóniát Horvátországnak kezdték elnevezni s annak jogaival kezdett élni, míg a Szlavónia elnevezés a szomszédos magyar megyékre: Szerem-, Valkó-, Verőcze- és Pozsegára csúszott át, a nélkül azonban, hogy ezek tartományi különállást nyertek volna. Csak midőn 1867-ben a magyar országgyűlés fehér lapot ajánlott fel a tőle elszakadt országrészeknek, akkor nyert elkülönült léteit Horvát-Szlavónia mint Magyarországtól különválasztott fogalmi egység. Az 1868. évi XXX. t.-cz. a XVIII. században keletkezett névcsere jogerősen megállapította és törvényerőre emelte; Szerem, Pozsega, Verőcze és Valkó vármegyéket Magyarországtól végérvényesen kiszakította s ezekkel s a régi Szlavóniával megalakította a mai Horvát-Szlavón országrészeket.

Az 1868. XXX. t.-cz. az, a mely az 1873. XXXIV. és 1881. XV. t.-cz.-ekkel a horvát-szlavón részeknek mai viszonyát az anyaállamhoz meghatározza.¹⁾

Dalmácia: Kálmán királynak hódolt meg s már ő alatta állandó állami közösségbe jutott Magyarországgal. Zsigmond király idejében Velencez szerezte meg Dalmácia birtokát, honnan a magyar király fenhatósága alá csak a velencei köztársaság törlésével került vissza. De bár jogilag a magyar korona jogkörébe tartozik s az 1868. XXX. t.-cz. szerint a magyar korona integráns részének tekintendő, bár visszakapcsolásának tulajdonképeni indoka a dalmátok azon határozott kívánsága volt, hogy Magyarországgal az egykori viszonyba kerüljenek ismét; Dalmácia ma Ausztriához van kapcsolva, vele az

¹⁾ Ezen törvényekkel mint Magyarország szuverenitását érzékenyen befolyásoló törvényekkel, a 67-es kiegészítést követőleg, mint annak kapcsán létesült alkotmány elváltozással, részletesebben szándékozom foglalkozni.

osztrák központi kormány rendelkezik s az osztrák birodalmi képviselőt hoz törvényt számára. Újabb időben meg is szűnt a magyar országgyűlés sürgetni a dalmát tengerpart visszacsatolását, ép úgy, a hogy megszűnt Galicziának és Boszniának a magyar államtesthez való visszakapcsolását követelni. Ma, ha fel is szólal elvéve egy hang a magyar állam területi integritásának helyreállítása érdekében, ha követelni találja is valaki, hogy a magyar korona fenhatósága alá tartozó országrészek kapcsoltsanak az államterülethez, szava pusztában vész el és visszhangra az nem talál sehol. A terület integritásának kérdése komolyan nem érdekli a magyar országgyűlést és az valóban még arra sem látszik súlyt helyezni, hogy Magyarország az őt megillető tengerpart birtokába jusson. A magyar politikai világ nem osztja, egyik volt legnagyobb tekintélyünk¹⁾ véleményét, a ki azt vallotta, hogy tenger nélkül nem lehet magyar állami függetlenség, nem lehet szerepünk a nemzetközi viszonyokban és szárnyunk a kifejlődésre.

Dalmácia természetűl rendeltetve van arra, hogy a világforgalomban általa elsőrendű gazdasági szerephez jusson államunk; de mi meglegszünk azzal, hogy jogainkra hivatkozunk s vitatjuk, hogy azoknak a tényleges állapot nem derogálhat. Mi nem mondtunk le sem Galicziáról, sem Dalmáciáról! Utóbb az 1868. évi XXX. t.-cz. 43. szakaszában törvényhozásunk még külön is határozottan kijelentette és hangoztatta Dalmáciára vonatkozólag, hogy az egyedül bennünket illet, hogy a magyar korona országai közé tartozik s hogy törhetlen kitarással fogjuk követelni visszacsatolását! Nekünk ez a nyilatkozat elég. Kijelentésünknek érvényt szerezni nem sürgős, s bár az 1790. XI. cikk kimondja, hogy: „Az ország határai el ne idegenitessenek ... és az elszakított területek, a mennyiben 0 Felsége más birtokaihoz csatoltattak volna, még akkor is, ha azon tartományok adórajstromába be vannak véve, királyi hatalommal visszakapcsoltsanak,“ — a nemzet az országgyűlésen megnyilatkozó, helyesebben: meg nem nyilatkozó véleménye szerint az állam területi integritásának helyreállítása egyenlőre nem országos érdekű dolog. Nyugodjunk meg abba, hogy Bosznia és Galiczia elvileg, Dalmácia jogilag a magyar államterülethez tartoznak. Ezzel szemben hazánk tényleges területét Magyarország alkotja Fiúmével és Horvát-szlavóniával, Dalmácia nélkül. Ezen országrészek egy államot képeznek nem csak törvény szerint, de tényleg is. Egy a királyuk, egy a koronázási aktus,²⁾ egy az állami főhatalom, a nemzetközi életben együttesen mint egy állam szerepelnek, egy az állampolgárságuk s fogalmilag együttesen alkotják a magyar nemzetet.

1) Andrássy Gyula gróf.

2) Ez Dalmáciára is vonatkozik.

A magyar nemzet amióta magyar földön él, mindig szabad nemzetet képezett szabad államban. Sorsa fölött önhatalmúlag és öntudatosan rendelkezett. Önállásának alapfeltételét alkotmánya képezi.

Alkotmány alatt közönségesen azon alaptörvények összege értendő, melyek a magyar államéletet szabályozzák s a főhatalom szervezetét s megnyilatkozását határozzák meg. A magyar nemzet évszázados alkotmányával bír. A magyar alkotmány a magyar nemzet életéből fejlődött fokozatosan s átment a nép érzületébe, szokásaiba, erkölcsibe és gondolkozásába. Kezdetleges formában először a vérszerződésben jutott kifejezésre. Intézményes fejlődését tekintve egy évezred lefolyása alatt számos változáson ment keresztül, alapjában azonban azonos maradt. Lényege abban nyilvánul, hogy törvényes védbástyákkal veszi körül az államélet minden nyilvánulását és biztosítani törekszik a magyar nemzet függetlenségét minden támadás ellen. Azt czélozza, hogy az uralkodásban a magyar nemzet öntudatos akarata jusson kifejezésre, hogy a magyar állam cselekvésének indító okát mindenkor egyedül önmagában birja és idegen akarat által ne vezéreltessék. A magyar alkotmány megvédi a magyar nemzet önállóságát idegen hatalmakkal szemben és eredményében alapvető garanziáját képezi annak, hogy a magyar állam polgárai és területével szemben, mint legfőbb akarat a magyar nemzet akarata fog jelentkezni.

Alkotmányunk a magyar nemzet életével össze van forrva, gondossága kiterjed a közélet minden megnyilatkozására és szoros korlátokba vonja a főhatalom gyakorlatának módját. Kiválósága fényes bizonyítéka a magyar nép alkotmányos érzületének, de egyúttal szomorú kényszerűség következménye s annak tulajdonítandó, hogy a magyar alkotmányosságot nagyon gyakran fenyegette veszély és csak elkeseredett küzdelmek és testvérháborúk árán lehetett azt olykor megmenteni a tervezett megsemmisítéstől.

Alkotmányos nemzet a magyar, de mennyi küzdelem, mennyi önfeláldozó hazaszeretettel tudta csak megvédeni alkotmányát! Legnagyobb ellenségei azonban nem a külhatalmasságok voltak. Nagy támadások alkotmányosságunkat kizárólag az uralkodóház részéről érték.

A magyar uralkodóház ma a Habsburg-Lotharingen-i királyi család. Jelenlegi uralkodónk Ő Felsége, I. Ferencz József magyar király.

A koronázott király a magyar alkotmány szerint nagyon kiterjedt jogkörrel bír: ő a magyar állam-szuverenitásának megszemélyesítője, őt illeti meg a legfőbb törvényhozási, bíraskodási és kormányzati hatalom, ő a legfőbb hadúr. Királyi pecsétet használ és királyi udvartartást tart fenn, Isten kegyelméből uralkodó apostoli királyi felség“ címével él. Uralkodói hatalma a szt. koronára vezető visszafordító és abban gyökerezik.

A szt. korona közjogi fogalom, mintegy az egész államnak, az egész magyar királyságnak eszméje. Benne pontosul össze az egész országos hatalom. Korona: egyértelmű az állam főhatalommal. A korona és vele hazánk országos főhatalma örökös a Habsburg-Lotharingen családban. Trónrajutás öröklés által történik. Az örökösödés rendjét ez idő szerint az 1728. L. II. t.-cz. szabályozza, a mely az 1900. XXIV. t.-cz. által valamennyiben módosulást szenvedett és újabb értelmezést nyert. Az örökösödés sorrendje egymaga azonban még nem adja meg a királyi hatalmat. Alkotmányunk szerint a korona örököse a királyi hatalmat csak akkor nyeri el, ha magyar királylyá koronázzák. A koronázás megtörténte előtt megilleti őt ugyan már a köteles hűség és tisztelet valamennyiben, ha az ország alkotmányát és törvényeit tiszteletben tartja s ezek értelmében kormányoz, sőt gyakorolhatja azon jogokat is, melyek a kormányzás szempontjából föltétlen szükségesek, de a legfőbb jogoknak s így nevezetesen az országos törvények szentesítési jogának birtokába csak magyar királylyá való törvényes megkoronáztatásával lép. A királyi fölavataásnak és koronázásnak¹⁾ minden egyes trónváltáskor az elhunyt király halálától számított hat hónap lefolyása alatt törvényes szer-tartás szerint mulhatlanul végre kell hajtatnia „épségben maradván a közbeeső idő alatt a királynak minden örökös joga, a mely az országnak közönség es es az alkotmány nyal megegyező kormányzá-sára tartozik, épségben maradván nem kevésbé a király iránt tar-tozó alattvalói hűség kötelezettsége úgy azonban, hogy a kiváltságok osztogatása ezentúl is csupán a törvényesen megkoronázott királyi felséget illeti meg.“ A koronázás ünnepélyes cselekménye és az an-

1) Az 1790. évi III. t.-cz. szerint

nak alkalmából tett királyi eskü és kiadott koronázási hitlevél a magyar nemzet egyik legfőbb alkotmányjogi biztosítéka arra nézve, hogy a király tiszteletben fogja tartani az országos törvényeket. Koronázáskor tett kettős fogadalma ellenében, melyben az új király kötelezi magát a magyar nemzet területi épségét, függetlenségét, alkotmányát s az összes létező törvényeket és törvényes állapotokat sértetlenül fentartani és védeni, át lesz ruházva reá ünnepélyes szer-tartással az országos főhatalom.

A koronázásnak kiválóan lényeges része a királyi eskü és koronázási hitlevél. A koronázás, melyből ezek egyike kimaradna, érvénytelen. Csak az lehet Magyarország királya, a ki ünnepélyes fogadalmat tesz arra, hogy a magyar alkotmányt tiszteletben fogja tartani s a magyar országos törvényeknek érvényt fog szerezni. A királyi eskü és hitlevél foglalják magukban és tartalmazzák a magyar király ez iránybani ünnepélyes fogadalmát és biztosítását. Ebben áll a koronázás alkotmányjogi jelentősége.

A koronázási ünnepélyes szertartás és királyi eskü daczára azonban a mohácsi vész óta alig akadt király, a ki uralkodásának folyama alatt mindenben tiszteletben tartotta volna az országos törvényeket és nem volt egyetlen egy sem, a ki a magyar nemzeti eszmét átérezni és méltányolni tudta volna, a ki szoros, értelemben vett magyar nemzeti ügyért valaha lelkesedett. A Habsburg ház uralomra jutásától számítva mind mostanáig királyainknál a magyar állam érdeke mindig csak másod sorban jött tekintetbe. Ez nem akadályozta a magyarokat, hogy törhetlen hűséggel ragaszkodjanak a dinasztíához. — Azt kellene hinnünk, hogy idővel a magyarok ragaszkodó szeretete megvette a királyok szivét, hogy odaadó szeretetük jutalma a hálás elismerés el nem maradhatott. Nem így történt. Mohács óta a magyar királyok akarata nemzeti ügyben soha sem egyezett össze teljesen a magyar nemzet érdekkörével. A magyar királyok Bécsben, távol az országtól tartózkodtak rendszerint, német nevelésben részesültek, gyermek ifjúságuk óta német szellem vette őket körül s német környezetükben nem nyílt alkalma legtöbbszörnek meggyőződnie arról, hogy érdemes ezzel a néppel, a magyar néppel törődni s érdemes foglalkozni a magyar nemzettel. Nem vették figyelembe, vagy talán nem is tudták, hogy a feledett magyar földön egy ország népe kész életét és vérért áldozati oltárra vinni királyáért. Ha megértették volna e nemzetet, milyen fényesen ragyogna fel most a Habsburg-Lotharingen nemzetség neve a többi uralkodó családok sorában s mily elsőrangú nemzet volna a magyar! A magyar királyok nem óhajtották megismerni a magyar nemzetet, nem kívánták, hogy a magyar nép diadalmámorosan imádjá bennök a nemzeti királyt! Elvakulva a császári korona fényétől az egységes birodalom eszméjének éltek, annak áldozták fel érdekeinket, annak uralma

korlátlanágáért fenyegették meg ismételen a magyar nemzet szabadságát. A császár- királyok a hol lehetett kisebbíteni s megnyirbálni törekedtek a nemzet jogait és hátráltatták a magyar nemzeti eszmének megvalósulását. Elfogultságukban, midőn a nemzet erejét ásták alá, a maguk hatalmát vélték gyarapítani! S míg a nemzet ereje az uralkodójával vívott áldatlan küzdelmekben szüntelen sorvadt, addig az uralkodóház tekintélye is feltartóztatlanul szállott alá.

A császári birodalom a tilsiti békével szót vált alkatrészeire. Nem maradtak vissza a régi császári birodalom romjaiból a Habsburg-Lotharingen kir. család birtokában, csak az osztrák örökös tartományok s a cseh királyság. Elveszett a birodalmi császári cím is, melyért kevés vigaszt nyújtott az I. Ferencz király által felvett „Ausztria-i császár“ cím. Azt lehetne goncloh, hogy a német birodalom elvesztésével megváltozott a császári politika. Nem! A dinasztia traditionális családi politikája ugyanaz maradt. A királyok szívükben és nyelvükben azontúl is idegenek maradtak a magyar nemzettől és bécsi környezetükben az abszolút császárság eszméjének törekedtek továbbra is érvényt szerezni, következetesen úgy rendelkezve a magyar nemzeti jogokkal, minthogy ha azok intézése teljesen az ő akaratuknak volt volna alárendelve. A királyok nálunk a főhatalmat magánjoguknak tekintették! A magyar alkotmány nem kötötte meg kezüket s nemzettipró támadásaiktól nem maradt ment sem a királyság önállóságának eszméje, sem a nemzet függetlensége i A legújabb időkig így volt ez. A császári hatalom még most uralkodó királyunk alatt sem kímélte meg nemzetünket a megpróbáltatástól és idegen hatalmakkal szövetkezve kísérletet tett elfojtani ebben a népben a jogosult nemzeti törekvéseket s nem átallotta a szt. koronát az osztrák császárság lényegtelen tartozékának tekinteni. A magyar nemzet nagyjainak Golgotája volt ez a kor. Elvéreztek legjelesebbjei hóhérok pallosa alatt s a megtizedelt magyarság megtörve reményvesztetten, de büszkeségében meg nem alázva hajlott meg az előtt a hatalom előtt, a melynek legelsőbben a nemzet boldogítására kellett volna törekednie. Elnémultak a szabadságért küzdött hősök, elnémultak a nemzet dallosai! A halál vagy a börtön vak sötétje szakadt reájuk, de a véres gyászba borított magyar nemzetben elnémult a szeretet is a reánehezedett zsarnok hatalom iránt.

Megszűnt végre az absolutizmus! A nemzet szívós kitartásán s a 60-as években beállott politikai kényszerhelyzeten megtört az udvari ármány s egy a szenvedőkkel együttérezni tudó fenkölt asszonyi szív jóságos közvetítése révén a magyar király meghallgatta a magyar nemzet méltányos kívánságait. Hatvanhéttel újra önrendelkező hatalommá lett a magyar királyság, újra koronázott királya volt, a ki koronázási hitlevéllel és királyi esküvel fogadta meg a magyar

alkotmány tiszteletben tartását. Azóta a nemzet mind közelebb férközött a király szívéhez. A jóságteljes uralkodói szívhez, a melyet a magyar nemzetellenes bécsi udvari irány fiatalságában oly kegyetlenné tudott tenni jogosult nemzeti aspirációink képviselői ellen. Megismerte a magyar népet és megszerette s már van remény arra is, hogy idővel itt fog tartózkodni állandóan közöttünk s hogy a magyar király itt lakására vonatkozó törvények¹⁾ érvényre fognak emelkedni.²⁾ Ezzel kilátás nyílt arra is, hogy szívében, nyelvében magyarrá válik, a magyar király!

Leghőbb kívánsága minden magyar állampolgárnak, annak a szép ábrándnak teljeseése, hogy a magyar állam királya ne csupán közjogilag, de valósággal a magyar nemzeti érdekek első képviselőjévé legyen.

¹⁾ Ilyen törvények: Albert 1489: decr. XXII. ez. „Lakhelyünket más királyok szokása szerint itt Magyarországnban fogjuk felütni és állandóan itt tartani.“ 1536. LVII: „A királyi felség az ő hű alattvalói óhajtasához képest elhatározta, hogy az ország régi decretomai értelmében, alkalom adtával Magyarországnban fog lakni,“ (Akkor Magyarország nagyobbára török uralom alatt állott.) 1547. Y. cikkely 3. szakasza: „..... méltóztassék már valahára Magyarországnba visszatérni.“ 4. szakasza: „Hogyha ü Felségét ügyei netalán gátolnak és emiatt nem jöhetne vagy még nem maradhatna Magyarországnban az ő hívei közt. méltóztassék az ő íát az ő hívei körébe küldeni.“ 1548. XXII.: „A rendek és karok könyörögnek a kir. felség az ő legkegyelmesebb uruk előtt, hogy az ország helye kormányzása érdekében Ő Felsége mint Magyarország királya végre valahára az országban levő hívei közt és Magyarországnban maradjon.“ 1550. IV.: „Ennélfogva, a mit Ő Felsége kegyesen ígér, arra országának hű rendéi és karai alázatosan kéri Ő Felségét: maradjon végre valahára az ő hívei között és ne hagyja őket tovább is utána vágyakozni és tapasztalja a hasznot, a mely az ő folytonos jelenlétéből fog bekövetkezni.“ 1567. XLVI: „Magyarországnon régtől fogva az volt a szokás és gyakorlat, a mit az ország decretumai megállapítanak, hogy a királyi felség állandóan az ő hű országalakói közt lakjék vagy legalább egy íoherczeg vagy teljhatalommal felruházott nádor“ 1608. k. e. XVIII. cikkely: „Megkívánják a magyarok, hogy a király Ő Felsége ezután közöttük lakjék és ezt az országot személyesen kormányozza“ 1723. VIII.: „midőn súlyosabb európai gondjai ezt megengedik, az 1550. évi IV. t. cikkely értelmében is Ő Felsége az országban belül tartózkodni akar s a felől a karokat és rendeket Magyarország leendő királyai tekintetében is biztosítani méltóztatott.“ 1741. VII: „Midőn más tartományainak igazgatása és gondjai engedendik, mindenesetre ez országban belül fog továbbra is lakni, semmit sem mulasztván el, a mi egyébként is az örökös magyar királyságnrégi virágzásának, visszahozására és boldogítására teendő lesz.“

²⁾ Erre utal a budai várpalota most folyamatban levő nagyszabású renovációja és berendezése. A magyar állam külön udvartartásra való joga, a mely eddig nem érvényesült, úgy látszik új életre ébred.

A magyar király nálunk való tartózkodásával kapcsolatos a magyar udvartartás kérdése. A pragmatika szankció szerint közös az uralkodó hazánk és az osztrák örökös tartományok közt, a mennyiben Magyarország koronája is ugyanazt a fejedelmet illeti, a ki a többi országokban uralkodik. Ez nem teszi azonban szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapíttassanak meg, a mint ezt törvényeink különben világosan ki is mondják. Magyarország alkotmányos önállásával s a magyar királyi fejedelmi tekintélyvel sokkal inkább megegyezik, hogy a magyar országgyűlés a felelős magyar minisztérium előterjesztésére külön szavazza meg a magyar királyi udvartartás költségeit. Már ezen az 1867. XII. t.-cz. 7. szakaszában¹⁾ kifejtett nagyfontosságú elvből kitűnőleg, de az előbbi szakaszban idézett törvények szerint is, magyar királyi udvar fentartása tulajdonképpen kötelezettsége volna a magyar királynak. Ezt célozták régebbi törvényeink, midőn elrendelték, hogy a király távollétében teljhatalommal felruházott nádornak kell személyét helyettesíteni.²⁾ Ujabbán e törvényes intézkedés az 1867. VII. t.-cz.³⁾ folytán hatályt veszített és mert most is távol él a magyar király az év nagyobb részében az országtól, ép úgy mint annak előtte a magyar királyi udvar, az ausztriai császári udvartól ma sincs elválasztva s külön magyar udvartartás nem létezik.

Az udvartartás nem képez közös ügyet Magyarország s Ausztria közt. Abuzus, hogy a magyar országgyűlés által évenként teljesen függetlenül megszavazott magyar udvartartási költségek fentartás nélkül a bécsi császári udvar kiadásai fedezésére fordítottak. Azért a magyar királyt felelőssé tenni természetesen nem lehet, mert a király a nemzet irányában pusztán jogokkal bír és semmi kötelezettséggel. A király a nemzettel szemben csak bizonyos formai tekintetekkel tartozik lenni; ezen tekintetek határát ő maga vonja meg s azok betartásáért senkinek sem felel. Senkitől sem azokért, sem más okból felelősségre nem vonható, uralkodói cselekvényeiért helyette az országos kormány felelős. Ez természetesen következik abból, hogy a király személye szent és sérthetetlen. A külön

¹⁾ 1867. XII. 7. „..... Az udvartartás költségeinek meg*szavazása és kiszolgáltatása közös ügynek nem tekintetik.“

²⁾ 1608. k. e. XVIII. „.....vagy ha fontos oknál fogva nem lehetne, a leendő nádornak mindenféle teljes hatalmat megadjon, hogy ezt az országot magyar tanácsal teljhatalommal igazgathassa.“ Ezért volt fontos az 1741. IX. t.-cz. azon rendelkezése, hogy a nádori hivatal megüresedése esetén, egy éven belül betöltendő.

³⁾ 1867. VII. „Az 1847/8. III. t.-cz. azon intézkedéseinek, melyek a nádor mint királyi helytartó jogkörére vonatkoznak módosításáról és a nádorválasztás elhalasztásáról.“

udvartartás hiányából e szerint királyi mulasztásra következtetést vonni nem lehet s kérdés tárgyát legfelebb az képezhetné, terhel-e az elkülönített magyar udvartartásra vonatkozó törvényes tekintetek egyszerű félretételéért más valakit¹⁾ felelősség, vagy, amennyiben a magyar király külön magyar királyi udvar nem tart fenn, lehet-e a magyar udvartartásra megszavazott költségek folyósítását a magyar kormánynak egészben, vagy részben megtagadnia. Kétségkívül nem felel meg egészen a paritás követelményeinek a mai állapot, mely szerint a magyarok a „quota“ arányát jóval meghaladó mértékben²⁾ járulnak hozzá a bécsi — német — császári udvar fentartási költségeihez, holott a magyar törvények szelleméből s nevezetesen abból, hogy teljesen függetlenül lesznek megszavazva a magyar udvartartás költségei, világosan kitetszik a törvényhozás azon intenciója, hogy a magyar királyi udvartartás alatt egy magyar nemzeti intézményt kívánt érteni s a magyar udvar elkülönítését czólozta a bécsi császáritól.

A magyar udvartartás nemzeti jelentősége különben lényegileg nem abban van, hogy a magyar királyi udvar az osztrák császáritól formailag teljesen el legyen választva, — a külön magyar udvartartás fontossága nem az alaki elkülönöttségben rejlik — két egészen más szempont irányadó elbírálásánál; egyik elvi: hogy a magyar királyi udvar nem áll mögötte a bécsi császári udvarnak, azzal egy azonos súlylyal és fontossággal bír, a másik szoros értelemben vett nemzeti. Az elvi szempont indította nagyjainkat arra, hogy vállainkra az ország teherviselési képességét meghaladó arányban hárítsák a királyi udvar tartásának költségeit s nem a szoros méltányosságnak megfelelően a kvóta arányában. Ez a szempont érvényesül azzal, hogy önállóan és függetlenül szavazza meg évenként a magyar országgyűlés a magyar udvartartás költségeit. A mi a magyar királyi udvartartásra vonatkozó másik elv, a nemzeti tekintet fontosságát illeti, az sajnos napjainkban érvényt nem nyer. Ennek jelentősége az volna, hogy a magyar király az által, hogy külön magyar udvartartást tartana fenn, időnként szívesen élne magyar udvari környezetben, annak körében megmagyarosodna észrevétlenül s megtanulna együtt érezni, együtt gondolkozni a magyar nemzettel. A külön magyar udvartartás nemzeti fontossága abban rejlik, hogy idővel általa valósággal magyar nemzeti dinasztiviá válnék a magyar királyi család és magyarrá lenne nyelvben és érzületben a magyar király. Elérhetetlen kívánsága ez a magyar népnek s mégis oly természetes; hiszen a legnagyobb veszélyek,

¹⁾ Nevezetesen a magyar kormányt.

²⁾ 9.300.000 koronát, ugyanoly összeget fizetünk a magyar királyi udvartartás költségeire, mint az osztrák örökös tartományok.

a melyek a nemzet alkotmányosságát fenyegették, onnan eredtek, hogy az idegen udvar befolyása alatt állva királyaink meg nem értettek bennünket.

Milyen erőnek forrása volna a magyar államra, ha nemzeti dinasztia uralkodna fölötte s ha el lenne hártva annak még lehetősége is, hogy a király és nemzet közt félreértések támadjanak. Önként következne akkor, hogy a magyar király minden uralkodói tette és minden külhatalmi törekvése a magyar haza földjének fölvirágoztatása szándékából sarjadna. Egyenlőre még nagyon távol vagyunk ettől s a királyi család megmagyarosodása ma még szinte több mint utópia. Királyaink az államnyelvet nem beszélik jól, s a királyi család tagjai közül kevesen vannak, a kik nyelvben, gondolkozásban, ideális céljaikban és a gyakorlati mindennapi életben összeforrtak volna nemzetünkkel.¹⁾ Főképp az okozza ezt, hogy a királyi berezegek s a trónörökösök nevelésére a magyar nemzet nem gyakorol befolyást, s hogy a magyar királyi trón várományosai főképen katonai nevelésben részesülnek. Ez a nevelési rendszer kevésbé alkalmas arra, hogy a magyar nemzeti érzés feltámasztását előidézzék. A magyar hadsereg szolgálati nyelve idegen, a tisztikar szelleme pedig a magyar nemzeti szempontot tekintve szintén távol áll attól, hogy mindenben megfeleljen a követelményeknek. Oly körülmények vannak ekkép befolyással a magyar királyi berezegek nevelésére, a melyek a magyar nemzeti eszme kifejlődését nem teszik lehetővé.

Rége is így volt ez. Visszatekintve az uralkodók során örökletes hagyománynak látszik, hogy a Habsburg és Habsburg-Lotharingen királyi családokból kikerült magyar királyok közül egyik se bírja államnyelvünket teljesen. Könnyebben sajátítanak el más idegen nyelveket és környezetüktől is inkább megkövetelnek egyéb nyelvismeretet, de nem vélik szükségesnek, hogy alattvalóik nyelvét a „magyart“ kifogástalanul megtanulják; pedig a magyar nyelv jó használata még nem minden, a mit a magyar állam polgárai a magyar államfőtől jogosan követelhetni vélnek. A magyarok azt szeretnék, ha a magyar nyelvérzék s azzal a magyar nemzeti érzület átmenne a magyar király vérébe. Azt mondják a magyarok: Jó s nemes szívű királyunk van, a ki nemzeti kívánságainkat méltányolni akarja, de — nem magyar! Hiába akar együtt érezni a nemzettel, fenkölt szándékai daczára nem bír mindig lépést tartani — a környezetétől gyermekkorra óta felszívott előítéletek és meggyökeresedett hajlamok folytán — a magyar hazaszeretet követelményei-

¹⁾ Hogy ezen állításom megfelel a valóságnak, annak bizonyítása végett, habár ez fölöslegesnek látszik, hivatkozom Lipót-Szalvátor főherczeg az idén, az „aero club“ megnyitásán Széchenyi Béla gróf magyar nyelvű üdvözlétére adott válaszára: „Ich bedauere sehr, dass ich die Landessprache nicht spreche.“

vei. — Valóban, a legjobb akarat sem pótolhatja a nemzeti érzést, ha az nem önkéntelen, s amint egy nyelv finom árnyalatait, a melyek tulajdonképen kiteszik a nyelv szépségeit, felnőtt korban ritkán lehet elsajátítani, ép úgy vagyunk a nemzeti érzéssel. Megérteni azt csak az ifjúkorban lehet. Csak ha a magyar nemzeti hősök nemes példája lelkesíténé fel s buzdítaná tette már gyermekkorukban a magyar királyi család tagjait, csak ha a magyar nemzet eszményeit tisztelni, bálványait imádni már zsenge ifjúságukban tanulnák, akkor lehetne csak remény arra, hogy valaha létesülni fog a magyar nemzet s a magyar királyi család érzélem világának egysége.

Magyar nemzeti dinasztia! Milyen messze vagyunk attól! A császári politika, melyet némileg joggal üztek uralkodóink, a míg a magyar állam egy csekély, számot nem tevő részét képezte az általuk birt országoknak, ma is fennáll teljes erejében. Konzervative ragaszkodik hozzá a dinasztia. Elvesztette német és olasz birtokait s a megmaradt osztrák tartományok állandó viszálykodásban élő, széthúzó nemzetiségektől lakott vidékei alkotják ma egész császári birodalmát, de a „polyglott“ Ausztriát mégis előbbre helyezi az egyseges magyar nemzetnél. Nem teszi kontempláció tárgyává, hogy ha szuverén fenhatóságát fenn akarja tartani a távoli jövőre nézve, annak egyetlen módja van: magyar nemzeti dinasztiaiává kell válnia s hazánkból kell merítenie azt az erőt, mely biztosítékát fogja nyújtani hatalmi csillaga új feltámadásának. Bárha öntudatára ébredne ennek, bárha megértené, hogy e kevésre becsült ország népe lehet egyedül erőssége a Habsburg-Lotharingeni királyi ház új fényének és felfedezné, milyen kincset bir a magyar nép ragaszkodó szeretetében! Hiába köti magát a letűnt császárság emlékeihez, hiába véli dicsőségét feltalálni az osztrák örökös tartományok „aegis“-ében, a nagy-német mozgalom máris hatalmi körébe vonja az osztrák császár-

ság német elemeit s a „Hoch Hochen Zollern“¹⁾ kiáltás túlarsogja és feledtetni fogja a Habsburg nevet ott künn, a császárság ősi fészkeiben, az osztrák örökös tartományokban. Az uralkodó országai közül egyedül Magyarország képes független nemzeti uralmat fenntartani, egyedül hazánk látszik természetből is arra rendeltetve, hogy központjává és vezető elemévé váljék a monarchiának és ellensúlyozza a kifelé irányuló törekvéseket. Egy erős magyar nemzeti uralom lehet kizárólag alkalmas arra, hogy független sáncokat tartson fenn a jövő évszázadokban a kétfelől terjeszkedő német és szláv áradatok között. Ereznie kellene a dinaszticiának mennyire érdekében áll Magyarország megerősítése s a régi nemzeti állampolitikának föllevenítése! Szakítaniok kell a magyar királyoknak a Habsburg-Lotharingen királyi családban hagyományos politikával s Magyarország nemzeti intézményei erőteljes kifejlesztésére legalább annyi súlyt kell helyezniük, mint Ausztriára, hogy majdan válságos órákban a trónnak és az osztrák tartományoknak megvédésére képessé legyen. Elismerem a tradicionális politikának ily gyökeres reformja renklívül nehéz feladatokat róna az úttörőre. Halomra kellene döntenie minden gyermekkorában felszívott előítéletet, tul kellene tennie magát környezete befolyásán s fel kellene adnia valamennyiben a konzervativizmus megszokott kényelmét. Ez túlzott követelésnek látszik és kiválóan nehézé teszi az őstől öröklött elvektől való eltérést az, hogy a magyar király egyúttal Ausztria császára.

A magyar és osztrák állam főhatalmának egy a megszemélyesítője. Kettős szerepkör egyesül válhatlanul egy személyben. Törvény szerint az államfő egyforma gondossággal tartozik betölteni e két külön méltóságot, de már emberi képességeinél fogva is az uralkodó cselekményeiben a teljes méltányosság keresztülvitele mindkét fél iránt nem mindenkor érvényesül. Mi sem természetesebb. Oly tökéletes összeegyeztetése a magyar és osztrák érdekeknek, hogy a kettő akadálytalanul fejlődjék egymás mellett, elképzelhető, de nagyon nehezen valósítható meg, s lépten-nyomon előadják magukat körülmények, melyek valósággal kihívják a főhatalom türelmetlenségét s az egyforma elbánás elvétől való letérésre kényszerítik. Theóriában oly könnyen gondolható el, hogy ime a magyar érdekek mily szépen férhetnének meg az osztrákoké mellett, milyen erőssé

¹⁾ Schönerer a nagynémetek követeléseiről beszélve 1902. márcz. 18. az osztrák képviselőházban mondotta: „A mi programmunk alaptétele az, hogy oly szövetségjogi viszonyba akarunk lépni a német birodalommal, a mely németiségünket állandóan biztosítja. Ezért harcolunk oly kormány ellen, a mely e cél ellen törekszik, ezért kiáltjuk: Hoch és heil a Hochen Zollern családnak!“ Ugyanúgy nyilatkozott akkor Berger képviselő az osztrák képviselőházban; „Kétségtelen, hogy a németiség jövője a Hochen Zollernnek zászlaja alatt fog kifejlődni.“

tenné a monarhiát a magyar nemzeti tekinteteknek az osztrák állami ambíciókkal való teljesen egyező aránya és egyenlő érvényesülése az államhatalom minden körében, de az élet másra tanít.

A király szeretetében hátrább állunk mint Ausztria. Nem szemrehányáskép mondom ezt felséges uralkodó királyunk iránt. Úgy érzem, hogy a király szívében ott él a természeti hajlandóság szeretni bennünket, ép úgy, mint a monarhia másik államának lakosait. Hogy nem fejlesztettük ki benne a vonzalmat, hogy nem őriztük ellen elváltozásait, a mi indolentiánk eredménye; hiszen ma sem fektetünk súlyt arra, hogy a magyar királyi házból származó főherczegek — mint a királyi szók esetleges örököseinek — nevelésébe befolyást biztosítsunk magunknak s bennök a magyar állameszme tiszteletét és az ahhoz való ragaszkodást kifejlesszük. Ha azután a király az egyoldalú eszmekörből kilép az életbe, csodálhatjuk-e, ha kevésbé kelti fel érdeklődését az, a mi neki idegen? Olyan a helyzete trónralépő felséges királyunknak, mint azé a szülőé, a kinek egyik gyermeke kényszerűség folytán elszakadt az otthoni küszöbről és száműzve az összeforrasztó „otthoni“ családi kapcsolat tüzköréből, idegenben kénytelen kemény munkával keresni megélhetését, míg a másik gyermek ott maradt a házi istenek oltalmában. A vándorútra kárhordatott ép úgy szeretheti szülőjét, de szeretné bár sokkal jobban, lenne bár erőteljesebb, szorgalmasabb s fordítaná egész keresményét ősi otthonának szebb felvirágoztatására, a szülő mégis az otthon maradt kedvenczre fogja pazarolni egész szeretetét, még ha az hálátlan, vagy dologkerülő volna is és csak testvére keresményét dorbézolná el. — Nem az érdem kvalifikál a szeretetre s ez nem is szül föltétlenül viszontszeretetet. Hibáival közelebb állhat egy valaki a részrehajló emberi szívhez, mint a tökéletesebb s oly varázserős kötelekeket fon a megszokás, melyeket sem érdemtelenségi ok, sem az ész szava nem képes elszakítani. Az értelem fellázad talán az érzéki hajlam ellen, a mely igazságtalanná teszi, talán belátja a szülő, hogy nem egészen méltányosan jár el egyik gyermekével, de az ösztön

okozta természeti kényszer alatt áll s hiába akarná egyensúlyban tartani szeretetének mérlegét, az árulója lesz. Hasonlóan a király személyében sem juthat érvényre egyforma súlylyal a császárság és királyság eszméje. A császárságé, melynek körében él s a távoli magyar királyságé. S a mikor látszólagos ellentétek merülnek fel magyar és osztrák érdekek között és háborút kell vívni a királyi méltóságnak a császáréval a magyar király szívében, ha az eredmény nem kedvező reánk nézve minden egyes alkalomkor, lehet-e őt okozni? Egyiknek győzni kell, s mi, a vesztesek, csak önmagunkat a magyar nemzetet okozhatjuk, miért, hogy nem tudtuk jobban megnyerni az uralkodónak szeretetét, miért hogy szuverenitásunknak teljes érvényt általa is nem szereztünk hiszen önrendelkező állam vagyunk s csak rajtunk áll, hogy akaratunknak föltétlen érvényt szerezzünk nemzeti létünk minden irányában.

Arra nézve, hogy a magyar király — mert egyúttal Ausztria császára — már emberi mivoltánál fogva sem lehet képes a monarchia mindkét állama iránt egyforma szeretetet tanúsítani, fel lehet ugyan hozni ellenérvül, hogy királyra nem alkalmazható a közönséges halandók mértéke. Hogy a mit a közönséges honpolgártól követelni lehetetlenségnek látszik, nem az, ha magyar állam megszemélyesítőjéről van szó. Ő magasabb, képesebb s kiváltságosabb. Reá az általa elfoglalt legnagyobb állami méltósághoz mérten súlyosabb kötelezettségek haramiának. Az igazságosság és szeretet nagyobb fokát követelhetni tőle. Hazaszeretete mértékének és módjának meg kell haladnia a rendest és attól el kell térnie. Ez nem rejt magában — legalább szembeszökőleg nem — lehetetlenséget. A mint az ember tehetségei a természettől kapott képesség határán fejletlenül maradhatnak, avagy művészetté fejleszthetők, úgy a szeretetet és a hazaszeretetet is a fejlődés magasabb fokára lehet emelni, bár csak a választottak érhetnek fel a szeretet művészetének tökélyéig. A szeretet eltemetkezhetik a családban, vagy lokális patriotizmusban nyerhet kifejezést, de fel is emelkedhetik, szétágazhat s kiterjedhet egész országra, népre, sőt felölelheti az egész emberiséget. A hazaszeretetnek ilyen a szokottnál magasztosabb, művészibb nemére kell felküzdenie magát a magyar királynak, hogy méltányosság szerint képessé legyen eleget tenni a monarchia mindegyik állama jogosult nemzeti aspirációjának. Hivatása a közönséges emberi képességet meghaladó ily emberfeletti erőt igénylő feladat megoldását kívánja tőle: a mindent felölelő, minden érdemtelenséget elnéző egyforma szeretetet, a mely az ország minden polgárával együttérző szeretetnek egyedüli törekvését, a két állam közt felmerülő érdekellentétek igazságos megítélése és elosztása kell hogy képezze. Ha a magyar király egyesítené magában a Magyarország és Ausztria iránti előbb meghatározott, teljesen egyforma szeretetet, példája után indulnának az ország nagyjai, kik azután

nem irigységgel, rosszakarattal, vagy a fölény és megalázkodás érzetével állanak egymás mellett, de kezet fogva közösen és együttesen a két ország javát kölcsönösen minden erejükkel előmozdítanák.

Ezen utópisztikus ábránd ma azonban a monarchia két állama közt mindinkább elmérgesedő ellentétek következtében távolabb van, mint valaha, a megvalósulástól.

A király jogköre iránt támasztott sokszor ellentétes követelések igazságos megoldását könnyíti, közvetíti és ellenőrzi a melléje rendelt magyar parlament. A magyar országgyűlés hivatása érvényt szerezni a magyar nemzeti tekinteteknek, helyesen irányítani az országos ügyeket és megakadályozni, hogy azok úgy intéztessenek, hogy elhatározott ellentétbe kerüljenek a nemzet valamely jogos érdekkörzetével. Törvényhozó és ellenőrző hatalmat gyakorol. Ellenőrző hivatásának leglényegesebb szerepköre ott kezdődik, a mikor a monarchia két államának közös ügyeiben a konkurens áramlatok érvényt támasztanak a monarchia és a magyar állam vitális érdekei közt.¹⁾ Feladata ilyenkor megszabni az állami engedékenység határát és meggátolni, hogy oly irányban történjék döntés, a mely nem kedvező az országra nézve. Végelemzésben itt a király és a parlament hatásköre találkozik, ha nem is az eszközök megválasztásában, de a czól tekintetében. Mindkettő a monarchia erősödését akarja. Midőn a király a monarchia érdekét előbbre teszi, mint a magyar állam eszme követelményeit, ő a monarchia hatalmi kifejlődését czélozza ép úgy, mint a mikor a magyar parlament akadályozza, hogy a monarchikus czélatok valóra válása a magyar állami érdekek rovására történjék. A királyi hatalom abból indul ki, hogy a monarchia politikájában az alkatrész politikai aspirációi nem vehetők figyelembe, mert az egész előbbre való, mint a rész. A magyar parlament vi-

¹⁾ A monarchia érdeke, legalább látszólag, sokszor ellentétes a nemzet érde-

szont azt tartja, hogy ez igaz lehet ugyan, de igaz az is, hogy a monarhiát alkotó egyik ország erősödése a monarhiának is erősödése, gyengülése a monarhia elgyengülésével egyértelmű. Ekként a magyar parlament megkönnyíti a magyar király jogkörének érvényesítését s vele vállvetve a monarhia hatalmának emelésére törekszik, azonban úgy, hogy a magyar nemzeti tekintetek érvényesülését nem téveszti szem elől. Ezzel korántsem azt akarom mondani, hogy a magyar király monarhikus politikája nemzetellenes, ellenkezőleg, politikai célzatai a legjobbak és távol van tőle a nemzet gyengülését kívánni, de azt, hogy mi kedvező, mi káros az országra, mert nincs szoros érintkezésben a magyar nemzet életével, megítélni nem igen tudja.

A parlament és király egymáshozí viszonyának és jogállásának meghatározása kedvéért itt a következőket emlitem fel. A főhatalmat a nemzet hazánkban a magyar király és országgyűlés útján intézi. A királyi hatalom gyakorlata az államhatalom tekintetében bizonyos megkülönböztető vonásokat tüntet fel a király egyéb magántermészetű jogaitól. Akkóp alakul a viszony a király és parlament között, hogy alakilag, mint a korona viselője, a király birtokolja az egész főhatalmat. Az állam eselekvényei az ő nevében és általa történnek, mert ő személyesíti meg az államot s a külföld irányában ő képviseli. Érdemileg a hatalom gyakorlását tekintve azonban a király csak egyik orgánuma az állami hatalomnak, másik orgánuma a parlament. Ebből következik, hogy a király minden jogkörében a döntő befolyás a nemzeté olyképen, hogy a magyar király az országgyűlés hozzájárulása nélkül országos ügyekben érvényesen nem határozhat. A nemzet nálunk eszerint a törvényhozást, a magyar király és a magyar országgyűlés¹⁾ együttes közreműködése által gyakorolja.

A magyar törvényhozás²⁾ hatásköre nincs szigorúan bizonyos tere szorítva, minden ügykört rendelkezésébe vonhat s a fennálló törvényt, jogot az alkotmányos formák megtartása mellett mindenkor megváltoztathatja, korlátozhatja. Általa nyilvánul a legfőbb állami akarat, s az erősebb minden fennálló jognál, mert a törvényhozásban a nemzet akarata jut kifejezésre s lehet-e államban más jogról szó, ha a nemzet nyilatkozott? A nemzetet illeti az államban a jogok teljessége. A jogoknak ez a teljessége, a nemzeti jogok céltudatossága az, a mely a királyi hatalmat az országgyűlés határozatához köti; ily értelemben a parlament az alkotmányos uralkodás garantiája, a királyi hatalom gyakorlatának korlátja. Korlát, mert a királyi hatalom gyakorlatát nemzeti érdekek érvényesítéséhez köti, de nem föltétlen. Ott, a hol a király a nemzet érdekét szívében viseli és a nemzet ereje kifejtését akarja, ott, a hol a király együttérez a nem-

¹⁾ Országgyűlés a főrendiház és képviselőház együttes megjelölése.

²⁾ Törvényhozás a magyar király és a magyar országgyűlés törvényhozási szervezetökben.

zettel, ott a király nincsen korlátozva a parlament által, benne csak egy erős támaszt és segítő társat talál arra, miképen mozdíthatja elő legsikeresebben a nemzet érdekeit. Önhatalmúlag természetesen, az országos érdekekkel ellentétesen, a főhatalmat a király nem gyakorolhatja, — de ezt a jó király nem is akarhatja, nem is célozhatja: a nemzet erejének gyarapítása kell hogy a király célja legyen s ebben a parlament nem gátolja. A parlamenti kormányrendszer tehát a király hatalmát csak föltételesen korlátozza és sohasem veszélyezteti; sőt, mert a hatalom gyakorlatát a nemzeti tekinteteknek megfelelően irányítja s ezzel a nemzet erejének czélszerű kifejtését idézi elő, végeredményben a nemzet megerősödésével a monarhia s a király hatalmának megszilárdulására vezet.

A kormányrendszer hazánkban nem volt mindig a mai módozatokhoz hasonlóan szervezve. A király jogköre változatlan maradt ugyan, de már a parlament mai formája újabb keletű.

A nemzeti élet kezdetleges fejlődési szakában a nemzet minden tagja, minden szabad magyar¹⁾ személyesen vett részt a törvényhozásban. A nemesi méltóságnak és nemesi szabadságoknak abban az időben fokozatait nem ismerték és a magyar nemesség egyforma és azonos volt az egész országban. Ez az egyenlőség törvényhozásilag is kifejezést nyert Nagy-Lajos király 1351. évi dekrétumának XI. cikkelyében, a mely kimondja, hogy: „Az ország határai közt lakó valódi nemesek ugyanazon egy szabadsággal éljenek.“ Később a nemesi jogok használata egynémelyekre föltette költségessé vált, s ekkor lett szokásossá, hogy személyesen már csak a vagyonosabb nemesek és a főpapok gyakorolták a törvényhozás tekintetében a nemesi jogokat, s jelentek meg az országgyűlésen, míg a szegényebb nemesek megyéenként küldött követek útján képviselték magukat. Itt kezdődik a nemesség szétválása s a főurak megkülönböztetése a birtokos nemesektől. A vagyoni viszonyok külön-

¹⁾ A „nemesség.“

félesége volt az, a mi határvonalat vont s megosztotta a magyar nemességet.

A törvényhozásban való személyes és nem személyes részvétel alapján egy bizonyos szokás fejlődött ki és honosodott meg, a mely kéttáblai rendszer elnevezés alatt az 1608. k. u. I. t. czikkkel törvényes megállapítást nyert. Ezen törvény alapján a felső tábla azokból állott, a kik személyes joron birtak a törvényhozáson való részvétel jogával, viszont az alsó táblát a nemesek, szabad királyi városok követei s a kisebb papság alakították. A nemzet ezen érvényesülése a törvényhozásban az 1848. évi V. t. ezikkkel változást szenvedett, Az alsó tábla emiített rendi szervezete helyébe az úgynevezett népképviselői rendszer lépett kerületi választásokkal, a mely némi módosításokkal fennáll most is. A magyar népnek részvétele a törvényhozásban e törvény folytán egész más alapokra lett fektetve az addigiaknál. Politikai jogokkal ruházta fel rendi különbség nélkül az állam összes polgárait, a nélkül azonban, hogy a főrendek az 1608. k. u. I. t.-cz.-ben foglalt jogait érintette vagy módosította volna. — A főrendiház csak az 1885. évi VII. t.-cz.-el reformáltatott. A míg azonban az 1848. V. t.-cz. az alsóház szervezetét lényegében változtatta meg, addig az 1885. VII. t.-cz. alapján a felsőház tagjai lettek és tagjai ma is: örök joron, azon családok egyenes ágbeli 24 éves kort meghaladott leszármazottjai, a mely családok az ezen t.-cz. alapján kiküldött 21 tagú bizottság által összeállított hiteles jegyzékben benfoglaltak, ha egyenes állami földadójuk legalább 6000 koronát tesz ki, azután egynémelyek Ő Felsége kinevezése folytán, mások hivatali méltóság alapján, végül a főrendiház által 1885-ben élethossziglan választottak és a horvát-szlavón országgyűlés 3 követe.

Annak körülményes kitüntetése, hogy kik vehetnek részt a főrendiház, kik a képviselőház üléseiben s milyen ezen ülések lefolyása, a magyar államszuverenitás szempontjából mellékes természetű s azért csak azt a kérdést vetem fel, hogy a főrendiház mai szervezetében a nemzeti jogok igaz öre lehet-e? Feledésbe nem hagyja-e menni az általános nemzeti kívánalmak megvédését és rendi szervezeténél fogva nem-e inkább csak egyes magasabb érdekkörök jogai oltalmára szolgál-e? Azután áttérek a képviselőház bírálatára.

Nagy hatalom van létéve a főrendiház kezébe, az egész magyar törvényhozást ellenőrző hatalom, s ez a hatalom egy teljesen rendi intézmény alapjain nyugszik. Némileg joggal kelthet ez aggodalmat talán az iránt, hogy ez a nagy hatalom ártalmára is lehet a nemzetnek s ha az általános nemzeti érdekek ellentétbe kerülnének valamikor a hatalmas főurak óhajlásával, hogy akkor a magyar törvényhozás ez a szerve gátolni találja a nemzeti előhaladást.

Rendi intézmény alapján a főrendiház, lehet-e hát nemzeti? Az egész nemzet érdekei megvédést találhatnak-e benne, abban a nemzeti szervben, a mely úgy látszik egyesek privilégiumán alapul? Különös, első tekintetre lehetetlenségnek tűnik fel, hogy ez a nagyobb részben egy kiváltságos osztályból alakult nemzeti orgánium hasznos működést fejthessen ki, oly működést, a mely törvényhozási szükségesség lenne, s hogy törekvését más is képezhesse, mint a saját rendi kiváltságainak féltékeny megőrzése és védelme; s én mégis azt mondom, hogy a főrendiház első rendű tényező és föltétlenül szükséges szerv a nemzeti érdekek érvényesítésénél. Első sorban nemzeti és soha rendi tekinteteknek nem hódol. A főrendiház szoros értelemben vett nemzetorganum, daczára annak, sőt legtokép épen azért, mert rendi intézmény.

A magyar nemzet több nemzetiségből áll. E nemzetiségek egy-némelyükében nem érett meg a magyar nemzethez való tartozás öntudata. Törvényeink nem intézkednek az irányban, hogy az állampolgárok politikai jogainak gyakorlása a nemzeti eszme megértésével vagy az iránti fogékonysággal legyen kapcsolatos, sőt ellenkezőleg szabadelvűségükben annyira mennek, hogy nemcsak hogy meg nem követelik a politikai jogok teljével felruházott állampolgártól a magyar nemzeti eszmények iránti tiszteletet, de proklamálják a legteljesebb nemzetiségi egyenjogúságot. A politikai jogok gyakorlatának kritériuma nálunk nem a lelkes vágyakozás részesedni a magyar nemzet világhatalmi érvényesülésében de egyedül az állami adóval megrótt anyagi javak bizonyos összessége szabja meg azok határát. Műveltség, hazafiság s a magyar nyelv tökéletes bírása vagy nem tudása különbséget nem okoz¹⁾ s az egész emberiséget egyaránt! szeretettel átölelő kedvében, a forradalmi szélsőség a magyar állam-eszme tekintetében egyforma erős jogokkal ajándékozta meg az ország minden nemzetiségét.²⁾ Kifejezetten megállapította a nemzeti-ségi egyenjogúságot a politikai jogok tekintetében később az 1868.

¹⁾ 1848. I. Az országgyűlési követeknek népképviselőlet alapján való választásáról.

²⁾ 1848. V.

XLIV.¹⁾ olyképen, hogy az 1848. V. t.-cz.-ben szükségesnek ítélt vagyoni cenzuson felül, a mely aztán az 1874. XXXIII. t.-cz.-el valamennyiben eltérően szabályoztatott, különbséget a nemzet tagjai közt semmi irányban nem tesz. A magyar nemzet politikai jogaiban való cselekvő részesedésből csak azok lettek kizárva, a kik még a meghatározott vagyoni minimum fölött sem rendelkezhetnek. A választási képességet szabályozó törvények ezen rendelkezései folytán történhetett, hogy sokan jutottak politikai jogok birtokába, a kik azokra egyáltalán nem voltak érdemesek és sokan azok közül, a kikben erős életet él a nemzeti eszme, kizárattak a politikai jogokból. A politikai jogot megállapító törvények hibás alapelveinek káros hatása a nemzet-életre idővel érezhetővé is vált a magyar politikai élet egész terén. A nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény egyenlősítő hatása folytán a nemzetiségek lakta vidékek ép oly politikai hatalomhoz jutottak, mint a magyar ajkú lakosság által lakott kerületek, sőt mondhatni többhöz, mivel hazánkban a nemzetiségi kerületek számaránya nagyobb.

Mit tehetett az a nem-magyar nemzetiségű honpolgár, mikor ölébe hullott a legteljesebb politikai jog? Értéket az reá nézve nem képviselt, hazaszeretetet az benne nem igen keltett, a nemzeti nagyság iránt tisztelettel nem töltötte el.

A nemzetiségekre nézve, kevés egyedet véve csak ki, a politikai jog annyi értékkel bírhatott, a mennyit az neki kamatozott; hiszen a műveltség legalacsonyabb fokán állva legtöbbje előtt a magyar állameszme ismeretlen fogalom volt. Azt tudták, hogy van király, a ki a magyar föld leghatalmasabb ura s hogy az állam adót szed tőlük, de hogy ők a magyar nemzet tagjai s hogy akarattal a magyar állam elhatározásába befolyanak, ez iránt hiányzott bennök a felfogási képesség. Ezen vidékeken azután nem volt politikai érdeklődés, ha csak az anyagi érdekekkel nem járt karöltve s azért kevéssel a népképviseleti rendszer tényleges életbe léptetése után már látjuk, hogy a politikai jog a legszemérmertlenebb alku tárgya s hogy különösen nemzetiség lakta vidékeken a választók nagy többségénél választáskor nem a nemzet politikai életének irányítása az elhatározó elem, hanem a „ki ad többet“ elve. A politikai jog vásári áruvá süllyedt. Meggyőződésről, politikai véleményről a választó polgárok nagyobb felénél szó sem volt s daczára az 1874. XXXIII. t.-cz. szigorú rendelkezéseinek, egyedül a pénz és ital bőséges osztogatása volt az a módusz, a mely választásoknál üggyöntővé vált oly annyira, hogy a nemzet jogai szégyenteljes

¹⁾ 1868. XLIV. Magyarország összes honpolgárai az alkotmány elvei szerint politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára egyenjogú tagja.

áruba bocsátása már megszűnt közszemérem sértő lenni s minden erkölcsi érzék pusztulására vezetett a félrevezetett népben. — Természetesnek tűnt fel általánosságban és senki sem akadt fenn azon, hogy csak bizonyos ellenszolgáltatások fejében gyakoroltassák a politikai jog.

Ez az eredetileg a nemzetiségek között lábrakapott szokás meghonosodott az egész országban és megmétélyezte az ország magyar vidékeit is. Lassanként ennek következtében az a hit ment át a köztudatba, hogy a politikai meggyőzések harcában a győzelem kizárólagos, de annál biztosabb eszköze a pénz. Az uralmon levő kormányok nagyban hozzájárultak e hit terjesztéséhez s jó példával jártak elő.¹⁾ Az állam hivatalnokaitól egyenesen megkövetelték, hogy ne legyen politikai meggyőződésök, de hogy az ő politikai elveiket vallják s a nemzetiségi kerületek megvásárlása s a közhivatalnokok csatarendbe állítása által oly többséget teremtettek maguknak, a milyent akartak. Ezzel a népképviseleti rendszer alapja, a meggyőződés függetlensége és szabadsága is megingott és a mit a 48 előtti „karok és rendekkel“ hiába kísérelt volna meg bármily kormány, ha ilyen akadt volna is, hogy akár csak a legparányibb nemzeti érdekek nyílt vagy hallgatag árulására birjon egyet is a nemesi követek közül, ugyanazt nehézség nélkül elérhette volna, ha úgy akarja a közelmúlt időben a választott képviselők egy részénél. Csüggedés vett erőt a nemzet tagjainak még független elemein is, hiszen a hivatalnokok politikai jogainak morális megköttöttsége s befolyásolása mellett egészséges ellenzéki áramlat ki nem fejlődhetett s beláthatatlan időkre a mindenkori kormány politikája nyert szentesítést. A meggyőződéshez való ragaszkodás köteleességérzete helyébe végül az egész országban az a közfelfogás emelkedett, hogy a politikai erkölcs valódi érdemét a kormány terveihez való föltétlen és bírálat nélküli alkalmazkodás teszi ki. S ép itt mutatkozik a főrendiház nagy nemzetjogi jelentősége! Ez preventív természetű. Abban nyilvánul, hogy ha tényleg rá került volna a sor arra, a mitől tartani lehetett, hogy az uralomra került kormány vásári többségének segítségével egyszer vissza talál élni alaki hatalmával a magyar alkotmány rovására, hogy ott legyen a főrendiház és megakadályozza szándékában.

Ha a magyar kormány óriási többsége a képviselőházban valamikor nem volna a nemzeti érdekek igaz képviselote, de inkább a politikai életművészet által rendszeresen összevásárolt és toborzott zsoldosok hada, a mely készen áll súlyos fontossággal bíró kérdésekben is megfélekezni a nemzet iránti köteleiségeiről és megtépni

¹⁾ Horánszky Nándor 1898. decz. 23-án tartott beszédében ezen állapotot hüen ecsetelte.

vezére első parancs szavára a Nemzet színeit, — ha akadna kormány, a mely képes volna hitszegővé válni a nemzet iránt s elárulni azt, szembetalálná magával a főrendiházat nemzeti büszksége öntudatával rendi befolyásának egész súlyával, s az ország jövőjével összeforrt családi múltjának összes hagyományaival. A főrendiház többségének, a főrendiház örökös tagjainak hatalma össze van nőve a nemzet erejével. Azoknak haladni vagy bukni kell a nemzettel, avagy feladni kiváltságaikat s leszállni más állam tengerének ismeretlen homályába, megtagadva elődeiknek a magyar nemzet történetébe írott véres dicsőségét.

Magasztos hivatása van a főrendiháznak! Ellenőrizni a nemzet jogainak és erejének fejlődését, s melyik intézmény tudna jobban megfelelni ennek a feladatnak, mint épen ez a rendi intézmény: a főrendiház, melyben a magyar nemzet múlt dicsőségének emlékei örök életet élnek, a mely megvesztegethetlen, mert egyedül a magyar nemzet nagysága biztosítéka a magyar főrendek hatalmának.

A magyar királylyal és főrendiházzal egyenlő fontos szerve a törvényhozásnak: a képviselőház. A magyar nemzet történelmi jogán alapuló szuverenitásának az államélet terén való kifejezésre jutásának hivatott őre és legfőbb biztosítéka. Nemzeti szervezetében s az országos föladatakhoz méltó alkotó képességében és erejében gyökerezik a magyar állam alkotmányos szabadsága. A nemzet önrendelkezése legközvetlenebbül általa nyilvánul.

A képviselőház az országos választókerületekben a népképviselői elvei szerint öt évenként választott 413 magyar képviselőből és a horvát-szlavón országgyűlés küldött 40 követéből áll, a kik a maguk közül általános szótöbbséggel választott elnök, illetőleg alelnökök vezetése alatt vitatják meg az országos érdekű ügyeket. Pártalakulásait tekintve megkülönböztetjük benne a horvátokon és némely számba nem vehető frakción kívül: a néppártot, határozott programmnélkül klerikális hajlamokkal, a negyvennyolczas pártot és függet-

lenségi pártot, mint a kiegyezés elvi elleneseit, a régi nemzeti pártot illetve annak a szabadelvű pártba be nem olvadt töredékét, a demokrata párt első képviselőjét s végül a képviselőház leghatalmabb pártját a szabadelvű pártot óriási többségével s a nemzet-életre mértékadó hatásával.

Nem tartozik e fejezetek keretébe s azért mellőzöm részletezni az egyes pártok programját. Lehetnek mindegyikben jó hazafiak, kik lelkiismeretes, becsületes törekvéssel a magyar nemzet érdekek kifejtésére és védelmére törekszenek s ha eltérő utakon keresik is az igazságot, hacsak a végezel tekintetében a haza s a nemzet-ügyének szolgálatában egyesülnek¹⁾ akkor a magyar állam ügye, a magyar nemzet igaz érdeke a magyar képviselőházban bizonyosan mindenkor sikeres védelmet fog találni.

Hatáskörét illetőleg a magyar képviselőház intézkedési köre kiterjed az államélet minden megnyilatkozására s legfőképp és legközvetlenebbül ő fejezi ki a nemzeti akaratot. A magyar állam összes választó polgárai által szabad meggyőződésből választott nemzetorganumok: a népképviselők révén érvényesül legteljesebben az állam akarat. A teória által felállított ezen tétel élettani tapasztalatok szerint azonban be nem válik, vagy legalább be nem vált a múltban a magyar képviselőházra nézve. Nemrégiben a képviselők egy részénél arra a felfogásra találhatunk,²⁾ hogy a választásokkal ők tulajdonosai lettek a nemzet jogainak, a melyekkel privátim rendelkezhetnek s azok révén kijátszhatják az országos törvényt, ha csak a számszerű többség birtokában vannak!³⁾ A képviselő nem magán személy, hanem nemzetorganum, ő nem magánjogot gyakorol, de a benne élő nemzeti eszmének kell hogy törvényes módon szerezzen érvényt. Ha a törvényhozó testület tagjai ezt nem érzik át s nem a nemzet jogainak élnek, de a képviselői megbízás által szerzett formális jogból kovácsolnak magáncéloknak, akkor a nemzeti élet első követelménye, hogy a nemzet maga-magát kormányozza, megszűnik, akkor nemzeti önrendelkezés nincs, akkor a nemzet jogai egy szűkebbkörű részvénytársaság: a képviselőház elővételi jogával ki lettek sajátítva. Ezzel az államszuverenitás is megdőlné, mert nemzetélet önrendelkezés nélkül nem képzelhető. Csak ott, hol a nemzet maga-magát kormányozza, a hol a nemzetnek minden képviselő szívében oltára van, ott juthat csak érvényre a közérdek, de

¹⁾ Széll Kálmán 1902. ápr. 7.: Az országnak szüksége van arra, hogy minden igaz fia hite, meggyőződése szerint — kiki a maga szerep-körében — munkálja a haza ügyét.

²⁾ Lex Tisza.

³⁾ Horánszky Nándor 1898. decz. 23-iki beszédéből: „Ha abszolút maxima az, hogy a többség uralkodik, akkor Magyarország-katasztrófájához nem kell más, mint egy szélhámos és kétszázötven megvásárolt mandátum.

ott aztán érvényre is kell jutnia. A hol a nemzeti tekintetek nem uralják első sorban a nemzetorgánum elhatározását, ott helylyel közzel azért a nemzeti kívánalmak védelmet találhatnak, de ez esetben a nemzet akarat már nem független, a nemzet már teljes örendelkezési képességgel nem bír s szervezetében csak félalkotmányosságról lehet szó. A félalkotmányosság mellett előfordul, hogy a legfontosabb nemzeti érdekek nem találnak kellő védelmet. A félalkotmányosság az u. n. népképviseleti rendszernél akkor áll elő, ha a nemzet akarata meg van hamisítva s az uralomra jutott pártban a nemzet igaz érdekei képviseletet nem találnak. A formális jognem involvája ugyanis szükségkép, hogy a törvényhozó testületben erkölcsi hatalom is legyen és hogy hatalma jogos alapon áll. Nem a számszerű többség teszi ki a nemzetakaratot. Valamely törvényes intézkedést az még nem tesz helyessé, hogy a törvényhozás azt elfogadja-e, vagy nem fogadja el. A törvényben rejlő czélszerűség és belső igazság az a kritérium, a mely jóságát és jogszerűségét kétségen felül emeli s amellet a többség csak vélelmet állapít meg, Lehetséges, hogy a nagyobb hatalom elvesztette erkölcsi alapját, s hogy a kisebbség van az állameszme teljesebb birtokában, hogy azok részén van a nemzetnek igaz érdeke, a kik törvény szerint tehetetlenek.

Ez az állapot állott fenn a magyar képviselőházra nézve a 90-es években. A kormány szervezte párturalom oly kiterjedést vett akkortájt, a mely alkalmas volt a szabad gondolkodás és egyéni vélemény minden megnyilatkozását elfojtani, ha az véletlen nem az uralmon levő párt irányának kedvezett és nevezetesen az államhivatalnokok és állami alkalmazottak politikai meggyőződésének önelhatározási képességét szoros korlátokba vonta. A kormányelnök politikai meggyőződése volt akkor kizárólagos irányjelzője a magyar politika fejlődésének s a szerint, a mint tekintetbe vette a magyar nemzet kívánságait, vagy szükségesnek vélte a magyar állam szuverenitása terén engedményeket tenni, működött a magyar parlamentarizmus, sokszor mellőzve a legjogosultabb nemzeti tekinteteket. Az elfogulatlan szemlélő előtt úgy tűnhetett fel akkori kormányzati rendszerünk, mint a magyar nemzet szükségjoga által korlátolt abszolútizmus, melyben a népakaratra alapított parlamenti kormányrendszer csak arra látszott jónak, hogy átvállalja a kormányzással járó egész felelősség terhét s fedje tekintélyével mindazt, a mi a magyar nemzet alkotmányos érzületét sérthette. A képviselőház többségének határozata ez időben megszűnt a nemzetakarát törvényes és természetes megnyilatkozása lenni. A képviselőházban nem nyilatkozott meg a nemzet érdeke. Abban a politikai erkölcs és politikai tisztesség egy új fogalma keletkezett s a megszűnt független meggyőződés helyét a pártvezér akaratához való gondolkodás nélküli hozzájárulás foglalta el. A komoly

munka, kötelességérzet s áldozatkész hazaszeretet a nemzeti jogok érvényesítésénél nem játszottak többé szerepet a képviselők elhatározásában s a régime elveinek hívei kevés kivétellel tartozó nemzeti kötelességet véltek teljesíteni akkor, midőn úgy cselekedtek, a mint azt utóbb egy nemzetorganum oly szépen kifejtette: „Nem hinném, hogy a kormány tönkre akarja juttatni az országot. En bizom a kormányban, sőt bizom a jövő kormányokban is, mert nem képzelek kormányt, mely szándékkal a tönk szélére akarja juttatni az országot.“¹⁾ Ezeknek a képviselőknek kötelességérzete ugyvélem mégis kissé túlhajott volt. Lehet-e a távol jövőre is kötelezettséget vállalni egy kormány támogatására országgyűlési képviselőnek? Szabad-e csak mondani is azt, hogy segítségére lesz még akkor is, ha a tönk felé sodorja az országot, mert feltételezi róla, hogy az jó-hiszemű? Hol marad akkor a képviselői funkciókör? Ki gyakorolna akkor ellenőrzést, ha mindenki azt a kényelmes formáját választaná a képviselői kötelességek teljesítésének és úgy gondolkozna: hogy megbízik a kormányban, mert az rosszakarátú nem lehet? Nemzetérdeket képvisel-e az a nemzetorganum, vagy inkább a párt monopólium egy részvényese, a ki úgy tartja: „A mit ti akartok, azt úgy lehet én károsnak hinném az országra nézve, de nem gondolkozom felette s mivel akarjátok, engedelmeskedem és a többséghez csatlakozom!“ (?) A meggyőződés hajthatlan függetlenségét kell hogy legfőbb kötelességének ismerje a képviselő. Meggyőződéséért helyt kell állnia minden irányban, még saját pártjával szemben is.

A párturalom túltengései nemzetjogi szempontból a legsúlyosabban ítélandók el. — Túlságos a pártfegyelem, ha a képviselők független elhatározási képessége szenved a pártkényszer alatt s ha a pártszervezet bénítólag hat tagjai szabad akaratára. Nézetem szerint, ha bizalmi kérdésről van szó, akkor lehet helye csak párturalmi kényszernek, minden más esetben a vélemény nyilvánításnak korlátlannak kellene lennie. — A párttal, vagy a kormányval szemben érzett bizalom nem vezethet annyira, hogy kizárja a bírálatot és nem követeli meg a meggyőződés föltétlen alárendelését a pártvezér akaratának. Az országgyűlési képviselő legfőbb célját, úgy vélem a nemzetérdekek előmozdítása kellene képezze, nem a párturalom állandósítása. Megbízó levelével ő a nemzet jogainak valósággal letéteményesévé lett s a reá ruházott nagyobb politikai jog csak arra szolgál, hogy a benne élő állameszmét érvényesítse. Kötelezettséget vállalt azzal, hogy egész tudásával és tehetségével a magyar állam szuverenitásának sértetlenségéért fog küzdeni. Nem szabad azért lemondania önálló politikai egyéniségének érvényesítése jogáról és a kormány ellenőrzésének alkotmányos kötelességéről, még ha az tel-

¹⁾ Idézet a magyar parlamenti életből.

jes bizalmát bírja is. Az uralmon levő párthoz tartozás a szó valódi értelmében véve a nemzetorgánium szempontjából nem jelentheti azt, hogy a kormány minden egyes intézkedésével egyetért s azt gondolkozás 'nélkül helyesli, de annak tartalma kizárólag az lehet, hogy a kormány iránt bizalommal viseltetik, mivel az képes véleménye szerint leginkább érvényt szerezni a nemzetakaratsnak és életbeléptetni a szükséges nemzetéltető intézményeket.

A nemzetorgánium a benne lüktető nemzeti eszmét meggyőződése szerint kifejteni tartozik. Felelős ezért a nemzetnek. Elismerem, lehetnek kisebb jelentőségű, a nemzet szuverenitást közelről nem érdeklő kérdések, a melyekben a képviselő meghajolhat a pártérdeknek, ha épen pártjában látja legnagyobb garantiáját a nemzet érdekei helyes irányításának, de ha egy kérdésben igazi nemzetérdeket lát, vetné azt fel bár egy ellenpárt, nem volna szabad megtagadnia meggyőződését. Tovább megyek, még azzal sem szabad megelégednie, hogy egyszerűen nem szavaz ellene, vagy kilép a pártból és állást foglal az ellenpárt mellett, de kötelessége minden tehetségével arra törekedni, hogy hadba szólítsa az egész országos közvéleményt a kérdés kedvező megoldása érdekében. Rázza fel a tespedő lelkületeket álmódosásukból, indítson mozgalmat országszerte és értesse meg, hogy nagy dologról, a magyar nemzetet érdeklő fontos életérdekről van szó; s ha az országos közvélemény megszólal, melyik hatalom tudna ellenállni kívánságainak?

Vagy nem képes már az ország népe lelkesedni a hazáért? Nem képes felbuzdulni a nemzet hatalmát érdeklő kérdésekben? S ha a mindennapi megélhetést biztosítva véli, minden egyéb közönyvel tölti el? Nem abban van a hiba. Ellenzéki pártjaink alapelvei nem életképesek; s vagy részben túlhajtott követelésekkel lépve fel gyökeres reformokat óhajtanak minden téren és tagadásba veszik az összes létező törvényes állapotokat, azokat egyszerűen nem létezőknek kívánva tekintetni, vagy egyes kasztok s nem az egész nemzet érdekeit szolgálják elsöbben. E mellett arra, hogy maguk mellett megszólaltassák a parlamenti küzdelemben az országos közvéleményt, komoly kísérletet nem tesznek; szívós, kitartó munkát nem fejtenek ki. Rendszerük, hogy évente ugyanúgy panaszolják el az ország bajait, de erősebb csatározást csak kicsinyes kérdésekben kezdeményeznek. Nagy kázus, ha egy valaki elvétí a kellő kifejezést,¹⁾ ha a nemzeti zászlót elfeledték valahol kitűzni, vagy ha megsemmisítették valamely képviselő mandátumát, azonban ahol komoly nemzetérdekről van szó, ott rendszerint beírí a formális ellenzékieskedéssel: néhány kifogástalan beszédet mondanak és névszerinti szavazást kérnek, bárha eredményét jó előre tudják- Ez állapotnak

¹⁾ Akár főherczeg, akár képviselő.

eredménye aztán, hogy kormányainknak az ellenzékkel számítani nem kell, a maguk jól fegyelmezett pártjától pedig épen nincs mit tartamok. Uralmon maradásuk, hacsak a politikai tisztesség határait meg nem sértik, egyedül a királyi hatalom jótetszésétől függ. Hazánkban így a parlamentarizmusnak az a szokatlan esete állt elő, hogy míg más államok parlamenti életében a minisztereket csak formailag nevezi ki az államfő, valósággal azonban a parlament választja és pedig folytonosan, mert csak addig maradhat uralmon a kormány, a míg többséggel bír, addig nálunk a király által kijelölt kormányelnök hacsak épen nem“ gyűlöletes személyisége, a legkisebb érdek nélkül is többséget tudhatna szerezni. Könnyen elképzelhető, hogy a kormányok legtöbbször egyszerűen már ez okból is, mindent elkövet, hogy az uralkodó király jóindulatát kiérdemelje s a kényesebb kérdésekben már ez okból is gyakran nem mer nyíltan beszélni a koronával. Mégis megszűnt ma már az az áramlat, a mely a népfenség nevében az uralmon levő kormány állandósítását tűzte ki célul s hatalmi törekvéseiben semmi eszköztől sem riadt vissza. Ma az abszolutisztikus rendszer gyászos bukása után megértették még a konzervatívabbak is, hová vezethet a minden gondolkozás nélküli vak engedelmesség. A mostani kormányelnök vezetése alatt újból öntudatára ébredtek a szabadelvű párt tagjai, hogy ők elsősorban a közérdeket s csak másodsorban szolgálják a párt érdekét, s új hajnal látszik felderülni a szabadelvűség egén: a szabad gondolkozás, a meggyőződés tiszteletének, az igazi szabadelvűségnek hajnala!

Nemzeti politikánk iránya az utolsó évtizedekben a magyar állam szuverén akarata kifejtésének nem kedvezett, mivel uralkodónk előtt a nemzetszuverenitás követelményei egynémelykor ismeretlenek maradtak és államkormányunk a koronával szemben a magyar állam szuverenitásának csak annyiban szerzett érvényt, amennyiben azt mulhatlanul szükségesnek ítélte. Nemzeti politikánk ezen előzékeny és preventív politikája teszi érthetővé mikép lehetséges, hogy a nemzet-

szuverenitás hazánkban minden téren ma nem érvényesül. Azt tartottuk, hogy mivel a magyar állam szuverenitásának kifejtése s a magyar nemzeti érdekek korlátlan érvényesítése talán nem találkozna a korona tetszésével, el kell kerülnünk mindazt, a mi arra emlékeztetne, hogy a nemzeti eszmények iránti tisztelet nem halt ki ebből a népből s hogy a magyar nemzet szeretetteljes hódolata az uralkodó akarata előtt részben annak a nemzeti eszmék iránt tanúsított tiszteletétől függ. Elvontuk a korona figyelmét a magyar nemzeti érzés nyilvánulásaitól! Szolgálatot véltünk tenni ezzel a dinasztianak! Rossz szolgálat pedig nagyon, mert köztudomásúlag szegények és meddők a korszakok, melyekben kölcsönös bizalom és egyetértés király és nemzet közt hiányzik s a nemzet akarata a közügyek intézésében nem találkozik a király akaratával.

A magyar nép kívánságai és nemzeti követelményei nálunk a korona befolyása miatt nem érvényesülnek teljes mértékben s a nemzeti tekintetek figyelembevételének hiányosságával hiányzik a nemzeti erő kifejlés szilárd alapja. Ennek folytán még egy sajnálatos tényállapot jött létre, a melyet említés nélkül nem hagyhatok: A nemzet, mert óhajításait felülről korlátozva látja, abban a hitben él, hogy uralkodója legerősebb gátja nemzeti érdekei szabad érvényesítésének. Valójában pedig még csak az uralkodó kifejezett akaratáról sem lehet szó. Kívánsága nem határolja el a nemzet önrendelkezési jogát, inkább a Habsburg dinasztia által eddig követett irány révén a magyar királyban vélelmezett dispoziók azok, a melyek szolgálatrakész meghódolásra kényszerítenek. Kétség kívül alkotmányosan uralkodik felséges királyunk s ha a nemzeti politika irányítása terén akarata túlsúlylyal bír, ha kormányaink a nemzet érdekeit nem képviselik mindig erélyesen a koronával szemben és kötelességüknek ismerték ellenkezőleg azokat a réseket, melyeket a királyi család hiányos felfogása a magyar alkotmányosságról a nemzeti jogokon véletlen ejtett, áthidalni és elsimítani s azoknak lehetőleg a törvényesség látszatát megadni, legkevésbé sem lehet azért felelőséget hárítani a koronára. A magyar országos kormányt viszont azonban méltán lehet váddal illetni annyiban, amennyiben szeretetteljes tiszteletében a királyi ház akarata iránt néha tulmессzire ment és bizva a nemzet erejében öntudatosan még akkor is meghódolt a királyi akaratnak, a midőn jogsérelmet panaszolhatott volna fel. — Legutóbb a trónöröklés kórdósében járt el ekként a magyar kormány és a magyar törvényhozás.

A trónutódlás kérdésében a magyar királyi család kivételesen önkényre hajló akarata nemrégiben veszélylyel fenyegette a magyar nemzetjogokat. Az országgyűlés hozzájárulása, avagy ezek megkérdése nélkül is magának követelte ugyanis a jogot a magyar trónörökösödésre vonatkozó törvényeket hitelesen magyarázhatni. A ma-

gyár nemzetet megillető az 1723: I., II. t.-cz.-el biztosított alkotmányos jogoknak interpretációja előzetes országos megvitatás nélkül, nem okozott ugyan nagyobb kárt a nemzet szuverenitásán, jellemző azonban, hogy államjogainkat figyelembe venni az uralkodóház mindedig nem tanulta meg, azok tekintetében teljesen tájékozatlan, s hogy benne még'mindig erősen ki vannak fejlődve a császári kor nevelte abszolutisztikus hajlamok.

Eredetileg a magyar szabad királyválasztó nemzet volt s a királyi hatalom megszerzésének módját a választás képezte. Helyesebben a választással vegyes örökösödési rendszer volt az, a mely hazánkban törvényesnek volt elfogadva. A királyok, még azok is, a kik atyjuk örökébe léptek, megválasztással szereztek meg a hatalmat, mivel a nemzetet az elhalt király utódai közt választási jog illette meg.¹⁾ A nemzet korlátlan királyválasztó joga az egyes királyi családok kihaltával éledt fel. Az egyes királyi házak fiutódai kihaltával gyakorolta csak valósággal és teljesen szabadon a királyválasztás jogát a magyar nemzet. Ilyen választás révén jutott a Habsburg királyi család a magyar királyi székbe. — Az 1526. évi augusztus 29-ki gyászos emlékezetű mohácsi csata után a magyar nemzet rendéinek egy része a II. Lajos király halálával megüresedett királyi trónra Habsburg Ferdinándot emelte. Mohács után I. Ferdinánd királylyal kezdődik a Habsburgok országglása hazánk felett. Már ő alatta az 1547. V. t.-cz.-el²⁾ törvényesen elismerték a magyar karok és rendek leszármazottaira, a megválasztott I. Ferdinánd magyar király leszármazottaira nézve, a választással vegyes öröklési jogot. Ezen választással vegyes trónöröklési rendet a török hódoltság megszüntetése folytán az uralkodó iránt fakadt hálából a nemzet az 1687. II., III. t.-cz.-ekkel³⁾ oda módosította, hogy lemondva az utódok

¹⁾ Ez a választási jog soha sem érvényesült hatalomként s inkább csak a nemzetnek fentartott alakí jog volt. Rendszerint még a királyok életében annak legidősebb fiát megválasztották és megkoronázták az ország nagyjai, a mi által a király-választó jog hatályosságában jelentékenyen vesztett.

²⁾ 1547. V. t.-cz. 5. §: ^Mert miután az ország rendéi és karai magukat nem csak 0 Felsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alávetették...“

³⁾ 1687. II. 1. §. „.....Magyarország és kapcsolt részeinek összes karai és rendéi kinyilatkoztatják, hogy mostantól jövőre és örök időkre senkit mást, mint fenczimzett Ő csász. és kir. felségének saját ágyékából származott fiörökösei közül az elsőszülöttet fogják törvényes királyuknak és uruknak ismerni és azt mindenkor, valahányszor ily felavatás újból bekövetkezik, a fenebbi hitlevélben foglalt czikkelyek előrebocsátandó elfogadása s leteendő eskü után országgyűlésileg Magyarországon belül meg fogják koronázni. III. ha pedig Ő Felsége fiágának magvaszakadása bekövetkeznék, akkor az uralkodásban való utódlás háruljon és menjen át Spanyolország királyának II. Károly úrnak fiági magvára s csak ha ez kihalna, nyerjen helyt a karok és rendek ősi helybenhagyott szokása és előjoga a királyok választására és koronázására “

közötti szabad választási jogról, az uralmon levő Habsburg királyi ágak fiágának elsőszülöttségi rendszerét, a korona öröklése tekintetében törvényesnek fogadta el és törvényerőre emelte. Az így megállapított trónörökösödési rend élettartama nem volt azonban hosszú életű és már III. Károly király halálával hatályt veszített. A magyar nemzet királyválasztó jogának ekkor újra fel kellett volna élednie; de bár az 1715. III. t.-ez.-kel¹⁾ maga III. Károly király biztosította volt a nemzetet arról, hogy királyválasztó jogát a halálával előre láthatóan elkövetkező Habsburg fiági magszakadással szabadon fogja gyakorolhatni, a magyar nemzet később 1723-ban a király akaratára való tekintetből önként lemondott király választó jogáról s a dinasztia iránti hűségének és szeretetének újabb jelét adva az 1723. évi I., II. t.-ez.-ek²⁾ által a magyar trónöröklési rendet akként szabályozta, hogy a magyar királyi méltóságot a Habsburg ház némely leányágaiban is örökletessé tette és először III. Károly, azután I. József, végül I. Lipót leányai és ezek törvényes római kathohkus, mindkét nemű ausztriai főherczeg utódaira kiterjesztette a trónöröklés jogát. Ez az 1723. L, II. t.-ez. irányadó ma a magyar királyok törvényes örökösödésének megítélésénél s ez a törvényben megállapított trónöröklési renden változtatni és azon módosítani csak törvényhozási úton, új törvénynyel, azaz a magyar király és országgyűlés egyetértő határozatával lehet tulajdonkép. Az elmúlt években megtörtént mégis, hogy a magyar nemzet törvényhozását a trónöröklés tekintetében korlátlanul megillető ezen előbb emiitett rendelkezési jog daczára, annak figyelmen kívül hagyásával, az örökösödés sorrendjére vonatkozólag a királyi család részéről önhatalmú intézkedés történt. O Fensége ausztriai-estei Ferencz-Ferdinánd főherczeg magyar

¹⁾ 1715. III. „.....a hitlevélnek tartalma szerint eléggé kifejtett örökletes utódlást irányadónak kell tekinteni és ha egykoron a néhai felséges Lipóttól és királytól leszármazó fineműeknek magva szakadna, a királyválasztásban és koronázásban a karok és rendek ősi és régi helybenhagyott szokása és előjoga fog előtérbe lépni.“

²⁾ 1723. II. t.-cz. 5. §. „Az öröklési jogon való utódlást Magyarországon és koronájában s az Isten segedelmével már visszaszerzett és visszaszerzendő ehhez tartozó részekben, országokban és tartományokban felséges osztrák hazának nőágára is és pedig első helyen a ... most uralkodó legszentségesebb cs. és kir. felségnek,

6. § azután ennek magvaszakadtával a néhai boldogult Józsefnek,

7. §. s ezeknek is magvaszakadtán, a néhai boldogult Lipótnak ágyékából leszármazókra és ezeknek törvényes, római katolikus, mindkét nemű ausztriai főherczeg utódaira, a most uralkodó legszentségesebb cs. és kir. felség részéről a Németországban s azon kívül fekvő és Magyarországgal, meg az ehhez kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal az előre bocsátott jog és rend szerint, feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul, kölcsönösen és együttesen örökösödésileg birtoklandó más országaiban s tartományaiban is megállapított elsőszülöttségi rendhez képest..... átruházzák.“

trónörökös 1900. évi június 28-án Bécsben Chotek Zsófia grófnővel kelt egybe. Házasságkötése alkalmából nyilatkozatot tett közzé, n melyben a magyar törvényhozás előzetes megkérdezése nélkül következő értelemben tett ünnepélyes kijelentést: „Mielőtt a házassági frigyét Chotek Zsófia grófnővel megkötné, hivatkozással az uralkodóház házi törvényeire, a melyeknek határozatait magára nézve kötelezőknek elismeri, kimondja és megállapítja, hogy Chotek Zsófia grófnővel való házassága nem egyenjogú, de morganatikus házasság s minden időre annak tekintendő; ennek folytán azon jogokat és előnyöket, a melyek az egyenjogú hitvestársakat, vagy a főherczegek egyenjogú házasságából származott utódokat megilletik, sem hitvestársát, sem ezen házasságból jremélhető gyermekeit és azok utódait meg nem illetik és általuk nem igényelhetők. Nem illeti meg az emiitett házasságból származó utódokat különösen a trónöröklési jog a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokban, tehát az 1723. L, II. t.-cz. értelmében a magyar korona országaiban sem. B házasságból származó utódai a trónörökösödési rendből ki vannak zárva.“

A magyar trónörökös ez a nyilatkozata belevágott a magyar nemzet jogaiba. Azok felett határozott és rendelkezett, jogok felett, a melyek a nemzetet illetik és törvényhozási utón, nem pedig ediktum utján lettek volna rendezendők. Igaz, ez a nyilatkozat néhány hónappal később, 1900. november elején a magyar törvényhozás elé lett terjesztve s az 1900. XXIV. t.-cz.-el becikkelyezést nyert; felvételét a magyar törvények közé, mert a magyar törvényhozótestület úgy találta, hogy Ferencz Ferdinánd főherczegnek Chotek Zsófia grófnővel kötött, házassága alkalmából kiadott nyilatkozata teljesen megegyezik az 1723. I, II. t.-cz.-ek rendelkezéseivel. De ha úgy volna is, ha az 1723. L, II. t.-cz. szelleméből következik a nyilatkozatban foglalt trónöröklés rendje, azért az a mód, a melylyel a dinasztia a trónöröklés kérdésében intézkedett, mégis önhatalmú mellőzését jelenti a magyar országgyűlésnek országos érdekű ügyben s ha az 1723. I, II. lényeges rendelkezéseibe nem is ütközik a trónöröklés nyilatkozata, az mégis törvénysértő volt. Törvénysértést tartalmazott, mert általa magának követelte a királyi család egy tagja kétséges esetben a jogot hitelesen magyarázhatni az 1723. II. t.-cz. leglényegesebb rendelkezéseit s megállapíthatni a trónörökösödés sorrendjét. A magyar pragmatika szankció rendelkezésein változtatni, vagy e törvényt hitelesen magyarázni a magyar törvényhozásnak fentartott jog s eldönteni azt, hogy majdan kire szálljon, illetőleg kire ne szálljon a magyar korona, egyedül őt illeti meg.¹⁾ Ha a

¹⁾ 1867. II. t.-cz. 1. §. „Szentül és sértetlenül megtartandjuk s királyi hatalmiunkkal mások által is meg fogjuk tartatni az 1723. évi I, II. t.-cz.-ekben megállapított kir. trónöröklést.....Magyarország s társországi jogait, alkotmányát,

magyar korona átszállása és leendő öröklése tekintetében bizonytalanság áll elő, ezt megszüntetni egyedül parlamentáris utón a magyar törvényhozás által lehet s annak határozata elébe vágni királyi avagy trónörökös határozattal nem szabad, mert a magyar korona örökösödésének sorrendjét illetékesen kizárólag csak a magyar törvényhozás állapíthatja meg.

A trónöröklés nem a dinasztia magánügye, de közérdekű fontos nemzetjogi kérdés. Hol maradna a pragmatika szankció szerinti örökösödés, ha az országgyűlés beleegyezése nélkül azon változtatni lehetne? Ez ki van zárva, Nem lehet a nemzet minden megkérdése nélkül kötelező elvi kijelentéseket tenni a trónutódlás sorrendjének értelmezése tekintetében. E jog egyedül a nemzetet illeti s róla a nemzet le sem mondhat. Félreértésre nem szolgáltathatnak okot az 1723. 1., II. t.-cz. ismeretes 7. szakaszának zárszavai: „A magyar korona országai, az örökös országok és tartományokkal egyazon sorrendben következő ugyanazon fejedelmek által együttesen elválaszthatlanul és felbonthatlanul kölcsönösen birtoklandók!“ Ez nem jelentheti azt, mintha a mi trónöröklésünk következése és folyománya volna az osztrák trón öröklésre nézve kötelezőleg megállapított sorrendnek vagy annak tekintetében történt kötelező határozatoknak, a mint ezt ki is fejti az 1790. X. t.-cz., midőn kimondja: „Ámbár a felséges ausztriai ház nőágának az 1723. L, II. ezikkelyek által a magyar királyságban és a hozzákapcsolt részekben megállapított örökösödése ugyanazt a fejedelmet illeti, a kit a megállapított trónörökösödési rend szerint a Németországban és azon kívül fekvő elválaszthatlanul és feloszthatlanul birtoklandó többi ország és tartományokban illeti, mindazonáltal Magyarország a hozzákapcsolt részekkel független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánynyal bíró és így Magyarország királyaitól tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára, igazgatandó és kormányozandó ország.“

Hazánk a saját törvényei és szokásai szerint kormányozandó ország! Nem önkényes elhatározás szerint. S az „elválaszthatlan és felbonthatlan kölcsönös birtoklás“ kitételéből nem következik, hogy az 1723. L, II. t.-czikkeiben foglalt törvényes sorrend, ha az osztrák

törvényes függetlenségét, szabadságát és területi épségét. Szentül és szigorúan megtartandjuk s királyi hatalmunkkal mások által is megtartatjuk Magyarország és társországi törvényesen fennálló szabadalmait, kiváltságait, törvényszerű szokásait és eddigi országgyűlésileg alkotott s dicső elődeink, Magyarország koronázott királyai által szentesített, valamint ezután országgyűlésileg alkotandó s általunk mint koronázott magyar király által szentesítendő törvényeit, minden pontjaikban, cikkeikben, záradékaikban úgy, mint ezeknek értelme és gyakorlata a király és országgyűlés által közös megegyezéssel fog megállapítani.“

örökös tartományokban azon jogerős változás történik, ipso facto a magyar trónutódlás sorrendjének kérdését is megoldaná, mert az „együttbirtoklás“ egészen mellékes természetű része az 1723. II. t.-cz. 7. §-ának; annak alap és főfeltételét a magyar pragmatika szankció többi rendelkezéseinek tiszteletben tartása és helyes alkalmazása képezi. Az Ausztriával való perszonális unió fenmaradásának legnevezetesebb feltétele az 1723. II. 7. szakaszában megállapított trónöröklési sorrend szigorú betartása és a magyar nemzet alkotmányos jogai tiszteletben tartása. Ezen kettős feltétel valamelyik részének megdőltével elmerül az „együttbirtoklás“ föltétlensége, a mely ügydöntő elemet a magyar trónöröklésnél nem képez és csak következése a magyar pragmatika szankció helyes és törvényszerű alkalmazásának. Hogy az mikép alkalmaztatik helyesen és egyes kétséges esetekben az 1723. L, II. mikópen értendő és alkalmazandó, azt mindenkor maga a nemzet állapítja meg. A császári hatalom jogköre ennek megbírálására ki nem terjed. Önkéntes kifolyása ez a nemzet szuverenitásának, hiszen a nemzet joga arra is kiterjedne, hogy az 1723. t.-cz.-et törvényhozási utón egészében hatályon kívül helyezze és megváltoztassa; mi sem természetesebb ennek folytán, hogy ha a nemzet jogosított megváltoztatni magát a törvényt, tehát a több jogot gyakorolhatja, a kisebb jog: a törvény kétséges esetbeni hiteles értelmezése is megilleti. Az olyan nyilatkozatnak, a melyet Ő Fensége Ferencz Ferdinánd főherczeg magyar trónörökös egybekelése alkalmából tett, hogy: „beállottnak tekinti magára nézve mindazokat a következményeket, a melyekkel a nem egyenjogú házasság jár“ a magyar trónöröklés szempontjából ezért semmi hatálya nem lehetett addig, a míg a magyar törvényhozás vagy a trónörökösödésre vonatkozó törvényt a trónörökösi nyilatkozatnak megfelelő új törvénnyel nem pótolta, vagy oly értelmezést nem adott az 1723. II. t.-cz.-nek, a mely a trónörökösi nyilatkozattal megállapított örökösödési sorrendet a magyar pragmatika szankció természetes következményének tünteti fel. — Ez utóbbi megtörtént. A törvényt a nyilatkozatnak megfelelően magyarázni a magyar törvényhozás joga volt, — minek eredménye azután az lett, hogy ma a magyar trónutódlás kérdésében az 1723. I., II. már nem az egyedül mérvadó jogforrás, de újabban kiegészítette és hitelesen magyarázta azt az 1900. XXIV. t.-cz. Hogy helyesen-e, hogy valójában a magyar pragmatika szankció szelleméből folyik-e az 1900. évi XXIV. t.-cz., az irreleváns, sőt kérdés tárgyát sem képezheti! A törvényhozás az ország legfőbb hatalma, a nemzeti szuverenitás valóságos megnyilatkozása, úgy értelmezheti a törvényeket, a hogy akarja s mivel az az értelmezés a mérvadó, a mit a törvényhozás elfogad, azért mindig az a helyes is. Problematikus értékű volna bele menni most utóbb a törvényhozás dön-

tése után azon kérdések vizsgálatába, hogy a: „morganatikus házasság fogalma összeegyeztethető-e hazai törvényeinkkel“, „osztrák főhercegi rang képezi-e egyáltalán döntő kritériumát a magyar trónöröklésnek,“ „főhercegek törvényes származású gyermekei kivételt köpezhetnek-e Verbóczy hármaskönyve I. rész 22. czimének 3 szakasza¹⁾ alól s nem öröklik-e föltétlenül atyjuk rangját és nemességét“, „lemondhatott-e a főherceg gyermekei jogáról, egy jogról, a mely nem illeti meg őt; lemondhatott-e arról különösen a nélkül, hogy egyúttal a maga jogáról is le nem mondott“, s egyszóval annak vitatásába, hogy egyéni felfogásom szerint az 1900. XXIV. t.-cz. önként folyik-e az 1723. t.-ez.-ből, vagy annak erőszakolt magyarázata. Mindezek fejtegetése fölös munka volna, mivel törvényesen megállapított örökösödési sorrendel szemben külön vélemény nem lehetséges és akceptálni kell a törvényesen meghatározott tényállapotot. Azzal foglalkozom e szakasz korlátai közt merőben, hogy bár a magyar nemzet teljesen szuverén a trónkérdésben, mégis lehetnek körülmények, a melyek szuverenitásának érvényesülésére gátlólag hatnak. Foglalhat-e magában törvénysértést és támadást a nemzet szuverenitás ellen a trónörökös nyilatkozat, ha a magyar nemzet jogkörén általa változás nem történt? Nem fogadhatom el a m. kii*, kormányelnök 1900. évi november 9-iki nagyjelentőségű beszédében kifejtett azon véleményét, hogy „közjogunk értelmében a törvényhozás előzetes hozzájárulása a trónörökös nyilatkozatához nem volt szükséges, mert a trónutódlás sorrendjében változás általa nem állott elő.“ Megengedem, a magyar törvények keretén belül a királyi ház dinasztikus ügyekben intézkedhetik önhatalmúlag, azonban nem alkalmazható e tétel akkor, midőn a trónöröklés meghatározásáról van szó, s a* magyar törvényekből a sorrend határozottan ki nem tűnik. Ily esetben a kételyeket eloszlatni²⁾ csak a törvényhozás hivatott. Mellőzhetlen lett volna azért a törvényhozás előzetes hozzájárulása ^) Fensége Ferencz Ferdinánd főherceg nyilatkozatához, annál \$kább, mert ez a trón öröklést Ausztriára nézve jogerősen megállapította oly esetben, mikor nagyon is kétséges volt, hogy az abban foglalt hivatkozás a házi törvényekre, a morganatikus házasság intéz-

1) Verbóczy István hármaskönyve I. R. 22. ez. 3. §. „Inné van az, hogy a nemes atyától és nem nemes anyától származott fiak az igazi nemesek számába jönnek, párjuk nemzetségét és állapotát követik, de nem megfordítva, a mint föntebb is nyilván megmondtam/.

2) Hogy kételyek voltak, hogy kételyek merülhettek fel a trónörökösödési sorrend tekintetében, azt a trónörökös nyilatkozat kibocsátásának szüksége legeklátásabban bizonyítja. Ha nem lett volna kétség, ha ellenvélemény nem merülhetett volna fel és nyilvánvaló volt volna, hogy az 1900. évi jun. 28-án kötött házasságból születendő gyermekeknek nem lehet trónörökösödési igényök, akkor nyilatkozatra nem lett volna semmi szükség.

menyére, az egyenrangúság vitatott hiányára, a magyar pragmatika szankció határozmányainak megfelelő-e. — A törvényhozás előzetes intézkedése s megkérdetése elmaradt. A dinasztia magának követezte a rendelkezési jogot, mint már nem egy ízben s reábizta a magyar nemzetre, vájjon talál-e alkalmas formát, a melylyel az alkotmányosság keretébe vonhatja magas elhatározását, vagy a nélkül hajlik meg önkényes határozatának. Az alkotmányos érzületű magyar nemzet, a mely el nem viselheti, hogy az alkotmány alakiságai mellőztessenek, szóvá is tette a nyilatkozatot. Összeült a magyar parlament, hogy határozzon a magyar trónkérdésben, a mely, a mint egyhangúlag hangoztatta is, kizárólag őt megillető jog, melyben a királyi család egy tagja sem prejudikálhatott neki; de képzelhető-e, hogy elfogulatlanul fogott volna határozhatni akkor, midőn egy befejezett s a korona által eldöntött ténynyel áll szemben? Mit tehetett? Dezavualhatja-e a leendő magyar királyt s ha ennek lehetősége ki volt zárva, hol rejlett a trónkérdésben a nemzetet megillető szuverenitás?

A nemzetnek megmaradt a választás vagy elfogadni vizsgálat nélkül helyesnek a trónörökös nyilatkozatot s alárendelni ezen tényével szuverenitását a királyi tekintélynek, vagy vizsgálat alá venni azt, de azzal az előzetes elhatározással, hogy a mennyire lehet, össze fogja egyeztetni a magyar törvényekkel s ezeket akként fogja értelmezni, hogy a nyilatkozat változatlanul megállhasson és minden elkerültessék, a mi az összhangot a nemzet és korona közt megzavarhatná; a harmadik lehetőség, hogy a törvényhozás hozzájárulását a nyilatkozat törvényerőre emelkedésétől megtagadja, alakilag igen, tényleg azonban nem volt megadva, mert ezzel ártott volna a magyar parlament a korona tekintélyének s akarhatta-e ezt? Nem, ez ki volt zárva; s ha nem akarhatta, ha korlátozva volt elhatározási szabadságában, lehetett-e akkor szó szuverén jog gyakorlásáról? Inkább a szuverenitás megrontását jelenti ez. Ilyen kényszerhelyzetbe nem szabad hozni a nemzetet és nem szabad hozni a törvényhozást. Hiszen a legfüggetlenebb parlament is kell hogy visszariadjon, ha nem lát más utat maga előtt, mint az uralkodó megsértését, vagy a nemzet jogai megtagadását. S melyik venné magára a felelősség súlyát azért, hogy viszályt támasztott a nemzet és az uralkodóház között? A magyar alkotmánynak vannak formái, azokhoz alkalmazkodni a dinasztianak is kell, úgyis az alkotmányosság határai közt is elérhet mindent, a mit csak kivan, s nem kell sértenie a magyar nemzeti jogokat. A legkevesebb, a mit a magyar királyi családtól megkövetelhet a magyar nemzet, a magyar alkotmány tisztelete.

A magyar kormány tapintatossága elkerülhetővé tette a magyar pragmatika szankció legutóbbi magyarázata alkalmából a bonyodal-

mákat, s némi kényszerű jogfeladás árán feledve lett minden, a mi viszályt idézhetett volna fel a korona és a nemzet közt.

Alakilag legalább tökéletesen megóvatott a magyar nemzet szuverenitása a trónkérdésben.

nemzetszuverenitásunkat utóbb a trónöröklés kérdésében korlátozó határozatot megelőzően a magyar alkotmány függetlenségéért gyakran kellett küzdelmet folytatnunk.

Alkotmányosságunk legnagyobb veszélyét az a támadás idézte fel, a mely most uralkodó felséges királyunk uralma alatt ért. Alig hogy a rendi államszervezetet felváltotta a népképviselési rendszer, alig hogy az első független felelős m. kir. minisztérium megkezdte működését, az önkény alapjaiban dúlta föl szuverén nemzetjogainkat s gyászba borítva az országot, zsarnok túlhatalommal megfosztott alkotmányos jogaink gyakorlatától. Túléltek az abszolút kormányzás idejét, de hatvanhéttel a magyar nemzeti függetlenség régi fényében és érintetlenségében nem támadt fel többé. A visszanyert alkotmányosság nyomán keletkezett általános nemzeti öröm el tudta ugyan felejtetni az azzal egyidejűleg átvállalt terheket¹⁾ s ezek egymagukban nem is befolyásolták volna szuverenitásunkat, de a létesült kiegyezés nemzeti önrendelkezési jogunkat is korlátokba vonta,²⁾ sőt az által, hogy a magyar állam egyes részeit elkülönítette s azoknak törvényhozásilag különös autonómiát biztosított,³⁾ a magyar nemzeti uralom teljességén is csorbát ejtett. S mi mégis nemzeti vívmánykóp hálásan és örömtelten üdvözöltük a 67-el beállott változást, — üdvriadallal fogadtuk a 67-es kiegyezést, mert reméltük, hogy azzal egy új, boldogabb kor hajnala derül fel s hittük, hogy vállalva az osztrák nemzettel, — melynek alkotmányosságát mi biztosítottuk, győzedelmesen fogunk haladhatni nemzeti céljaink megvalósí-

¹⁾ 1867. XV. A volt osztrák államadósságok után vállalt járulék (29.188.000 frt).

²⁾ 1867. XII. Az Ausztriával közös érdekű viszonyokról.

³⁾ 1868. XXX. Egyezmény Horvát-Szlavon-Dalmátországgal.

tása felé. Reményünk indokoltnak látszott. Nemzeti vívmányt jelenthetett a 67-es kiegyezés. Megadta a magyar nemzetnek a lehetőséget, hogy újból önrendelkező hatalomként érvényesüljön, újból érvényt szerezzen szuverén akaratának s felszabadulva a képességeit lebilincselő kényszer alól, oda erősítse, oda fejlessze a hazát, hogy a 67-es kiegyezés által alakilag elismert korlátlan államhatalmi jogkörének anyagi tartalmat adjon, a vállalt kötelemkből pedig, a mik a nemzet jogai és életérdekeire sérelmesek, azokat változtassa meg az idők sorával. Joga nyílt a kiegyezéssel nemzetünknek erejét magyar nemzeti irányban fejleszteni.

A 67-es kiegyezés alapján állva a nélkül, hogy az abban foglalt megállapított szerződési feltételeket kénytelenek lettünk volna megszegni, szabad fejlődést biztosíthattunk állami érdeveinknek, csak él-nünk kellett a nekünk fentartott jogokkal a czélszerűség és magyar nópórclek követelményeinek megfelelően. Jogainkat nem érvényesítettük kellőképp, ezért a 67-es kiegyezés eredményében nem felel meg azoknak a várakozásoknak, a melyeket a közvélemény hozzá fűzött. Minek tulajdonítandó ez? A 67-es kiegyezés, melyet alkotói nem végpontnak, de jogfejlődésünk történetében kiindulási pontnak -tekintettek,— a 67-es kiegyezés, melyet részben kényszerűség hatása alatt fogadtak el nagynevű elődeink s a nemzet azért üdvözölt egyhangú lelkesedéssel,⁵⁰ mert visszanyerte vele korlátlan önrendelkezési jogát és független ura lett ismét az államakaratnak . . . , a 67-es kiegyezés, - - mely nem minden tekintetben rendezte a nemzeti érdekeknek megfelelően ügyeinket s melyet 67-ben sem tartottak tökéletesnek, — ugyanaz a kiegyezés ma fennáll változatlanul, — mi több azt, mint valami megközelíthetlen és megmásíthatlan alkotást halljuk dicsőíteni. Istenített szentélyünk, a melyen, hacsak rá nem kényszerít a véletlen, a magunk akaratából változtatni nem kívánunk! — Ez nagy nemzetjogi tévedés! — Mi lemondunk arról, hogy a 67-es kiegyezést előnyünkre megváltoztassuk s bár annak hiányait jól ismerték már létesülésekor s csak azért fogadták általános örömmel, mert a nemzet-életre gátló hatásait alkotmányos úton orvosolni nyílt remény s annak módja a nemzet jogkörébe tartozónak ismertetett el, bár rég érezhetővé vált úgy a politikai, mint a gazdasági élet minden terén a kiegyezés kártékony befolyása, mi azon javítani mégsem kívánunk és azt változatlanul akarjuk fentartani.

Mi az a varázs, a mely megbűvölt s e részben korhadtt intézmény változatlan fentartásával mozdulatlanságra kárhozzat? Miért tekintünk hátrafelé a helyett, hogy a jövő haladásnak alapfeltételeiről gondoskodnánk? Hatvanhét megbírálásánál mi végett hangoztatjuk következetes nyomatékkal, hogy a kiegyezést akkor miképen értelmezték? Nemzeti érdekeink erőteljes kifejtésétől vissza nem riaszthat egy elmúlt kor véleménye nemzeti szabadságaink tartal-

mának mibenlétéről! A magyar törvényhozás kezét a múltra való tekintetek meg nem köthetik! Szuverén az s azért még a tudomány-*ban és önzetlenségben teljesen felülmúlhatlan magyar politikusoknak¹⁾ akkor kifejtett véleményét sem tartozik most senki elfogadni döntő argumentumképen. A mi akkor helyes volt, ma hibás lehet. Az akkori felfogás elavulhatott és nem bizonyíthat a kiegyezés jósága mellett. Törvények rendeltetése nem az örök érvény s a legjobb törvény is idő folyásával módosulást igényel s a kornak megfelelően átváltoztatandó. Már ezen okból sem köthet meg törvényes intézkedés örök időkre szuverén államot, s ha megszűntek azok az okok, melyek alkotását javasolták, megdőlték ezzel az alapfeltételek is, a melyek fentartását ezélszerűvé teszik, s akkor azért, mert kötelmet vállalt egykor régen a nemzet valamelyes irányban, az még nem háríthat kötelezettséget a mai nemzedékre. A nemzet ma ép oly szuverén, mint volt egykor, s a maga szuverenitásának öntudatában, mellőzve a multakra való tekintetet, felülbíráhatja a törvények helyességét, vagy ártalmas voltát. Hibásan járna el az a nemzet, a mely egy törvény jóságának és tökélyének megítélésénél abból indulna ki, hogy hozatalakor alkotása indokolt volt-e. Ha tenné, félreismerné szuverenitását. Mérvadó csak az a szempont lehet: olyannak mutatkozik-e egy törvény ma, a milyennek a nemzet korszerű igényei követelik. Hiába alkották meg a legkiválóbb törvényeket a régmúltban őseink, a viszonyok változtával mégis ujak léptek helyükbe. Természetesen! A legjobb politikus sem határozhatja meg előre, vájjon javaslatba hozott törvénye úgy fog-e alkalmazást nyerni, a mint ő remélte s az a magyar politikus, a ki a 67-es kiegyezés megkötésénél tevékenyen közreműködött, azt következményeiben bizonyynyal másnak reménylette, mint a milyennek bizonyult. Kitudja, hogy bár 67-ben lelkesedett a kiegyezésért s azt helyesnek tartotta, ma nem követelné-e megváltoztatását, ha látná azokat a sérelmeket, amiket ezen törvény helytelen alkalmazása a magyar nemzet szuverenitásán ejtett és észlelné a gazdasági pusztulást, a mely nyomán halad.

¹⁾ Vonatkoztatom ezt különösen a Deák Ferencz nevével és argumentumaival újabban oly nagy mértékben űzött visszaélésekre.

Közös ügyeinkben nem jut érvényre a magyar nemzet szuverenitása. Nem elhatározott ellenzékiességből fakad ezen kijelentésem, Elfogulatlanul törekszem megbírálni viszonyunkat Ausztriával, elfogulatlanul szeretném vizsgálni közös ügyeinket, hiszen elvileg magam is az ügyek némely közösségét a monarhiában ajánlatosnak, sőt szükségesnek és kedvező hatásúnak találom. Oly nagy igényekkel lépnek fel a világ nagyhatalmai, hogy ha valamennyire lépést kívánunk tartani velők mi kisebb hatalmak, föltétlen szövetkeznünk kell válhatlan'véd- és daczsövetségre. Ha szerepet kívánunk játszani a világhatalmak koneyrtjében, mellözhetlennek látszik a monarhikus kapcsolat, a melynek természetéből a közösség, a közös intézmények bizonyos rendszere következik. Nem szabad a létesülő államszövetségi kapcsolat következtében azonban állami szuverenitásunknak megszenvednie.

A kiegyezés mai érvényesülésében nem felel meg nemzet-szuverenitásunk méltóságának. Sérti nemzeti függetlenségünket és meg sem közelíti azt a szellemet, a melynek az 1867. XII, t.-cz. alkotásakor a magyar törvényhozás érvényt kívánt szerezni.

Az 1867. kiegyezés létrejöttének története következő: 0 cs. és apostoli kir. felsége, miután többi országait és tartományait alkotmányos jogokkal ruházta fel, felszólította a magyar országgyűlést, hogy a pragmatika szankciónak, mint kölcsönösen elismert jogalapnak elveiből indulva ki, gondoskodjon oly módokról, a melyek által a magyar korona országai és Ő Felsége többi országai és tartományai közt fenforgó közös érdekű viszonyok „Magyarország és társországainak a pragmatika szankció által is biztosított közjogi és belkormányzati önállósága épségben tartásával a birodalom biztosságának és együttmaradásának megóvása céljából“¹⁾ közös és állandó rendezést nyerjenek és pedig úgy, hogy a fent érintett közös ügyek alkotmányos elintézésénél egyrészről a magyar korona országainak, másrészről Ő Felsége többi országainak és tartományainak üggyöntő befolyás biztossítsák. A magyar országgyűlés örömmel üdvözölte 0 Felsége ezen legmagasabb elhatározását és Magyarország törvényhozási és kormányzati függetlenségének biztossításával és sértetlen fentartásával a magyar állam s a birodalmi kapcsolathoz tartozó tartományok között az 1723: I—III. t.-cz.-ek által elfogadott pragmatika szankció alapján egynémely közös érdekű ügyre nézve kapcsolatot létesített és közösséget támasztott, Közösekké váltak: A hadsereg, azon külügyek, melyek Ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat közösen illetik s végül az e kettőre vonatkozó

¹⁾ 1867. XII.

pénzügy, — ezeken kívül, bár ez a kölcsönös biztonság együttes erővel leendő védelmének kötelezettségéből már nem folyik, kijelentette a magyar országgyűlés az 1867. XII. t.-cz. 59. szakaszában készségét arra, hogy a monarchia két állama között hajlandó kereskedelmi szövetséget is létesíteni,¹⁾ és némely más közös érdekű viszony egyetértő és közös elintézése kedvéért Ő Felsége többi országaival, mint szabad nemzet szabad nemzettel egyezkedésbe bocsátkozni.²⁾ Az ekkép létesült kiegyezés kiindulási pontja és alapja egyrészt Magyarország alkotmányos önállása, közjogi, törvényhozási és beikormányzati függetlensége volt,³⁾ másrészt a monarchia két állama közötti legteljesebb egyenjogúság. Világosan kimondotta 1867. XX. t.-cz. 28.⁴⁾ szakaszában a törvényhozás, hogy egyfelől a magyar korona országai, másfelől Ő Felsége többi országai és tartományai tekintessenek elkülönített teljesen egyenjogú feleknek, a miből önként következik, hogy a monarchia két állama között mellözhetlen föltétel a teljes paritás. A monarchikus kapcsolat folytán egyik szerződő államfél szuverenitásának sem volt volna szabad megszenvednie. Lényegében ez tartalma a 67-es kiegyezésnek.

Elvileg nem sértette a 67-es kiegyezés a magyar nemzeti szuverenitást. Megkötése alapirányában nem tartalmazott jogfeladást, ellenkezőleg különös nyomatékkal emelte lei, hogy a magyar állam szuverenitását nem akarja érinteni, hogy az korlátlan érvényben marad s a közös intézmények megállapítása, vezetése, ellenőrzése és megváltoztatása körül jövőre az ügydöntő rendelkezés teljes mértékben a magyar nemzetet is illeti, sajnos a 67-es kiegyezés érvényesülése azonban más lett, mint a milyennek alkotói céllozták. Szám-talan abuzus sértette és veszélyeztette kezdettől fogva a magyar nemzet szuverenitását és sérelmes arra nézve ma is.

Szép elvekből indult ki a 67-es kiegyezés! Két addig egymással szemben ellenséges hatalomnak — a testvériség és egyenlőség

¹⁾ 1867. XII. 59. „Miatán Magyarország és Ő Felsége többi országai közt az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak, kész az országgyűlés arra, hogy a kereskedelmi ügyekre nézve egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felségének többi országai közt időnként vám és kereskedelmi szövetség köttessék.“ A vám- és kereskedelmi szövetség Ausztriával ezután az 1867. XVI. t.-oz.-el létre is jött.

²⁾ Ezek a kérdések inkább gazdasági érdekekkel bírnak s a nemzet szuverenitást nem érintik annyira, ezekkel azért e fejezetekben behatóan nem foglalkozom.

³⁾ 1867. XII. 24. „Ez lévén a közös ügyekre és azok kezelési módjára vonatkozó jelen határozat indoka és célja, önként következik, hogy annak egyik alapfeltételét Magyarország alkotmányának fentartása képezi.“

⁴⁾ 1867. XII. 28. „..... közös kiindulási pont a pragmatika szanktió: egyrészt a magyar korona országai együtt, másrészt Ő Felsége többi országai és tartományai együtt úgy tekintessenek, mint két külön és teljesen egyenjogú fél. Következve: a két fél között a közös ügyek kezelésére nézve mellözhetlen feltétel a teljes paritás.“

kötélékeivel való egybeforrasztásának gondolatából, s mégis, ha a közös sérelem hatásosabb érvényesülése kedvéért létesült közös kapcsolatban formailag kifejezésre is jutottak azok a motívumok, a melyek a 67-es kiegészítés elfogadását magyar részről lehetővé tették, s a közösügyi kormányzat minden ágazatában elvileg érintetlen épségben meg is óvatott szuverenitásunk, — mennyiben érvényesül közös ügyeink ügyvitelében a paritás? — A közös ügyek intézésében a magyar nemzet szuverén jogköre törvényes módon nem érvényesül. A közös ügyek kormányzása élén a két állam akaratából működő közös felelős minisztérium tagjai az országos törvények meg nem tartása esetén felelősségre vonhatók ugyan az országos bizottságok által, de ezen a magyar törvényhozásnak a magyar delegáció útján fentartott erkölcsi hatalom összefoglalja is minden a magyar államot külügye és hadügye — egyszóval közös ügyei tekintetében megillető jognak, a megállapított felelősségnek határa pedig annyira elmosódott, hogy a vele nyújtott virtuális biztosíték hatása a magyar nemzeti jogok érvényesítése szempontjából úgyszólván értéktelen.

A kiegészítésben kifejezésre jutott egyenjogúsági elvnek a magyar országos bizottság érvényt nem tud szerezni, ellenőrző joga inkább írott jog maradt, a mely gyakorlatilag elégtelennek bizonyult arra, hogy szuverén nemzetjogainknak a közös ügyek tekintetében parancsoló hatályt szerezzen. Ellenkezőleg, közös ügyeink intézésének módjában még a magyar nemzetet megillető tiszteleti jogok sem nyernek kifejezést. A közös ügyeinkben létesült tényállapot ennek következtében ma az, hogy a 67-es kiegészítés által nekünk korlátlanul biztosított intézkedési jog helyett közös-ügyeink ügyvitelében a magyar nemzet ügyköre úgyszólván semmiben sem nyer kifejezést.

Tagadhatatlan, hogy a kiegészítés fentartásának előfeltételét képező teljes paritás ma érvényre nem emelkedik közös-ügyeink ügyvitelében, s hogy a közös ügyek az évek folyása alatt mindinkább kivonattak a magyar államhatalom hatásköre alól s egyre kevésbé szolgálnak magyar nemzeti érdeket; mind jobban és jobban juttatják kifejezésre azt a most már nem is titkolt tendenciát, hogy tulajdonképpen külön magyar szuverén nemzeti érdek a közösügyek vezetésénél figyelembe nem jöhet s annak nem szabad számba jönnie. Úgy tűnik fel: a közös ügyeinkben létesült kapcsolat sokkal inkább valami idegen, a nemzetén kívül álló s érdekkörünk semmi vonatkozását el nem ismerő hatalom kedvéért nyert léteit, sem minthogy a magyar nemzeti érdekek hatályos védelmének szándékából, hiszen nem a magyar nemzeti kívánalmak hatékonyabb érvényesítését látszik célozni, de mai formájában egyértelmű a nemzet szuverenitás feladásával a magyar állami lét egynémely hatalmi ágazataiban. Lemondottunk volna-e szuverén nemzeti jogaink érvényesítéséről s figyelmen kívül hagyva a nemzeti élet parancsoló

kötelmét, szuverén állami létünk feltételeit magunk akarnók-e megdönteni, avagy a jogkörünkben tett engedmények nemzeti önéhezességünk tévesen magyarázott szándékában bírják-e gyökerüket? Bármint legyen, rossz úton járunk, s ha megengedem is, hogy a dualizmus fokozott erőt adott a monarchiának és növelte irányunkban a külhatalmak tiszteletét, magyar nemzeti szempontból nem helyeselhetem túlságba menő engedékenységünket állami szövetségünkkel szemben. Állandó szövetséges viszonyra jóllehet szükségünk van, ha a külhatalmi érdekösszeütközésekben országos érdekeinket teljes érintetlenségben meg akarjuk óvni,— ez még sem jelentheti azt, hogy az államhatalom egyes ügykörei intézéséről s azok nemzeti irányban való fejlesztéséről a monarchikus kapcsolat kedvéért le kelljen mondanunk s hogy a magyar állami ügyek intézésébe be ne folyhasson nemzetünk önczélúsága követelte célszerűségi tekintetekhez képest. Állami érdekeinket, nemzeti életünk alapfeltételeit feláldozni a dualizmus érdekében nem szabad és követelnünk kell, hogy nagyjában és egészében a paritás követelményei nyerjenek megvalósulást; hogy azok a magyar nemzeti szempontok, a melyek ma nem érvényesülnek a közösüggyvitelben, vétessenek tekintetbe a jövőben s hogy a kiegyezés által fentartott, mostanáig mellőzött nemzeti jogaink a jogegyenlőség követelményeinek megfelelően domborittassanak ki. Szent István koronája szuverén magyar jellegét az állami szövetség érdekében veszendőbe menni nem engedhetjük s nem lehet meghódolnunk némán érdekeinknek nem kedvező kivánalmak előtt, ha állami szempontok azt javasolják, hogy nemzetünk életfeltételeit elárulni ne engedjük! Szuverenitásunkat kifejezésre kell juttatni közös ügyeinkben is és meg kell óvnunk érintetlenül minden irányban.

Meg kell óvnunk és érvényesítenünk kell szuverenitásunkat az ország külügyeiben! Azt kell czéloznunk, hogy a magyar érdekek hatályos védelemre találjanak a monarchia külügyei intézésénél, s. hogy külügyi képvisletünk úgy alakilag mint tartalmilag a magyar nemzeti eszmének szerezzon érvényt. Ezen követendő elvként odaállított tétellel szemben talán fölösleges említenem, hogy mai külügyi képvisletünk a magyar nemzet szuverenitás emiutt ismertető jeleivel nem bír, annyira nem, hogy kétségessé vált immár vájjon külügyeink után Ítéelve nem volna-e az a helyesebb vélemény, a mely hazánkat nem önálló szuverén államnak, de a monarchia nagyobi autonómiával bíró tartományának állítaná,

Törvényeink szerint szuverének vagyunk; öntudatunk azt sugalja, hogy megvan bennünk a képesség arra, hogy önállóan intézzük külügyeinket és mégis, hiába hivatkozunk törvényre, önérzetre, elvitathatlan, hogy külügyminisztériumunknak gyakorlatából ki van küszöbölve oly fogalom, a mely megfelelne egy szuverén magyar nemzetállam móltóságának. Külügyi képvisletünk egész szervezete idegen mitőlünk és mivelszem árulja el, hogy hivatása volna a magyar nemzetállam jelenvalóságát bizonyítani. Mintha legkevésbé sem azért nyert volna léteit, hogy a magyar nemzet érdekei érvényesülésének kedvezzen, úgy lép fel; arról pedig, hogy paritásnak megfelelő alapjogaink méltányos megoldást nyerjenek külügyeink intézésénél, meg ópenséggel szó nem lehet. Kérdezzem-e miképen lehetséges ez, holott egyenlő erős intézkedési jogkör alkotja tulaj donkép közös ügyeink fennállásának alapvető feltételeit. Jogosan következtetést erről vonni azonban lehet-e?— Hiszen voltak régebben is törvényeink, a melyek rendeltetése nem volt az, hogy szoroson megtartassanak. Egymagában csak a magyar nemzeti befolyásnak érvényesüléséről a magyar állam bel- és külföldi ügyvitelében hány törvény rendelkezett, amely nem lett végrehajtva. Hogy csak egynéhányat a többek közül említsek, hivatkozom az 1492. VIII.¹⁾ 1559. VIII.²⁾ 1608. k. e. X.³⁾ 1613. XXV.⁴⁾ 1630. XXIX.⁵⁾ t. ez.-ékre, a melyek mind a magyar nemzeti érvé-

1) 1492. VIII. „A királyi felség ne adjon és adományozzon tisztségeket másoknak, mint magyaroknak.“

2) 1559. VIII; „Magyar ügyekben jövőre méltóztassék az ország törvényeit és szabadságait ismerő magyar tanácsának véleményét meghallgatni, mert igazságos, hogy a miképen a tisztán idegen országra néző ügyekben magyarokat soha nem alkalmaznak, épen úgy a tisztán és kizárólag Magyarország szabadságait és kiváltságait illetőkben is idegeneket ne alkalmazzanak “

3) 1608. k. e. X. „Magyar ügyekben a felség csakis magyarok tanácsával és ne másokéval éljen.“

4) 1613. XXV. „A magyar ügyek tárgyalásában, elhatározásában és kiadásában a magyar tanácsnak és kancelláriának hatalma sértetlenül épségben maradjon.“

5) 1630. XXIX. „Ő Felsége udvarában a kancellár úr mellett állandóan két magyar tanácsost tartsanak.“

nyesülés érdekében hoztattak; még kifejezettebben követelték azt az 1638. III.¹⁾, 1649. VII.²⁾, 1655. L.³⁾, 1659. XIV.⁴⁾, 1662. IV.⁵⁾, 1790. XVI.⁶⁾ és 1830. VIII.⁷⁾ t. cz.-ek, s mind e szép törvény úgy tűnik fel, nem az élet számára lettek teremtve; közülök egyetlen egynek rendelkezései sem nyertek törvényszerű végrehajtást. Már alkotásukkor az volt előre látott sorsuk, hogy be ne tartassanak.

A nemzetől idegen királyok és környezetük befolyása folytán teljesen szuverén önrendelkezéssel külügyeink tekintetében soha nem bírtunk — igaz, de ez még nem lehet érv arra, hogy feladjuk a küzdelmet szuverén nemzetjogaink kiküzdéséért s hogy mert eddigelé törekvéseink kárbavesztek, megszűnjünk követelni magyar érdekeink külügyi képviselőjét. Most még határozottabban kell felszólalnunk hathatós magyar külképviselő tárgyában, mint tettük ezt régen, mivel ma a nemzetek életében a külügynek sokkal fontosabb szerepe van, mint volt egykor.

Szerződéses, törvényes, alkotmányos jogunk van külképviselőre, s mi kételkedünk: beérjük-e ezen jognak alaki érvényével, avagy kísérsük-e meg a kölcsönös kötelelemmel és királyi esküvel biztosított nemzeti hatalomnak anyagi tartalmat adni! Soknak kellene megváltozni külügyi ügyvitelünkben, ha azt kívánók, hogy általa nemzetjogaink teljes jogérvényt nyerjenek. A paritásnak legegyszerűbb feltételei sincsenek meg a mai viszonyok közt. Külképviselőnk nyelve, czimere, zászlója, ügyvitele, egész jellege ellentétben áll és ellentétes a nemzetével; hatásainak nyomtatványain idegen a felírás, épületein idegen színű a lobogó s gyakori az az eset, hogy oly állami alkalmazottak képviselik érdekeinket a külfölddel szemben, a kik bennünket annyi tekintetre sem móltatnak, hogy államnyelvünket megtanulnák. A közösgyi képviselő legmagasabb hivatalait oly állami

¹⁾ 1638. III. „.....a török portához követséget küldvén, ebbe a követségbe a magyar nemzethez tartozó alkalmas és a magyar ügyek intézésében jártas, a magyar tanácsból kellő írásbeli utasítással ellátott személyt is nevezzen és küldjön ki.“

²⁾ 1649. VII. „A császári követ és biztos a magyar dolgokat a minden alkalommal melléje adandó magyar követtel és biztossal egyetértve és közösen tanácskozva tárgyalja és igazítsa el.“

³⁾ 1655. L. „A német biztos mellé egyenlő hatalommal adandó magyar biztostól és a kancellár ur mellett alkalmazandó tanácsosokról.“

⁴⁾ 1659. XIV. „Ő Felsége udvarában magyar tanácsosok s portánál magyar követ tartásáról..... a magyar ügyeknek magyar tanácsban és magyar követtel leendő tárgyalásáról.“

⁵⁾ 1662. IV. „Magyar biztostól és a magyar ügyeknek magyarokkal való tárgyalásáról.“

⁶⁾ 1790. XVI. „A nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék. a magyar nyelv pedig megtartassák.“

⁷⁾ 1830. VIII. 4. §. „Közhivatalokra senki se legyen alkalmazható, a ki a magyar nyelvet nem tudja.“

alkalmazottak viselik, kik nem beszélnek magyarul! Hogy képviseljék ezek hatálylyal nemzeti érdekeinket, hogy kelthessenek hódolatot állami létünk iránt a külföldön, ha ők maguk kicsinyléssel vannak irányunkban és idegenek maradtak tőlünk nyelvben, fölfogásban s bizonynyal szívben is? Hogy védje meg az a konzul vagy követ a hozzá panaszra érkezett magyar állampolgár érdekét, ha meg sem érti jól, és nyelvét nem beszéli? Elvileg a magyar nyelvismeret megszerzésének a külügyi alkalmazottak részéről különben nincs szembe-tűnő akadályja és illetékes helyről csak az idén is hallottuk kiemelni¹⁾, hogy a magyar nyelv tökéletes ismeretét felsőbb helyen szívesen veszik, de vájjon kielégítheti-e nemzeti érdekeinket az a koncessio a mit nemzeti aspirációinknak tett akkor a külügyek vezetője, midőn kijelentette, hogy: örvendene annak, ha a magyar nyelv ismerete szélesebb körű elterjedést venne a külügyminisztérium hivatalnokai között? Nem gondolom. Ahhoz, hogy valamennyire kifejezésre jusson szuverenitásunk külügyeinkben, szükséges volna nem pusztán az, hogy a külügyminisztériumban a magyar nyelv ismerete ne képezze az előhaladás gátját, de szükségeltetnék, hogy az 1830. VIII. t. ez. 4. §-a rendelkezésének: „Közhivatalokra senki se legyen alkalmazható, a ki a magyar nyelvet nem tudja“ érvény szereztessék és úgy a külügyminisztérium méltóságait viselőktől, mint egyáltalában a kül-képviselést minden tagjától legelső és legfőbb sorban a magyar nyelv használatilag tökéletes birtoka megköveteltessék. Nem állhatja meg helyét ezen jogos posztulátummal szemben az az érvelés sem, a melyet utóbb a magyar országgyűlésnek egy nagytehetségű tagja²⁾ a delegátiós ülés alkalmából kifejtett: hogy a külügyminisztérium osztrák honosságú tagjaitól nem lehet megkövetelni, hogy magyarul tudjanak!³⁾ Mint osztrák állampolgárok megengedem nem tartoznak a magyar nyelvet ismerni, de mint a közös és így egyaránt magyar és osztrák minisztérium tagjaitól kétségtelenül igen. Kívánhatjuk, hogy beszéljenek magyarul, de kétszeresen kívánhatjuk a közös külügyminisztertől, akiről épen szó esett akkor⁴⁾, mert neki még különösen az 1868. XLIV. t. ez. 1. §. rendelkezéseinek is meg kell tudni felelni, a mely szerint a magyar törvényhozás s így a magyar országos bizottság ayelve a magyar.⁵⁾ Mit érünk azzal, ha

¹⁾ Goluchovszki A. gr. 1902. máj. 14-iki nyilatkozata: „Csak örvendene, ha a konzuli vizsgálatot tett urak valamennyien beszélnek a magyar nyelvet és ő maga is sajnálja, hogy ezt a nyelvet nem érti.“

²⁾ Hódossy Imre.

³⁾ Ép oly joggal lehetne vitatni a diplomácia tagjairól, hogy nem tartoznak francoziál tudni, mert osztrák, vagy magyar állampolgárok.

⁴⁾ S ha Ő Felsője I. Ferencz József magyar király annyi tekintetre méltatja nemzeti jogainkat, hogy hivatalos alkalmakkor a magyar nyelvet használja, a közös külügyminiszter, a ki fizetett államhivatalnokunk, is lehet annyira kötelesség-tudó irányunkban

⁵⁾ 1868. XLIV. t. ez. 1. §. „A nemzet politikai egységénél fogva Magyar-

a külügyminisztérium vizsgálati szabályzataiban a magyar nyelv a kötelező francia, olasz, német, angol nyelvek mögött túrt nyelvet képez is, ha a mellett követségeinkben és konzuli hivatalainkban kivétel számba megy, ha valaki megérti államnyelvünket és maga közös külügyminiszterünk sem tud magyarul.¹⁾ A megalázás szégyene borítja el arczainkat, mikor elgondoljuk mennyire nem felel meg a magyar nemzet méltóságának a jelenlegi állapot. Törődik-e kívánalmainkkal, törekszik-e megismerni óhajtásainkat külügyi képviselőtünk s képes lehet-e a most uralkodó viszonyok mellett megvédelmezni a magyarság külérdekeit? A hazai követelmények figyelembe vételének elhanyagolása és irántunk való közönye folytán nem szenved-e inkább az ország érdeke? Tovább menve, nem természetes és magától értetődő követelmény-e, hogy külügyi képviselőtünk vezető-sége és tagjai bírják államnyelvünket?

A követek, a konzulok a mi államorganumaink ép úgy, mint Ausztriáé, s ne volna mégsem jogunk megkövetelni, hogy államnyelvünket megértsék és tökéletesen beszéljék? Osszeférhetlen ez a monarchia érdekével, s veszélyeztetné vajjon a közös ügykezelést, vagy csak önként értetődő kifolyása nemzeti szuverenitásunknak, a mely nélkül magyar érdekeink a külföldön kellő védelmet nem találhatnak?

Nem új jog követelése az, ha hangoztatjuk annak szükségességét, hogy állami külképviseletünk minden tagja beszélje tökéletesen a magyart, de nemzeti életünk elemi feltétele, s ha már a kiegyezés folytán létesült közösség miatt nem is nyerhet alkalmazást ma az 1741. XI. t. ez.²⁾ teljesen és Ő Felsége e törvényben foglalt ígéretét: hogy az ország dolgait és ügyeit az országon kívül is magyarokkal fogja végeztetni a monarchikus kapcsolat következtében szigorúan betartani nem is kívánhatjuk, mégis annyit legalább megkövetelhetünk, hogy olyanok alkalmaztassanak a külügyi képviselőtelnél, a kik képesek megfelelni a magyar nemzeti szempontból indokolt és jogosult kívánalmaknak és a kikről feltételezhető, hogy a magyar nemzeti méltóságnak öntudatával bírva, szuverén magyar nemzeti létünket jogosult nemzeti céljainkhoz képest kellő súlylyal fogják képviselhetni a külföldi szemben.³⁾

ország államnyelve a magyar lévén, a magyar országgyűlés tanácskozási és ügykezelési nyelve ezentúl is egyedül a a magyar; a törvények magyarul alkottatnak; az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában ezentúl is a magyar.“

¹⁾ Golucliovszki A. gr. közös külügyminiszter 1902. május 14. beszédében sajnálkozásának adott kifejezést a fölött, hogy a magyar nyelvet nem beszéli.

²⁾ 1741. XI. „Az ország dolgait és ügyeit az országon belül és kívül Ő királyi szent felsége magyarok által fogja végezni és végeztetni s legmagasabb Tidvarában is mindazokban, a mik a neki engedett főhatalomból folynak, magas Ítélete és királyi tiszte szerint hú magyar tanácsosainak segítségével és tanácsával fog élni.“

³⁾ úgy látszik ez az óhajtás nem általános Magyarországon, ezt sejteti legalább a közös ügyek tárgyalására kiküldött magyar országos bizottság külügyi

Küldgyeinkben hiján vagyunk szuverenitásunknak, nemzeti önrendelkezési jogunk nem jut azonban kifejezésre ausztriávali közös ügyeink másik ügycsoportjában — a hadügyekben sem.

A negyvennyolczas időket kivéve, a mikor a magyar nemzet közvetlen rendelkezett a magyar hadsereggel, a meddig csak visszaemlékezhetünk a magyar történelem múltjában, a magyar haderővel szemben nemzetünk szuverenitását öntudatosan soha sem érvényesítette; a hadügy tekintetében az államot megillető szuverén jogokat mindig a magyar király gyakorolta. Eredetileg az a körülmény, hogy a magyar nemzet hadügyeiben megillető korlátlan államhatalmat fentartás nélkül a magyar király személyes jogkörébe tartozónak ismerte el, a magyar nemzet szuverenitásán tartalmilag csorbát nem ejtett, s a míg a magyar király együttértett mindenben a magyar nemzettel s a nemzeteszme a király akarátán uralkodva tetteiben megnyilatkozott, a királyi hatalom túlsúlya a hadszervezetben államhatalmi szempontból csak indokolt volt és inkább arra szolgált, hogy a magyar nemzeti hatalom jobban, egyöntetűbben jusson érvényre az állam viszonyokban. Akkortájt az Árpádok alatt a magyar-hadsereg és magyar nemzet azonos volt; a hadszervezet lényege össze volt forrva a nemzettel a legteljesebben. A magyar sereg a magyar nemzet minden szabad tagját és úgyszólván csak annak szabad tagjait egyesítette akkor, s már ezen egyszerű oknál fogva nem volt lehetséges abban az időben a magyar hadsereg érdeke és magyar-nemzetakarát közt különbséget tenni. Lehetetlen volt, hogy a magyar hadsereg ne a nemzetakarátot juttassa kifejezésre, vagy hogy az nemzetellenes célokat szolgálhatott legyen, mert nemzet és hadsereg közt különbség nem is volt, mert a magyar nemzet egy volt a magyar hadsereggel és a magyar hadsereg maga volt a nemzet. A király akarata azonban már abban a régmúlt korban úgyszólván korlátlan volt mindenben, a mi a hadsereg vezérletére és vezényletére vonatkozott. Később az ősi magyar hadszervezet lételvi sokban megváltoztak. A királyi és tiszti hadak állandó fentartása a bande-

albizottságának jelentése a küldgyminisztériumnak 1903. évi költséglőirányzat tárgyában, a mely a küldgyek mostani vezetésére vonatkozólag kifogásolni valót -nem. talált, sőt ellenkezőleg, kifejezte azon reményét, hogy a magyar országos bizottság készségesen fog hozzájárulni az albizottság azon indítványához: „Méltóztassék kimondani, hogy a magyar országos bizottság a küldgyminiszter ur által követett politikát úgy a vezéreszmére, mint a gyakorlati keresztülvitelre* nézve helyesli s a miniszter ur irányában küldgyeink ép oly ügyes, mint méltóságjeljes és sikeres vezetéséért legmelegebb elismerést, a jövőre nézve pedig teljes bizalmát fejezi ki.“ Bpest, 1902. máj. 22. Perczel Dezső sk. elnök.

riális rendszer idején befolyásolta és korlátozta a nemzetakarat szuverén megnyilatkozását a hadseregben s ámbár a bandérium rendszerrel az ország belbiztonságának veszélyeztetése esetén a nemzet fegyverképes tagjai honvédelmi és személyes felkelési kötelezettségén változás nem történt, a nemzeti fölkelés és hadbaszállás nemzeti jelentősége az azzal járó nagy körülményességnél fogva mindinkább tért veszített, míg a királyi kincstár terhére fentartott zsoldos hadak mind nagyobb jelentőséget nyertek. A nemzet közvetlen befolyása a hadügyekre ennek folytán egyre csökkent, viszont a királyi akarat korlátlanúsága csak fokozódott, mert hiszen ő fogadta fel, ő fizette a királyi sereget s az tőle függött teljesen. A régi gyakorlat és megszokás alapján szokássá fejlődött azután, hogy az országot megillető szuverén jogkör a hadügy tekintetében, a nemzet alkotmányos befolyása mellőzésével, minden felelősség nélkül gyakorolta a magyar király. E szokásjog kezdetben nem támasztott ellentétet a hadsereg és nemzet közt, csak később a Habsburgok idejében a magyar királyok elidegenedésével a magyar nemzettől, vált teljessé a szakadás. Elkülönült a nemzet és a hadsereg és elváltan maradt a nemzettől akkor is, midőn fentartása nem terhelte többé tisztán a királyi kincstárt, hanem a királyi zsoldoshadak helyét az 1715. VIII. t. ez.¹⁾folytán az államköltségen fentartott állandó hadsereg foglalta el. A nemzet nem követelte magának az őt illető szuverén jogokat az állandó hadsereg létesítésekor sem s a magyar király azontúl is magánügyként intézkedett az országos hadügyekben, noha megszűnt az ok,²⁾ a mely korlátlan rendelkezési jogát a haderő fölött indokoltta tette. Hatásköre nem változott s a rendek elfogadva az állandó katonaság eszméjét, annak ellenében befolyást nem követeltek a nemzetnek a hadügyek intézésében s midőn a szükséges emberanyagot és pénzt megszavazták, azokat minden fentartás nélkül bocsátották a király rendelkezésére. A király, minthogy az országgyűlés sem az 1715 VIII. t. cz.-el, sem a későbbi törvényekkel nem formált az állandó hadseregre vonatkozólag a maga számára igényt, egyéb hadseregével egyesítette a magyar hadsereget s így történhetett, hogy a magyar országos haderő közös szervezetbe, közös vezénylet, vezérlés és közös zászló alá került a király egyéb külhoni haderejével. Ez a közösség eredete!

¹⁾ 1715. VIII. Minthogy a nemesek.....az ország védelmére katonászkodni, személyesen felkelni s illetőleg- saját bandériumaikat előállítani és kiindítani tartoznak, ezt Ő os. és kir. sz. felsége valahányszor szükségesnek ítéli mostantól jövőre is megkívánhatja s követelheti, minthogy azonban pusztán ezzel emez országot elegendőképp megvédelmezni nem lehetne, sőt inkább minden eshetőségre erősebb . . . rendes katonaságot kell tartani, mely kétségtelen, hogy zsold nélkül fenn nem állhat, ezt pedig adózás nélkül beszerezni nem lehet, ezért az erre szükséges segélyek és adók dolgában a karokkal országgyűlésikig kell határozni.

²⁾ Többé nem a király fizette a zsoldot, hanem a nemzet.

A magyar országgyűlés indolentiáján vagy véletlen elnézésben gyökerezik ősforrása. Hallgatag ismerte el a király jogkörébe tartozónak a hadintézési hatalmat s ehhez a hallgatagul megállapított joghoz utóbb a királyi hatalom ragaszkodott s bár annak dacára jogosított lett volna a nemzet bármikor szuverén hatalmának jobban megfelelően megváltoztatni a hadszervezetet, később sem követelt magának befolyást. Ennek következtében a hadsereg lassan elkülönült a magyar államhatalomtól s hivatásával ellenkező irányban a helyett, hogy a nemzet szuverén akaratának vált volna kifejezőjévé, a helyett, hogy a nemzet erejének megnyilatkozása lett volna, a nemzettől különálló tényezővé változott. Úgy alakult a magyar hadsereg viszonya a magyar nemzet szuverenitáshoz, hogy míg a magyar királyi hatalma a magyar hadsereg tekintetében korlátlanágában az Árpádok ideje óta mit sem vesztett, a nemzet befolyása ellenkezőleg iUgyszólván elenyészett. A hadsereg lényegében nagyon eltér napjainkban attól, a mi egykor volt és nem szolgál a magyar nemzetszuverenitás kifejezésére. A régi törzsrendszer hadszervezete a nemzet erejének, a nemzet szuverén akaratának volt önkéntelen és teljes megnyilatkozása, a mai hadseregben a nemzet szuverenitás megszűnt s helyét az a fölé helyezett királyi törvényes¹⁾ jog pótolja. Különvált a nemzettől a hadsereg. Jellegében, érzelmében idegen, jogkörében független, a melyben mi sem emlékeztet a magyar nemzeteszmére, s a mely nemzetjogainkat figyelemre nem méltatja. Önrendelkezési szabadságát miben sem befolyásolhatja a nemzet. Idegen akarat megszemélyesítője, a mely független és felelőtlen jogkörében az állam mellé és fölé helyezkedve államot képez az államban.

Nem lehet czélom itt elmondani mindazokat, a mik a hadsereg mai szervezése következtében nemzeti öntudatunkat fájdalmasan érintik s amiket a sértett nemzeti büszkeség a hadsereg szervezetének megváltoztatása s egy nemzeti hadsereg teremtése mellett érvül felhalmoz, hiszen ha részletezném az érzelmeket, a melyek a közös hadsereg iránt táplált közvéleményt alkotják, nem találnék akkor csak egyetlenegy óhajtást az egész hazában — egy minden magyar szivben visszhangra találó bevallott vagy titkos óhajtást, a mely a “magyar hadseregben a nemzeti ügy előhaladása és megerősödése, a magyar nemzeti eszme erőteljesebb kifejlése mellett reménykedik. A magyar nemzet bizva várja, hogy elérkezik az időpont, a mikor uralkodó felséges királyunk meggyőződik arról, hogy a nemzet el-

¹⁾ 1867. XII. 11. §. „Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismeretik el.“

felejtette mindazokat a keserőségeket, a melyeket a dinasztia okozott neki és átfogja érezni a magyar király, hogy nincs oka többé bizalmatlanságra a királyhű magyar nemzettel szemben, a mely annyi példáját adta már rendíthetetlen hűségének a korona és uralkodó iránt; reményli a nemzet, hogy meggyőződik iránta való tiszteletteljes szeretetéről uralkodója s hogy akkor bizalmatlanságával meg fog szűnni az egyetlen érv, a mely gátat emel a magyar állam-akarathoz nemzeti érvényesülése elé a hadseregben! Minek említsem fel, a mi úgymint nyílt titok mindenki előtt, hogy nincs egyetlen egy hazafiasan gondolkozó magyar honpolgár sem, a ki ne tartaná kívánatosnak az országos hadsereg nemzeti alapokra való fektetését s ne remélné a magyar nemzeti eszme térfoglalását a közös hadseregben, miért is mondanám el, mikor tudom, hogy a közös sereg magyar részének nemzeti szervezése most nem is volna lehetséges! Kénytelen vagyok ezt mondani s ha még oly nagy vivmányát jelentené is a nemzeti ügy előhaladásának s ha még úgy hozzájárulna ahhoz, hogy a magyar állampolgárban a nemzeti öntudat újra megerősödjék! Nem az általánosan vallott nézetet a „vezérlés nyelvességének szükségességéről” hozom fel érvül, mert leczáfolhatnának azzal, hogy ha szükséges is, hogy a két testvérnemzet egyenlő elvek szerint járjon el a hadvezényletben, megoldaná az egynyelvűség nemzeti sérelmét a tisztképzés tökéletesítése és a felsőbb rangfokozat elnyeréséhez kötött azon feltétel, hogy bírja a tisztikar mindkét állam vezényszavait kifogástalanul,¹⁾ azért nem lehetséges mégsem ma nemzeti hadsereg, mert egy ilyen reform megdöntené az összes fennálló állapotokat a közös hadseregben. A hirtelen átmenet fizikailag lehetetlen, mert az egész tisztikar a közös hadseregben el van németesedve, a mi önálló hadsereg létesítésének még reményétől is megfoszt a közelebbi jövőre nézve. Egy egészen új tiszt nemzedéknek a magyar nemzeti eszmekörnek megfelelő fölnevelésére volna szükség ahhoz, hogy a magyar nemzeti hadsereg életbeléptetésére lehessen remény anélkül, hogy a mai állam védelem alapjai meg ne inogjanak; évtizedekre van szükség, mielőtt csak arra gondolhatnánk is, hogy a hadsereget szoros értelemben vett magyar nemzeti intézménynyé, a magyar nyelv, magyar szellem terjesztőjévé tegyük! Ma ezen eszme megvalósítása megmérhetlen komplikációknak válna forrásává!

Nem terjeszkedem ki azoknak az általános szempontoknak bírálataira sem, a melyeket a magyar törvényhozás szuverén hatalmánál fogva jogköréből úgyszólván kiküszöbölt, midőn az 1867: XII. t.-cz.

¹⁾ Amint a honvéd tisztikarban magasabb állás elnyeréséhez ma megkövetelik a német nyelv ismeretét, ép úgy megfordítva, illetőleg kölcsönösen is lehetne.

11. §. gában¹⁾ megállapította, hogy mindaz, a mi az egész hadseregnek egységes vezérletére vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el, alapját vetve ezzel azután a mai állapot létrejöttének, a mely szerint a közös hadsereg szolgálati nyelve a német, és sem színei, sem czimere, sem lobogója nem juttatják kifejezésre nemzetszuverenitásunkat; de ha hajlandó vagyok is azok nézetét elfogadni e kérdésben, a kik azt vallják, hogy mind-e kérdések kedvezőtlen megoldása, mert a nemzet saját elhatározásából zárta ki szuverén jogköréből ezeket, — eo ipso ipso fakto még a nemzetszuverenitás megszűnését nem jelenti, ha lehetségesnek ismerem el azt, hogy a magyar nemzet az 1867: XII. t.-ez. 11. §-ában monarhikus tekintetből Ő Felsége korlátlan hatáskörébe utalhatott és teljhatalmú intézésének tarthatott fenn nemzetjogokat, a melyekről le nem mondhatott s úgy veszem, hogy a magyar nemzet hadügyét Ő Felsége, mint legfelsőbb hadi orgánus akarata útján ítélte jónak intézni, mégis nem hagyhatok némely más a hadügyre vonatkozó kérdéseket bírálat nélkül, a melyek talán első tekintetre nem fognak oly fontosnak feltűnni, a melyek hatása nem oly közvetlen és szembeszökő, de melyekre nézve a magyar nemzetszuverenitás intézkedési jogkörének szándékolt avagy öntudatlan elhanyagolását látom oly kérdésekben, a melyek a magyar államhatalomnak hadügyekben a jövőre nézve súlyt és jelentőséget kölcsönözhetnének.

Az 1867: XII. t.-cz. 11. szakaszában a magyar nemzet mindazt, a mi az országos haderő vezérletére, vezényletére és belső szervezetére vonatkozik, a magyar király jogkörébe tartozónak ismerte el, a következő 12. szakaszban²⁾ azonban a hadseregnek időnkénti kiegészítését s az ujonczok megajánlásának jogát, úgyszintén a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket az addigi törvények alapján magának tartotta fenn. Vájjon mennyiben érvönvesíti a magyar nemzet az ezen szakaszban neki biztosított jogot? A hadsereget kívánt módon kiegészíti, az ujonczokat megajánlja, — de ezek inkább súlyos kötelmek, mint jogok, — a hol ellenben törvényes joga kezdődne: a katonaság elhelyezésére, élelmezésére vonatkozóknak, ott nincs végrehajtva a törvény, illetőleg a törvények, mert vannak még más fontos törvényeink, a melyek a magyar nemzetérdek védelmét czólozzák a hadseregben; ilyenek legfőképen

¹⁾ Az 1867. XII. 11. Ő Felségének, a magyar királynak, a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogait határozza meg.

²⁾ 1867. XII. 12. „De a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését s ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás feltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, úgyszintén a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket az eddigi törvények alapján mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében az ország magának tartja fenn.“

az 1807. I.,¹⁾ 1840. II.,²⁾ a melyek elrendelik, hogy a magyar ezredekben a tisztek született magyarok legyenek és hogy a magyar ezredek fő- és altisztjeiül magyarok alkalmaztassanak, vagy legalább olyanok, a kik a haza nyelvét elengedhetlenül bírják és beszélik. Mit látunk az életben a magyar nemzet törvényesen szentesített jogaira vonatkozólag? Az egész közös hadsereg tisztikara német, annak még magyar honosságú tisztjei is el vannak németesedve és azoknak el kell németesedniök, minthogy sem a katonaképzésnél, sem a katona elhelyezésnél nemzetjogaink alkotmányos védelmet nem találnak. Módjában állott volna a kormánynak a rendelkezésére álló törvényadta ellenőrzési eszközök erélyes alkalmazásával megakadályozni, hogy a baj ennyire elterjedjen, az azonban nem történt meg. A nemzeti szuverenitást veszélyeztető németesítő áramlat ellenében semmiféle intézkedést nem tett a magyar államhatalom s a magyar törvényhozás az 1867: XII. t.-cz. 12. szakaszában intézésének fentartott azon jogot, hogy a hadsereg megajánlásának feltételeinél, a szolgálati idő megállapításánál s a katonaság elhelyezésénél az országos szempontokat fogja irányadónak venni, gyakorlatba nem vette és sem a katonai nevelés körül, sem a tisztikar számarányában,³⁾ sem a katonaság elhelyezésében nem érvényesülnek a magyar nemzeti szempontok, de még a magyar elemnek azon törvényből folyó joga, hogy megfelelő arány szerint helyet foglaljon a hadsereg tisztikarában, sem érvényesül. A tisztikar a magyar ezredekben is nagyjából nem magyar honosokból és magyarul nem beszélő tisztekből áll. Egy másik súlyos bajt képez az, hogy Magyarországnak nincs megfelelő számú katonai intézete⁴⁾ és hogy a hadügyi

1) 1807. I. 9. „Es mivel az önkéntes katonák toborzásának legfőbb akadályai kiizé kell számítani, hogy a katonák elhanyagoltaivá és anyanyelvüket nem értő tisztek századaiba soroztaivá be. a parancsoknak sem adásában, sem elfogadásában egymást meg nem értik s az ebből keletkező nehézségek az újonczokat, sőt azok példája a többieket is elidegenítik a katonaságtól, azért nehogy jövőben magára a szolgálatra ártalmas ily nehézségek merüljenek fel, Ő Felsége kegyelmesen intézkedni fog, hogy a magyar ezredek fő- és altisztjeiül olyanok alkalmaztassanak, a kik az azokban kiválólag használt hazai nyelveket elengedhetlenül bírják.“

2) 1840. II. 12. „..... Ő Felsége az 1792: IX. és az 1807: I. t.-cz. rendelkezésének szoros betöltésével szíven fogja viselni azt, hogy a magyar sor és vég helyi ezredekben a tisztek, következőképen tábornagyok és stabálisok is született magyarok legyenek,“

3) Az országos bizottságnak a közös hadügyminisztériumot illetőleg a múlt évben hozott határozatai és az ezekre adott válaszok. A hadügyminiszter jelentése szerint a törvényes létszámot képező 211 tábornok, 1316 törzstiszt, 13834 főtiszt, 190 hadbíró, 1264 katonai orvos közül: 47 tábornok (22%), 404 törzstiszt (30%), 3816 főtiszt (27%), 26 hadbíró (13%), 254 katonai orvos (20%) magyar honos.

4) A míg a magyar állam-területén összesen 8, addig Ausztria területén 28 katonai tanintézet van. Ezeket az intézeteket a kvóta arányában való hozzájárú-

szállításoknál a magyar ipar részesedése nem üti meg a törvényes és aránylagos mértéket.¹⁾ S hogy állunk a magyar nyelv ismeretével a hadseregben? Szomorú képét nyújtja ennek a hadügyi kormánynak az országos bizottság hozzá intézett kérdésére vonatkozólag adott ez idei válasza: „A magyar nyelv oktatása a magyarországi hadapxódiskolákban, és a kismartoni, kőszegi és kassai alreáliskolákban kötelező.²⁾ Egyébként az összes katonai nevelő és katonatisztképző intézetekben volt 2127 növendék, a kik közül a magyar nyelvoktatásban 1265 részesült. Ezek közül magyarul tud tökéletesen 895, szolgálatra alkalmasan törve 118.“ Ezek a számok nem igényelnek kommentárt. Világosan szemléltetik azt az irányt, a mely a katonatisztképző intézetekben uralkodik s helyesen tükrözik vissza az egész hadseregben divatozó nemzetellenes és nemzetietlen állapotokat. Milyen lehessen követelni, hogy a közös hadsereg tisztjei méltassák nemzeti eszményeinket, ha oly intézetekből kerülnek ki, a melyekben a magyar nemzeti irányt semmi nem képviseli. A német szó és német szellemben nevelkedett tiszték miként is lehetnének nemzeti érdekeink védelmezői? S csoda-e azután, ha a hazafiság száműzve van teljesen egyik nagyjelentőségű nemzeti intézményünkől, a nemzeti hadseregből.

A nevelési rendszernek a tisztikar érzelmeire való káros hatásával hasonló végzetes hatással van a nemzetéletre a hadügyi bíráskodás.³⁾ Kivonja a hadsereg tagjait a rendes köztörvényi hatóságok hatásköre alól s azokra nézve a rendestől eltérő büntető forumot statuál: a hadbírószéket. Ez intézmény privilegiált helyzetet teremt a katonaság részére, kiveszi a katonát az állam büntető hatalma alól és azzal szemben a felelőtlenség kiváltságát adja meg neki. Könnyen arra vezet ez, hogy kiélesedjék a már amúgy is szembezőelő ellentét, a mely a polgárság s a katonaság közt létezik s leg-

lással Magyarország pénzén is tartják fenn és állították fel, joga volna tehát némi paritásra azok elhelyezésében.

¹⁾ A hadügyi szállításoknál a hadügyminisztériumnak a magyar delegáció hozzá intézett kérdésére adott válasza szerint a magyar ipar részesedése úgy alakult, hogy a tavalyi évben mutatkozott 45.300,307 korona összes szükségletből Ausztria 31,001,753 koronával, a külföld és Bosznia 9.433.621 koronával, Magyarország ellenben 4.864.933 korona erejéig részesült. Nem mondható, hogy ez az arány a paritás különös tiszteletét jelentené.

²⁾ A többi katonai tanintézetben tehát nem kötelező. (Az országos bizottságnak a közös hadügyminisztériumot illetőleg az elmúlt évben hozott határozataira adott válaszok)

³⁾ A katonaságra kivételes bíróságot állapítanak meg az 1868. XL. t.-p. 54. §-a, továbbá az 1889. VI. t.-cz. 62. és 70. §-ai, habár nem kifejezetten körülírva, hogy kik tartoznak a katonai büntetőtörvények alá; de azzal, hogy folytonosan a katonai büntető és fegyelmi szabályzatokra utalva, a katonai büntetőtörvénykönyvnek ezen hivatkozott magyar törvényeink szanktiót adnak és azt törvény--erővel bírónak elismerik.

kevésbé sem alkalmas arra, hogy a nemzet tiszteletét felkeltse a hadseregben. Az elkülönözöttség folytán ellenkezőleg a felsőbbség egy bizonyos érzete fejlődik ki és támad fel a katonapolgárban, a ki semmivel sem lesz emlékeztetve arra, hogy tulajdonképpen a magyar államnak is alkalmazottja s a magyar nemzeti érdekeket hivatott szolgálni. Ezt ő ma nem tudja, ezt nem értetik meg vele. Ő csak azt érzi, hogy kívül áll az államon és nem tartozik semmiféle tekintettel lenni az államtörvényekro. Látja, hogy nincsen szorosan az állam kötelékében s egyedül felelővője parancsának s a katonai kívánalmaknak kell eleget tennie, a magyar nemzeti eszmények s az állami hatóságok iránt pedig figyelemmel lenni éppen seggel nem tartozik. Vannak példák, hogy ezen téves katonai felfogás következtében aztán a felsőbbség egy bizonyos öntudata keletkezik a magyar katonaságban, a mely alkalmas azt az állam elleni megvetésének kifejezett nyilvánítására s a nemzeteszmények gyalázkodására elragadni,¹⁾ a magyar nemzet méltósága ellen elkövetett bűntények megtorlása pedig még csak nem is áll az állam hatalmában, mert a katonaság büntetésének lehetősége ki van véve hatásköre alól, s a katonaságot bűnügyi felelősségre az állam nem vonhatja. Az állam szuverenitása a katonaságra ki nem terjed! Nem is lehet természetesen ezért hadügyekben tekintélye sem a magyar államnak, különösen, ha méltóságán elkövetett vétségek megtorlatlanul maradnak, vagy nem részesülnek azonnal érdem szerinti súlyos büntetésben, de ha a magyar nemzeteszmények ellen merényletet elkövetett tettesek a katonai hatóság részéről el vennék is érdem szerinti büntetésüket, — a mit nem tudok, — a büntetés alkalmazásának módja akkor sem megfelelő, mert sem a büntetés kiszabása, sem a bűnper folyamat nem nyilvánosak, holott a nemzetben vagy eszményein elkövetett nyilvános sértésekért csak nyilvános ítélettel lehet elégtételt szolgáltatni a magyar államtekintélynek.

A katona nem áll az állam büntető hatalma alatt, másrészt ellenben a katonai büntetőtörvény magának vindikálja a jogot zaklathatni az állam szabad polgárait az állam törvényes büntetési tételeinek figyelembe vétele nélkül s aránylag csekély beszámítású vétségeket valódi kegyetlenséggel büntet. Emlékezzünk vissza a katonai kötelezettségeket fiatal korban elmulasztott más világrészből visszaérkezők eseteire, vagy azokra a szegény szombatosokra, a kik, mert vallásuk

¹⁾ Ilyen esetről emlékezik meg a Budapesti Hírlap 1902. június 22-ki száma: Fogarasban történt, h. midőn 1). J. pénzügyőri szemlész elhúzatta a Kossuth nótát, a mely nemzeti értékkel bíró ereklyét képez számunkra, mert ahhoz fűződik nemzeti létünk megnyilatkozásának, leghatalmasabb korszakának emléke, V. V. közshadseregbeli huszár főhadnagy aczélsodronyos kutyakorbácsával neki rontott a szemléznek s addig ütötte, míg vértől borítva össze nem rogyott, folyton azt kiabálva: „Hogy mered kutyá az én jelenlétemben azt az átkozott dalt húzatni.“

parancsolataihoz híven, nem kényszeríthetők a szolgálattételre, a legkegyetlenebb következetességgel lesznek büntetve a katonai törvény által. Az ifjúi könnyelműségében kötelességszegővé vált számúzve maradjon örökre; s ne válthassa meg magát a ránehezülő katonai kényszer alól semmi áron, még más irányú súlyosabb állami kötelezettségek elvállalásával sem, az államnak máskülönbén hasznos és szorgalmas polgára? Szenvedjen martiromságot, mert istenfélő és vallása dogmáihoz hű marad? Mindezeket kell hogy az állam megfontolás tárgyává tegye és ajánlatos, hogy a hadügyi bíráskodás egész szervezetének megváltoztatásával a büntetőhatalmat, a tisztán katonai természetű fegyelmi vétségek kivételével, a maga közvetlen hatalmába és intézési körébe vonja. Nem lehet megtúrni a szembezőkő aránytalanságot s az ellentmondásokat, a melyek ugyanazon bűncselekményre polgári és katonai hatóságok által kirótt büntetések mértéke közt mutatkoznak egyes esetekben. Egyenlő elbánásban kell részesíteni az állam összes polgárait, különbség nélkül arra, vájjon katonai kötelem alatt állanak-e. Fel kell kelteni és meg kell követelni az állam és a nemzeti eszmék iránti tiszteletet a magyar katonaság tagjaiban is! Nem engedheti meg az állam, hogy szuverén jogköre az államhatalom intézésében bármilyen szervezet által befolyásoltassék s elengedhetlen, hogy ha már a hadsereg vezérlete, vezénylete és belszervezetében a nemzeti érdekekkel ellentétes irányzatot meg is tűr az uralkodó akaratára való tekintetből, hogy állami méltóságának más irányban az országos katonaság részéről is elismerést ne szerezzen s hogy lemondhasson azon czélszerű és föltőtlenül szükséges reformok keresztülviteléről, a melyek a magyar nemzeteszme térfoglalását a magyar hadseregben a jövőre nézve biztosíthatnák. Érvényesítenie kell az államnak a katonaság elhelyezésére s a katonai tisztképzés ellenőrzésére vonatkozó alkotmányos jogait! „A jövő nemzedék iránti kötelezettségeinek eleget kell tennie! A magyar államtekintély elismerését és tiszteletét sértetlenül fenn kell tartania a területén tartózkodó katonapolgárokkal szemben is. A magyar államterületen elhelyezett állami katonaság érezze át és értse meg végre, hogy a magyar király főnhatósága alatt állva, azzal a nemzeti hatalomnak alávetett államhatalmi szervezet, a melynek egyedüli hivatása és rendeltetése a nemzeti hatalomnak, a nemzeti eszmének elismerést és méltatást szerezni az ország ellenségeivel szemben.

A 67-es kiegyezés által megállapított közös ügyek költségei a monarchia két államát Magyarországot és Ausztriát gazdasági erőik arányában egyenlő mértékben terhelik.¹⁾ A hatvanhetes kiegyezés azt az elvet állapítja meg, hogy a közösügyi költségek egyenlően és aránylagosan viseltessenek; — a közösügyi terhek aránylagos és mégis egyenlő megosztása rendkívül nehezen viheto keresztül azonban és soha teljesen és tökéletesen meg nem oldható kérdést képez. Örökös súrlódások forrása is ezért a közösség monarchiánk két állama között, és habár szükségszerűnek tűnik fel, hogy — mert nemcsak a dinasztiában, hanem a létföntartó intézmények egész sorozatában, messze évtizedek óta és a jövőben is évszázadokra össze van kapcsolva a két ország, hogy már ezért is mint két elnéző testvér fog egymás mellett állva közös érdekekért küzdelmet folytatni; a természetes viszonyok állapota ellenkezőt bizonyít s a nemzeti önállásunk védelmét és gazdasági fejlődésünk biztosítását célzó 1867. évi kiegyezés, midőn az állami önállóság és nemzeti önértet elhatárolásával alkotmányos szabadságunkat korlátokba vonta, örökös viszálykodásnak és kiegyenlíthetlen folytonos ellenségeskedés- és irigykedésnek vált forrásává, A szeretet hiányzik a testvéri viszonyból. Kölcsönös engedmények nincsenek s azokat egyedül nemzetünknek kell megtennie, minden ellenszolgáltatás reménye, minden viszontkedvezmény lehetősége nélkül s harminczöt évvel a kiegyezés megkötése után ott vagyunk, hogy fájdalomtelten arról kell tanúságot tennünk, hogy nemzetünk anyagi erejében nem fejlődött, hanem teljes mórtekben visszaesett. Nagyrészt az Ausztriával létrejött közösségi viszonyoknak tulajdonítandó ez.

Már a közösügyek költségeihez való hozzájárulási arány súlyos terheket ró a magyar államra, nagysága egymaga nem forrása azonban még a magyar nemzet gazdasági erői pusztulásának, közvetve mégis, ha nem is a közösügyi kapcsolatban, de a kiegyezésben — illetőleg az abban nekünk biztosított nemzetjogok helytelen érvényesítésében kell keresnünk a magyar államhatalom gazdasági erőforrásainak megapadását. A kiegyezéssel együttesen ugyanis egyéb köteleket vállaltunk és számos nemzeti jogról mondottunk le annak következtében, bárha önként és alkotmányos utón. Kifejezett joglemondásról nem szólhatni ezért; mi védtük és kardoskodtunk jogaink vélt sértetlensége mellett a végkimerülésig, de elvi jogállásunk sértetlen fentartása nem gátolta tényleges állami erőforrásaink csorbulását. Rossz üzletemberek vagyunk s az alaki jog fentartásával nemes

¹⁾ 1867. XII. 18. „.....kölcsonös alku által előre kell meghatározni azon arányt, mely szerint a magyai korona országai a sanctio pragmatica folytán közösöknek elismert ügyek terheit és költségeit viselik.“

gondolkozású, de pénzügyekben kiválóan járatlan politikusaink feladtak mindent, a mi szükségeltetett volna ahhoz, hogy állami létünk alapjai gazdaságilag szilárdul megóvassanak. A kiegyezés következtében beleegyeztünk abba, hogy a vámjövödelmek a közös ügyek költségeire fordíttassanak,¹⁾ átvállaltuk az osztrák államadósság egy részét,²⁾ feladtuk a kötött vám és kereskedelmi szerződés révén³⁾ egyrészt mezőgazdasági terményeink kellő védelmét, másrészt a magyar nemzeti ipar keletkezésének előfeltételeit adtuk fel és áldoztuk oda államszövetségesünk érdekeinek. Mindez a 67-es kiegyezés kifolyása volt, de ép úgy akarunk és nemzeti elhatározásunk eredménye is; szuverenitásunkat azért a 67-es kiegyezés pénzügyi része nem érintette és nem befolyásolta, ha mégis rövid átnevezetést adom, azért teszem, mert mint a közösügyi kapcsolat anyagi része nem lehet közönyös előttünk vajjon az államczólok és államérdekeknek megfelelően miképp alakul hozzájárulási arányunk a közös ügyvitel költségeihez.

Az 1867. XII. t.-cz. 16.⁴⁾ és 18. §§-aiban kimondotta a magyar országgyűlés, hogy a pénzügy annyiban közös ügyet képez Magyarország és az osztrák örökös tartományok között, amennyiben a közös hadügyi- és külügyi költségei ezt igényelni fogják s hogy azon arányban viselik a szerződő államfelek azok költségeit, a mint annak tekintetében törvényhozásaik kölcsönös alku útján megállapodnak.

1) 1867. XII. 64. §. „Meghatározatnék az is, hogy az összes vámvonalak egyforma kezelése fölött ki által és miképp gyakoroltassák a felügyelet s kimondatnék, hogy a vámokból befolyó jövedelmek a közös költségek fedezésére fordítandók; e jövedelem összeg tehát mindenekelőtt le fog vonatni a közös költségek összegéből.“ Ez annyiban hátrányos hazánkra, mert behozatalra sokkal inkább szorul, vámjövödelmei tehát aránytalanul nagyobbak volnának.

2) 1867. XII. 54. és 55. §§. „..... méltányosság alapján, politikai tekintetből . . . „, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, Ő Felsége többi országainak jóléte s azzal együtt Magyarországa is össze ne roskadjon s a lefolyt nehéz időknek káros következtései elháríttassanak, kész az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni.“ Ez az államadósságok után a magyar kor. országai által vállalt évi járulékat azután az 1867. XV. t.-cz. 1. §-ában úgy lett egyezségeleg megállapítva, hogy: „1868. évi januárius 1-őtől kezdve a magyar korona országai az eddigi államadósságok kamatainak fedezéséhez 29.188.000 frtnyi állandó, további változás alá nem eső évijárukot fizetnek . . .“

3) 1867. XVI. 1. „Mindkét fél államterülete a szövetség idejére és annak értelmében egy vám és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül. Ennek következtében e szövetség ideje alatt a két fél egyikének sem lesz joga azon forgalmi tárgyakra, melyek az egyik fél területéből a másik fél területére vitetnek, bárminemű beviteli, kiviteli, vagy átviteli vámilletéket vetni és avégből közbenső vámvonalat állítani.“

4) 1867. XII. 16. §. „A pénzügyet annyiban ismeri a magyar országgyűlés közösnek, amennyiben közösök lesznek azon költségek, melyek a fennebbiekben közösnek elismert tárgyakra fordítandók.....“

Ezen elvileg statuált teherviselési közösség törvényes kifejezést nyert azután az 1867. XIV. t.-cz.-ben,¹⁾ miután már előbb az 1867. XII. t.-cz. 64. §-ában a nemzet beleegyezett volt abba, hogy a közös költségek fedezésére fordítandók legelsőbben a vámokból befolyó jövedelmek, továbbá leszámítandók abból a közös minisztériumok saját jövedelmei.²⁾ A közös ügyvitel költségeiből ezek után fennmaradó fedezetlen résznek aránymegosztása a két állam gazdasági erőinek kölcsönös viszonyához képest volt az 1867. XIV. t.-cz. keletkezésének indító oka és forrása; ennek alapján közmegegyezéssel úgy nyert megállapítást a közös ügyek költségeihez való hozzájárulási arány, hogy Magyarország hozzájárulási arányszázaléka 30, Ausztria hozzájárulása 70 százalékban állapított meg. Az 1872. IV. t.-cz.³⁾ következtében ezen hozzájárulási arány valamennyiben megváltozott, mivel a magyar korona országaihoz tartozó volt határőrvidéknek a katonai kormányzat alóli feloldása és a magyar országos kormányzat alá rendelése következtében s annak fejében a magyar állam azon kötelmet vállalt el, hogy a közös költségek évenként megállapítandó összegéből előbb 2% járulék vétessék terhére számításba és csak az ennek levonása után fennmaradó összeg kerüljön a magyar korona országai és Ő Felsege többi országai közt az időnként törvényesen megállapított járuléki arány szerinti felosztás alá. Ezen törvényesen vállalt kötelem folytán azután a közösügyi költségekhez Magyarország évtizedeken át 31.6%-al⁴⁾ járult. Lényegileg nem, tartalmilag pedig igen csekély részben idézték elő ezen arány módosítását a hozzájárulási kötelem tekintetében az 1878. XIX. és 1887. XXIII. t.-cz.-ek, merőben az arányszázalék kiszámításának módjára vonatkozólag kísértve meg az igazságosság és méltányosság alapján javításokat eszközölni, érintetlen épségben

1) 1867. XIV. „Az arány, mely szerint a pragmatica sanctio folytán az 1867. XII. t.-cz.-ben közösöknek elismert államügyek költségei a magyar korona országai és Ő Felsege többi országai által viselendők kölcsönös egyezmény útján a magyar korona országaira nézve 30 s Ő Felsege többi országaira nézve 70 százalékban állapítatik meg.“

2) Ide tartozik különösen a lőpor egyedáruságának jövedelme, mint a hadügy saját jövedelmét képező egyedáruság (1850-es évekből csász. pátens intézkedik erről); ide volnának sorozandók a közös aktívák kamatai is. a melyek nyilvánosan azonban elszámolva nem lesznek.

3) 1872. IV. „Miután a magyar korona országaihoz tartozó határőrvidék a katonai kormányzat alól a polgáriba vétetik áta határőrvidék után vállalandó közös költségek hozzájárulási arányáról egyezmény kötött. Ezen egyezségi javaslat szerint, midőn az egész határőrvidék polgári kormányzat alá helyeztetik, a magyar kincstár a közöseknek elismert államügyek terheihez 2%-al járulandó oly módon, hogy a közös költségek évenként megállapítandó összegéből előbb a 2% járulék a magyar állam terhére számításba vétetik és az ennek levonása után fennmaradó összeg fog a magyar korona országai és Ő Felsege többi országai közt az időnkint törvényesen megállapított járuléki arány szerint felosztatni.“

4) 31.6% azaz a törvényes 30%+2%-os preczipium.

hagyva meg ellenben a hozzájárulási arányszázalék mértékét. Újabban nem sikerült a kiegyezést a régi arány viszonyának megfelelően törvényesen megkötni s minthogy a törvényhozások eredménytelen prolongációi dacára az egyesség a két állam között sehogy sem tudott létrejönni, Ő Felsége a magyar király élve az 1867. XII. t.-cz. 21. §-ában¹⁾ neki fentartott döntési joggal, a kvóta bizottságok tárgyalásai alapján már az 1900. évre felemelte Magyarország hozzájárulási arányszázalékát 31.6%-ról évi 34.4%-ra, Ausztriára vonatkozólag pedig 65.6% hozzájárulási arányszázalékot állapított meg.²⁾ Az ezen döntés folytán Magyarországra megállapított 34.4% százalékos arány úgy alakul, hogy a határőrvidék hozzácsatolása révén a közösügyi költségek fedezetlen részéből le lesz vonva először 2% Magyarország terhére s az így fenmaradó költségből Magyarország visel 33 $\frac{3}{4}$ %-ot, a mely százalékos arány a preczipiummal együttesen adja ki a 34.4 hozzájárulási arányszázalékot.³⁾

¹⁾ 1867. XII. 21. „Ha a két küldöttség a javaslatra nézve nem tudna egymással megegyezni, mindenik félnek véleménye mind a két országgyűlésnek elébe terjesztetik. Ha pedig a két országgyűlés nem tudna egymással kiegyezni, akkor a kérdést az előterjesztett adatok alapján Ő Felsége fogja eldönteni.

²⁾ 16368./M. E. — Királyi döntés: Kedves Széli! Minthogy a magyar korona országainak és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országoknak törvényes képviselői között arra az arányra nézve, a melyben azok a közös ügyek költségeihez járulni tartoznak, az 1867. évi XII. t.-cz. 19., '20., 21. §§-ai értelmében létesítendő egyezmény nem jött létre: a közös ügyek költségeihez való hozzájárulási arány kérdését az idézett t.-cz. 21. §-a alapján és az 1900. évi első 6 hónapjának tartamára való érvénynyel akkép döntöm el, hogy a közös ügyek költségeiből a ni. kor. országai 33 $\frac{3}{4}$ %-ot, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok 66 $\frac{4}{9}$ %-ot viselnek. Utasítom Önt, hogy ezt köztudomásra hozza. Kelt Bécs, 1899. decz. hó 30. Ferencz József s. k. Széli Kálmán s. k. Azóta még 3-szor döntött a király ily értelemben.

³⁾ Nem áll tehát, amit Kemetty Károly dr., a bpesti kir. m. tudomány-egyetem tanára 1902. évben kiadott „Magyar közjogi tankönyvének“ a kvótára vonatkozó részében állít, hogy „Ő Felsége a m. kor. országai hozzájárulási arányát a közös ügyek költségeihez 33 $\frac{3}{4}$, Ausztriáét 66 $\frac{4}{9}$ százalékban állapította meg, a határőrvidéki preczipium azonban megszűnt.“ Az 1872. IV. törvény ma is teljes hatályában fennáll és ép úgy, a mint azelőtt, most is fizetünk preczipiumot s azzal együtt 34.4% és nem 33 $\frac{3}{4}$ %-ot. A királyi döntés azt nem tartotta szükségesnek hangoztatni, épúgy a mint azt nem említette volt meg sem az 1878. XIX t.-cz. sem az 1887. XXIII. t.-cz. Az 1887. XXIII. t.-cz.-el érvényben tartott 1878: XIX. t.-cz., 1. §. Így szól. Az arány, a mely szerint az 1867: XII. t.-cz.-ben közöseknek elismert államügyek költségei a m. kor. országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok által viselendők az idézett t.-cz. 19. és 20. szakaszaiban körülírt módon kölcsönös egyezmény útján a m. kor. országaira nézve 30, a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokra nézve 70% állapítatik meg.“ De ebből még az, hogy — mert az 1872. IV. t.-cz.-re hivatkozás nem történt — a preczipium megszűnt volna, vagy hogy azt ne fizettük volna, nem következett.

A törvényhozás által meg nem határozott, de merőben a kvóta-bizottságok tárgyalásai alapján évente királyi döntéssel megállapított mai kiegyezési arányjárulék 34.4% vajjon tekinthető-e a nemzetakarat kifejezésének? Vajjon a magyar államakarat szuverén megnyilatkozásának lehet-e kifejezője? Annak kell tekinteni s habár az 1867. XII t.-cz. 21. szakaszában a magyar királynak biztosított döntés-jog alkalmat szolgáltathatna arra, miképen lehessen abszolút módon rendelkeznie az uralkodónak egyik fél javára a közösügyek költségei fedezete irányában — addig, a míg, mint most a magyar király, a benne élő méltányosságnak és igazságérzetnek megfelelően mindkét állam jogos kívánalmainak eleget akar szolgáltatni, addig a magyar nemzet szuverenitás, mert a király akaratában a nemzet érdekek kifejezést és védelmet találnak, alakilag tökéletesnek és sértetlennek mondható. Tartalmilag mindamellett mégis lehet megkárosítva a nemzetérdek a ma jogerősen fennálló hozzájárulási arány mértéke által, de mindez kiválóan csak gazdasági érdekekkel bíró,¹⁾ a magyar nemzet szuverenitást nem érintő kérdés, s ha a közösügyek többi részében a külügyekben és hadügyben a magyar állam önczéljai kifejezést és védelmet találnának, ha a magyar állam szuverén nemzetjoga a közösügyek intézésénél érvényesülést nyerne s az elvileg megállapított „paritás“-nak megfelelően a nemzetjogok egyenes arányban állanának a közösügyi kötelezettségekkel, akkor a közösügyi költségek arányszázalékára vonatkozólag különös panaszt emelni nagy ok nem forogna fenn, mert a szuverén nemzeti lét színvonalat elérte volna akkor a magyar nemzet s a magyar állampolgároknak élő nemzeti eszme a nemzetakaratnak megfelelően önczélúan és öntudatosan érvényesülne a közösügyek ügyvitelében.

¹⁾ A szuverenitás kapcsán e kérdéssel azért nem foglalkozom behatóan.

A közösügyekben: az 1867. t.-cz. 8., 9. és 16. §§-ai szerint a közös védelemre szükségesnek ítélt külügyre és hadügyre vonatkozóban, a magyar nemzet szuverenitása — szokásjogi, czélszerűségi és dinasztikus tekintetből korlátozásokkal érvényesülhet csak, ellenben gazdasági kapcsolatunkban Ausztriával hazánk szuverén önrendelkezési joga „jogilag“ korlátlan módon érvényesül. Jogilag idegen befolyástól menten határozhatunk saját felelős kormányunk és törvényhozásunk útján vám és kereskedelmi ügyeinkben — annál is inkább, mert törvényeink értelmében, nevezetesen az 1899. XXX. t.-cz. értelmében és szerint, mi reánk, a magyar korona országaira nézve az „önálló vámterület jogállapota“ állott elő. Vagyis mi állott elő? Nem tényállapot, de jogállapot: A magyar törvényhozás törvényt nyel adott kifejezést egy különben a magyar nemzet szuverenitásából és a régibb magyar törvényekből kitétsző — a magyar nemzetet már nemzeti önállóságánál fogva megillető ősjogának, — annak a jognak, mely szerint vám és kereskedelmi ügyeiben joga van önállóan rendelkezni s egyúttal, nem érve be ezzel, az önálló vámterület jogállapotának létrejöttét dekretálta, Mi következett ebből? Talán a törvényben kifejezett jogállapotnak megfelelően alakítottatott át idővel a tényállapot, talán az önálló vámterület bekövetkezett jogállapota következtében a magyar nemzet törvényesen hangsúlyozott jogának megfelelően azóta önállóan Ausztriától elkülönülten rendelkezik kereskedelmi ügyeiben? Nem. Minden, a mi az ország vám és kereskedelmi ügyeire vonatkozik, maradt ugyanúgy, a hogy volt azelőtt.

Az önálló vámterület jogállapota állott elő Magyarországra nézve! S a régi vámhatárközösség tényállapota érintetlenül egészben fenmaradt! Mi voltaképen tehát az a jogállapot? A jogállapot létrejöttének az a sajátossága, hogy az létrejöhet minden tényállapot ellenére. Abban rejlik éppen a különbség tényállapot és jogállapot között, hogy míg a tényállapot feltételez bizonyos jogállapotot, a jogállapot fiktion is alapulhat. Az Önálló vámterület jogállapotának létrejötte tehát nem kellett, hogy szükségkép megváltoztassa a tényállapotokat. Annyira nem volt ez szükséges, hogy a törvényesen megállapított önálló vámterület jogállapotának létrejötte daczára ma is az azt megelőzőtt „ante“ állapot áll fenn teljes változatlanságában és ma is érvényesülésében teljesen változatlan vámszövetségi kapcsolatban élünk Ausztriával.

Fennáll az 1899. XXX. t.-cz. előtti állapot teljes változatlanságában; miben nyilvánul hát a hivatkozott törvénycikknek azon oly nagy horderővel bírt kinyilatkoztatása, hogy mivel a magy. kor. országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között az 1867. XII. t.-cz. 61. §-a szerint vám és kereskedelmi szövetség

nem jött létre az 1867. XII. t.-cz. 58. §-ában körülírt módon, a mely szerint a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló országok saját felelős kormányuk és törvényhozásuk útján önállóan intézkedhetnek kereskedelmi ügyekben és azokat vámvonalak által szabályozhatják,¹⁾ a magyar korona országaira nézve az önálló vámterület jogállapota állott elő? Tulajdonképpen csak abban, hogy a magyar nemzet törvényhozásilag adott kifejezést jogfentartásának akkor, midőn látszólag jogot adott fel.

Jogfentartást tartalmaz az 1899. XXX. t.-cz., midőn az önálló vámterület jogállapotának létrejöttét dekretálja, de egyúttal jogbizonytalanságot. Függetlenné tette ugyanis a nemzet sorsát egy rajta kívül lévő faktor elhatározásától akkor, a midőn a hivatkozott törvény 1. §-ának 2. pontjában a vele nem szerződött, vele szemben kötelezettséget nem vállalt osztrák örökös tartományok s Ausztriához tartozó királyságok és országok viszonyosságától tette függővé a vámszövetségi kapcsolat tényleges állapotának fentartását²⁾ és teljes jogbizonytalanságot teremtett, midőn anélkül, hogy a jogilag hatásában megszűnt vámszerződés helyébe új szerződési feltételeket állított volna, fentartotta egyoldalú elhatározással a tényleges vámszövetségi kapcsolatot és közös vámhatárt egy jogilag megszűnt vámszövetségi területen. Mindenesetre nagyon szokatlan politikai helyzetet teremtett: az 1867. XII. t.-cz. 68. §-ában³⁾ fentartott „önálló rendelkezési jog alapján“ a „magyar nemzet“ szabályozta az 1907. év végéig terjedő időszakra a magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt fenforgó vám és kereskedelmi viszonyokat!⁴⁾

1) 1899. XXX. „Minthogy a magyar korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között az 1867. XII t.-cz. 61. §-a szerint vám és kereskedelmi szövetség nem jött létre, az 1867. XII. t.-cz. 58. §-a alapján és értelmében, a mely szerint a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk útján intézkedhetnek és vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeket, a magyar korona országaira nézve az önálló vámterület jogállapota állott elő/“

2) 1899. XXX. I. §. 2. „Az 1878. évi XX. t.-cz.-nek az I-XXII-ig terjedő cikkeiben foglalt határozatoknak megfelelő jelenlegi állapotok azon módosításokkal, a melyek ezen határozatokon az 1887. XXIV. t.-cz., továbbá az 1891. XXIX., az 1892. XVIII., az 1893. XLL, az 1897. VIII. t.-cikknek, végül a jelen törvény 2. §-ában foglalt intézkedések által tétettek, az 1907. év december 31-ig hatályban maradnak, feltéve, hogy az ezen határozatoknak és törvényeknek megfelelő jelenlegi állapotok és viszonyok Ő Felsége többi királyságaiban és országaiban szintén váltó z atlanul fentartatnak.“

3) 1867. XII. 68. §. „Magában értetődik, hogy ha az egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.“

4) 1899. XXX. I. §. „Mindamelllett, hogy ezen törvény által a magyar korona-országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt fenforgó vám és kereskedelmi viszonyok az 1907. év végéig terjedő időtartamra az 1867. évi XII. t.-cz.

Rendelkezett tehát a Magyar állam önállóan oly jogok felett, a melyek őt kizárólag már nem, hanem csak Ausztriával való együttes működésben illeték volna meg. A szuverenitás szempontjából ez egy szerfölött érdekes jogállapot, a melyet kettős irányban fogok bonczolás alá venni: először vájjon a magyar nemzet önálló rendelkezési joga az egész monarhiát érdeklő és illető ügyekben Ausztria alkotmányosságát és ezzel az 1867. XII. t.-cz. folytán létesült közösségi kapcsolat alapfeltételeit nem rontotta-e meg; másodsor, hogy az önálló rendelkezési jogot a magyar nemzet úgy gyakorolja-e, a mint azt a magyar nemzet érdekei megkövetelik s hogy elhatározásában egyedüli és kizárólagos irányjelzőként követi-e a magyar nemzeti szempontokat és az ország gazdasági követelményeit.

Amikor az 1867. XII. t.-cz-el a közös védelem nagyobb hatályossága érdekében a magyar állam és Ő Felsége többi országai között az államhatalom némely funkció-köreire nézve közösségi kapcsolat létesült, a magyar nemzet a teljes alkotmányosság életbe lépését a monarhia másik államában ezen létrejött kiegyezés lényeges alapfeltételül tűzte ki a 25. szakaszban, midőn kifejezetten kijelentette „Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselővel léphet bármely közös viszonyra nézve érintkezésbe.“¹⁾ Elemezvén a dolgok jelenlegi állapotát, vájjon a mostani állapotok mellett lehet-e ma Ausztriában teljes alkotmányosságról, — alkotmányos képviselőtről — szó, s ha az osztrák nemzet alkotmányos hozzájárulása nélkül kereskedelemi- és vámügyeiben akár a régi tényállapot alapján, akár annak megváltozásával egy rajta kívül fekvő, vagy a nemzeti akarat fölé helyezett tényező a nemzet-akarat határozott megnyilatkozása ellenére rendelkezik, nem szűnt meg ezzel az alkotmányosság tulajdonképeni alapfeltétele — a nemzeti önrendelkezés?

A nemzeti önrendelkezés nélkül nincs alkotmányosság!²⁾ Ha Ausztria nem rendelkezik állami önczélúságának megfelelően szuverén elhatározással vám és kereskedelmi ügyeiben, hanem rendelkeznek fölötte, ha nem a nemzet, de mások, nem a nemzetakarat szerint, hanem annak megnyilatkozása ellenére irányítják az osztrák állam cselekvőségét, akkor alkotmányosság a monarhia másik álla-

68. §-ában az országnak fentartott „önálló rendelkezési“ jog alapján szabályoztatnak, az ezen idő alatt esetleg kötendő külföldi kereskedelmi szerződésekre nézve kimondatik, hogy azoknak a két állam nevében leendő megkötése az 1878. XX. t.-cz. III. cz.-ben előírt módozat mellett eszközözendő.“

¹⁾ 1867. XII. 25. §. „A másik alapföltétel az, hogy a teljes alkotmányosság Ő Felsége többi országaiban és tartományaiban életbe lépjen: mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselővel léphet bármely közös viszonyokra nézve érintkezésbe.“

²⁾ Munkám elején ezt kifejtettem. Nem akarok ismétlésekbe bocsátkozni. Csak a tényekkel foglalkozom. A kit érdekel, megérti.

mában nincs s ezzel az 1867. XII. t.-cz. 25. §. folytán megdőlt a kiegyezésnek lényeges alapfeltétele.

Összefoglalva a kifejtetteket, kettő a lehetőség: vagy van Ausztriában alkotmányosság, akkor szükségkép kell, hogy nemzeti önrendelkezés is legyen s akkor Ausztriára nem kényszeríthető a vámerület közössége s a vámszövetség, a mely neki nem kell s a melynek mi hasznát nem látjuk, vagy nincs alkotmányosság többé az osztrák örökös tartományokban s akkor a kiegyezésnek s ezzel a közösügyi kapcsolatnak alapfeltétele dőlt meg s előállott annak a szükségessége, hogy az elavult 1867. XII. t.-cz. helyét egy újabb törvény pótolja, egy törvény, a mely az osztrák alkotmányosság-által a magyar nemzet önrendelkezésének nyújtott garancia s ezzel a közösügyi kapcsolat alapfeltételének megszüntet megállapítva, visszadja a magyar nemzetnek korlátlan önrendelkezési jogát a kiegyezés által megkötött államhatalmi ágazatokban.

Az Ausztriában uralkodó alkotmányosság léte, vagy megszüntetből vont kombinatív következtetések után áttérek annak vizsgálatára, vajjon az 1900. XXX. t.-cz. előnyösen befolyásolta-e a magyar nemzet szuverenitásának érvényesülését az ország kereskedelmi és vámügyeiben: Az 1900. XXX. törvénnyel alkotmányos megállapítást nyert a magyar korona országaira nézve beállott önálló vámerület jogállapota, a mely szerint a magyar korona országai saját felelős kormányuk és törvényhozásuk útján önállóan intézkedhetnek kereskedelmi ügyekben. Változtatott-e ez a nemzet szuverenitáson'?

A magyar nemzet, midőn az 1867. XVI. t.-cz.-el először kötött volt vám és kereskedelmi szerződést Ausztriával, már akkor teljesen szuverénül, teljesen önrendelkezően járt el. Hátrányos volt ez a szerződés és közgazdaságilag károsnak bizonyultak a későbbben, nevezetesen az 1878. XX., 1887. XXIV. t.-czikkel s a többiekkel le egész az 1898. i. t.-cz.-ig kötött és prolongált szerződések, ez azonban a szuverenitás szempontjából érdektelen, mert hogy károsodott-e avagy sem a magyar nemzet az Ausztriával volt vámszerződési kapcsolat folytán, az tisztán gazdasági kérdés; a szuverenitás tekintetéből csak az a fontos, mindig önrendelkezően, mindig céltudatosan és legjobb belátása szerint védte- és érvényesítette-e nemzet érdekeit és akaratának — habár az később talán nem bizonyult is hasznosnak — mindig érvényt tudott-e szerezni. S ebből a szempontból vitázhatatlan, hogy szuverén, hogy a legteljesebb mértékben szuverén volt vám és kereskedelmi ügyeiben a nemzet. Az 1899. XXX. t.-cz. a nemzet szuverenitás érvényesülésén „jogilag“ szintén nem ejtett csorbát, de sőt, midőn az országnak fentartott „önálló rendelkezési jog“ alapján egyoldalú elhatározással egyrészt egy jogilag megszünt vámszövetségi területen, egy jogilag nem létező statuskvót továbbra is fentartott, továbbá midőn kimondotta, hogy daczára a beállott önálló vámer-

rület jogállapotának az 1907. év végéig terjedő időtartam alatt esetleg a külföldi államokkal kötendő vám és kereskedelmi szerződéseknek továbbra is a „két állam“ nevében és az 1878. évi XX. törvény III. cikkében előírt módozat mellett kell köttetniök, akkor szuverenitása terjedelemben, úgy tűnik fel, még növekedett, hiszen oly jogok felett rendelkezett önelhatározással a magyar állam, a melyek szuverenitását nem csak teljessé tették, de azt meg is haladták.

Azt hihetnők, hogy az 1899. XXX. t.-cz. által a magyar nemzet által önmagának felajánlott s a maga számára követelt túlhajtott jogállapot gyakorlati hatását tekintve kedvező irányban kellett, hogy befolyásolja a magyar nemzet jogai érvényesülését s hogy a teljes önrendelkezéshez jutott magyar állam addig megkötött szuverenitásának külérvényt szerzett. Nem úgy történt. A változott jogállapot daczára az Ausztriával szemben fennállott viszony gyakorlati hatásában a régi maradt. A magyar nemzet meggyőződte bár a fennálló tényleges vámszövetségi kapcsolat hátrányosságáról és reá nézve káros voltáról, mégis jogilag beállott szuverén rendelkezési jogának az ország vám- és kereskedelmi ügyeiben érvényt nem szerzett és fentartotta mindenben változatlanul a régi, reá nézve hátrányos állapotot. Es ebben fekszik tulajdonképen az az erkölcsi kár, a mely az 1900. XXX. t.-cz. által a magyar nemzet szuverenitására háramlóit vissza: hogy addig szuverénül rendelkezett a nemzet legjobb belátása szerint nemzeti érdekeinek megfelelően, míg az 1900. XXX. t.-cz.-el habár nemzetérdekeinek nem megfelelőnek tudta a tényleges statuszkvót, habár tisztán akaratan múltott, hogy azt megváltoztassa, a megváltó szót ki nem mondotta s megmaradt a régi, gazdaságilag károsító nekszusban, a melyből a nemzet akaratan nemzeti irányban való érvényesítése kivezethette volna. Önámítás volna azért azt hinni, hogy az 1900. XXX. formula a magyar nemzet szuverenitását érintetlen épségben fentartotta! Szuverenitást, nemzetjogokat elvi kijelentésekkel megvédeni, azok tiszteletére kényszeríteni nem lehet. Különböznek azok az egyéni jogoktól! Az egyéni jogokat lehet ép úgy gyakorolni, mint a hogy lehet szüneteltetni azok gyakorlatát. Az egyéni tulajdon megkülönböztető vonása a birtoktól épen az, hogy akkor is megilleti a tulajdonost és fennáll, ha az nem is veszi gyakorlatba s hogy ha szünetel a jog gyakorlata, akkor még abból nem következik az, hogy az megszűnt. Egyszerűen a tulajdonos nem akarja gyakorolni. De a nemzetjogoknál más az állapot. Az állam nemzet jogait a nemzet érdekeinek megfelelően tartozik gyakorolni. Nem érvelhet azzal, hogy őt (az államot) nem lehet kényszeríteni arra, hogy jogait gyakorlatba vegye. Nemzet nem érheti be egy jogállapot dekretálásával, ha a tényleges állapot nem felel meg a nemzet érdekeinek. Szuverenitásának érvényt kell szereznie, mert a nemzetek életében nem a nemzetek önkényes elhatározása a mértékadó,

hanem az államcél megvalósítása, a nemzet boldogítása, az állampolgárok érdeke! Elismerni egy jogállapotot, ha a tényleges állapot annak derogál, semmi más nemzet, semmi más állam nem tartozik.¹⁾ Az ilyen jogállapottal a nemzetek életében nem kell számolni, az nem létező és legfelébb azt bizonyíthatja, hogy a tényleges állapotok mennyire nem felelnek meg a jogállapotnak: a nemzet szuverenitás követelményeinek.

Az önálló vámterület jogállapotának törvényesen történt hangsúlyozása a magyar nemzet szuverenitásának érvényesülése szempontjából értékkel nem birt, sőt inkább a szuverenitás szünetelését bizonyítja az 1899. XXX. t.-cz. alkotása; van azonban mégis egy ügödöntő érv, a mely a mellett szól, hogy a magyar állam szuverén maradt vám- és kereskedelmi ügyeiben, daczára annak, hogy a nemzetet megillető jogkörnek külérvényt nem szerzett, s ez a ezélszerűség követelményeinek jogi érve. Midőn oly nagyjelentőségű érdekekről, mint az országos kereskedelmi vámviszonyok szabályozásáról van szó, a melyek talán a nemzet élettartama fölött határozók lehetnek, nem lehetett akkor hirtelen elhatározással minden létező addigi állapottal szakítani és indokolt volt a bár tarthatatlannak bizonyult, de néhány esztendőig még elviselhető gazdasági tényállapotot fentartani. Ez tette indokolttá és helyessé az 1900. XXX. t.-ez. alkotását, ez teszi érthetővé miért fogadta alkotását a nemzet egyhangú lelkesedéssel.

¹⁾ Melyik állam tartozik például elismerni Dalmáciának a magyar korona országaihoz való tartozásának jogállapotát és mégis jogilag a magyar koronának alávetett területet képez. Így vagyunk a vámügyekkel: önálló vámterület jogállapota szuverén önrendelkezés és önálló vámterület nélkül.

Nemzetszuverenitásunk szabad érvényesülésének egyik kiváló akadályát a Horvát-Szlavóniára vonatkozó 1868. XXX. alaptörvény és az azóta a horvát-szlavón részekkel szemben fennálló kapcsolat képezi. Viszonyunk az úgynevezett társországokhoz elsőrendű záloga annak, mennyire engedékeny és konziliáns politikát folytatott mindig a magyar nemzet és mily könnyen volt rávehető arra, hogy törvényes jogából a maga nemzeti érdekei rovására engedményeket tegyen.

A lemondó politikának a világtörténelemben bizonynyal páratlan példája az 1868. XXX. t.-cz., alkotmányunk ez a különlegesége! Más nemzetnek közönséges értelmi felfogással rendelkező polgára nem tudhatná azt soha megérteni! Hiszen idegen ő a mi szívüinktől. Nemzeti vérmérsékletünk sajátosságai érthetlenség előtt s az a lelkes magyar ifjú, a ki a hónap elején havi zsebpénzül kapott százast nemes önzetlensége és ledér faji nagylelkűsége egy iellobanásában oda dobja a cigánynak, hogy azután üres gyomorral szükségét szenvedjen, talán ép oly kevéssé vívná ki elismerését, mint az 1868. XXX. törvénycikk.

A magyar természeti hajlama a nagylelkűség! A mint nem tud uralkodni érzelmein, ha elragadja a lelkesültség — ép úgy nem éri be azzal, hogy ellenségét nemes bátorságával lefegyverzi, de vonzalmát kívánja azután kiérdemelni jóságával és engedékenységgel testvéri szeretettel felemeli magához, s azt, a ki vesztére tört, a ki hitszegéssel és árulással el akarta taposni nemzeti létét, barátid fogadja! Ilyen a magyar természet; és miként a magyarságot egyáltalában jellemzi az életben, hogy számítani nem tud s a mint soha a kényszernek nem enged, még ha ellenállása vesztét okozná is, viszont pedig képes odaáldozni mindenét egyetlen jó szóért, ép úgy jár el és járt el a magyar nemzeti politika irányításánál. Az engedékeny, barátságos, egyetértésre kész természet, jellemző a magyar nemzet egész politikai múltjára! Sehol nem tűnik ez ki mégis oly világosan, mint a horvát nemzetiséggel szemben tanúsított eljárásnál: A horvátok, a kik évszázadok óta a magyar alkotmány és törvény védelmében részesültek, 48-ban fegyverrel kezükben támadtak a magyar nemzetre,¹⁾ hogy a magyar állam pusztulásán szláv nemzetiségi államot létesítsenek.²⁾ Kudarczot vallottak, reményük meg-

1) Jellasic József br. horvát bán betörése 1848-ban.

2) Ez volt a horvát ábránd. Ezt fejezte ki az 1848. évi június 5-iki horvát nemzeti gyűlésen egy Mojzes nevű kanonok: „Én legjobban ismerem Magyarország-ot s abban nem is kétkedem, hogy el fog enyészni a szláv elem, ismerem e gyáva nemzetet.“ Ezt hirdették a közkézen forgó lázító iratok és dalok pl: „Halál a magyaroknak! Sokáig uralgtak a magyarok fölöttünk s szabadságunkat széttörni kívánták. Kiirtás nektek óh barbárok, bosszú reátok magyarok. — Rajta az ördögre Budáig!“

tört a magyar nemzet erején.¹⁾ A magyar államiság fényén szenyfoltot nem tudott ejteni a szláv hálátlanság! Mikor két évtizeddel később a magyar nemzet azután korlátlan ura lett ismét akarátának, mikor szuverén nemzeti hatalmát kivívta újból, mivel fizetett a győzedelmes magyar nemzet a honáruló nemzetiségnek? Nem érte be azzal, hogy feledést borított az elmúlt megbántásokra, nem érte be azzal, hogy megbocsátott a sérelmekért, de megajándékozta a horvát nemzetiséget az 1868. XXX. t.-cz.-el; vagyis csorbát ejtve területi integritásán, egyrészt kivágta a szoros értelemben vett Magyarországából: Szerem, Pozsega, Valkó és Verőcze magyar vármegyéket és az addig közigazgatásilag és törvényhozásilag alkotmányunk értelmében Magyarország kiegészítő részét képezett Szlavóniával megalakította a mai horvát-szlavón országrészeket, másrészt egyúttal szóles körű autonómiát biztosított ez államrészeknek s az autonomikus különállással járó tehertöbblet egyrészét átvállalta.²⁾ A magyar nemzet tartományi különállást biztosított a vele szemben oly csúfosan viselkedett horvátoknak az 1868. XXX. t.-cz.-el Ezen törvény a maga nemében páratlan politikai eseményt képez: Megsértette a területi integritást, lehetetlenné tette a biztosított autonómia révén, hogy a magyar államban nyelvi kapcsolat létesülhessen a különböző nemzetiségű állampolgárok közt, továbbá a végett, hogy a szoros állami kapcsolatból elpártolt országrészek autonóm közigazgatásának költségei érzékenyen meg ne terheljék Horvát-Szlavónia lakosait, az állam magyar országrészeinek polgárait a horvát autonomikus költségek adófizetőivé tette³⁾ s mindezt azért, hogy egy ellenséges nemzetiség kedve és jótetszése kielégítést találjon. Nem volt egyéb

¹⁾ Székesfehérvár és Velence között 1848. szeptember 29-ikén a magyar sereg legyőzte a 35000 főnyi horvát sereget.

²⁾ 1868. XXX. 13. §. „Miatán azonban Horvát és Szlavonországok összes tiszta jövedelmei azon összeget, mely a fennebbi szakaszban érintett adóképességi kulcs szerint a közös ügyek költségeiből reájok esnek, ez idő szerint csak úgy fedezhetnék, ha a beligazgatásukra szükséges összegek nagyobb részét is átadnák: Magyarország, tekintettel azon testvéri viszony megújítására, a mely közte és Horvát-Szlavonországok közt századok óta fennállott, készséggel beleegyezik, hogy Horvát és Szlavonországok jövedelmeiből mindenekelőtt bizonyos összeg, mely ez országok beligazgatási költségeire időnként egyezményüeg megállapíttatik, vonassék le s a beligazgatási szükséglet fedezése után íenmaradt összeg fordíttassék a közös ügyek által igényelt költségekre.“

³⁾ 1868. XXX. 13. 14 §§-ban: „Magyarország a közösügyi terheknek Horvát-Szlavóniára eső egy részét átvállalta a végett, hogy a horvát autonómiával járó költségek túlságosan meg ne terheljék ez országrészeket. A magyar nemzetre lettek ilyképen áthárítva a horvát autonómia egy részének költségei, a minek folytán tulajdonkép az egész magyar nemzet a horvát autonómia adófizetőjévé lett, s minthogy a nemzet és annak minden honpolgára hozzájárul ekkép a horvát tartománygyűlés és horvát népiskolák fentartási költségeihez, tágabb értelemben ezek „nemzeti intézményt“ képeznek.

e koncessziók jelentősége, mint a magyar nemzetszuverenitás kizárólagosságának, a magyar rendelkezési szabadságnak végfeladása. Kimagyarázhatlan, érthetetlen tévedés tartotta fogva akkori politikusaink szellemét, midőn a nemzetszuverenitás alapfeltételeinek teljesítéséről lemondva, megosztották a magyar államhatalmat és a nemzeti érzés feljesztősének még lehetőségét is feladták a magyar állam alkotmányos utón és alaptörvényileg elválasztott államalkatrészeiben: a horvát-szlavón tartományokban.

Az 1868. XXX. t.-cz. következtében Magyarország és a horvát-szlavón részek viszonya következőkép alakult: Magyarország és a horvát-szlavon-dalmát országrészek továbbra is egy és ugyanazon állami közösségben maradtak.¹⁾ Minden más ország irányában egy politikai nemzettel bíró államot képeznek a szoros értelemben vett Magyarország és a horvát-szlavón részek. Nem akadályozza ezen állami és nemzeti együvértartozás azonban, hogy Horvát-Szlavónia, mint elkülönített politikai rész ²⁾ belügyeire nézve saját külön kormányzattal és törvényhozással bírjon és autonóm ügyeiben törvényhozó hatalmát tartománygyűlése és a magyar király által önállóan, a magyar országgyűlés beavatkozásától teljesen függetlenül gyakorolja.³⁾ A horvát autonómia körébe tartoznak:⁴⁾ a beligazgatás, a vallás- és oktatásügy és az igazságszolgáltatás a horvát-szlavón országrészek határai között, a többi ügyek ellenben a magyar korona országaiban közösek. Közös tehát: A főhatalom, a király, a korona, a koronázási cselekmény, a törvényhozás mindazon ügyekben, melyek közösen, közös egyetértéssel intézendők, az udvartartás költségeinek megajánlása, a védrendszer, hadkötelezettség, az intézkedés a hadsereg elhelyezéséről, élelmezéséről, az adók kivetése, kezelése, behajtása, az ingatlan államvagyon kezelése, megterhelése, eladása, az egyedáruságok és királyi jövedelmek fölötti rendelkezés — egyszóval minden, a mi a Szt.-István koronája alatt álló országokkal közös pénzügyi tárgyra vonatkozik, továbbá a pénz, órcpénz, bankjegyügy,

¹⁾ 1868. XXX. 1. §. „Magyarország s Horvát-Szlavon és Dalmátország-ok egy és ugyanazon államközösséget képeznek, mind az Ő Felsege uralkodása alatt álló többi országok, mind más országok irányában.“

²⁾ 1868. XXX. 59. §. „Kijelentetik továbbá, hogy Horvát-Szlavonországok mint külön territóriummal bíró politikai nemzet (?) s belügyekre nézve saját törvényhozással és kormányzattal bíró országok.....“

³⁾ 1868. XXX. 47. §. Mindazon tárgyakra nézve, melyek ez egyezményben a közös országgyűlésnek és központi kormánynak nincsenek fentartva Horvát-Szlavon és Dalmátországokat mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes önkormányzati jog illeti.“

⁴⁾ 1868. XXX. 48. §. Horvát-Szlavon és Dalmátországok önkormányzati joga ez okból mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben kiterjed azon országok beligazgatási, vallási és közoktatási ügyeire s az igazságügyre, ide értve a tenge-részeti jog kiszolgáltatásán kívül a törvénykezést is, minden fokozatán.“

pénzrendszer és általános pénzlábmeghatározása s általában a kereskedelem, vámok, távírda, posták, vasutak, kikötők, hajózást illetők s az iparügy. A közösség azonban úgy értendő, hogy ez az ügykezelés nyelvére ki nem terjed és Horvát-Szlavónia határai között s közös kormányzatnak is hivatalos nyelve a horvát,¹⁾ hasonlóképp a horvát-szlavón országrészek egész területén úgy a törvényhozás, mint a közigazgatás és törvénykezés nyelve a horvát,²⁾ sőt kimondotta az 1868. XXX. t.-cz. 59. §-a még azt is, hogy a horvát-szlavón országrészek képviselői még a magyar országgyűlésen és a magyar delegációban is használhatják a horvát nyelvet!³⁾ Megállapította azonkívül az 1868. XXX. t.-cz., hogy bár a horvát tartományoknak a közöseknek elismert ügyekhez adóképességük arányához képest kellene járulniok,⁴⁾ minthogy azonban az adóképességi kulcs szerint reájuk eső összeget, viszonyítva gazdasági erőforrásaikat Magyarország adóképességéhez, csak úgy fedezhetnék, ha a beligazgatáshoz szükségelt összegek nagyobb részét is átadnák, ezért Magyarország fogja viselni Horvát-Szlavónia helyett azon terheket, a melyeket felmerülő autonomikus költségei folytán a közösügyi költségek reá eső részéből nem képes viselni.

Ma az 1868. XXX. t.-cikket megváltoztatott s az 1897. XLII., 1899. V., 1899. XLVII., 1900. XXXII. és 1901. XXIX. t.-cikkekkel fentartott 1889. XL. t.-cz.⁵⁾ szerint az adóképességi arány úgy

¹⁾ 1868. XXX. 57. §. „Horvát-Szlavónország határai között a közös kormányzat közegeinek hivatalos nyelvül is a horvát nyelv állapítatik meg.

²⁾ 1868. XXX. 56. §. „Horvát-Szlavonországok egész területén mind a törvényhozás, mind a közigazgatás és törvénykezés nyelve a horvát.

³⁾ 1868. XXX. 59. §. „Kijelentetik továbbá, hogy Horv.-Szlavonországok képviselői mind a közös országgyűlésen, mindannak delegációjában a horvát nyelvet is használhatják.“

⁴⁾ 1868. XXX. 11. „Horvát-Szlavón és Dalmátországok elismerik, hogy azon költségekhez, melyeket egyfelől a magyar korona országai és Ő Felseége többi országai között közöseknek ismert, másfelől maguk a magyar korona összes országai közt fennebb közöseknek jelölt ügyek igényelnek, adóképességük arányában volnának kötelesek járulni.“

⁵⁾ 1889. XL. „Magyarország és a horvát-szlavón részek közt létrejött pénzügyi egyezmény becikkelyezéséről:“ — „Az 1868. XXX. t.-cz. 11. §-ában Horvát-Szlavon-Dalmátországok részéről elismert azon elv szerint, hogy ezen országok közt, azon költségekhez, melyeket egyfelől a magyar korona országai és Ő Felseége többi országai között közöseknek ismert, másfelől maguk a magyar korona összes országai közt az idézett 1868. XXX. t.-cikkből közöseknek jelölt ügyek igényelnek, adóképességök arányában volnának kötelesek járulni, ezen adóképességi arány ugyanazon hivatalos adatok szerint, a melyeknek alapján a magyar korona országainak a közösügyek költségeihez hozzájárulási aránya Ő Felseége többi országaival szemben az 1887. XXIII. t. ezzel szerint 1897. végéig meghatározott ugyanazon időre Magyarországra nézve 92.064,805, Horvát-Szlavonországokra nézve pedig 7.935.195 százalék. Az 1868. XXX. t.-cz. 13. §-ában megjelölt tekintetek azonban még jelenleg is fennállván, Magyarország ezúttal is készségesen beleegyezik, hogy

alakulna, hogy Magyarországnak 92,064.805, a horvát-szlavón ország-részeknek 7,935.195 százalékkal kellene hozzájárulni a közösügek költségeihez, tekintettel azonban a fentebb előadott körülményekre, nehogy az önkormányzat költségei megterheljék a horvát lakosságot Magyarország beleegyezett abba, hogy a horvát-szlavón jövedelmekből mindenekelőtt a beligazgatási költségekre szükségelt most a tiszta jövedelem 44%-ában megállapított összegek vonassanak le Horvát-Szlavónia javára s csak a beligazgatási szükséglet fedezése után fennmaradó összegek, jelenleg a tiszta jövedelem 56%-a fordítottassák a Magyarország és horvát-szlavón részek között közös ügyek költségeire és szolgáltatassák be a közös kincstárba.¹⁾ Ez az 56% mint emiuttem, a horvát-szlavón országrészekre eső közösügyi kiadások arányszázalékát soha sem éri el, ezért Magyarország a közösügyi kiadásoknak Horvát-Szlavóniára eső részét évente kiegészíteni tartozik úgy, hogy pl. 1896-ban 8,100.000 koronát, 1897-ben 5,425.000 koronát²⁾ kellett hazánk magyar országrészeinek, mint a horvát autonómia folytán felmerült, a horvát-szlavón jövedelmek által nem fedezett hiányt viselni,³⁾ mivel az 1889. XL. t.-cz. szerint a horvát jövedelmekből a közösügek költségeire eső 56%: 1896-ban 21,336.000 koronát, 1897-ben 21,693.000 koronát tett csak ki, holott ezen kiadásokhoz a horvát-szlavón országrészeknek 1896-ban 29,436.000, 1897-ben 27,118.000 koronával kellett volna járulni. Mennyiben változott a közelebbi években azon összeg, melyet az állam magyar részei évenként pótoltak, államhatalmi tekintetből nem lényeges, mivel nem annak nagysága, de az a körülmény, hogy egyáltalában mi, a magyar nemzet tagjai, adófizetői vagyunk a horvát nemzetiségi aspirációknak, jelenti a magyar nemzeti szuverenitás csorbulását. A helyett, a mit önmaga iránti első kötelessége gyanánt meg kellett volna tennie a magyar államnak, hogy a nemzeti erőforrásokat megőrizze és érvényben tartsa; a helyett, hogy a nemzeti önállóságot, az ország közjogi függetlenségét érintetlenül megóvta volna, a melyek nélkül sem anyagilag, sem nemzetileg állam nem erősödhetik meg; a helyett, hogy a magyar nemzetsuverenitást a magyar államcélélok

Horvát és Szlavonországok jövedelmeiből mindenekelőtt..... 44% ez országok beligazgatási költségeire vonassák le.....és a fennmaradó összeg..... Horvát-Szlavonországok összes bevételeinek 66%-a..... fordítottassék a közös ügyek által igényelt költségekre.“

¹⁾ Bővebben nem fejtem ki e viszonyt, mert hogy mi történik a határvám-jövedelmekkel, bor és húsfogyasztási adókkal stb. az a szuverenitás szempontjából érdektelen.

²⁾ A. „M. kir. kormány 1900. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyvben“ a Magyarország és a horvát-szlavón országrészek között megejtett pénzügyi leszámolásokra nézve közölt utolsó eredmények ezek.

³⁾ Ezt a hiányt a horvát-szlavón részek pótolni később sem tartoznak.

megvalósítása érdekében kíméletlenül alkalmazta volna, a magyar nemzet szuverén nemzetjogai érvényesítéséről önként lemondott s nem vette figyelembe, hogy nem lehet egy nemzet erős, sőt nem is állhat meg az önálló nemzetek sorában, ha nem független, ha nem rendelkezik korlátlanul az államélet fölött. Mert mi a nemzeti hatalom egyéb, ha nem a nemzet hatóerőinek föltétlen uralma? A magyar nemzetpolitika más elveket vallott: Megengedte, hogy a horvát-szlavón részek úgyszólván teljesen elkülönüljenek Magyarország szuverén jogkörétől; hiszen a megmaradt közösügyi, pénzügyi és közlekedésügyi kapcsolat épen legjelentéktelenebb funktióköreit képezi a magyar állami életnek. Közösügyeinkben a hadügyben, és külügyben, mint láttuk, a magyar nemzeti érdek nem érvényesül, a mi pedig az 1868. XXX. t.-cz.-nek a pénzügyekre vonatkozó részét illeti, ott meg épenséggel nem igen szólhatunk arról, hogy szuverenitásunknak érvényt szereztünk és a magyar nemzeti érdeknek megfelelően alkottuk meg a horvát-szlavón részekre vonatkozó alaptörvényt, ellenkezőleg mi rendeltük alá szuverenitásunkat a horvát érdekeknek, mi teljesítünk szolgáltatásokat a horvát nemzetiség erősödése érdekében, a mi hozzájárulásunkkal és segítségünkkel képződnek határainkon belül ellenséges alakulások, a melyek a fajgyűlöletet nemzet és nemzetiség-közt fokozni alkalmasak. Mert nem kell képzelni, hogy a nagylelkűség, a melyet a horvát nemzetiség irányában tanúsítottunk, midőn előző ellenséges magatartása daczára szuverén nemzetjogaink egy részéről javára lemondottunk, háláját biztosította számunkra, épenséggel nem; azzal, hogy kiadtuk kezünkől a népnevelést, igazságszolgáltatást és a törvényhozás legjelentékenyebb részét s lemondottunk a nemzet nyelvi egységéről, csak szenvedett nemzeti tekintélyünk s szabad prédául van odadobva a horvát nemzetiségi agitációnak, a mely nem is késik a magyar nemzeti méltóságot untalan sértegetni s a magyar állami szupremátiát tanúsító jelvényeket meggyalázni.¹⁾ Miért tiszteljük a horvátok annak az államnak jelvényeit, amely állam a maga nemzetjogait megvédeni, államnyelvét kötelezővé tenni, törvényhozási jogát az egész államterületre kiterjeszteni nem tudta s ezen szuverén jogai megszűnésébe önként beleegyezett.

Magyar nemzetszuverenitás! Mily erőteljesen nyilvánul az

¹⁾ Minden évnegyedben, sőt azt lehetne mondani minden nemzeti ünnep alkalmával megsértik, bemocskolják a magyar nemzet szuverenitását tanúsító jelvényeket a horvát-szlavón részekben. Utóbb is Daruváron államjelvényünket a magyar nemzeti zászlót meggyalázták ismeretlen tettesek. A horvát hatóságnak azokat nem sikerült kideríteni, de ha megbűnhődtek volna is, büntetésüket örömmel vállalták volna, mert annak megállapítani szokott csekély súlya, nem áll semmi arányban azzal a nimbuszal, a mely fénykort vont volna körülöttük azzal, hogy ők horvát „nemzeti“ mártírok.

viszonyunkban a horvát-szlavón és dalmát országrészekhez! A magyar nemzetállamot akarjuk s mily módon törekszünk azt megvalósítani? Azzal kezdtük az újjá teremtett alkotmányos életet hogy egyik államrészt külön választottuk az államtesttől fogalmilag és érzelmi határvonalat vontunk közte és a nemzeti érzés között. Óhajtottuk, hogy a magyar nemzet együttesen érző, együtt akaró nemzet legyen, egyetlen gondolattól, a magyar nemzeti nagyság leendő megteremtésétől áthatva, — hogy következetesen a nemzeterő tökéletesítésére törekedjék és mégis megtagadtuk a nemzeti kultúra, nemzeti érzés és magyar nemzeti irány szuverén hatalmát! Feladtuk a nemzeti nyelvegység elérésének minden lehetőségét, a magyar nemzetállam megközelítésére vezető minden célravezető eszközt s állami életünk csonkításába beletörődve, a magyar nemzetszuverenitás feladatait megoldani nem kívánjuk.

Egy nemzet, mely államhatalma érvényesítéséről önként lemond, nem érdemel tiszteletet. Csak az a nemzet, melynek polgárainál a hazafias kötelességérzet erősebb minden egyéni önzésnél, a mely nemzet inkább választja a végenyészetet, mint a jogfeladást és megalkuvást, csak az a nemzet valósíthatja meg az állameszmét!

Kétségessé vált, vájjon a magyar nemzet tudhat-e valaha nemzetállammá alakulni. Kétkedik ebben már mindenki. A nemzeti öntudat oly sok intézményben szenved megalázást, hogy büszkeséggel nem töltheti el az állampolgárokat. Közömbösök a közügyek iránt, melyektől jót nem igen remélhetnek.

A kifejlődött csüggetegség érzete erőt vett az egész magyar népen. Nemzeti erő kifejtést megkísérteni, nemzeti hatalomra törekedni nem kíván. Elmosódott szemei előtt a nemzeti eszmény a monarchia és császárság élesebb fény körének káprázatától. Megkövülten nézi a nemzet erői bomlását. Megadással tekint a végenyészet elé az alatt az aggasztó érzés alatt, hogy ez már nem késhet soká. A nemzeti érzés nem kel harcra természetes jogaiért s elfeledi érvényesíteni akarátát! Honpolgárait a nemzeti, összetartozás érzete nem hatja át.

Lépten-nyomon megtagadják a köznapi életben a nemzet érdekeit. Kihaltak látszik teljesen a magyar hazafias érzés és úgy tűnik fel, el van határozva a nemzet halála a nemzeti szellem teljes hiányából. Elvérzik a magyar nép nemzeti önérzete; hiszen a nemzet érdekei a közügyek intézésénél csak korlátozással érvényesülnek s az alkotmányosság szilárd alapja, az önrendelkezési szabadság is meg van támadva. Összedőlés veszélyével fenyeget a magyar nemzet hervadó hatalma s az akaratát békóba zárt lankadás hatása alatt tehetetlenül várja, hogy a világhatalom mozgató erői eltemetik-e, vagy csodás módon visszaadják szabad cselekvési képességét.

Az egész magyar népet uraló közöny a vezérlő elemekre, az államéletet irányító körökre is átragadt. Nem bíznak ők sem többé az ország önczelőségében. Kevesen vannak az ország legkiválóbb egyéniségei közül is, a kik fel nem adták a küzdelmet a nemzet jogai független érvényesítése végett. A hazafiasság üres szólamná süllyedt, annyira, hogy nem is igen merik már hangoztatni azok sem, a kik átérzik, mert nem talál visszhangra az sehol és meg nem értik, s az elődök által kegyeletteljesen ápolta hazaszeretnek szentelt oltár, ma — elhagyott, magáramaradt hely. Mellette új oltárt emelt új isteneknek a korhű nemzeti érzés, oltárt, a melyre nem a meggyőződés hordja az áldozati kincseket, de melyen a farizeusok hirdetik az eszményi nemzeturalom elkövetkeztét, hogy ámítva a hívő s még hazafias érzéstől áthatott népet a magok dicsőségét, a magok hatalmát növeljék. Hatalmas élősdiék ütöttek sátort a nemzet őrtüzei mellett s az egyszerű pásztornép nem tudja őket megkülönböztetni jogai hivatott őreitől. Bámulattal néz rájuk s bizalommal várja, hogy jobbra fordítsák a magyar nemzet sorsát; — a nemzetnek pedig egyre gyöngül ellenálló képessége. Terjedő gazdasági bajok fogyasztják őseréjét és még sem támad küzdelemre. Nem követeli meg az uralkodó áramlat vezető elemeitől, hogy juttassák kifejezésre a nemzeti eszményeket, és nem tudja s nem érti meg, hogy a nemzet erői soradásának ő maga legfőbb oka. A magyar nemzet a hibás, mert föntartás nélkül hódol a hatalomnak a helyett, hogy a nemzeti irányt az államhatalom érvényesítésénél megkövetelje.

Egyesüljön a nemzetakarát! Járja át az összetartozás öntudata ujultan a csüggeteg magyar szíveket! Emelje fel követelő szavát a nemzeti érzés és szövetkezzék a magyar nemzeti jogok kivívása érdekében!

Az erkölcs megkívánja a teljes odaadást azokért az eszmékért, a melyeket helyeseknek tart. Fél szeretettel, fél hittel nem lehet megvalósítani eszményeket s ha nem hat át bennünket a hazaszeretet, ha nem vagyunk elsősorban magyarok és tért engedünk idegen érdekeknek a nemzet céljai irányításánál, mit várjunk a jövőtől? Válaszút előtt állunk. Rajtunk áll tovább törtetni konzervatív egykedvűséggel a

megszokott úton, vagy érvényt szerezni végre nemzetjogainknak s a nemzeti szabadságok teljes érvényesítésére felemelni követelő szavunkat. Tűrjük a nemzet területi integritásának megsértését egykedvűen? Nézzük mint pusztul nemzeti erőnk egyrésze, mert alkalmazkodó nemzeti politikánk mellett az ország érdekei sérelmet szenvednek s a magyar nép itthon boldogulását nem találhatja? Hallgassuk el a sziveinkben lüktető nemzeti óhajtásokat, mivel a magyar nemzet szuverenitása teljes érvényesülésének számosak az akadályai? Folytassuk a megszokott opportunistikus politikát, a míg népünk végleg elszegényedik s hirdessük az államunkban divó félalkotmányosságot a nemzeti jogok teljének?

Erőssé vált a magyar nemzet; megerősödött minden hatalmát lelánczó gát ellenére. A szabadságharcban elszenvedett csapások okozta gyengeség elmúlt, a visszaállt nemzeti őserővel mégis késik visszaköltözni a magyar nemzeti öntudat. Nem tudja elfeledni az egykori megalázás szenvedéseit. Elvesztett önbizalmát nem tudja ismét megtalálni. De most ideje már, hogy öntudatára ébredjen erejének, vagy a gazdasági romlás, a mely végelszegényedéssel fenyegeti, ferde utakra ragadja s az önrendelkezési szabadság előnyeitől megfosztott népet behajtja a nyomorúsággal lépést tartó szociális evolúciók mind jobban közeledő rémébe, a társadalmi forradalomba. Törjön hát utat magának a magyar őserős természet elsőprő erővel és rázza le az akaratát lenyűgöző bilincseket, hogy e nemzet újult erővel a magyar föld népének boldogítására törekedhessék.

Teljesedjék be, válják valóra a gyakorlatban az, a minek ellenkezőjét bizonyítja számos országos intézmény, ele a minek reményéről hitünk, erőérzetünk, meggyőződésünk szerint letenni nem tudunk: a magyar szuverén nemzetállam eszmény!

2. Országos állapotok s ezekre ható tényezők.

A nemzetek élete hasonlít az ember életéhez. Úgy mint az a fény hatása alatt áll. Az ember lelkében visszatükröződnek az őt környező tárgyak szintörései s derűt, boldogságot vagy szenvedést, betegséget, komor gondokat vetítenek útjaira. Nem közvetlen ugyan a fény hatása minden esetben, a lélek uralkodhatik a fényváltozaton s a benne élő életöröm feledtetheti és bearanyozhatja a legkomorabb környezetet, de ha az életadó fény soká késik, az erőteljesebb is áldozatul esik a sötét hatalmaknak: észrevétlenül kedvetlenné lesz, elbetegesedik s mint a természet többi létalakjai, ha meg vannak fosztva a napsütéstől, elhervad. Fény, világosság, meleg szükségesek a boldogsághoz s hadoklás mutatkozik mindenütt, a hol a tájakat örök fagy és árnyék borítja.

Ilyen a nemzetek élete is. A külvilág természeti behatásai alól nem mentesek ők sem, s ha a szabadság, hatalom nem von fénykoszorút az államhatalom köré, ha dicsőség nem tűnik fel, hogy diadallal övezzé hatalmi törekvéseit s jólétet nem tud teremteni uralmi körében, akkor elfordul tőle a szeretet, akkor a gyengülő nemzetnek sorvad az ereje és talán halálhozó betegségek támadták meg alapjait. Sokban hasonlít a nemzetek élete az emberek életéhez l Nem szeghetik meg ők sem a gondolkozás alaptörvényeit büntetlenül! Függnek ép úgy a körülmények változásaitól, küzdenek épúgy egymás ellen s ölik egymást a létért való küzdelemben, hogy megélhessenek! Egyik győz, másik elpusztul! Egyik fokozza hatalmát, a másik még a meglévőt sem tudja fentartani! Egyik polgárai bol-

dogítására megragad minden eszközt, a másik a szükség kényszerítő hatása alatt, vagy más okból sülyed hatalomban és a boldogulás elemi követelményeinek hiányából polgárait koldussá, magát a tiszteletre méltatlanná teszi s hosszabb, rövidebb idő alatt megsemmisül. Küzdenie kell azonban mindegyiknek hatalma érintetlen érvényesítéséért! Törekedni kell mindegyik nemzetnek, hogy érdekeinek, ha kell, más állam, vagy más nemzet rovására is érvényt szerezzen; meg kell előznie, vagy legalább lépést tartva haladnia kell a többi határos államokkal, különben visszamarad. Nem szabad megállnia! Nincs nemzet, a mely azt mondhatja: Elég hatalmam van, juttathatok más államnak is az enyémből! Feladhatom érdekeim védelmét! Polgárim jólétét biztosítani, növelni nem tartozom többé! Gazdag vagyok és hatalmas s hatalmam semmi meg nem ingathatja! Az ilyen nemzet sorsa nem különbözne a holt pontra ért golyó sorsától, bármily magasra vitte volna is minden többi létalak fölé a lövés ereje, a mint haladásban megáll, egyúttal esni kezd. Egy pillanatig észrevétlen a hanyatlás, az alatt maradottak nem veszik észre később sem talán, hogy visszafejlődés állott be, de az erőbomlás jelei azután annál rohamosabban, annál feltartóztatlanabban jelentkeznek!

Az állam abban is megegyezik az emberrel, hogy mint az, mindenkor magát tekinti a viszonyok középpontjának, őket erejével irányozni, általuk érvényesülni akar. Önérdék, öncélúság elválaszthatatlan az állam lététől. Szuverén állam létcélja a maga érdekeinek védelme és biztosítása, a maga hatalmának növelése és ezzel alattvalói boldogulása, boldogsága s gazdasági fejlődése! A mely államnak hatalma növelése nem kizárólagos ezéjja, a mely állam erőképességei fokozását nem tekinti főcéljának, egyszóval a mely állam nem öncélú s a nemzetérdekek hathatós kifejtésére nem képes, az polgárait elégedetteké sem tudhatja tenni, az az államérdekekkel a polgárok magánérdekeit is feláldozza; viszont a mely nemzet megvédi a maga jogait, a mely hatalmát helyesen és célszerűen használja fel államhatalma érdekében, annak polgárai érdekét is meg kell védenie, annak polgárait is boldogokká kell tennie, mert hiszen az állam = a nemzet, a nemzet pedig az állampolgárok összessége. Az állam érdeke tehát az állampolgárok összességének érdeke.

Öncélú államban az állampolgárok összességének érdeke nyer kifejezést és kell, hogy kifejezésre jusson. Az az állam, a melyben az összállampolgárságnak érdeke, a nemzet érdeke kifejezést és védelmet talál, csak az az állam öncélú, ellenben a mely államban az összesség érdeke kellő védelemben nem részesül, az összesség akarata nem érvényesül, az az állam nem öncélú, az államfeladatait megvalósítani nem képes. Ha meg áll az a tétel, hogy önrendelkező államformában az állampolgárok érdekeinek érvényre kell jutniok, akkor

már abból, hogy valamely állam öncélú és szuverén, önként következik az, hogy polgárai boldogok és megelégedettek; viszont azon körülményből, hogy valamely állam polgárai nem boldogok, nem elégedettek, nem bírnak jólétre szert tenni és súlyos gazdasági zavarokkal és bajokkal küzdenek, helyesen lehet következtetést vonni arra, hogy az állam nem öncélú és nem szuverén, vagy hogy legalább nem érvényesíti szuverén hatalmát és nem cselekszik önértékének megfelelően. Jogosan mondhatni azért, hogy a nép jóléte alapja az állam fennállásának s hogy csak jómódú nép alkothat nemzetet és maradhat teljesen független, mert ha jólét egymaga nem is eredményezi a nemzeti létet, fordítva áll, hogy a nemzeti lét korlátlansága, a nemzeti önrendelkezés szabadsága mulhatlan kapcsolatban van a népesség jólétével s hogy a nemzeti uralomnak erősebb támaszát képezi az állampolgárok jóléte, mint a legnagyobb hadsereg, vagy a törvényes hatalom alkalmazásának legszigorúbb módja.

A magyar nép vagyoni viszonyainak kedvező volta vagy hanyatlása az a tényező elem, a mely a magyar nemzeti hatalom fejlődését és fenmaradását befolyásolja és bizonyítja. Hazánkban vájjon milyen a nemzet élete? Életerős, fokozódó életáram járja-e át államéletét? Szabad nemzeti szellem tükröződik-e vissza intézményeiben? Minden állampolgárnak biztosítva van-e, a boldogulás útja? Erőnkét a nemzeti munkásság számára fel tudjuk-e használni s képesek vagyunk-e betölteni azt a munkakört, melyet a magyar nemzeti nagyság szuverenitása követendő feladatul élönkbe ír? Vagy ködfátyolok borítanak el mindent s kelettől délig nem éri fény sugar e pusztulásnak induló földszáncokat?

Az országos állapotok, melyeket nagy vonásokban szándékozom vázolni, nem nyújtanak épen kedvező képet. Elviselhetlen terhek halmozódnak a magyar állampolgárok egynémelyik rendjére. Súlyos gazdasági bajok, ezernyi kötelezettségek teszik nehezzé a megélhetést s ép úgy a keze munkája után élő szegény polgárnak, mint a nagyiparosnak és mezőgazdának sok a panaszkodni valója. A merre tekintünk vészteljes gond és szenvedés ütött tanyát széltében az országon s kétkedő félelemmel hangzik fel a kérdés: a nemzetélet közeledő halálának harangzúgása hallatszik-e már? — Hiszen mindenfelé pusztulás környékez. A népesség jelentékeny része kivándorol, a kisebb birtokos önhibáján kívül depossedálva, a kisiparos kereset nélkül, míg a nagyipar és kereskedelem nem tart lépést az ország szükségleteivel, s nem mutatja azt a fejlődést, a mit a reáfordított áldozatok révén remélni lehetne.

Ipar, kereskedelem, mezőgazdaság válságban! Nincs többé a magyar társadalomban egyetlen szilárd pont sem, a melyen az ország fejlődése, állandóságának biztonsága nyugodhatnak. Fájó szívvel kell beismerni, hogy a mint hazánk közjogi viszonyaiban a magyar nem-

zet-szuverenitás nem jut feltétlen kifejezésre, ép úgy a magyar állam-polgárok gazdasági érdekeit sem tudja kellőképp megvédeni a válsá-gos viszonyok változása ellenében államrendünk. A munkásosztály kereset-viszonyai, a földtulajdon egyenlőtlen megoszlása, annak arány-talan megterhelése, a folytatott iparpolitika, a vallási oktatás, nép-nevelés, közigazgatás, a katonai- és adórendszer nem alkalmasak arra, hogy akár népszerűvé tegyék a magyar nemzeti uralmat, akár elejét vegyék az uralkodó gazdasági és ipari pangásnak. Parancso-lólag lép fel a kérdés, hogy az állami hatalmat őriző megdönthetet-leneknek vallott falsorokat, a melyeket évtizedek óta változatlan egy-formaságban őriztünk meg, végre kedvező irányban alakítsuk át a legteljesebben. Ha nem gyökeres orvoslást akarunk és megmaradunk azok közt a sánczok között, melyeknek tarthatatlanságáról eléggé meggyőződhattünk, ha a fennálló államrenden kisebbszerű módosításokat kívánunk csak eszközölni, akkor nem remélhetünk sokat a jövőtől; akkor haladunk a pusztulás s a gazdasági végfeloszlás felé. Új szer-vezésre, a gazdasági kérdések teljes reformjára van szükség.

A jelenlegi állapotok tarthatatlanságának beigazolása végett először röviden a magyar államélet népességi és gazdasági viszonyait, a létező tényleges állapotok szervezetét s az azokat befolyásoló kö-rülményeket fogom taglalni, azután majd előadom a reformeszméket, melyek nézetem szerint alkalmasak volnának arra, hogy a nemzet erejét gyarapítsák, a kereseti viszonyokat megjavítsák s megszüntes-sék idővel az általános pangást, melyben iparunk és kereskedelmünk sínylik és a mely a magyar földbirtokosságot károsítja meg.

A nemzeti hatalom erőmérője mindig az állampolgárok vagyoni viszonyainak szilárdsága volt. Vizsgálat alá véve a nemzetek hatalma felvirulásának vagy azok visszamaradásának történetét, azt fogjuk találni, hogy a hol országos válságokkal találkoztunk, a hol a nemzeti jólét csökkenően volt, ott mindig némi igazzal következtetést lehetett vonni arra, hogy ott a nemzeti érdekek kellőleg oltalmazva nem voltak s hogy a nemzet életjogai meg voltak támadva. A nemzetek erőhanyatlása mindig együtt járt a nemzetjogok feladásával s a nemzetekölcs hanyatlásával; viszont a haladás oka mindig a nemzetérdekek erőteljes kifejtése s azzal az ország polgárai jólétének biztosítása volt.

Egy ország gazdasági állapotait legjobban az alsó osztályok vagyoni viszonyaiból lehet megítélni. A munkásnóp megélhetési feltételeiben, erkölcsében és gondolkozásmódjában tükröződik vissza a legélethivebben, hogy jólét uralkodik-e általánosságban, s hogy a haladás feltételei megvannak-e az országban? Egyes uralkodó kasztok után is lehet Ítélni, de nem oly határozottsággal. Megtörténik, hogy a társadalmi evolúció keresztülgázol a felsőbb osztályok egyes rétegein és elsöpri azokat anélkül, hogy az ország fejlődésének feltételei tulajdonképpen rosszak volnának és előfordul ezzel ellentétben az is, hogy másutt az önkényes alakulások hihetetlenül fölemelnek egyes osztályrétegeket, holott általános válság aknázza alá a nemzeti életet. A felsőbb osztályok folytonos lüktetésben vannak; emelkedésük és süllyedésük nem képzí már ezért sem biztos mértékét a gazdasági élet fejlődésének. Jólét, elégedettség, boldogság uralkodik-e az országban, vagy ennek ellenkezője határozottan csak a munkásosztályok életrendjéből és életfeltételeiből tűnik ki? Azokból látszik, hogy a tisztességes megélhetés feltételei megvannak-e adva mindenkinek s az állam minden lakosában nyilvánul-e és elismerésben részesül-e az emberi méltóság?!

Milyen a legalsó osztályok helyzete hazánkban“? Munka, gond és szenvedés sivár csoportosulásai alakítják életrendjüket, minden kényelmi igény teljesülése, a jólét minden külső jele, sőt majdnem minden örömréteget nélkül. Ezen osztályok cselekvéseinek egyetlen vezérmotívumát az éhség csillapítása és a pihenés utáni vágy képezi, ezek után folytatnak küzdelmet a nélkül, hogy valaha kielégítésüket élélhetnék. Szakadatlan verejtékes munkájuknak mi eredménye sincs. Hiába igyekeznek magasabbra emelkedni, nincs felküzdés helyzetükből. Örökös szegénységre és lemondásra vannak ítéelve.

Fizetéséhez mérten és az előállítási árhoz képest a munkás népség ma szükségleteit csak igen drágán bírja kielégíteni! Szomorú jelenség a mellett, hogy az erkölcsiség, az erkölcsi érzék úgyszólván

teljes hiányával találkozunk a magyar munkás népben. Mennél lejjebb tekintünk a társadalmi osztályok rétegeiben, annál kisebb a fogékonyság mások jogának tisztelete iránt, annál inkább találkozunk a törvény rendelkezéseinek tudatos sértéseivel. Honnan van ez? Megérteti ezt velünk a szegények életfolyása. A nyomor s a szenvedés társul szegődik már születésekor a szegény emberhez és végig kíséri az egész életen. Hogy miért dolgozik, hogy miért küzdök, nem tudná megmondani, hisz mitsem érhet el. Kényszerből végez munkát, nem szabad akaratból azért, hogy valami magasabb élethez elérhessen; a munkakör, melynek idejét szenteli, kényszer eredménye. Dolgoznia kell a megélhetésért! Nem fejlődhet ki benne magasabb érzés; eszményei nem lehetnek, elragadja azokat összes lelkiismereti aggályaival a szükség. Merő játékszere a sorsnak. Napról-napra tengeti életét anélkül, hogy félre tehetne valamit, anélkül, hogy reménye is lehetne, hogy terhes munkájának vége fog szakadni, sőt anélkül, hogy csak tudná is, lesz-e a holnapi napon keresete. S mit szólnak a megalázásokról, a miknek uton-utfélen ki van téve? A magyar társadalom a szegényekkel szemben el van fogulva, alacsonyabb rendű lényeknek tekinti őket, mint a vagyonos polgárokat s oly felfogás érvényesül napjainkban, a mely sok esetben azonosítja a szegénység fogalmát a polgári becsület hiányával. Miért legyen büszke az a szegény, s becsületes ember polgári tisztességére, miért maradjon meg becsületesnek, ha a társadalmi felfogás által nem részesül elismerésben, ha az megtagadja tőle a külső tiszteletet és ha becsületének megtámadása esetén még hatóságaink részéről sem kap kellő elégtételt s azok is tekintettel vannak a sértő és sértett társadalmi osztályainak viszonyára s abból következtetnek a polgári becsület kétségbe vonhatásának jogosultságára, s ha végül úgy látszik, hogy a szegény ember becsületességével szemben mindenki jogosítva van az indokolt kételyre s megvetés kifejezett nyilvánítására! Ez az indoka annak, hogy idővel a szegénysorsuaknál eltompult és megszűnt minden erkölcsi érzék a becsületesség iránt s hogy a törvényt, a mely vele mostoha gyermekként bánik el, a társadalom rovására kijátszani annál inkább törekszik, mert a köztisztelőben a szegény alacsonyabbra nem sülyedhet, ha bűnt követ is el, hiszen becsülete a gazdagok szemében akkor sincs, ha becsületes marad. Mit vészit hát, ha a tisztesség útjáról lelép, ha mások tulajdonát nem tiszteli, ha a törvényes hatalomnak ellenszegül, sőt annak megrontására szövetkezik? Társai szemében semmit; a nagy társadalom ítélkezése pedig úgysem igazságos irányában és egyenesen visszatorlás gyakorlására ingerli.

A társadalom ítélkezése méltánytalan a szegénységgel szemben, de nem az a tulajdonképeni ok a mely a bűnös hajlamokat oltja a szegénysorsuak szívébe; az ítélkezés módja őket csak nem tartja

vissza a rossztól. A bűn elkövetésének valóságos indoka a szükség. A míg a tisztességes megélhetésnek más tere nyílik, kevesen vannak, a kik a bűn útjára lépnek s csak akkor, ha a szükség, az éhség s a megélhetés nehézségei kezdik szorongatni a nyomorba jutott embert, a ki még embertársai becsülésében sem bírja szenvedései ellenértékét, a mely őt visszatartóztatná a vétek csábításaitól, akkor lép fel a bűn! Rendszerint magánérdekek ellen irányul. Utóbb azonban a végzetes viszonyok közt élő ínségesek csoportjának felvilágosodottabb része belátta, hogy az egyesek ellenében irányuló törekvések nagy jogtalanságot tartalmaznak és keveset javítanak sorsukon, s hogy csak az államviszonyok megváltoztatásában kereshetik helyzetök állandó megjavulását. Azóta a francia forradalommal elterjedt tanok: „Szabadság! Egyenlőség! Testvériség!“ jelszavainak meg nem valósulása miatt már nem az egyeseken állanak boszut, de szövetkezve az államrend ellen intézett támadásokkal kísérik általánosítani az emberi boldogságot és orvosolni a társadalmi széttagoltsággal idővel keletkezett bajokat. Az alsóbb, a nyomor alatt mérhetetlenül szenvedő elnyomottabb osztályok félrevezetve az' emberi egyenlőség tanaitól, a tudatukba átment ezen feltevésből merített következtetések hatása alatt hirdetik: „Mi emberek mindenben egyenlőek vagyunk természet szerint, csak a véletlen szeszélye okozza és teszi ki a különbségeket.“ Nem azt mondja a mai szocziális irány, hogy egyenlökké kell tenni az embereket, de vitatja, hogy az emberek természettől egyenlőek s hogy merőben jogaik érvényesítésében rejlik a közöttük levő minden különbség. Téves a kiindulási alap. Ha az emberek egy-ek voltak is egykor,¹⁾ mégsem lehet azt mondani, hogy ma egyenlőek, s hogy merőben a véletlen okoz különbségeket. Nagy különbségek léteznek. A társadalmi kasztok okozta különválasztottság évezredes folyamata, az elkülönült foglalkozás és egészen eltérő életmód oly különbségeket teremtett, melyeket, ha nem is voltak meg eredetileg, egy forradalom gyors munkájával eltüntetni nem lehetne. Nem egyenlőek az emberek! Egyik csontszervezetben, erőben fejlettebb, mert azzá tette a nehéz munka, melyet évszázadokon át végeztek ősei, azzá tette az ősi átöröklés; a másik tehetségesebb, élelmesebb vagy eszesebb. Egyenlősíteni az embereket hajlamban, tehetségben, képességben, a vagyoni különbségek megszüntetésével, sőt egyforma nevelési kényszer útján sem lehetne. Az évezredes fejlődés folytán keletkezett különbségek elsimítására új évezredek kellenének s feltéve, hogy be lehetne ma hozni a legteljesebb egyenlőséget, rövid idő alatt felváltaná azt a jogok és társadalmi osztályok újonnan megalakult elkülönöttsége. Nem lehet tehát azt állítani, hogy szervezetileg egyenlőek ma az emberek, s hogy csak a vagyon és nevelés okoz különb-

¹⁾ Ha egy ős apától származnak.

ségeket; de azért lényegileg mégis indokolt az emberek közötti egyenlőséget kívívni kívánó törekvés bizonyos tekintetben, s ha a társadalmi forradalom nem irányulna az anyagi javak egyenlősítésére, de megelégedve azzal, hogy a tisztességes megélhetés lehetősége mindenki számára biztosított, a lelki műveltség és erkölcsi integritás általánosítása által az emberi lelkiületeknek újjá alakítását ezélezná, s kiirtva az emberekből a szolgálalkúséget, beléjük oltaná az emberi méltóság önértékes öntudatát, — ha a társadalmi forradalom helyreállítaná az emberi szívekben a legteljesebb erkölcsi egyensúlyt, akkor a cél, az emberek egyenlőkké válása, megvalósulhatna.

A mai közfelfogás nem ily irányban kívánja megvalósítani az emberek egyenlőségét. Nem az emberi méltóság egyenlősítésében, hanem a külsőségekben és különösen az anyagi javakban való egyforma részesedésben véli feltalálhatni az egyenlőséget. Az uralkodó szociális áramlat az egyforma anyagi javak kinyerésére irányul. A mai szociálisták azt tartják, hogy az egyenlő vagyion alapja és forrása az egyenlő boldogságnak s mert egyenlő boldogságra joga van minden embernek, tehát egyenlő anyagi javakat is követelhet. Az alsóbb néposztályoknak hite ez különösen, a kik megfosztva az anyagi előnyöktől a birtok egyenlő mértékében képzelik a legteljesebb boldogságot. Természetesnek látszik a mai pénzuralom korszakában, hogy a társadalmi irány is nem annyira azt kívánja elérni, hogy a szegénysorsu honpolgároknak ismertessék el az emberi méltóság s hogy az emberi életjogok általános biztosításával mindenkinek meg legyen adva a lehetőség szabadon törekedhetni életboldogságára, mint-hogy inkább az anyagi javak egyenlő felosztására irányul.

A hatalom és vagyion s ezek bírlalói ellen van irányítva a szociálizmus. Ez az egyoldalú nízus természetesen azt eredményezi, hogy mert a felsőbb osztályok mindegyikének van féltetni való nagyobb joga, a fölfelé irányuló egyenlősítő általános áramlat daczára, a mely a felsőbb osztályok alsóbb rendéin is erőt vett, a felsőbb osztályok mégis együttes törekvéssel nyomják vissza a legalsóbbaknak egyenlőbb jogok kinyerését célzó követeléseit.— Egyfelől a szerzett és birtokolt jogok féltékeny védelme, másfelől a régi jogrendet és társadalmi széttagoltságot védelmező hatalmasabb rendek nagyobb jogai megszüntetésére irányuló áramlat eredményezi és teszi ki a szociális küzdelem lényegét.

Azóta, hogy a teljes egyenlőségre való jog hite átment az elégedetlen osztályok vérébe, fölfelé mindenképen egyenlő érvényesülésre törekszenek és sértésnek, mellőzésnek és igazságtalanságnak tekintik, hogy kisebb vagyionuk és befolyásuk következtében kevesebb szabadsággal és kevesebb joggal bírnak. Ez áramlat eredménye a népben egyre terjedő elégtelenség, a mely azonban mindig csak a felsőbb osztályokkal való egyenlő elbánásbani részesítés végett támad

és úgyszólván soha sem törekszik komolyan arra, hogy az egyenlőséget lefelé is megteremtse és az esetleges alsóbb osztályok által emelt követeléseket a maga anyagi előnyei feladásával kielégítse. Mindenki annyi jogot szeretne bírni, mint amennyivel bír az, a kit leginkább irigyel, ez közönségesen az egyenlőségi elv hatása a népre,¹⁾ jogaiból azonban mások javára engedményeket tenni senki sem hajlandó. A felsőbb társadalmi osztályok kiválóbb jogainak a maga számára való igénylése jellemző a mai szociális áramlatra, a mely a boldogságot tisztán a nagyobb anyagi javak elnyerésében véli feltalálhatni. Kevesen vannak, a kik átérzik, hogy az emberi boldogságot a darócruha nem befolyásolhatja; s a jobb megélhetés lehetősége a nagyobb megelégedést nem vonja maga után.

A nagyobb vagyonnal nem jár együtt szükségkép a nagyobb életboldogság! A mezei munkás, a ki jól* letölti hivatását, ép oly boldog lehet, mint a leghatalmasabb kényúr, ha beéri a munkakörével járó jogokkal és nem tagadja meg emberi méltóságát semmi körülmények közt, ebben nyilvánul legfőképen a világszabvány irányító igazságosság és egyenlőség. Független az emberi boldogság a vagyon- és hatalomtól, de még sem egészen; vannak viszonyok, a melyek közt az életboldogság elnyerése s az elégedettség semmikép el nem érhető! A társadalmi tényezők egymáshatása teremthet oly életviszonyokat, a melyek megfosztanak egész osztályokat a tisztességes megélhetés minden lehetőségétől és súlyos megpróbáltatásoknak és megalázásoknak teszik ki emberi méltóságukat, megvonva tőlük az életcéljaik elérésére alkalmas legegységesebb létfeltételeket. Példakép csak azokra az ipari munkásokra hivatkozom, a kik oly sok esetben keresethez sem jutnak, valamint a magyar mezei munkások sorsára, kik emberfeletti szorgalommal és megerőltetéssel alig képesek mindennapi kenyerüket kiérdemelni s a nők napi 40—60 fillér, a férfiak 1 korona egész 1 korona 60 fillér átlagbérórért kényszerülnek tavasztól-őszig, reggeltől késő estig kemény munkát végezni, hogy azután keresetükből családjukat is fentarthassák és még télire is — a mikor a mezőgazdasági munka szünetel — félre tegyenek valamit. Az ilyen szegény munkás emberek nem lehetnek nagyon boldogok, több munkabért pedig a földbirtok mai rossz jövedelmezősége mellett a birtokos osztály adni nem képes. Ez a kényszerhelyzet okozza azután, hogy az emberi jogaitól megfosztott, ínséggel és nyomorral küzdő népben, a mely hiába igyekszik szert tenni némi életörömről, elkeseledett gyűlölet fejlődik az ellen az uralom ellen, a mely örök nyo-

¹⁾ Az alsóbb osztályoknak az emberi méltóság iránt s a méltányosság iránt eltompult az érzékük. Egyenlőséget kívannak s a testvériség és egyenlőség elveit maguk közt sem tartják be szorosan s rangfokozatokat állapítanak meg ott is, a hol a felsőbb kasztba tartozók nem látnak különbséget.

morúságra kárhóztatja, holott az életjavak azon minimumát, a mely az életboldogság elérésének nélkülözhetlen feltételét képezi, természetes életjoga szerint mindenesetre igényelhetné. Nem gondol ugyan a szegény ember azzal, hogy kit okoljon és miért, de érzi, hogy igazságtalanság történik vele; mégis tűr némán, a míg lehet s csak mikor létfeltételeit végleg megtámadva látja, támad fel benne a társadalmi rend megbontására irányuló törekvés.

Az utóbbi esztendőben már hazánkban is jelentkeztek elszórtan ily törekvések, a melyek néhány véres kitörésnek váltak forrásává. Most elnyugodtak megint a kedélyek, a nép tehetősebb és munkabíróbb része inkább kivándorol s így akar menekülni az ország áldatlan gazdasági viszonyai elől, de téves volna azt hinni, hogy a szociális forradalom veszélye végleg elmúlt; tovább is ott lappang a hamu alatt a parázs s nem fog megszűnni kísérteni a hatalmat, a míg az emberi méltóság szabad érvényesülése általánosságban elismerésre nem talál s a tisztességes megélhetés lehetősége a legalsóbb osztálybelieknek is biztosítva nem lesz hazánkban.

Úgy országban, a hol a jólét uralkodik, a hol a megélhetés lehetősége minden tisztességes és szorgalmas munkás-embernek meg van adva, ott a társadalmi forradalom veszélye nem fenyeget. A nagyban terjedt szocializmus s azok a szociálistikus kitörések, a melyek hazánkban az elmúlt évtizedben oly gyakoriak voltak, szomorú bizonyítékát képezik hazánk azóta nem javult gazdasági állapotainak. A nyomor és szükség térfoglalásának következménye a szocializmus; az ország gazdasági állapotai tarthatatlanságának talán azonban még végzetesebb tanújelét adja a kivándorlás.

Elrémítő arányszámokat tüntet fel a kivándorlási statisztika. Csak az útlevél melleit 1900-ban hazánkból történt kivándorlásra nézve az a jelentés foglaltatik a m. kir. kormánynak az ország 1900-ra vonatkozó közállapotairól kiadott statisztikai évkönyvében, hogy 1900-ban hazánkból összesen 34712 ember vándorolt ki, míg

a természetes népszaporodás ugyanakkor 205,932 volt. Ez a kimutató, a mely, mint említettem, csak az útlevél mellett történt kivándorlásra vonatkozhatik, hivatalos minősége daczára pedig megközelítőleg sem tárja fel a kivándorlás arány méreteit, a mint (íz ugyan csak az 1900-ra vonatkozólag kiadott ugyanazon statisztikai évkönyv egy későbbi részéből, a tengerentúli kivándorlás adataiból kitűnik. Ezek szerint a magyar birodalomból az európai kikötőkön át az illető kikötők feljegyzései szerint 1891-ben 33000, 1892-ben 35125, 1893-ban 22996, 1894-ben 8044, 1895-ben 25858, 1896-ban 24649, 1897-ben 14106, 1898-ban 22802, 1899-ben 43394, 1900-ban 54767 ember vándorolt ki.¹⁾ Kitűnik ez abból is, hogy csak a német birodalmi kikötőkön keresztül²⁾ 41320 magyar honos vándorolt ki 1900-ban, s hogy ugyanez esztendőben az észak-amerikai „Egyesült-Államok“ kimutatásai szerint³⁾ csak ez országba Magyarországból és Ausztriából összesen 114,847 ember vándorolt, a miből körülbelül 60%-a a bevándorlottaknak Magyarországra tehető. Az „Egyesült-Államok“ idézett kimutatása szerint Magyarországból (Ausztria nélkül) 1890-ben . 29632, 1891-ben 30918, 1892-be]] 34367, 1893-ban 30584, 1894-ben 20572, 1895-ben 16649, 1896-ban 31496, 1897-ben 16052, 1898-ban 20662 ember vándorolt az „Egyesült-ÁHam“-okba s ugyanakkor egy-egy harmadrésnyi Ausztriából, míg 1899-ben Magyarország és Ausztriából együttesen már 62491, 1900-ban 114,847 ember érkezett Amerikába. Hihetetlen méretű, egyre növekedő arányszámok; de téves volna azt hinni, hogy ezekkel elérte a kivándorlási arány maximumát! Egyre a nő a kivándorlottak száma és ha az Észak-Magyarországból és Ausztriából az 1901. év első 8 hónapjában érkezettek számát összehasonlítjuk az 1900. év ugyanezen hónapjaiban odaérkezettek számarányával, kitűnik világosan, hogy a kivándorlás egyre növekedőben van. Bevándorolt az „Egyesült Állam“-okba monarhiánkból⁴⁾ 1900. évi januárban 5650, februárban 9375, márcziusban 14920, áprilisban 12155, májusban 15839, júniusban 11572, júliusban 7895, augusztusban 6185, szeptemberben 6137, összesen 89358, míg 1901-ben január hóban 6059, februárban 9875, márcziusban 13951, áprilisban 13631, májusban 18804, júniusban 11880, júliusban 9327, augusztusban 7783, szeptemberben 10174, ösz-

¹⁾ Statisztikai Évkönyv 1900-ról B. Népesedési mozgalom. Tengerentúli kivándorlás 1881—1900-ig.

²⁾ Statisztikai Évkönyv 1900-ról. A német birodalmi kikötőkön át kivándorolt magyar honos egyének rendeltetési országok szerint 1893—1900-ig.

³⁾ Statistical Abstract of the United States 1900. Prepared by the Bureau of Statistics under the direction of the Secretary of the Treasury.

⁴⁾ N. 7. Series, 1900-1901. Monthly Summary of Commerce and Finance of the United States. Prepared by the Bureau of Statistics. Treasury Departement. United States. Immigration. Iminigrants arrived in the United States during the months January—Szeptember Ausztria—Hungary.

szesen már 101,484 egyén (73858 férfi, 27626 nő), tehát 12126-tal több vándorolt ki, mint az 1900-ik évben ugyan azalatt a 8 hónap alatt. Már ebből az egynéhány számadatból kitűnik, hogy egyre nő hazánkban a kivándorlás ösztöne. Korántsem lehet pedig azt mondani, hogy csak a mai kivándorlási arány is megfelelné a népesség számának és szaporulatának. A természetes népszaporodás átlagában évente 1896—1900. években Magyarországon 189,846, Horvát-Szlavóniában 26,259, az egész magyar államban 216,105 volt.¹⁾ Igaz, hogy ezen hivatalos adatok tanúsága szerint tehát látszólag elbírja nemzetünk a kivándorlást a nélkül, hogy az ország törzslakosságának számaránya fogyna, sőt úgy tűnik fel, hogy szaporodik az ország lakossága, daczára a kivándorlásnak, de hangsúlyoznom kell, hogy ha általánosságban meg is állhat az, hogy hazánk lakossága növekedőben van, abból még *nem* lehet konklúziót vonni arra, hogy az ország egyes részeiben is érintetlenül maradt meg a törzslakosság száma, s hogy az egyes osztályrétegek egymáshoz viszonyukban megtartották régi arányviszonyukat, mert figyelemmel kell lennünk különösen arra, hogy a kivándorlók száma tisztán a, legalsóbb néposztályokat apasztja, míg a népszaporulat az ország egész lakosságára vonatkozik, a mi nem *teszi* lehetetlenné azt, hogy bár az ország lakossága növekedő arányszámokat mutat, annak egyes osztályrétegei, nevezetesen a munkásosztályok, ne lehessenek kivesző félben. Sajnos — úgy is van ez az ország némely mostohább részeiben;} de *még* inkább elszomorító az, hogy egyes vidékeken a törzslakosság természetes népszaporodását is felülhaladja a kivándorlás. Így; Sárosban 1900-ban 8*5%-, Szepesben 4*3%-, Abauj-Tornában 2%-al multa felül a kivándorlás a népszaporodást.²⁾ Liptó, Árva, Szepes és Sárosmegyőkből s általában a felvidék számos községéből a lakosság 60 egész 90 százaléka kivándorolt már a megélhetési viszonyok nehézsége miatt; az otthon visszamaradtak s a szomszédos községek lakossága pedig még most is százával ragad vándorbotot különösen a késő őszi és kora tavaszi hónapokban, hogy kövesse az előbb kivándorlottakat. A kivándorlás a délibb vidékekre is átragadt és ott is fokozódó móreteket tüntet fel. Bács vármegyében pl. a míg az egész elmúlt 1901. évben összesen csak 2992 útlevelet adtak ki, az idén 1902-ben az év első két hónapjában az útlevelek száma már elérte az 1831-et, holott a kivándorlók nagy része útlevél nélkül indult világgá. A dunántúli megyéket sem kímélte meg a kivándorlás; 1878 óta Győr vármegyéből 10,000-nél több, többnyire kisbirtokos,

1) A m. kir. kormány 1900. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Átlagszámítás szerint 1900-ban természetes szaporodás 205,932 volt.

2) 1900. évről kiadott „Statisztikai Évkönyv“ kivonata.

Mosón vármegyéből 5400, Veszprémből 3732, Sopronból 2504, Fehérből 3000, Somogyból 1500, Vasból 800, Zalából 650, Pozsonyból 1948 vándorolt ki.¹⁾ De mi ez ahhoz képest, a mit a felvidéken tapasztalunk, így pl. az idei 1902. évi Zemplén vármegyei szinni járásban megtartott sorozáson a hadköteles fiatalságnak fele sem jelentkezett, mert 595 sor alá kerülő közül 327 Amerikába vándorolt, a megjelent 268 legény közül összesen pedig csak 37 vált be.²⁾ Szepességben hasonló az állapot, a hadköteles legényeknek jó része többnyire hamis útlevelemel kiszökik Amerikába, úgy hogy pl. a gölniczbányai járásban 1902. évi márczius hó 19-én tartott fősorozáson, a melyre 600 hadkötelesnek kellett volna megjelenni, csak 289 jelent meg, mivel 311 hadköteles férfi künn van Amerikában. Hogy teljes képét nyerjük azonban annak, hogy milyen óriási pusztítást végez némely helyt a kivándorlás, hivatkozom a Szepes vármegye részéről készített hivatalos kimutatásra,³⁾ mely szerint Szepesből csak a rendelkezésre állott hivatalos adatok szerint 1899. év végén volt Amerikában 22240 egyén (13200 kereset-képes férfi), míg külföldre szóló útlevelemel kiadatott 1899-ben 4044, 1900-ban 3607, 1901-ben 2333, az 1902. év első negyedében 1397.⁴⁾

1) Miskolczi kivándorlási kongresszus adatai a dunántúli alispánok által összeállított hivatalos kimutatás szerint.

2) A „Budapesti Hirlap“ közleménye.

3) 95/mb. 1902. Szepes vármegye törvényhatóságának az amerikai kivándorlás meggátlása ügyében a m. kir. belügyminiszterhez intézett beadványa, készítette dr. Neogrady Lajos, vm. főjegyző.

4) A hivatkozott 95/mb. 1902. h'zepesvármegye törvényhatósága részéről készített hivatalos jelentés a kivándorlásról többek közt azt mondja: „..... különösen az utolsó években konstataált viszonyoknak tulajdonítjuk azt, hogy egyes hegyi községekből az egész gazdaközönség, sőt maga az előjáróság is kivándorolt.“ Nem jól volt tehát értesülve a magy. kir. földmivelésügyi miniszter, midőn az ország közállapotaitól szóló 1900. évi jelentésébe a következőket foglalta: „A hegyvidéki segély-aktió rendeltetéséhez képest gazdasági téren mozogván, jótékony hatását a hegyvidéki földműves nép körében nemzetiség és felekezetiiségre való tekintet nélkül egyaránt érezteti s bár a hegyvidék mostoha gazdasági és anyagi viszonyai között az állami tevékenységtől különösebb eredmény csak hosszú évek során várható, mindazonáltal máris örvendatosan tapasztalható, hogy az aktió által felkarolt vidékeken az állami tevékenység következtében a kisgazdák tekintélyes részét sikerült már eddig is..... vagyoni tönkrejutástól megmenteni, számos családot a kivándorlástól visszatartani, ezeknek megélhetését javítani, egy tekintélyes részt a nélkülözhetlen marhaállománnyal ellátni s így az állam által kifejlesztett gazdasági tevékenység, valamint a hitel és fogyasztási szövetkezetek áldásos működésének kihatása folytán, a jelzett vidékeken máris általánosságban érezhető jobb viszonyokat teremteni. A viszonyok javulása mellett bizonyít a népnek általánosan tapasztalható jobb táplálkozása, a cseléd- és napszámbekek emelkedése s a marhaállomány értékesítésénél tapasztalható értékelkedés.“ A kivándorlás nem csökkent az utóbbi években, valószínűleg azért nem, mert a közigazdasági állapotok nem javultak.

Félő, hogy a kivándorlás jelenlegi arányméretei mellett, annak következtében egész vidékeken a népesség számban jelentékenyen és maradandóan apadni fog, hiszen vannak falvak, a hol nincs már egyetlen erőteljes munkásember sem, és ahonnan a 15 éves suhancztól kezdve fel egész az 50 esztendő férfiúig már mindenki kivándorolt. Némelyik még gazdaságát is odahagyta és elment Amerikába szerencsét próbálni, úgy hogy néhol szószerinti értelemben véve már csak asszonyokból, aggokból és serdületlen gyermekekből áll a falu népe. A környék birtokosainak ezekből kell toborozniok a mezei munkásokat, vagy messziről kell azokat hozatniuk. Onnan van ez, hogy ép a munkabíró, az erőtől duzzadó emberanyag vándorol ki s hozzá, sajnos, annak ép legéletrevalóbb s legértelmesebb része.

A férfi munkások hiánya azonban nemcsak a birtokosságot károsítja. Az egész vidék jólétére és vagyonosságára káros befolyással van az. A házasságok - száma fogy (Szepes és Sáros vármegyékben az esketések száma 30 év alatt 25%-al csökkent) s ez a népszaporodáson kívül különösen a néperkölcsökre is rossz hatással van. Az asszonyok, kiket férjeik elhagytak könnyelműekké lesznek s a leányok részben férfi hiányából, részben a férjes asszonyok szerető rendszere következtében nem mennek férjhez. Ez az állapot a vidékre azután pusztítóiag hat. — A leányok, a kik egész életükön át nem akarnak pártában maradni, ha falun kevés a férfi, odahagyják a falut s utána mennek a férfi népnek. Kisebb arányban vándorolnak ugyan ki az országból, de ha már ezt nem tehetik, legalább vonulnak a városok felé szolgálatot keresni, a hol beérik inkább a kevesebb bérrel, csak hogy közelében lehessenek a férfi nemnek s a katonaságnak. Elárulnak mindinkább a faluhelyek s azzal lépést tartva romlanak a munkás nép erkölcei. A városban a szolgálatot kereső leányokra átragadnak a léha erkölcsök s ezen nem is lehet csodálkozni. Mind egyikökben megnyilatkozik előbb utóbb az életösztone. Uton-utfélen kísértéseknek vannak kitéve, a melyek ellenében senkiben védelmet s támaszt nem találnak. — A szegény leányok élete oly kevés örömet is nyújt. Munka, folytonos munka közt folyik le változatlan egyformaságban életük s csak egy érzés van, a mely az elcsigázott testre sulyosodó minden gondot és bút feledtetni képes, a szerelem. A szerelem, melyhez természeti törvények szerint mindenkinek joga van, a ki életerős és fiatal, de melynek érvényesülése elé a társadalmi rend s a keresztény vallási felfogás korlátokat szabott s jogosultnak csak akkor mondja azt, ha törvényes formák szankcionálták. — A szerelem törvényesített módja a házasság, de ehhez, — különösen városban, — a vagyonosságnak s a jólétnek bizonyos foka szükséges; és sokan ép fiatal korukban, — a mikor a vér szava legerősebb, nélkülözik a családalapításhoz szükséges vagyont. Ekként történhetik, hogy a szegénysorsuakat a világon uralkodó pénzuralom még

természetadta joguktól, a szerelemtől, is megfosztaná, ha a vér követelményeit társadalmi szabályokkal elhallgattatni, elnémitani lehetne. Szerelmi vágyat azonban törvénnyel korlátozni hiábavaló s ha törvényes formák közt nem lehet, lopva áldoz a szerelemnek a szegény leány. El lehet-e Ítélni ezért azokat a szegényeket, lehet-e követelni, hogy egész fiatalságukat a hozománygyűjtésre fordítsák, hogy majdan vénségükre valaki talán mégis bekösse fejüket. — Ez ellen nem lehet tenni; legfeljebb az erkölcsök mégis nagyobb védelme érdekében lehetne a házassági Ígéretnek törvényes szanktiót adni s annak megszegéséért súlyos kötelemezt róni a vétkes félre. Addig azonban, a míg ez meg nem történik, elvitathatlan, hogy nagy károkat okoz úgy erkölcsi, mint népesedési tekintetben a kivándorlás.

Gazdászati károsító hatását a kivándorlásnak törvény hozásilag orvosolni természetesen nem lehetne; a gazdasági kár csökkentésének egyedüli módja, magának a kivándorlási áradatnak megszüntetése volna.

A kivándorlás leginkább a gyenge természetes népszaporulattal bíró vidékek népességét fogyasztja, minek következtében elárvulnak a faluhelyek, fogy a népesség — ezzel a mezeti és ipari munkások száma, s mint említettem, fokozott mértékben terjed az erkölcsi romlottság a szegény nép között. — A hol nagyobb mérveket öltött a kivándorlás, ott visszahatással van ez az egész vidékre, a melyből a népesség kiáramlott. A visszahatás a társadalmi és közigazdasági élet minden terén nyilvánul és nem lehet ezért eléggé hangoztatni politikai és nemzetgazdasági végzetes fontosságát. — A művelődés következtében amúgy is növekedő közimunkásokbani hiány, különösen a mezeti munkások gyérülése mérhetlen arányokat kezd öltetni, úgy hogy, ha tovább így haladunk, beállhat az az eset, hogy hazánkban, e kiválókép agrikulturn államban, a hol minden országos emelkedés alapját tulajdonképen a földbirtoknak kellene képeznie, maholnap a földtulajdon részben megműveletlen fog maradni. Felérhetlen a vésze-

delem nagysága, a melyet a kivándorlás magában rejt; s mi mégis alig teszünk valamit azért, hogy azt ellensúlyozzuk.

Két módja volna annak, hogy a kivándorlás továbbterjedését meggátoljuk; vagy a munkások kereseti viszonyait kellene javítani, a mit nem lehetne a magyar közigazdasági rendszer összes gazdasági alapjai jelentékeny megváltoztatása nélkül; vagy erélyes intézkedésekkel a kivándorlást közvetlenül kellene megakadályozni, nem törődve ez erőszakos rendszabályok következményeivel s nem gondolva azzal, hogy a munkásosztály nyomora ezen végső eszköz alkalmazásával esetleg még fokozódni talál. — Az első mód érvényesítését a munkás nép érdekében régóta megkíséرتette már az állam, de eredmény nélkül, kísérletei hajótörést szenvedtek azon egyszerű okból, mert a magyar földbirtok jövedelmezővé tétele s a hazai ipar létfeltételei megállapítása nélkül a munkások sorsán javítani nem lehet; a második, kétségkívül könnyebb módusz alkalmazását pedig nem Málta helyesnek vagy szükségesnek. A magyar államrend-akarj a a célta, a kivándorlás megszűnését, de, csak természetes fejlődés útján. A kényszereszközöktől irtózik. Nem mer elmenni addig a határig, hogy legalább a hadi kötelezettségnek teljes betöltéséig-egy szóval a 32-35 éves életkorig az állampolgárokat egyszerűen eltiltsa a kivándorlástól. A modern individualizmus elveinek hódolva az államhatalom nem emelkedett fel azon elvek magasztosságáig, a melyek az államot önczélúnak vallják s azt vitatják, hogy az államnak, mint jogok alanyának, elsősorban a maga jogát, a maga érdekét kell oltalmaznia s csak azután lehet tekintettel lakosai magánérdekeire. — A manap általánosan divatozó, helyesnek elfogadott társadalmi elvből indulva ki, az állam ellenkezőleg azt vallja, hogy az egyént megilleti feltétlenül a kivándorlás joga!

Az ember, mint jogok alanya és önezélu személyisége alapfeltételeiből kiindulva, ha az államot csak az egyének magánérdekét szolgáló közületnek tekintjük, valóban úgy látszik, mintha az egyéni szabadság kifolyását képeznék azon jog, hogy valaki önként választ-hassa meg tartózkodási helyét s követhesse életcéljait mindenben amiben ez mások személyes jogai sérelmére nem szolgál; de vájjon államhatalmi szempontból mennyiben állhat meg ez az állítás? — Államjogi szempontból azt helyesnek semmikép sem fogadhatjuk el. Megengedem, hogy a kivándorolhatás egyike azon szabadságjogoknak^ mély az állampolgárokat, mint egyéneket megilleti; megengedem azt is, hogy ezen jogot rendes körülmények között minden jogállam tiszteletben szokta tartani; nem egyeztethetem össze véleményemet azonban mégsem azokéval, a kik azt vitatják, hogy az államnak ezen jogot érintenie és kétségbevonnia soha és semmi körülmények közt nem szabad és hogy a rabszolgaságra és hűbérrendszerre emlékeztető ókori elavult felfogás az, a mely állítja, hogy az államnak joga le-

het eltiltani az állampolgárokat attól, hogy végleg el ne hagyják az államot. A mint az állam nem köteles mindenkit befogadni, a ki bárhonnan, bármilyen körülmények között jön; a mint az állam polgárait katonai szolgálattételre kényszerítheti és ezzel szabadságuk független gyakorlatától megfoszthatja őket; a mint az állam háborúba és ezzel talán halálba küldheti az akarata ellenére katonáskodó polgárok egynémelyikét, ép úgy joga van polgárait teljesen, avagy bizonyos életkor betöltéséig eltiltani a kivándorlástól. Nem változtat ezen az állami ősjogon az, hogy az 1868. kongresszus azt az álláspontot foglalta el, „hogy a hazát cserélni természetből való külön joga mindenkinek, mert ez a jog mulhatlan kelléke annak, hogy az emberek az élet jogait szabadon élvezhessék és boldogságukat keressék“ nem változtat azon az sem, hogy a mostani kivándorlási kongresszusokon oly irányban, hogy a kivándorlást az állam tiltsa el, senki határozott irányú indítványt nem terjesztett elő s hogy a közhangulatban is mindinkább megerősödött az a vélemény, hogy a kivándorolhatás minden embert megillető személyi jog, mert ha, mint absztrakt igazság, helyes a kivándorlási szabadság elve, érvényt veszíthet vonatkozásában az államhoz — Nem téveszthető ugyanis szem elől, hogy a mint az ember törekedhetik boldogulására, ép úgy az állam is, mint az önmaga hatalma növelését ezéző szuverén hatalom, utalva van céljaira törekedni; — ha most azután előáll az az eset, hogy az egyéni jogok szabad gyakorlata veszélylyel fenyegeti az állami létet, ha az egyén joga összeütközésbe talál jönni az állam érdekével, akkor az államot, mint öncélú jogalanyt feltétlenül meg kell, hogy illesse a hatalom, hogy életjogát még az ország lakosai magánjogának rovására is érvényesítse, s hogy az államérdeknek alárendelhesse a magánérdeket. Ez az állam szükségjoga! Természetes kifolyása öncélúságának. Lehet, hogy ez méltánytalannak tűnik fel az egyessel szemben, vagy hogy valósággal méltánytalanság is, mert hiszen a hatalmi változatok természetében rejlik, hogy az erősebb jogának érvényesítése sokszor sérelmet hordoz következményeiben a gyengébbre nézve, mégis — bár a méltánytalanság előre látható — az erősebb tartozhat-e lemondani életjogáról? — Nem! Mert az esetleg a saját maga alanyiségének pusztulására vezethetne. Már pedig mindenkinek joga van arra, a mire szüksége van. Hogy aztán van-e kellő hatalma érvényesíteni, helyesebben: elnyerni azt, a mit kíván, az egy további kérdés, a mely már nem annyira az erkölcsi jogtól, mint inkább a hatalomtól függ.

Ezekből a kifejtett elvekből következik, hogy míg egyrészt az egyénnek, mint öncélú személyiségnek azon erkölcsi jogát, hogy kivándorolhasson, ha ez boldogsága eléréséhez szükséges, — másrészt az államnak jogát arra nézve, hogy polgárait eltiltsa a kivándorlástól, ha ezt céljai megvalósításához mulhatlan szükségesnek véli,

nem lehet tagadásba venni. Jogok összeütközése következhetik ebből, a mely a gyengébb jogának érvényesítését megakadályozhatja.

Megdönthetetlen annak az elvnek a helyessége, hogy az államnak joga van a kivándorlást eltiltani; a kérdés legfeljebb az lehet, szükséges-e, hogy nálunk ezen végső eszközt alkalmazásba vegyék? Mínálunk az állam korlátozva van elhatározásában létjoga által, a mely a legerősebb eszközök életbeléptetését javasolja. Az államnak a kivándorlás kérdésében már nem szabad haboznia, különben sincs választási szabadsága, csak két jogsérelem között. Egyik akkor állana elő, ha a kivándorolni készülőket eltiltaná a kivándorlástól, korlátozva ezzel személyes elhatározási szabadságukat, a másik az, a melyet akkor követ el, ha a kivándorolni kívánókat nem tiltja el a kivándorlástól s nem veszi elejét az országból kifelé gravitáló népvándorlásnak, elébe helyezve szuverenitását az egyéni érdeknek,— mert bünt követ el önmaga ellen, vétséget az országban visszamaradó állampolgárok életfeltételei ellen, veszélyezteti egész vidékek jólétét és pangást idéz elő a gazdasági élet minden ágazatán, ha a munkásérő apadásának nem veszi mielőbb elejét az állam.

Hanyatlás a gazdasági élet összes terein! Érinti ez nemcsak a közérdeket, hanem a polgárok magánérdekeit is ép úgy veszélyezteti. Találkozik e pontban váratlanul a nemzet-állami felfogás, a modern individualizmus társaság-állami elméletével, kényszerűen szövetkezve a kivándorlás korlátozására. Az indokokban lehet csak különbség. Az egyik felfogás az államtól önfeláldozást kíván, az emberben rejlő áldozatkészségre és nemes hajlamokra alapítja tóteleit; a másik tan az emberi önzésből meríti érveit, de végelemzésben mindkettőnek azonos következményekre kell jutnia. Az a felfogás, a mely az emberi lélek nemesre hajló elhatározási képességét tagadja, az állajn létét nem természeti szükségszerűsége s az emberben rejlő nemesebb tulajdonságokra, a szeretetre, áldozatkészségre s az erős azon nemes törekvésre alapítja, hogy erejével önkéntelenül védeni kívánja a gyengébb jogát még áldozat árán is, sőt még saját léte kockáztatásával is pusztán az elkövetett jótett jóleső érzése kedvéért, — hanem ép úgy mint minden egyebet, a mi emberi, a nemzet, az állam keletkezését is, az emberek önértésére alapítja és abból származtatja. E téoria szerint az állam nem öncél, hanem eszköz arra, hogy az egyén önző céljait könnyebben elérhesse. Az állam keletkezése és léte az emberek önzéséből eredt akaratelhatározásnak eredménye s az egyén csak azért polgára az államnak, mert az összesség révén jobban érvényesülhet. Ez a felfogás, — amely az államot nem öncélnak, de az egyes individuumok magánérdekeit előmozdítani és jogait védeni hivatott közületnek tartja, a mely mindenben és mindenütt csak az önérdeteket keresi és tagadja a lelkesedést az eszményekért, — felel meg legjobban a mai közszellemnek. Hazaszeretet, önzetlenség

s áldozatkészség szerinte nem gyakoroltatnak! Ezek léte egyáltalán koholva van. A hazaszeretet nem egyéb, mint a magánérdekekhez való SZÍVÓS ragaszkodás, önzetlenség képmutatók szavaiban él, míg az áldozatkészség ellenszolgáltatást feltételez, vagy megszűnik, mihelyt próbára tesszük. Ez a modern teória az állam kelétkezéséről, s az emberi lélek akaratelhatározásának motívumairól; ezzel ellentétben a nemzet-állami felfogás az állam fennállásának indokát ideálisabb alapon az ember, mint önfeláldozó lény, természetében rejlő szükség-szerűségben véli feltalálni. Ez az elv, a mely az államban a nemzet érdekét mindenek fölé helyezi, polgáraitól önfeláldozást és hazaszeretetet követel. A hazafias polgárnak a hozott áldozatok nehezére nem esnek, önként áldozza fel magát és érdekeit az állameszmének, a mely benne él, a mely akaratán uralkodik. Nem tesz különbséget nemzetérdek és magánérdek között, mert a mi a nemzet érdeke az önkéntelen az ő akarata is, s anélkül, hogy számot adna magának arról, hogy áldozatot hoz, feláldozza többi magánérdekeit az állameszme érdekében, a mely legnagyobb magánérdeke. A nemzet-állami felfogás azokkal a polgárokkal, a kik a hazát nem szeretik s csak magánczóljaik alkalmas védő szervezetét látják az államban, nem számol, mert felteszi, hogy minden állampolgár jó hazafi.

Nem fogok érvelni a két elv egyikének helyesebb volta mellett, vagy azok egyike ellen, nem fogom állítani, hogy a nemes tettekhez való hajlam ép úgy ki lehet fejlődve az egyénben, mint az önzés, s ép úgy önkéntelen, magának számot nem adó szükség-szerűségből fakad, hiszen az élet igazat látszik adni a másik elvnek s a legönzetlenebb tettekbe is, melyeket nem az érdek, de a hirtelen feltámadó hatalmi varázs késztet elkövetni, bele lehet magyarázni az önzést; megelégszem azokkal a következtetésekkel, a melyeket mindkét teóriából le lehet vonni. — Akár úgy fogalmazzuk a gondolatot, hogy a magyar állampolgárok magánérdekei védelme érdekében korlátozni kell a kivándorlási áradatot, tehát az országban visszamaradó állampolgárok nagy többségének kellő védelme érdekében; akár azt mondjuk, hogy az állam öncélúsága megköveteli a kivándorlás mind nagyobb mértékének korlátozását, egy az eredmény: kell korlátozni és szabad korlátozni a kivándorlást, mert ezt úgy az egyén magánérdeke, mint az államérdek megkívánja.

lehet, hogy sokan azon a véleményen lesznek, hogy a kivándorlás nem rejt magában oly nagy veszedelmet, hogy annak ily végső eszközzel kelljen elejét venni, s hogy a kivándorlást előidéző voltaképeni ok — az általános gazdasági válság — megszüntetésével helyesebben lehetne végét vetni annak az áradatnak, a mely a nemzet erőinek annyira jelentékeny részét vonja el. Lehetséges. Magam is hiszem, hogy ha a gazdasági viszonyok megjavulnának, magától megszűnne a kivándorlás; de ezt a feladatot megoldani rendkívül nehéz és rendkívül hosszadalmas munka volna. Meg kellene akkor javulnia az ipar helyzetének hazánkban, jövedelmezőbbnek kellene akkor lennie a földművelésnek! De hát lehetséges ez a mai viszonyok közt? Erős fellendülést nyerhet-e a magyar ipari termelés, a míg a keletkező magyar nemzeti ipar meg van fosztva természetes védelmi eszközétől, a vámtól, vagy a míg a földbirtokon nyugszik minden teher és minden kedvezmény, engedmény, minden adóemelés a földbirtokosság rovására történik?

A szerencsétlen magyar birtokosságnak mennyi minden a felpanaszolni valója! Hogy megváltozott az idők sorával ennek a hatalmas társadalmi osztálynak a sorsa, hogy megtelt búval és gonddal, hogy telítve van örömmel az a pohár, a mit naponta fel kell hajtania, hogy ez az adósságokkal túlterhelt s áldozatokban oly készséges magyar nemzet össze ne roskadjon a vállalt ezernyi kötelezettségek súlya alatt!

Régeinte milyen más volt a gazda élete! A mezőgazdasággal foglalkozó elemek szükségleteik teljes fedezetét találták földbirtokuk produktumaiban. Vadat, halat, bort s ruházatot s a mi jót csak kívántak, egyszóval mindent, a birtok szolgáltatót, s a nemes ember, midőn saját tenyésztésű paripáján száguldott át birtokán, korlátlanul és hatalmasnak érezhette magát, mert királyán kívül, a kihez hűségesküje kötötte, senkinek sem tartozott engedelmisséggel s minden adótól, fizetségtől és szolgáltatástól mentes volt. Kiváltságos helyzete mérhetetlen önbizalommal töltötte el s a magyar nemzeti érdekek hathatós képviselőjére ösztönözte. Akadt volna-e akkor a független magyar birtokosok közül egy is, a ki megtagadta volna a nemzet érdekeit s a ki nem áldozta volna fel készségesen vérért és életét a magyar nemzeti jogok védelméért?

A nemesek szabadságait és nevezetesen azok földadómentességét először II. Endre aranybullája biztosította,¹⁾ midőn határozatilag ki-mondotta: „Semmi szerpénzt, sem szabad dénár adót nem szedetünk

¹⁾ II. Endre 1222. évi aranybullájának 3. cikkelye: „A nemesek és egyházak jószágának szabadságáról.“

a nemesek jószágán.“ Ugyanily értelemben határoztak az 1458. X.¹⁾ az 1723. VI. t.-cz.-ek²⁾) és mások, s megállapítja az akkori földbirtokosoknak, a magyar nemességnek, teljes adómentességét s a birtokukon való legkiterjedtebb szabadságait nevezetesen még Verbőczy hármaskönyve is, midőn mondja: „A nemesek törvényes jogaikkal és földbirtokuk határain belül fekvő minden jövedelmeikkel tetszések szerint mindenkor szabadon élhetnek, mindennemű jobbágyi szolgáltatás, rovás és egyéb adó, vám és harminczad fizetésétől mindörökké teljesen mentesek és ki vannak véve, esupán csak az ország védelmére tartoznak katonáskodni.“³⁾ Az országos adóviselési kötelem a városi polgárokra, a jobbágyi osztályra s a későbbi armalistákra hárult; de ezek a terhek sem voltak sem elviselhetlenek, sem igazságtalanok és igen csekély megterhelhetőséggel jártak. Így volt ez, a míg a közösteherviselésről szóló 1848. VIII. t.-cz.-el⁴⁾) a nemesség adómentessége meg nem szűnt s a közterhek egyenlő és aránylagos viselésének elve törvényerőre nem emelkedett.

Az 1848. VIII. t.-cz.-el a magyar földbirtokos és munkásosztály helyzete nagyon megváltozott. A közteherviselés elvével az addig teljes adómentességet élvező nemesi osztály addig gondtalan gazdasági léte nevezetesen változáson ment keresztül. Régi kiváltságos állapotával egyenes ellentétben az államháztartás legalkalmasabb adóeszközévé vált s leginkább az ő vállaira neheztedek rá azontúl a közterhek áradatai. Az 1867. XIV., XV. t.-czikkel később vállalt súlyos kötelezettségek nagyobb részben azután szinte a földbirtokos osztályra hárultak. Neki, mint az állam akkor úgyszólván egyetlen jómódú elemének, kellett viselnie az elvállalt terhek legnagyobb részét. Az addig gondtalan jólétben élt nemesi osztályra akkor köszöntött be a válság, az a válság, a mely ma már elviselhetlen arányokat öltött s a mezőgazdasági elemek egy részét végpusztulással fenyegeti; ámbár a 67-es állapotok még nem jelentették a birtokos elemek szenvedéseinek igazi mórtókét. Az 1848. VIII. t.-cz.-el kimondott közteherviselési elv, az 1867. XIV. t.-cz.-el elvállalt közösügyi terhek s az 1867: XV. t.-cz.-ben⁵⁾) megállapított részesedés az osztrák államadóságokban, ha terhelte is a tétlenséghez és költségekhez

¹⁾ 1458. X. „Hogy amint az ország régi szokása megkívánja papoktól, tanulóktól és nemesektől senkinek sem kell sem vámot, sem tizedet venni.“

²⁾ 1723. VI. A földesurakat és más nemeseket az adózás alól továbbra is felmentetteknek nyilvánítja és kiveszi Magyarország és kapcsolt részeinek karait és rendjeit minden adózási szolgálat alól.

³⁾ Verbőczy Hk. I. rész. IX. ez. 5. §.

⁴⁾ 1848. VIII. A közös teherviselésről: „Magyarország és kapcsolt részek minden lakosa a közterheket különbség nélkül egyenlően és aránylagosan viseli.“

⁵⁾ 1867. XV. t.-cz.-ben a magyar korona országai az akkor fennálló államadóságok után azok kamatai fedezésére 1868. év január 1-étől kezdőleg 29.188,000 forintnyi állandó további változás alá nem eső évi járulék fizetésére vállaltak kötelezettséget.

életmódhoz szokott nemesi osztályt és ha elsöpörte is egy részét, mégis bizonyos tekintetekben méltányos volt, s ha a dologkerülő és könnyelmű elemek pusztulásával a munkás és szorgalmas birtokosokat megkímélte volna a végzet, panaszra ok tulajdonképpen nem forogna fenn. Nőtték azonban az igények s a magyar államot kultúr állama kellett tenni. Százados mulasztások vártak pótlásra s ez nagy költségeket tett szükségessé és folytonos költségszaporulattal járt. A háztartás kiadásai fokozatos növekedésével természetesen új bevételi forrásokról kellett gondoskodni és hol lehetett volna feltalálni ezeket e szegény országban, ha nem a gazda közönség jóvoltából? Az új államjövendelmeket a magyar földbirtokosságnak kellett szolgáltatni s ha újból nőtték az államháztartási költség igényei, megint és ismét csak a magyar gazdaközönség volt az, a melynek pótolni kellett a magyar államháztartás előirányzatában fedezetlenül maradt hiányt. Tanúskodnak erről az 1868. évi XIV., XVI., XVII., XIX., XX., XXIV., XXVI., XXXIV. és XXXV. törvénycikkeket megváltoztató 1875. XXIX., 1876. XV., 1887. XLIV., 1888. XXIII., XXIV., XXV., XXXV., 1892. XV., 1900. IX., 1901. XIII. t.-cz.-ek, továbbá az 1898. XVI. t.-cz. Közülök többen kiváló példáit szolgáltatják a politikai államművészet azon képességének, miképen lehet a legkülönbözőbb ezimeken többszörös adóval megróni ugyanazon produktumokat. Csakis ez a mód teszi érthetővé, hogy fölösleg érhető el a magyar államháztartásban a következetesen emelkedő államháztartási kiadások dacára akkor, midőn egyenes arányban az államháztartási költségek emelkedésével a közvagyonosodás feltartóztatatlamú száll alá.

Állami költségvetésünk évről-évre emelkedő arányszámokat mutat. Szembetűnő ezen állításom valódisága, ha az 1869. és 1901. évi állami költségvetésekről szóló törvénycikkeket összehasonlítjuk. Az 1869. évi L. az állam-költségvetésről szóló törvénycikkben a rendes kiadások összege 151.867,099 frtot, a rendkívüli kiadások összege 33.641,206 forintot, a rendes bevételek összege 147.539,600 forin-

tot a rendkívüli fedezet összege 25.241,206 forintot tett ki; míg az 1901. évi, a magyar állami költségvetésről szóló IV. t.-cz. szerint a magyar korona országainak rendes kiadásai 970.496,503 koronát, átmeneti kiadásai 30.771,834 koronát, beruházási kiadásai 55.778,080 koronát, összesen 1057.046,417 koronát, a rendes bevételek 1012,770,396 koronát, a rendkívüli bevételek 44.311,901 koronát, összesen 1057.082,297 koronát tettek ki. A különbség a két emiített államháztartási költségvetés között rendkívüli, de távolról sem mondható, hogy az államháztartás kiadásai elérték a maximumot, Ráczfal erre a lehetőségre az 1902. évre szóló államháztartási előirányzat, a mely szerint a magyar korona országainak rendes kiadásai az 1902. évi államháztartási előirányzat szerint 992.214,074 korona, rendkívüli kiadásai 34.360,047 korona, beruházási kiadásai pedig 59.984,962 koronát fognak kitenni, összesen 1086.559.083 koronát, A kiadások az államháztartásban tehát megint 29.512,666 koronával magasabban voltak preliminálva, mint az előző 1901. esztendőben.¹⁾

Az óriási arány különbség, a mely a 69-iki költségvetés államháztartási kiadásai (koronában kifejezve) 371.016,610 korona összege, s az 1901. és 1902. évi államháztartási előirányzatok 1057.046,417 és 1086.559,083 korona összegei közt fennáll, ha az ország anyagi fejlődésének igaz tükrét adná, hazánk aránytalanul kedvező fejlődését jelentené az utóbbi évtizedekben, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az 1869. év államháztartási bevételei a mostaniaknál sokkal kisebb államháztartási kiadásokkal szemben 12.727,499 frt hiányt tüntetnek fel, holott az utóbbi évek jóval nagyobb kiadásai az államjövödelmekben teljes fedezetet találtak. Hasonlót jelenthetne az a körülmény, hogy míg az abszolutizmus idején, a mikor nemzetünk szabad önrendelkezési képességgel nem bírt, így pl. az 1860—1865. évek hivatalos kimutatásai szerint²⁾ átlag 25.49 %-kal járultunk csak az államkiadásokhoz, az örökös tartományok pedig 74.51%-ot viseltek ugyanakkor a monarchia háztartásának jövedelmei és kiadásából, addig most, midőn szuverén nemzetjogunk szabadon megnyilatkozhatik törvényhozásunkban, önként 34.4%-al járulunk a közösügyi terhekhez. De habár megengedem, hogy sokat fejlődött az ország 67-óta magyar nemzeti irányban, mégis kétkedem abban, hogy az

¹⁾ Az 1903. évre az államháztartás kiadásai még- ma masabbra összesen 1090.462,670 koronában vétettek előirányzatba.

²⁾ Hivatalos adatok az államjövödelmek és kiadásokról az 1860- 1865 években a főszámvevőség zárószámadásainak kimutatása szerint III. rész. A fedezendő központi költségekről, melyek az 1860—1865. években (6 évben) — kitettek: 1724.741,652 frtot, fedezetlen 1238.379,865 frt részéhez az örökös tartományok járultak 922.758,254 írtal, a magyar korona országai pedig 315.621,611 frttal. A központi költségekhez való járulás viszonya tehát volt az örökös tartományok részéről 74.513%, a magy. kor. tartományai részéről 25.467%.

államháztartási költségek rendkívüli emelkedése a magyar nemzeti hatalom erősödésének reális képét adná, s hogy az ország gazdasági életének hü mása nyerne kifejezést a költségvetésben. Nem fogadhatom ugyanis el föltétlen bizonyítéknak az államhatalom fejlődése mellett azon egy körülményt, hogy ime mi politikai és kulturális célokra „ennyi“ millióval többet költünk. Egymaga ez a tény még nem képez positivumot arra nézve, hogy mi nemzeti erőnk és gazdasági állapotaink arányában költekezzünk. Lehet, hogy többet költünk, mint amennyit megengednek a nemzet gazdasági érdekei s hogy midőn az államháztartás kiadásainak fokozódó irányát megtűrjük, akkor a nemzeti tőkét, a nemzet erőforrásait támadjuk meg s az államélet alapjait ássuk alá. S valóban bár csak helyeselhetem a törekvéseket, melyek a magyar államkormányt arra indítják, hogy nagyhatalmi és kulturái célzatok kedvéért annyi áldozatot hozzon, tartok attól, hogy a magyar államélet gazdasági alapjait végveszély fenyegeti, s hogy ha a legrövidebb idő alatt meg nem változik a magyar gazdasági politika, akkor el fog következni a magyar állami lét gazdasági erőforrásainak elapadása, vagy a forradalom.

Körültekintve az országban, mindenütt ott látjuk az irgalmatlan gazdasági válság nyomait. A polgárok nagy része aggodalommal néz a jövőbe s nem látja sem a javulás lehetőségét, sem megélhetésének biztonságát. A törvényhozásnak a magyar gazdasági viszonyok fellendítésére és felvirágoztatására irányuló minden törekvése hiábavalónak tűnik fel s bár belátja már mindenki, hogy a nép gazdasági erejében gyökerezik a nemzet politikai hatalma, mégis a gazdasági érdekek kifejtése és érvényesítése hazánkban másodrendű tekintetek alá kerül.

A gazdasági érdekek kifejtése és érvényesítése hazánkban másodrendű tekintetek alá kerül, habár el van ismervé általánosságban, hogy: a nép gazdasági erejében gyökerezik a nemzet politika hatalma.

Láttuk a végzetes állapotokat, melyek hazánkban a legalsóbb

osztályokon uralkodnak, láttuk a megélhetési gondok mint osztják meg a legalsóbb osztályokat két táborba a kivándorolni szándékozók és forradalmárok táborába. Ott tehát, a munkás-osztályoknál gazdasági jólétről, boldogságról szólni nem lehet; elmondottam azt is, hogy gazdasági politikánk iránya a mezőgazdasági elemek romlására vezet, a gazda elem romlására, a melynek jólétén sarkallik a magyar állam fennállása és hatalmi fejlődése. Ezt bizonyítani fogom:

Mint a művelődés kezdetleges szakában álló államoknál egyáltalán, úgy nálunk hazánk népességének legnagyobb része mezőgazdaságból él, az ipari termelés, kereskedés s a többi foglalkozási ágak még a kezdet nehézségeivel küzdenek; a nemzeti vagyoni alaperejét a mezőgazdasággal foglalkozó elemek képviselik. Hazánk túlnyomóan agrikulturnak állam. Azzá teszik kedvező klimatikus fekvése, jó termő talaja és lakosságának különös előszeretete a földművelés iránt. A magyar népnek mindig hajlama volt a földműveléshez. Nem pusztán a szegényebb nópósztalynak jellemző vonása ez, mert hiszen akkor kényszerről, vagy szűkségről kellene és lehetne szólni, de a nemesi osztály is szeretett gazdálkodni. A független magyar nemesi osztály nem csak foglalkozott a mezőgazdasággal, de egyedül azzal foglalkozott s volt idő, mikor hazánkban a nemességhez illő foglalkozásnak csakis a gazdálkodást tartották; éppen ezért a régi magyar törvények az egész országos földtulajdonat a magyar nemességnek kívánták fentartani.

Eredetileg az egyházak és városok tulajdonába adott területek kivételével, az egész magyar föld a nemesség birtokát képezte, s az 1844. IV. t.-cz.¹⁾ alkotásáig csak nemes ember szerezhette földbirtokot tulajdonul. Mikor a birtokszerzés nem lett többé függővé téve a személyiségben rejlő egyéni tulajdonságoktól, s az ingatlan forgalmának nehézkessége megszűnt, mikor a nemességet a földbirtok tekintetében megillető kiterjedt szabadságjogok korszerűen reformáltak és élvezett adómentessége 48-ban véget ért, a magyar gazdasztály addigi létfeltételei teljesen megváltoztak. A földbirtokos, a ki azelőtt bővelkedett mindenben, s a ki a föld termékei értékesítésére azelőtt nem szorult, függővé lett a világpiac áralakulásaitól, mert pénzre lett szüksége! Mezőgazdasági termelése nem irányulhatott többé ez időtől fogva tisztán szükségletei fedezésére. A reál háramlott teherviselési kötelelem és a művelődés terjedésével keletkezett nagyobb kulturális kötelezettségek teljesítése, fogyasztási szükségleteit meghaladó árumennyiség előállítását tette szükségessé. Erre kény-

¹⁾ 1844. IV. „A nemesi javak bírhatásának nem nemesekre kiterjesztéséről: Az országban és kapcsolt részeiben született, állandóan lakó. s törvényesen bevett (a többről az 1867 XVII.) bármily vallású nem nemes honnak általuk bármily czímen szerzett vagy jövőben szerzendő nemesi javakra nézve nemesség hiánya miatti nem bírhatási ügyúton ezentúl nem háborgattathatnak.“

szerítette az állammal szemben vállalt kötelezettségei teljesítése, erre utalt a jobbágyi hódoltság megszüntetése, a mely megfosztotta őt az ingyenes munkaerőtől. Ez időtől fogva a piac számára termelt a mezőgazdává vált magyar birtokos nemes, illetve keletkezett új magyar birtokos osztály. A gazda ember ezzel függővé vált az időjárástól és az árviszonyoktól; a piaci áralakulások pedig mindinkább kedvezőtlenebbekké váltak. A közlekedési eszközök tökéletesedése s a szállítási költségek csökkenése folytán a tengerentúli vidékekről is mind hiányosabban érkeztek át a mezőgazdasági termékek és mind sikeresebben vették fel a versenyt. Östermelési produktumainknak meg kellett küzdeniök a világpiacon nemcsak az európai nyerstermelő államokkal, de Amerika versenyével is. E mellett a külföldi nyerstermelő államok terményeinek hazánkba való hozatala elé nem emeltünk kellő gátakat s a reánk nézve lehető legkedvezőtlenebb vámpolitikát folytattuk s folytatjuk ma is. A helyett, hogy nyersterményeinket a nyerstermelő államokkal szemben védelmeznék vámjaink, a helyett, hogy lehetőleg kedvezőbb vámtételeket eszközöltünk volna ki nyersterményeink számára a bevitelre szoruló államok ellenében, mint a milyen magas vámtételeket kell fizetniök a szintén nyerstermelő államoknak a hozzánk való behozatalnál, mi épen fordítva cselekszünk: A hol behozatalra egyáltalán szükségünk nincs, de termelők vagyunk és érdekünk volna teljesen kirekeszteni a többi nyerstermelő államokat a versenyből, ott előnyököt adunk ellenfelünknek és kedvezményes vámtételek mellett engedjük behozni termékeiket, míg a hol fölös terményeinknek alkalmas fogyasztó piacot találnánk, oda csak a legsúlyosabb tételek mellett exportálhatunk és kedvező vámtételeket a magunk számára biztosítani nem tudunk. így például az általános vámtarifánk által¹⁾ a búzára nézve megállapított 1 frt 50 krnyi vámtételt Szerbiával szemben 75 kr-ra szállította alá, daczára annak, hogy Németország még általános vámtarifánk tételénél is magasabb 3.50 márka vámot követel a mi terményeinktől. Az árpa vámját a németek által követelt 2 márkás tétellel szemben általános vámtarifánk 75 krban állapítja meg, s még ezen vámtételt is Szerbiával szemben a határszéli forgalomra nézve szerződéseink 25 krajczárra szállították alá. Hasonlóképen alakulnak többi mezőgazdasági terményeink vámjai s ily viszonyok uralkodnak állatforgalmunkban is. Pl. az ökor vámtételét általános vámtarifánk 15 írtban állapítja meg, míg ellenben a határszéli forgalomban azt 4 forinttal engedjük behozni; az általános vámtarifánk 3 frtig terjedő vámtételével ellentétben a szerb disznó bejön hozzánk darabonként, 1 frt 50 kr. vámmal, míg a tőlünk a német határon át exportált disznó

¹⁾ 1892: XVI. t.-cz. szól az osztrák magyar vámterület általános vámtarifájáról, módosította valamennyiben az 1887 XXV. t.-cz.

már 5 márkáig terjedő vám alá esik. És így tovább....., a tojást: vámmentesen engedjük behozni az országba, holott pl. Németország azt 2 márka vámmal rója meg mm.-ként; míg az olasz¹⁾ bornak vámszerződésünk az általános vámtarifa 20 frtja helyett 3 írt 20 kr. vámot engedélyeznek; a keleti államok: Románia és Oroszország a mi borainkat 40 frtnyi vámmal sújtják.²⁾

Ilyen vámpolitika mellett a kedvezőtlen eredmény el nem maradhatott. A keleti államok fölöslegüket első sorban hozzánk hozták és hozzák be, mert vámtételeink kisebb díjat rónak termékeikre, mint a nyugati államok. Ezek lenyomják árainkat úgy, hogy terményeink már a belföldi forgalomban is elvesztették néhol versenyképességüket és nevezetesen a gabonatermelés árai leszállottak oly alacsonyra, a mily alacsony árak mellett a gabona termelés valóban nem jövedelmező, vagy legalább is nem kellően jövedelmező.

A külföldön helyzetünk még kedvezőtlenebb. Ott a keleten kívül a nyugati nyerstermelő államok, így főképp Amerika is sikerrel versenyez velünk s *mi még magunk* elősegítjük rossz helyzetünket! Vámmentesen és tarifakedvezményekkel szállítjuk nyugat felé a kelet nyerstermékeit, a hol azok azután győzedelmes ellenfeleink, mivel a szállítási költségtöbbletet olcsóbb termelésük bőven ellensúlyozza minthogy nem bírunk a munkaerő oly nagy mértékével és olcsóságával, mint a kelet, és nem állnak oly rendkívül termékeny területek rendelkezésünkre, mint a milyenek Amerikában vannak, a mellett pedig a közterhek és közszolgáltatások sokkal nagyobb mértéke nehezedik reánk.

1) Határszéli kedvezményben részesülnek a szerb, továbbá a lombardiai, velencei, közép-olaszországi, nápolyi, szicíliai, piemonti borok és szerződés szerint 20 frt helyett 3 frt 20 kr. vám alá esnek.

2) A fenti példákat részben Baross Károly előadónak a III. gazdakongresszuson a magyar vámpolitikára vonatkozólag tartott előadásából merítettem, azonban helyességükről meggyőződtem.

Kedvezőtlen vámpolitikánk mellett a mezőgazdaság hazánkban nem eléggé jövedelmező! Állítják ugyan sokan, hogy a magyar földbirtok átlagosan tisztán hoz 4% jövedelmet, de egy ilyen hozzávetőleges megjegyzésnek kevés fontosságot lehet tulajdonítani. Mit vegyünk alapul, minek a 4%-át hozza meg (?), hiszen a földbirtoknak nincs változatlan tőkeértéke, folytonosan változó forgalmi értéke van csak, a mely a földtermékek mennyiségének piaci ára arányától függ az országos kamatlábhoz. Ha meg is állana tehát az az állítás, hogy, mert ma az országos kamatláb átlagosan 4%, a földbirtok most szintén 4%-át hozza forgalmi értékének, ez nem bizonyít még kedvező állapot mellett, mivel magának a birtoknak alászállhatott a forgalmi értéke s ilykép lehetséges volna a fenti százalékos definitió daczára az, hogy bár ugyanazon földbirtok régente 8000 frtot jövedelmezett, ma pedig csak 4000 frtot jövedelmez, mégis akkor is, most is 4%-át hozza a földbirtok pénzértékének, mert régente 200.000, most a rosszabb gazdasági viszonyok s a termékek rosszabb árai mellett legfeljebb 100.000 frtot adnának meg érte. Valamely földbirtok jó vagy rossz jövedelmezőségének helyes meghatározására tehát a birtok forgalmi értékéhez viszonyított tiszta hozadék százalékos aránya még nem szolgáltat alapot, mert a birtok értéke a forgalomban változhat, s mert az országszerte divó kamatláb viszonyosságán alapul a birtok vételára s attól függ, azzal változik a földbirtok forgalmi értéke.

Minthogy a földbirtok értékét a forgalomban a földhozadék tiszta jövedelme határozza meg olyképen, hogy egy földbirtok tőkeértékét rendszerint oly magasra teszik, mint a milyen magas az a tőke, a melynek kamata egyenlő a birtok jövedelmével, azért, ha a birtok jövedelmezőségéről akarunk határozott véleményt mondani, nem szabad a birtok forgalmi értékét irányadónak venni, de a birtokra fordított munkaértéket és a gazdálkodással járó kockázatot kell viszonyítani az elérhető tiszta jövedelem mértékéhez. Ily módon leghelyesebb vizsgálaim azt, mennyit jövedelmez a földbirtok.

A kérdés az, hogy arányban áll-e Magyarországon a birtokos által a földbirtokra fordított munkaerő s általa viselt kockázat azzal a jövedelemmel, a melyet ő rendszerint elérhet, s hogy arányban áll-e a nagybirtokon ép úgy mint a kis és középbirtokon (?), mert nem lehet a birtokok ezen különfóleségöt egyforma elbírálás alá vonni. Elemezzük a kérdést: Megkülönböztetünk hazánkban nagybirtokokat, (a mely fogalom alá vonom a latifundiumokat is,) középbirtokokat és kisbirtokokat. Nagybirtok alatt azon földbirtok értendő, mely 1000 katasztrális holdnál nagyobb, középbirtok, a mely legalább 30, de legfeljebb 1000 kat. hold kiterjedésű, kisbirtok a 30 kat. holdnál kisebb földbirtok. Ezen birtokok egymáshoz arányviszonya

hazánkban úgy alakul, hogy a nagybirtokok 39.4%,¹⁾ a középbirtokok 29%, a kisbirtokok 31.6%-át foglalják el az államterületnek.²⁾ Maga a magyar államterületet képező összirtokok térfogata kitesz összesen 46,597.889 kat. holdat (43,477.475 k. h. termő, 3,120.414 k. h. terméketlen), és úgy oszlik meg, hogy abból korona és kincstári terület 2,723.012, közalapítványi 385.937, városi és községi 6,325.682, egyházi 1,288,612 hitbizományi 463.352, magán kézben levő pedig 35,411.294 kat. hold.

Előrebocsátásával ez arány viszonyoknak ujjoltan felvetem a kérdést, arányban áll-e a magyar földbirtok megművelésére fordított munkaerő, költség és kockázat az elérhető átlagos jövedelem magaságával először is a nagybirtokon, azután a kis és végül a középbirtokon.

A magyar nagybirtok³⁾ helyzete nem a legkedvezőbb, mert szocializmus, munkáshiány, munkabér magasság s árhanyatlás károsítják és termelési többletével igen nehezen képes csak felvenni a versenyt a külfölddel. A költségesebb mezőgazdasági gépek beszerzése s ezzel a belterjesebb gazdálkodás lehetősége s az üzemköltségek

1) A 39.4%-ból 7.4% a latifundiumokra, vagyis a 10.000 kat. holdnál nagyobb birtokokra esik.

2) Ezek és az alábbi adatok Keleti Károly min. tanácsos: „Jelentés a Magyarországi földbirtokok telekkönyvi megterheltségének statisztikai felvétele ügyében” című hivatalos dolgozatából vannak merítve. Ezen adatok nem egyeznek össze teljesen a m. kir. kereskedelemügyi miniszter rendeletéből 1897-ben a m. kor. országairól készített mezőgazdasági statisztika adataival, a mely szerint a magyar birodalom, összesen 23.270,347 kat. hold, szántóföld; 748.845 kat. hold kert; 5.751,625 kat hold rét, 7.892,869 kat. hold legelő; 15 617,380 kat. hold erdő s ezenkívül néhány ezer hold nádas és nem termő területből összesen = 56.186,327 kat. holdból áll, a miből a szoros értelemben vett Magyarországra 48.834,673 kat. hold esik (többi a horvát szlapon részekre).

3) A nagybirtokok közé sorolandók legfőképen a korlátolt forgalmú birtokok. Ezek összes területe a kir. földművelésügyi minisztérium által 1893-ban a korlátolt forgalmú birtokokról készített birtokstatisztika szerint 16.939,485 kat. holdat, azaz az ország területének 34.56%-át tette ki — a szabad forgalmú birtokok terje-

ségek jobb megoszlása miatt, a távolabbról nagyban való munkáshozatalkönnyebbsége, de különösen a természeti csapásoknak nagyobb területekre való ki nem terjedése folytán helyzete jobb valamivel mint a kisebb birtokosoké, de ez a helyzet, a melynek javulása a mostani viszonyok változatlansága mellett nem remélhető s a mely mindinkább csak rosszabbodik, nem képezi biztos alapját a nagybirtok jólétének.

A nagybirtok jövedelmezőségének mindenki által való fölülbírálhatása kedvéért szükséges azonban, hogy saját Ítéltkezésemel kívül kézzelfogható bizonyítékokkal szolgáljak arra nézve, hogy a nagybirtok tiszta hozadéka ma igen csekély és nem áll semmi arányban sem a földbirtok kiterjedésének tőkeértékével, sem a reáfordított munkaerő készpénzértékével. Egy példát fogok felhozni azért, egy példát, a mely ellen nem hiszem, hogy valakinek kifogása lehessen, mert hivatalos jellegéhez semmi kétség sem férhet és a felhozott adatok valóságáról, ha így akarja, bárki meggyőződést szerezhet: hivatkozom a magyar állami kezelés alatt lévő földbirtokok jövedelméről történő évi elszámolásokra és az azzal kapcsolatos jelentésekre.

A magyar nagybirtok jövedelmezőségének leghivatalosabb bizonyítékát adják azok a kimutatások, a melyek évente történnek az állami kezelés alatt lévő földbirtokokról. E szerint a minisztérium által házilag kezelt kincstári birtokoknak tiszta hozadéka katasztrális holdanként 1896-ban 28 kor., 1897-ben 30 kor., 1898-ban 20 kor., 1899-ben 21 kor. volt átlag a magyar kir. földművelésügyi miniszter 1900. évi márczius 14-diki beszámolója szerint,¹⁾ míg a kincstári erdők jövedelme ugyanezen jelentés szerint 1896-ban 1 kor. 84. fill., 1897-ben. 2 kor. 58 fill., 1898-ban 2 kor. 61 fill., 1899-ben 2 kor. 70 fillért tett ki katasztrális holdanként.²⁾ Ez elég szerény jövedelem, nevezetesen ha figyelembe vesszük, hogy, eltekintve az erdőtől is,

delme ugyanakkor 32.080,667 kat. hold az ország területének 6044% volt. A korlátolt forgalmú birtokok következőképp oszlottak meg: Kincstári birtokok = 2.786,410 k. h. Vallási és közalapítványi birtokok = 248.869 k. h. Hitbizományi birtokok = 2.349,969 k. h. Vasutak . . . iparvállalatok birtokai = 476,180 k. h. Községi és közbirtokossági nagyobbára erdő, legelő területek = 8.674,726 k. h. Egyházi vagyon — 2.270,346 k. h. Nevelési alapra szolgáló területek 132.985 k. h. Összesen 16,939,485 k. hold.

¹⁾ Darányi Ignác m. kir. földművelésügyi miniszter 1900. márcz. 14-én a képviselő házban tartott beszédéből: „... Ha pedig helyes alapokon vesszük fel a gazdasági birtokok jövedelmét, azt látjuk, hogy átlagban: jó és rossz földet összevéve 1896-ban 28 kor., 1897-ben 30., 1898-ban 20 kor., 1899-ben 21 kor. volt katasztrális holdanként.“

²⁾ Darányi I. 1900. márcz. 14.: „Az erdők jövedelme emelkedik, így 1896-ban 1 K 84 fill., 1897-ben 2 K 58 fill., 1898-ban 2 K 61 fill. holott 1899-ben 2 K 70 fill. volt a jövedelem holdanként.“

a gazdasági birtokok kimutatott jövedelme alig felel meg a kincstári birtokok átlag jövedelmének és csak az akkor házi kezelésben volt 66.798 kat. holdra, vagyis a ménesbirtokokra s a gödöllői korona-uradalomra, tehát a kincstári 615.779 kat. holdat tevő összirtokok csak igen csekély részére vonatkozhatik. Ha tekintettel vagyunk most már arra, hogy ép e birtokok a klimatikus és terményviszonyokat illetőleg az országnak ép a legkedvezőbb fekvésű és legtermékenyebb megyéiben terülnek el, s hogy régóta a legteljesebben vannak gazdaságilag berendezve és minden képzelhető állami kedvezményben részesülnek, szomorú képet nyerünk arra nézve, hogy a legjobb fekvésű nagybirtokon is mily kevés lehet a jövedelem; mert ha már ily földbirtokon nem volt elérhető magasabb tiszta hozadék, akkor helyesnek kell elfogadnunk a magyar kir. földművelésügyi miniszter exposéjához fűzött azon megjegyzését,¹⁾ hogy a katasztrális holdanként 20—30 koronát meghaladó átlag jövedelem Magyarországon kivétel számba megy és hogy: „meglehet elégedve minden magánbirtokos, a ki ily jövedelmet tud elérni.“

A ménesbirtokok következők: Mezőhegyes (Csanád vm.) egy összefüggő tagban 30.106 kat. hold, Bábolna (Komárom vm.) 17.105 kat. hold, Kisbér (Komárom és Veszprém vm.) 11.255 kat. hold, Fogaras (az Olt völgyében) 7726 kat. hold, míg a Gödöllő-i m. kir. korona-uradalom mezőgazdasági része erdtől eltekintve 10.606 kat. hold.²⁾ Ezeknek az összesen 66.797 kat. holdat kitevő birtokoknak jövedelméről szólhatott a fent hivatkozott kimutatás; az 1902. esztendőre azonban ezek tiszta jövedelmül már csak 1,042.969 korona lett az 1902. évi költségvetési előirányzat szerint előirányzatba véve. Ez az 1,042.969 kor. úgy alakul, hogy a „Ménésbirtok gazdaságok, gödöllői korona-uradalom és bukinpalánkai csikótelep“³⁾ rendes bevételei 7,494.708 koronában, rendkívüli bevételei 12.000 koronában, rendes kiadásai 5,890.169 koronában, rendkívüli kiadásai 139.000 koronában, beruházási kiadásai 434.570 koronában lettek számításba véve, tiszta jövedelemként tehát az említett 1,042 969 kor. összeg jelentkezik, a mi 18 K 61 fill. átlag jövedelemnek felel meg katasz-

¹⁾ Darányi I. 1900. márcz. 14. beszéde kivonatosan: „A gazdasági birtokok jövedelme 21 korona volt kat. holdanként. Azt hiszem, hogy minden magánbirtokos, hisz a t. képviselőház nagy része gazdákból áll — meg lehetne elégedve ily jövedelemmel.“

²⁾ Fenti területmérési adatokat a m. kir. földművelésügyi minisztérium által 1896-ban kiadott: „Korona uradalom és ménesbirtokok“ című Maurovich Fábán által szerkesztett munkálatból vettem.

³⁾ A bukinpalánkai csikótelep kiterjedése 3600 kat. hold. A kérdéses birtoktest előbb gazdasági művelés alatt állott és kizárólag gabonafélék termelésével hasznosított. A m. kir. földművelésügyi miniszter létesítette 1900-ban, hogy az okszerű gazdálkodás elveihez képest az állattenyésztés egyes ágainak megfelelő szerepet juttasson.

trális holdanként; ez a 18 K 61 fill. volna tehát ma a házilag kezelt kincstári birtokoknak átlag jövedelme, a mely azonban az összkincstári birtokoknak tulajdonképeni átlag jövedelmét messze fölülmúlja. Átlagos jövedelemszámításnál ugyanis nem szabad különbséget tenni bérbe adott és nem bérbeadott, házilag kezelt és bármi más czímen kezelt, erdő és szántóföldek jövedelme között, de össze kell vonni az összet és úgy állapítani meg az átlagos hozadékot. —Mielőtt ezt tenném azonban, szükséges, hogy a m. kir. kincstár birtokai állagát megvilágítsam.

A magyar államkincstár birtokainak összállománya 1895-ben történt hivatalos kimutatás szerint, a mióta azokban számbavehető változás nem történt, állott 2,708.881 kat. hold földterületből.¹⁾ Ebből kincstári erdő 1,987.437 kat. hold, nádas 5783 kat. hold, földadó alá nem eső terület 99.881 kat. hold, szántó, szőlő és rét pedig 615.779 kat hold volt. Ezen adatokat véve alapul, a felsorolt összes kincstári birtokoknak tiszta átlag jövedelme az 1902. évre szóló költségvetési előirányzat szerint úgy alakul körülbelül helyesen, ha az 1902. évre szóló állami költségvetés következő ezimeit számítjuk össze: 1., a „Ménesbirtokgazdaságok, gödöllői koronauradalom és bukinpalánkai csikótelep“ rendes bevételeinek előirányzatát: 7,494.708 kor.-át, rendes kiadásait 5,890.169 kor.-át és beruházási kiadásait 434.570 koronát. 2., a kincstári birtokok és fürdők“ bevételeit 983.700 kor.-át, rendes kiadásait 855.405 kor.-át, beruházási kiadásait 143.376 kor.-át, 3., a „Delibláti kincstári birtok“ bevételeit 51.400 kor.-át, rendes kiadásait 79.987 kor.-át, beruházási kiadásait 40.000 kor.-át, 4., s az „Állami fürdők“ bevételeinek előirányzatát 17,687.048 kor.-át, rendes kiadásainak előirányzatát 10,735.523 kor.-át és beruházási kiadásainak 1,456.739 koronáját,²⁾ ez esetben mutatkozik 26,216.856 korona jövedelem ellenében 19,635.769 korona kiadás, vagyis összesen levonva a kiadást a jövedelemből 6,581.087 korona tiszta jövedelem, a mi megfelel, 2,500.000 kat. holdat véve csak alapul, 2 kor. 61 fillér tiszta átlagjövedelemnek. Különvéve az erdőbirtokot és külön a termőföldet

¹⁾ Hivatalos kimutatás a korlátolt forgalmú birtokokról az 1894. évi kataszteri állapot szerint.

²⁾ A kincstári birtokok állományáról mivélési ágak szerint pontos adatokat sehol, a földművelésügyi minisztériumban sem tudtam szerezni, be kellett azért érnem egy kombinatív számítással, a mely szerint a hivatalosan megállapított kincstári földterület jövedelmekép fölvettem az 1902. évi előirányzat fenti 12 tételét, habár tudom, hogy azok a teljes kincstári területet fel nem ölelik, mivel „Állami lötenyészintézetek“ „Állattenyésztés, havasi és tejgazdaság“ „Kultúrmérnöki hivatalok alatt“ stb. lehetnek még elszórtan kincstári területek — de mégis helyesen tüntetik fel ezek a tételek egymaguk a kincstári birtokok jövedelmét, mert a többiek tekintetbe vétele esetén a mérleg még legfeljebb sokkal passzívebbre változna át. A rendkívüli kiadásokat és bevételeket, mint a rendes üzem határain kívül eső tételeket, szándékosan hagytam, számításom kívül.

számításba és eltekintve a százezer holdon aluli területektől, a kincstári erdőbirtok 19 százezer kat. holdjából 1 kat. holdra tiszta jövedelemként esik az előirányzatba vett (17,687.048—10,735.523—1,456.739.) 5,494.796 koronát elosztva 19 százezerrel átlag — évi 2 kor. 89 fill. tiszta jövedelem, vagyis 80 évi vágatási turnust véve alapul, az évente levágatás alá kerülő 23.750 kat. hold 80 esztendő fátörzsek¹⁾ egy holdjának átlagos jövedelméül 80 szór 2 kor. 89 fillér — 231 kor. 20 fillér jövedelem, míg ha a kereken 600.000 kat. holdban felvett m. kir. államjóságok fent felsorolt tételeinek az 1902. évre előirányzott (8,449.808—7,443.507 =) 1,006.301 kor. tiszta jövedelmét felosztjuk a terület arányában és végleg figyelmen kívül hagyjuk úgy a nádasokat, mint az erdőket, valamint a kincstár földadó alá nem eső területeit, a mi azt hiszem a legmesszebb menő realitás, átlag *így* katasztrális hold termőföldre esik évi 1 K 68 fill. tiszta jövedelem, a mely összeg tehát jóval mögötte marad a 18 K 61 fillér tiszta átlaghozadéknak és jóval mögötte marad így természetesen minden kimutatható vagy kimutatott nagyobb jövedelemnek is.

Ez a kedvezőtlen eredmény világos bizonyítéka annak, mily rosszul jövedelmez ma a nagybirtok minálunk. Hiszen ha a kincstári birtokokon, a hol oly nagy az ellenőrzés, ennyire csekély eredmények éretnek el, hogyan válják lehetségessé, hogy a magánbirtokosok megérdemelt mértékben tegyenek jövedelemre szert? A kezelési költségek nem lehetnek olyan sokkal nagyobbak a kincstárnál, a magyar föld termőképessége a kincstári birtokokon nem lehet átlagban rosszabb, a mezőgazdasági gépek teljesebb beszerzése s helyesebben berendezett gazdálkodás nem lehetséges, a hivatalnokok javadal-mazása nem lehet annyival magasabb s a terményeket sokkal olcsóbban nem volna szabad eladni.²⁾ Móltányos talán számításba venni, hogy a kincstári birtokokon a nagyobb üzemköltségek felényire redukálhatják a jövedelmet, de ha kétszeresét vesszük a kimutatott átlag jövedelemnek, az is túlságosan csekély.

Hogyan lehetséges, hogy ennyire kevés lehessen egy kat. hold átlagjövedelme a kincstári birtokokon? — Onnan van ez, mert Magyarországon a legtermékenyebb vidékek kivételével nagyon nehéz ma a mezőgazdaság helyzete. Igazolja ezt hivatalosan a nagybirtokra vonatkozólag az évi költségvetésnek a kincstári birtokokról szóló része.

¹⁾ Ez a 23.750 kat. hold 80 éves fátörzs: egy átlagosan és hozzávetőlegesen megállapított szám; lehet, hogy egyes években kevesebb a tényleg kihasznált vágásterület. (így 1900-ban tényleg kihasznált vágásterület 11,625 hektár azaz: 20.203 kat. hold volt) ilyen esetekben is azonban helyesnek kell elismerni az átlagszámítást, mert ezen esetben nem 80 éves, de annál idősebb fátörzsek kerülnek vágatás alá.

²⁾ Ha olcsóbban árusítaná termény it az állam, mint a mennyire indokolta teszi ezt a termelési költségek mértéke s az igényelhető tiszta nyereség, akkor ezzel méltatlan versenyt kezdene az állampolgárokkal és azok terményeinek árát szorítaná alá.

A nagybirtok jövedelmezőségénél aránytalanul rosszabb a kisbirtok, az úgynevezett parasztbirtok, jövedelmezősége.¹⁾ Némelyek véleménye eltér ez állításomtól. Vannak, a kik kiváló előnyösnek mondják a kisbirtok helyzetét s kiemelik a parasztbirtokok aránylag jóval nagyobb jövedelmezőségét Fölületes bírálathoz önkéntelenül hajlandók vagyunk hitelt is adni azon közönségesen elterjedt nézetnek, a mely azt tartja, hogy a kisbirtoknak hazánkban valami rendkívül kedvező helyzete van; hiszen ha összevetjük a parasztbirtokok mai helyzetét a nagyobb birtokokéval, valóban meg kell állapítanunk, hogy a parasztbirtokok érintetlen épségben és tehermentesen maradnak meg, holott az uradalmakra egyre nagyobb adósság terhe nehezedik. De tévedés volna ebből következtetést vonni arra, hogy a parasztbirtok kedvezőbb helyzetben van, vagy hogy a föld jobb megművelése miatt aránylagosan nagyobb a földhozadéka. Ellenkezőleg, a parasztbirtok megművelése belterjesség tekintetében jóval mögötte marad a nagybirtokok művelésének s földhozadéka átlagban semmivel sem nagyobb, egészen más körülményeknek tulajdonítandó az a tagadhatlan körülmény, hogy a magyar parasztsztyá a gazdasági válsággal szemben előnyösebb helyzetben van és kevesebbet szenved az által. Abban rejlik ennek magyarázata, hogy a parasztbirtok földjöveldelme kizárólag az időjárástól, a föld termőképességétől s a piacz áralakulásaitól függ, azon sem különösebb beruházásokra (gazdasági gépek), sem különös szakértelemre szükség nincs, s munkáshiányról, munkabér magasságról sem lehet szó. Telkén minden munkát családjával maga a gazda végez el. Jólétét az árhatatlások s a rossz termelési évad csökkentik ugyan, de azért mégsem fordul elő nála, a mi a nagyobb birtokosnál, főképez a középirtokosnál nagyon gyakori, hogy az évi mórleget passzívákkal kelljen lezárnia, legfeljebb többször végez bér fejében napszámos vagy fuvaros munkát.²⁾ A mellett nagy előnye a kisgazdaságnak a parasztgazda által a saját maga részére végzett munka teljesítésénél a körültekintőbb gondosság, mint az uraság részére dolgozó gazdasági cselédnél.

1) A nagybirtokos birtoka jövedelméből minden munkásság nélkül él, a kisbirtokos ellenben, ha telkének tiszta hozadékból leszámításba venné a birtokra fordított munkájának bérösszegét, néha egyáltalán nem beszélhetne jövedelemről.

2) Vannak ugyan ezen általános elv alól kivételek, — vannak oly szerencsétlen viszonyok is, a melyek között még a parasztbirtokos sem tud megélni. Ilyenkre mutatott rá Batthány Tivadar gróf ez idei országgyűlési beszédében, midőz felemlítette, hogy a Rába szabályozás annyira tönkretette Mosony és Soprony vármegye azelőtt vagyonos és boldog népét, hogy a legnagyobb nyomorba süllyedve sereggestül kényszerül kivándorolni az országból. Ez állapot annak eredménye, hogy 40 fillér kataszteri tisztajövedelmű földnek holdanként 8 firt az évi ártér adója. (A Budapesti Hírlap közleménye.)

A kisgazdaság területének legteljesebb kihasználása elérhetővé teszi, hogy aránylag kisebb területen nagyobb jövedelem éressék el, annál inkább van megadva ennek lehetősége, mert hiszen parasztgazdaságban a munkabér teljesen elesik. Ez magyarázza meg, hogy ép a parasztsztyály fizeti tul a földbirtokot. Máskép számit. Bérelt munkásokat nem alkalmaz a termelés körül, a maga munkáját pedig mire sem becsüli s mert tényleges pénzbeli kiadásai a termelés körül elenyésző csekélyek, kevesebb nyereséggel beérheti. Ha kiadásain felül a termés, bizonyos munkabért is megtérít a parasztbirtokosnak, akkor már azt ő nyereségnek tekinti. Egy másik előnye a parasztbirtokosnak, hogy a kisebb mennyiségben történő eladásoknál az áraknak kedvezőbb árfolyamát érheti el, valamint az is, hogy tűzkár esetét kivéve a gazda koczkázatot úgyszólván nem visel, mivel a termeléssel járó összes munka ingyenes és investíciót csak a vetőmag képez, a melyet nagyobb részben szintén maga termelt a birtokos. Rossz évjárat esetén tehát elvesztheti a parasztgazda évi termés jövedelmét s ezzel munkája méltányos jutalmát, de mint munkabíró ember, a ki megszokta a kemény munkát és a saját szükségletei kielégítésénél a teljes igénytelenséget, könnyen megtalálja megélhetését anélkül, hogy birtokát meg kellene terhelnie. Ebben rejlik annak magyarázata, hogy ámbár a parasztbirtokos jövedelmezősége semmivel sem jobb, sőt rosszabb a nagyobb birtokosnál, mégis előnyösebb helyzetben van a parasztbirtokos, nem ugyan, mint mezőgazdasági termelő s nem is a földhozadék aránylag nagyobb mennyisége folytán, de a parasztember szorgalma, munkabírása, igénytelensége és munkabérmegtakarításai révén. A parasztgazda birtoka nélkül, a maga keze munkája után ép úgy megélne, mint a hogy megél birtoka jövedelmeiből s ha földbirtokára fordított munkásságának munkabérösszegét¹⁾ leszámításba venné telkének földhozadékából, a fenmaradó jövedelem többletből ép oly kevéssé tudna megélni, mert hiszen nála néha tiszta nyereségről alig is lehet szó. Látszólag kedvezőbb helyzetének valóságos forrása tehát nem a parasztbirtok jobb jövedelmezősége, de a saját szorgalma. Mint a fáradhatatlan munka, türelem és engedelmesség megszemélyesítője a parasztbirtokos azonban nem érzi, hogy munkáját a föld kellőleg nem hálálja meg; szívesen, nagy erőfeszítéssel és türelemmel dolgozik, eltúrve mindent, a mire csak képes, hogy magát fentarthassa és megóvhasa az ínségtől. S mert maga nem kételkedik földje jó jövedelmezőségében, általánosságban közhitté emelkedett az a felfogás, hogy a parasztbirtokok szaporítására irányuló törekvések ma a közjó előmozdításának s a népboldogításnak nagy vívmányait jelentik és hogy vég-

¹⁾ Azok a munkabérösszegek értendők itt, a melyeket kifejtett hasontartamú munkáért munkába állás esetén, mint napszámos, kaphatott volna.

eredményében az egész ország jólétére visszahatással lesz a parasztsztyályban meghonosodott boldogság és elégttség érzete.

Egy független, vagyonos parasztsztyály kétségkívül jó hatással van az állam életre; de vájjon a mai viszonyok közt meg van-e adva annak lehetősége, hogy idővel egy öntudatos, vagyonos s független parasztsztyály kifejlődhessen minálunk? — Vagyonos-e, jólétben-él-e a parasztsztyály hazánkban (?), anyagi helyzete mutat-e legalább emelkedést? A legjobb jóakarattal sem lehet úgyhiszem ezt állítani. Hiányzik a parasztsztyály jólétének alapfeltétele, a mezőgazdasági termények kedvező értékesítésének lehetősége.

A világpiazz áralakulásainak kedvezőtlen befolyása a parasztsztyályokon nem kevésbé érezteti kártékony hatását, mint a nagy uradalmokon és visszahat a parasztsztyály úgy erkölcsi, mint anyagi életére. A parasztsztyály, családjával néhány holdnyi sztyályának jövedelméből, ha független mezőgazdasági termelő akar maradni, nem tud megélni s a világpiazz versenyt még akkor sem képes kiállni, ha a megélhetési feltételek legegyszerűbb életszükségleteit is megvonja magától és erejét meghaladó túlfeszített munkásságot folytat. Hogy megélhessen, jövedelme szaporítása végett fuvaros és napszámos munkát kénytelen vállalni.

A munkába állás felmerülő kényszere korlátja a parasztsztyály cselekvési szabadságának — de egyúttal országos fontosságú szükségességet képez. Ép abban rejlik kiválóképen a parasztsztyályoknak nagy politikai jelentősége: hogy a kivándorlás folytán évről-évre csökkenő mezei munkások rendje teljesen ki nem veszhet, mert pótolja azt némiképen a magyar parasztsztyály; viszont ép ez a kényszer kétségtelessé teszi úgy a magyar parasztsztyályt, mint általánosságban a magyar mezőgazdaságnak szomorú helyzetét. De van-e bizonyítékra szükség? A parasztsztyályok szájalomra méltó állapota úgy hiszem eléggé ismeretes. Nézzünk végig az országban, lehet-e irigylésre móltónak nevezni a magyar parasztsztyályt? Életmódja alig különbözik a teljesen vagyontalan mezei munkások- és napszámosoké- tói, élleme ép oly silány, ugyanoly rozoga, vagy még rosszab házikóban lakik, konyhája, szobája szűk, sötét és egészségtelen odú, bútorzata alig elégíti ki a legkezdetlegesebb kényelmi kívánalmakat, dísz, ízlés, csín és tisztaság pedig többnyire végleg ismeretlen fogalmak lakásában — abban a fülledt levegővel telített zárkában. S mégis ez és kicsiny telke összbirodalmát képezik a magyar parasztsztyályoknak. Érti, hogy egész életében nagyobb jólétre szert nem fog tenni, de habár csak tengődik is sztyályán, mégis szívvel, lélekkel ezt az országot vallja hazájának s a míg van maradása, nem vágyik ki az országból. Az a tulajdonul szerzett földdarab lelánczolja egész életére a hazai földhöz! A parasztsztyályoknak sokat magasztalt kiváló nemzetgazdasági jelentősége itt jelentkezik (!), nem ugyan a nép-

boldogítás általánosítása szempontjából, de a nagybirtok tekintetében. A parasztbirtokosnak telke határain kívül teljesítendő munkára való utaltságában rejlik nézetem szerint az a tagadhatlan előny, a mely egy erőteljes parasztsztyályból a szomszédos nagybirtokra háramlik. Már ez okból nagyon érthető a m. kir. kormány törekvése arra, hogy a magyar parasztbirtokosság helyzetét lehetőleg kedvezővé alkítsa s hogy mindent elkövet a parasztbirtokosok jobb megélhetési feltételeinek helyreállítása érdekében.

A jó szándék, melylyel az állam a parasztbirtokosság jólétét megteremteni kívánja, újabb időben több rendbeli törvényes intézkedéssel nyert kifejezést. Alkotott törvényeink közül kettő hozatott kiválóan a parasztbirtokos osztály érdekében: az 1894. évi V. t.-cz. a „telepítésről“ s az 1898. évi XXIII. t.-cz. a „gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről.“ Az első főkép a parasztbirtokok számbeli növekedésének előnyét tartotta szem előtt, míg az 1898. XXIII. t.-cz. a szövetkezeti eszme következetes ápolásával, a feltornyosuló szociális bajokat az egyéni szabadság és együttes gazdálkodás alapján akarta megoldani s a kisgazdák érdekeinek szövetkezetek útján való egyesítésével a nagybirtokok gazdálkodásának előnyeit a kisbirtokosságra kívánta kiterjeszteni, — olcsóbb hitel biztosításával pedig érdekeiknek közös ügykezelés és kölcsönösség mellett való jobb kifejlődésének lehetőségét czélozta előmozdítani. Ez utóbbi törvény jótékony hatása az ország egyes községeiben már érezhetővé is vált, — nem mondhatnám azonban, hogy a telepítésről szóló törvénynek gyakorlatilag nagy sikere volna. Előnyösnek mondható talán a telepésekre, de abból, hogy az ország egyes kiváltságos vidékein keletkeznek-e telepítvények vagy sem, nyilvánvaló haszon az államéletre nem háramlik és nem is jelenti az sem a közvagyonosodás emelkedését, sem a nemzeti érdekek nevezetes előhaladását.

A telepítésről szóló törvény nevezetes módosítására volna szükség, ha általa az államélet fontos átalakításait kívánjuk előidézni. Sikeres eredményeket akkor lehetne attól remélni, ha a telepítés nem

az alakiságok tömkelege után kijelölt és alkalmasnak ítélt kivételes területeken privilégiumszerűen történne, de ha az ország minden tulajdonosa által felajánlott területen, ha az elég nagy kiterjedésű kivétel nélkül, egyszerre és a fölösleges formalitások elkerülésével eszközölnék telepítés, s ha a telepítés gondját és költségét s a telepesek megválasztását az állam vállalná magára,¹⁾ egyszóval ha az állam minden felajánlott és telepítésre alkalmas területet hivatalból eszközölt becslés után közforgalmi értékben köteles volna megváltam, azon telepeseket tartozna elhelyezni s viselné az összes felosztás, felmérés és elrendezéssel járó költségeket.

Közérdeket képez a telepítés ép annyira, mint egy új parlamenti épület, vagy új csatorna létesítése s méltán lehet követelni, hogy nem az egyesek, de az állam hozza meg érdekében az áldozatokat. Nem látom át, hogyan lehessen egy ilyen közérdekű intézmény érdekében magánembereket, nevezetesen a telepítő birtokosokat arra kötelezni, hogy némely telek részleteket ingyenesen átengedjenek,²⁾ s nem is valószínű, hogy ezt megtegyék.³⁾

A második újítás, a melyet a telepítésről szóló törvényen eszközölni kellene, nézetem szerint az volna, hogy az állam valami úton-módon munkabíró és érdemesült munkásembereknek lehetőséget adna arra nézve, hogy egy-egy kijelölt telepet minden előzetesen felmutatott anyagi biztosítók nélkül tulajdonul megszerezhessenek. A telepítés ezen módja a magyar államnyelv terjesztésével egybekapcsolt helyes nemzetiségi politikával volna összeegyeztethető úgy, hogy magyar ajkú, nagyobb családdal bíró munkásembernek, ha teljesen vagyontalan is, hitelezéssel módot nyújtana az állam arra, hogy 30—50 év leforgása alatt megszerezhessen egy neki kijelölt, alkalmasnak ítélt néhány holdnyi területet, az ország valamely nem magyar részében bizonyos évi törlesztéses járadék segítségével. Kettős eredménye lenne ennek, egyrészt a magyar nyelv terjedésének végvárai kelet-

1) Rokon nézetet vallott 1900. évi márczius 18-án mondott képviselőházi beszédében Tisza István gróf: „A telepítés terén már csak arra szorítkozunk, hogy egyes önálló telepeket, egyes önálló községeket létesítsünk ily célra megszerezhető nagybirtok felaprózása útján, akkor igen hosszú idő alatt igen nagy anyagi eszközökkel, igen csekély eredményeket fogunk elérni. Teljesen hasonló célokat lehetne elérni azzal, ha a birtokváltozások gyakran előforduló eseteit kézbe vennék Midőn egy magyar birtokos birtoka dobra kerül, akkor figyelemmel kellene lenni arra, hogy az oly kezekbe kerüljön, a melyek a magyar nemzeti czólt szolgálják. Bele lehetne vonni a telepítési aktióba e kérdést. Közvetítő nyereség elimináltassék, hitelnyújtás adassék.“

2) 1894. V. 3. „A telepítő köteles ingyen, illetve a vételár fizetésének kötelezettsége nélkül átengedni, a középépületek (a templomot is beleértve) a jegyző, a pap, a tanító és a kisdédóvó lakásaihoz szükséges beltelkeket, úgyszintén az utak és utcák létesítésére szükségelt területeket is. A telepítő tartozik továbbá a telepítési terület kiterjedésének legalább 5%-át ingyen . . . közczélra átengedni.

3) Legfeljebb drágábban számítja a többi területet.

keznének s az alsóbb osztályhoz tartozó, kellőleg nem iskolázott nem magyar ajkú honpolgároknak alkalma nyílnék a magyar ajkú telepe-
sekkel való érintkezés folyamán elsajátítani az állam nyelvét, más-
részt különösen a kivándorlás által sújtott és munkás-hiányban szen-
vedő vidékeken egy, új munkabíró elem keletkezésének vettetnék meg
alapja; nem is említve azt a nagy előnyt, a mely ehhez hasonló
reformból azokra a birtokosokra háramlanék, a kik az 1894. V. t.-cz.
2., 3. szakaszai határozmányainak megfelelni képesek s a kik e réven
eladás esetén mindenkor készfizető vevőt találnának az államban, a
mely egyszer s mindenkorra megállapított becslési eljárás szerint
privilegium és protektió kizárásával becsülve meg a felajánlott föld-
birtok állagát, köteles volna ezt megváltani, elkerülhetővé téve ezzel
azt, hogy a kedvezőtlen országos viszonyok következtében fizetési
zavarokba jutott birtokosok esetleg kényszeráron kény tel enittessenek
birtokaik eladására.

A telepítésről szóló törvény ily iránybani revíziója nem járna
az állam részéről nagy költségekkel és kockázattal, mert az alap-
vagy on és költségfedezetet helyes becslési eljárás esetén maguk a
vásárolt ingatlanok nyújtanák; de ha nagyok volnának is a kiadások
egy nemzeti intézményről s az egész ország lakosságának egyformán
nyújtott kedvezményről volna szó s ha az állam más irányban kész-
séggel vállalja a legnagyobb áldozatokat, a magyar államnyelv ter-
jesztése kedvéért s a magyar parasztsztyály szaporítása érdekében
hozhat szintén némi áldozatokat.

A magyar államnyelv terjedése érdekében odavetett ezen utópiszt-
kus ábránd lerajzolása után visszatérek a dolog érdemére, a ma-
gyar mezőgazdaság általános válságára, illetve most már a magyar
középbirtokososztály helyzetének jellemzésére.

Szánalomra méltó a középbirtok helyzete hazánkban! Mi a
nagybirtok, mi a kisbirtok válsága a középbirtok nyomorúságához
képest, a mely magában egyesíti mindkét előbb nevezett birtokkate-
gória összes hátrányait, azok minden előnye nélkül. Szenved a szo-

cializmus, munkabérmagasság, kivándorlás s ezzel kapcsolatos munkáshiány alatt, ép oly kevéssé takarít meg munkabéreket (a közép-birtokos rendszerint csak a felügyeletet és kezelést végzi birtokán, de maga többé nem dolgozik) mint a nagybirtok, de ép úgy ki van szolgáltatva az elemi csapásoknak teljesen,¹⁾ mint a kisbirtokos s nem folytathat ő sem belterjes gazdálkodást, minthogy a költségesebb mezőgazdasági gépek beszerzése kisebb birtokán nem fizeti ki magát; a mellett az üzemköltségek aránytalanul nagyobb volta miatt nem képes oly olcsón termelni, mint a saját munkája után élő paraszt-birtokos, vagy mint a nagyban termelő nagybirtokos és ennek következtében jobban szenved, mint azok, az árviszonyok kedvezőtlen alakulásai alatt. Azonkívül sokkal nagyobb és sokoldalúbb előképzettséget igényel a közép-birtokon való gazdálkodás, mint akár a nagybirtokon való gazdálkodás is. A közép-birtokon, a melyen kisebb mértékben ugyan, de ugyanazok a teendők torlódnak össze, mint a nagybirtokon, a felügyeletet, vezetést, rendelkezést, könyvelést, vételt és eladást és minden néven nevezendő intézkedést magának a tulajdonosnak kell teljesítenie vagy legalább ellenőriznie, mindenről neki keh gondoskodnia és egyszóval mind azt a munkát egymagának elvégeznie, a mit a nagybirtokon sokkal nagyobb arányban, de csak egyannyi fáradsággal és feltételezett értelmi képzettséggel elvégez egy nagyszámú sereg alkalmazott, kormányzó, ispán és intéző.

Nagy előképzettséget követel meg ma a helyes gazdálkodási rendszer a közép-birtokosban. Az évszázadokon át lényegileg változatlan fokon stagnált mezőgazdálkodás, a mely semmi haladást nem mutatott és apáról fiúra tökéletes egyformaságban szállott át, ma az ismeretek egész sorozatát teszi szükségessé. Az ósdi mezőgazda védtelen minden újítás ellenében. Hiába próbálkozik a. régente bevált s előnyösnek bizonyult rendszerekkel, lehetetlen ma az ősapák módorában való gazdálkodás s az a magyar gentry²⁾ birtokos, a ki nem tudja vagy nem akarja ezt megérteni, menthetetlenül el van veszve.

A magyar gazdaközönség legnagyobb része mégsem akar változtatni régi konzervatív életrendjén, kellő szakismeret, előképzettség és minden számítás nélkül gazdálkodik s abból a hitből indulva ki, hogy a mezőgazdálkodáshoz ismeret nem szükségeltetik, hogy az magától megy, csak bele kell ülni a birtokba s az a tudomány, a mi ép múlhatatlanul megkívántatik, az úgy is vele születik az emberrel, megszokott gavallér tempóban ól tovább, nem számolva azzal, hogy birtokának jövedelmezősége, a termények árának alászállása s

¹⁾ A nagybirtokosnak több helyütt van magtára, sokkal nagyobb kiterjedésű birtoka, tűzvész, árvíz, jég- annak egész termését nem pusztíthatja el, mert az elemi csapások károsító hatása rendszerint lokális jellegű, a közép-birtokos azonban egy tűzvész, árvíz, s jégkárral elvesztheti egész évi terméseredményét.

²⁾ Szokásos elnevezése a közép-birtokosoknak.

a munkabérek- növekedése folytán egyre csökkenőben van. Ilyen gondolkodás mellett azután a középbirtok, ha földtalaja nem haladja meg a jóminőségű termőtalajok átlagát, többnyire nem képes kiállani a versenyt. Nagyon érthető is ez. Ha a tulajdonos abszolúte nem számít s annyit költ a mai viszonyok közt, mint régebben tette, tönkre kell menni. Csak a 70-es években uralkodott viszonyokat is véve alapul, óriásilag hátrányosabb helyzetben van ma a birtokos: akkor sem a szocializmusról, sem kivándorlásról, sem munkáshiányról nem volt szó; akkor, a felvidéki viszonyokat véve alapul, 30 krajczárjával annyi férfi munkást lehetett kapni, hogy sok is volt s egy béres cselédnek konvención kívül legfeljebb 20 ezüst forintot, később 44—46 frtot fizetett a földbirtokos egész esztendőre, holott ugyanakkor egy pozsonyi mérő (körülbelül 62 ½ liter 44 kiló) rozsnak ára 5 ezüst (15“25 váltó) frt (megfelel 23 kor. 40 fillér mai árnak), a burgonya bécsi mázsájának (56 kiló) ára 165 —1“80 frt (megfelel 4 kor. 48 fillér mai árnak), a szesz akójának (56 liter) ára 29—34 frt körüli, néha azonban kivételesen 40--44 frtnyi volt (a mi megfelel 142 kor. 86 fillér mai árnak); ma a zsellérek megváltása vagy kivándorlása folytán munkást kellő számban többé nem kapni, de ha akad, akkor a mezei férfimunkás napi bére aratáskor legalább 1 kor. 60 fillér,¹⁾ a béres cselédnek konvención kívül 75—80 frt az évi fizetése, míg a rozs ára átlagosan 13 kor. 60 fillér, a burgonya átlagára 2 kor. 60 fillér, s a szesz átlagára 39 korona körül van. Ennyire megváltozott körülmények mellett a régente megszokotthoz hasonló életmódot folytatni nem lehet a magyar mezőgazdának!

A magyar középbirtokos osztály folytatja a régi uras életet és szegényedik rohamosan. A hazafias érsésű magyar középbirtos osztály, a mely büszkeségét helyezte egykor abba, hogy földtulajdonának független ura, a mely talán azért is vonzódott a mezogazdasághoz, mert ez megadta neki a megélhetés lehetőségét a nélkül, hogy korlátozta volna elhatározási szabadságában, ugyanaz a magyar középbirtokosság, a mely egykor az államnak nemzeti ereje, s virága volt, ma a halálos itólet bélyegét viseli homlokán. A magyar középbirtokos elem egész kihalóban van,²⁾ a független birtokos középosztály elhanyagolásának korszaka következett el. Nem lehet mégsem merőben a középbirtokosok uri életmodorában keresni a középbirtok váltságának eredő okát. Nagyon kérdéses, vajjon a legnagyobb szorgalom mellett is ad-e elegendő hasznót a középbirtok és biztosít-e

¹⁾ Ez az ár a munkás szempontjából nagyon alacsony ugyan, ha figyelembe vesszük, hogy abból esetleg egész nagy családot kell fentartania; a földbirtokosok ezt a rossz árviszonyok mellett azonban mégis nehezen képesek fizetni

²⁾ A középbirtokosok gyermekei nagyjából mind hivatalnoki vagy üzleti pályára lépnek, — már ez egymaga világos jele a középbirtokosság mostani helyzete tarthatatlanságának.

gondtalan megélhetést s ha birtokát eladva alkalmazást keresne a középbirtokos akár az államnál, akár valami nagyobb uradalmon szorgalma és nagyobb értelmi képzettsége mellett, a mely utóbbi tulajdonság egy ily nagyobb birtok tulajdonosánál mindig feltételezhető, nem-e sokkal nagyobb jövedelemre tehetne szert, mint a milyent a birtok termékeinek pénzértéke behoz? Úgy is van: a mai viszonyok között anyagilag sokkal jobb helyzetbe kerülne a középbirtokos, ha eladná birtokát, hiszen vételárának kamatai egymaguk megközelítenék a föld termékei értékesítéséből származott összes hasznot s azonfelül szabad rendelkezést biztosítanának a földbirtokától megvált tulajdonosnak egész munkaképessége fölött, a melyet azelőtt teljesen lekötött volt a gazdálkodás. Kamatra elhelyezett földbirtoka pénzértékének évi járadékát élvezve a volt birtokos anyagi függősége a természeti viszonyok változatától megszűnne s nem kellene tartania többé tűzvész, árvíz, árhanyatlás, országos inség, s a kivándorlás esélyeitől. Haszonélvezve biztos helyen őrzött vagyona mindig egyforma magas kamatát, úgy rendezhetné be magát, hogy vagyonállagának csak kamatait fogyasztaná, míg vagyonának alapállagát érintetlen épségben fentarthatná. Nem úgy van ez a magyar középbirtokosnál. Az olyan esztendő, a melyben tisztességgel megérdemelt jövedelemre nem tud szert tenni, nem tartozik a nagy kivételek közé s a mellett folytonos és állandó kockázatot visel. A gazdasági üzem fentartásának költségei készletekben, munkabérekben, beruházásokban, nagy kiadásokat követelnek meg! A jó évjárat reményében szívesen előlegezi ezeket a gazda. Bízunk abban, hogy pótolva lesznek aratáskor, s hogy a termelési kiadásokon felül méltányos jutalomban fog részesülni. Megtörténik azután, ha rossz az évi termés, hogy beruházási költségei sem térülnek meg. Mit tegyen akkor? Hisz élnie is kell valamiből; s mi tévő legyen az esetben, ha véletlen szerencsétlenség károsítja? Pedig mennyi ennek a lehetősége: kiüthet gulyájában a marhavész, tűz hamvaszhatja el kúriáját, vizáradás okozhat károkat, megnősülhet, vagy pert veszíthet el honnan fedezze e rendkívüli kiadásokat? A rendes földjövedelemből nem lehet. Elmaradhatlan következménye ennek a birtok megterhelése s ezzel a mezőgazda vagyoni válsága. A kényszerhelyzetbe jutott magyar mezőgazda kénytelenül ily esetben vagyona tőkeálladékát megtámadni s adósságba keveredik, hacsak nem állanak kivételesen készpénz alapok rendelkezésére: mihelyt pedig egyszer adósság terheli a birtokot, megkezdődik vagyoni dekadenciája. Fokról-fokra száll alá a nemesi birtokos vagyoni függetlensége s az adóssággal terhelt vagyonalap többé tehermentessé nem válik. A mai viszonyok közt a birtokos nem képes az egyszer vállalt adósságot a földjövedelmekből letörleszteni s az évek folyásával csak újabb terhek járulnak a régiekhez. Nyilvánvaló ez. A szerencsétlen-

ség az évek során valamilyen alakban feltétlenül elhalad minden birtok felett. Nincs ez alól kivétel. Ez rendkívüli költsékezést tesz szükségessé. Hol találja ennek fedezetét a birtokos, a ki, ha igényeit a legszükségesebbre korlátozza is, családjával birtoka jövedelméből a mai gazdasági viszonyok mellett jó évjáratokban is épen csak hogy meg tud élni társadalmi állásához méltóan¹⁾ és fölöslegre szert tenni úgyszólván soha nem tud? Jön ugyan néha kivételesen egy-egy igen jó esztendő s félre lehetne tenni valamit, de hányan teszik meg (?), akkor is többnyire elköltik legtöbbször egész jövedelmüket. Végre is nem lehet hibáztatni ezért a magyar középbirtokost. Annyi a rossz esztendő s oly kevés a jobb, hogy nem csoda, ha föllélegzik és sietve ragadja meg az ilyen kínálkozó alkalmat. Kisebb fényűzési kiadások, melyek kedvessé teszik a falusi életet, ilyenkor eszközöltetnek. Új szerszámok, kocsik s lovak vásárlása, vendégeskedések, utazások redukálják a jövedelem fölösleget s ezekkel pusztul a gentry elem vagyonszága.

Pusztul a független középbirtokos elem! Már nem tarthatja magát hosszú ideig. Hiszen már most is e rendnek nagy többségi; annyira el van adósodva, hogy birtokának jövedelméből adósságainak kamatait is alig képes törleszteni. Országszerte hanyatlak vagyonszága. Közeleg az a kor, midőn a középbirtokos osztály egészen le fog tűnni és a hivatalnoki karban elhelyezést nem találó tönkre ment birtokosok csoportja lesüllyed a proletárok tengerébe. Nem túlzás ez! A gazdálkodás jövedelmezősége annyira bizonytalanná vált nálunk, hogy a középbirtokos osztály letűnése soká nem kés-
hetik.

A magyar középbirtokos gazda a végenyészet előestéjét éli. Munkabérmagasság, kivándorlás, munkáshiány, szocializmus, a rossz árviszonyok s az egyre súlyosodó adóteher nehéz válságba sodorták ezt az osztályt s ha jönni talál gyors egymásutánban 2—3 rossz termés, vagy másféle természeti csapások torlódnak össze, az ezernyi esélytől veszélyeztetett gazdát semmi nem képes többé megmenteni az elhatározott gazdasági megsemmisüléstől. Még az államkormány sem segíthet rajta; hiába halljuk hangoztatni, hogy hivatott volna a középbirtokos osztály még hosszú időn át Magyarország vezető elemét képezni, s hogy kár arról beszélni, miképen lehetne helyettesíteni a középbirtokot s inkább azon kell lennünk, hogy azt megtartsuk és erősítsük,²⁾ végromlása elhatározott dolog. Fennálló keres-

¹⁾ Általánosan elterjedt vélemény nálunk, hogy a társadalommal szemben mindenkinek s így a földbirtokosoknak is vannak bizonyos társadalmi kötelezettségei, melyek, alól ki nem vonhatják magukat.

²⁾ Darányi Ignác z. m. kir. földművelésügyi miniszter 1900. márcz. 14.: „Magyarország vezető elemét még hosszú időn át a középbirtok és a középosztály van hivatva képezni.....és ennek sorsa a törvényhozásra s az országra

kedelmi szerződéseink folytán beállott árviszonyok mellett kötött kezekkel tehetetlenül kénytelen túrni az államhatalom vezetősége mint száll alá fokozatosan és folytonosan a középbirtokos elem közvagyonosodása. Szeretne segíteni, próbál segíteni, mi haszna (!) a középbirtokosság jólétét a mostani rendszer mellett megalapítani nem lehet, mert ahhoz, hogy megéljen, birtokának jövedelme aránytalanul kevés, ha egyáltalán lehet a középbirtokon átlagos jövedelemről mai nap szólni.¹⁾ Néhol nem lehet. A rossz évek egymást követik s minden szorgalom és igyekezet dacára felidézik a birtokos tönkjét. Ilyen esetről tesz tanúságot az alatti példa:

A magyar államkormány az intenzív gazdálkodás meghonosítása végett az ország egynémely részében kisebb mintagazdaságokat létesített, főképp azzal a célzattal, hogy példaadással serkenteni fogja a kisebb gazdákat földjeik kellő megművelésére és a szokottnál nagyobb földhozadék elérése által kiváló példát fog szolgáltatni arra nézve, mikép lehet aránylag kicsiny területen az átlagosnál nagyobb jövedelemre szert tenni. Szepességen is óhajtott ilyen mintagazdaságot létesíteni a m. kir. kormány. Szándéka találkozott a szepesi gazdasági egyesület intenciójával. A szepesi gazdasági egyesületnek volt néhány ezer forint megtakarított pénze és valami kedvező befektetést kívánt eszközölni s íme a magyar kormány késznek jelentkezett pénzbőlileg segíyezni őt, ha kisebbszerű mintagazdaságot létesít egy általa alkalmasnak ítélt helyen. A választás a Szepes vármegye középpontján fekvő Darócz községre esett, a hol egy 240 kat, holdnyi birtok volt eladó. Közös elhatározással 1897. évben tényleg megvásároltatott ez a birtok s azon, a mint az el volt határozva, mintagazdaság létesített. Alkalmazva lett egy intéző 1200 kor. s egy munkavezető 800 kor. fizetéssel és némi természetbeni járulékkal. Néhány évi vajúadás után 1900. óv novemberében azután, az 54.412 kor. 75 fill. költséggel berendezett birtok 43.400 koronáért eladatott,²⁾ mert rendkívüli deficizzel dolgozott a nagy körültekintéssel vásárolt és kormányfelügyelet alatt álló mintagazdaság. Az a három év elegendő volt ahhoz, hogy a mintagazdaság, — a melynek célja jobban értékelhető burgonya-fajok termesztése volt — feleméssze a szepesi gazdaegyesület egész megtakarított pénzét s az egész forgalmi tőkét, az államkormánytól

közömbös nem lehet.....Ne arról beszéljünk, hogy a középbirtokot mi által és mikép lehetne helyettesíteni, hanem arról, hogy mikép lehet ezt megtartani és erősíteni.“

¹⁾ A veszteséggel záródó évek egész sorozata követi néhol egymást s mai nap a középbirtokon való gazdálkodás ép ezért egy neme a szerencsejátéknak. Rossz és jó termések egész önkényesen sorakoznak egymás mellé.

²⁾ Mind ezek az adatok a szepesi gazdasági egyesület titkári hivatalától lettek beszerezve.

nyert segélyösszegekkel egyetemben, anélkül, hogy a cél, a tervbe vett mintagazdasági módszer népszerűvé tétele, eléretett volna.

Hogy történhetett, hogy egy állami támogatásban és segélyben részesülő 1897-ben lótesített mintagazdaság rövid 3 esztendő alatt teljesen tönkrement? — Talán oly aránytalanul nagyok voltak az ispán, intéző és alkalmazottak fizetése? Nem. Nem voltak többen az alkalmazottak, mint más hasonló birtokon s mint a mennyien a birtok nagyságához képest okvetlen szükségeltettek, az intéző és munkavezető fizetése pedig összesen (a kettő együttvéve) csak 2000 kor. volt (a birtok vételárának nem egészen 4o/O-a). Vájjon, ha az a birtok nem a szepesi gazdasági egyesület tulajdonát, de egy magánember összvagyonát képezte volna, az a magánbirtokos személyére és esetleg 5—6 tagból álló családjának kényelmére kevesebbet költött volna-e, mint a mennyit kitett a munkavezető és intéző 2000 koronányi évi fizetése? Nem hiszem; inkább még többet: minimálisan ennyit legalább kell számítani. Vagy talán lehetséges az, hogy a vásárolt birtok egy teljesen hasznavehetetlen terület volt, s hogy az államkormány támogatásával és ellenőrzése mellett végleg alkalmatlan és értéktelen telek vásároltatott mintagazdaság létesítésének célzatával? Nehezen képzelhető. A szepesi gazdasági egyesület előre is improduktívnak tetsző vállalkozásba megtakarított pénzét bizonynyal nem fektette volna, s az sem valószínű, hogy az anyagi felelősséget viselő kormányközegek közvetítésével az államkormány felhatalmazásával kötött birtokvétel körül visszaélések történtek volna. Hogy történhetett mégis, hogy 3 év alatt 240 kat. holdnyi birtokon 20—30000 vagy ennél nagyobb tőke^x) kallódhatott el? Hiszen még különösebb természeti csapások sem érték a birtokot a mintagazdálkodás rövid folyamata alatt. Magyarázata ennek, hogy közép nagyságú birtokon tisztességgel megérdemelt jövedelemre ma biztosan számítani nem lehet, mert az általános munkáshiány, a munkabérek magassága s az aránylag kedvezőtlen árviszonyok miatt a mezőgazdálkodással foglalkozó közép birtokosnak nálunk nagy esélye van arra, hogy minden kivételes szerencsétlenség nélkül is, pusztán a munkásvizonyok és áralakulások okozta konjunktúrák folytán tönkremenjen.

A közép birtokos, ha törvényes intézkedések nem javítják meg gyökereiben a mai helyzetet s a mezőgazdaság érdekei védelmének

¹ Az elveszett tőke nagysága a szepesi gazdasági egyesületnél őrzött iratokból teljes határozottsággal ki nem tűnik, csak annyi bizonyos, hogy nagy veszteséggel dolgozott a létesített mintagazdaság s hogy forgalmi tőkájének elvesztésével azután kényszeráron, veszteséggel kellett túladni a birtokon. Vételár, eladási ár, terület méret s a többi felhozott adatok, nevezetesen az intéző és munkavezető javadalmazásának feltételei mind a szepesi gazdasági egyesület titkárságától nyert hivatalos értesítésen alapulnak.

új forrásait nem találják föl, a maga erejéből többé nem lesz képes hosszú ideig kiállani a világpiacra beállított árhanyatlást s el fog következni az egész középbirtokos osztály letűnése. Előre látható hogy megdőltének a felsőbb és alsóbb osztályokra egyaránt káros hatása lesz. Kielesíti az majd az ellentétpénzarisztokraczia és népnymor között és megszűnik fennállásával az az összekötő kapocs a mely az által, hogy a legfelsőbb és legalsóbb osztályok érdekeit és kedvteléseit egyesítette, megakadályozta az egymás ellen folytatott küzdelemben a két áramlat egyikének uralomra jutását a másik felett.

A^égzetes válság jármában sinylik országszerte mezőgazdaságunk. Akár a nagybirtokot, akár a közép- vagy kisbirtokot vegyük, sülyed évről-évre általánosságban a földbirtok jövedelmezősége, s a míg az ország mezőgazdasági munkássággal foglalkozó alsóbb rétegei a legméltatlanabb viszonyok közt tengetik életüket, addig a régi kipróbált mezőgazdasági elemek egy számot tevő része, a közőpbirtokosok, tönkreemenőben vannak és nem találják megélhetésüket birtokukon.

Pusztulásnak indult a magyar földbirtokos osztály! Felidézett vagyoni romlásán már csak a legvégsőbb eszközök segíthetnének! A fennálló országos állapotok teljes megváltoztatásával lehetne csak reményleni a gazdasági viszonyok megj avulását! De a gyökeres orvoslásnak annyi az esélye és oly sok az ellensége, hogy a kétséges eredmények felelősségét elvállalni nem igen meri senki. Inkább maradunk a régiben s megyünk rohamosan és biztosan a közelgő végleges gazdasági tönk elébe.

A régi rendszer konzervatív következetességgel folytatja végzetes uralmát s vele hanyatlík a birtokos osztály jóléte. Annyira vagyunk, hogy nálunk, a mezőgazdasági termények hazájában, ebben a természet által is agrikultur államnak predesztinált országban, a hol a nemzet alapereje mindig mezőgazdaság volt, a földművelés már nem hálálja meg a reá fordított munkát! Már országunk határain belül sem határozza meg mezőgazdasági terményeink árát az azok elő-

állítására fordított munkaérték és költség, az érettek járó ellenérték magasságát a forgalomban nem a magyar földbirtokos termelési költsége dönti el, teljes függőségbe kerültek a világgiaac az alakulásaitól, a melyek folytán néha oly alacsonyra szállnak alá, hogy még a termelő munkaköltségét sem térítik meg. Onnan van ez, hogy léteznek országok, a hol a termelési feltételek sokkal kedvezőbbek s a hol sokkal olcsóbban lehet termelni, mivel a mezőgazdaságnak nem kell viselnie azokat a terheket, a melyek arra nálunk hárulnak, Ezen államok versenye lehetetlenné teszi még magának az országnak határain belül is a jelenlegi vámviszonyok mellett azt, hogy a termelés költségei s a földbirtok tulajdonával járó terhek áthárítassanak a fogyasztó közönségre, azokat magának a magyar mezőgazdának kell viselnie s a hol ezek aránylag nagyok *) a földtermények váltságösszegével szemben, ott ez végromlásba sodorja a bitokosokat és a földbirtoknak rohamos és túlságos mértékbeni eladósodását idézi elő.²⁾

Önmagunk idéztük fel ez állapotot. Magunkat okolhatjuk csak. Mi akartuk így. Minden áron oda hatottunk, hogy szűnjék meg az egyoldalú östermelési rendszer s lépést tartva a külfölddel, foglalja el helyét az ipari termelés. Ipar állammá kívántunk fejlődni! Elvvé vált nálunk, hogy hazai ipar létesítése minden más érdeknél fontosabb nemzeti szükségességet képez, s odadoztuk a keletkezendő magyar nemzeti ipar érdekében virágzó mezőgazdaságunkat. Nem gondoltunk azzal, hogy megvannak-e az ipar keletkezésének alapfeltételei hazánkban, vagy azokat meg kellene-e előbb teremteni; nem vettük figyelembe, hogy helyes nemzeti politika a meglévőt soha oda nem áldozza a reménybeliért, s hogy mindig az a legjobb irány, a mely leginkább megfelel az ország természeti viszonyainak és életszükségleteinek. Megtagadtuk múltunkat, feladtuk a jelent, egy szebb jövő óhajtott előnyéért. Nem tartottuk szükségesnek megőrizni a magyar mezőgazdaságot, nemzetünk alaperejét érintetlen hatalmában, jólétében, — iparteremtés képezte egész célunkat. E szóban halmozódott össze összes vágyakozásunk, egész tetterőnk. Áldozattal kezdtük meg a kitűzött cél megvalósítását. Első sorban arra törekedtünk, hogy olcsóbbakká váljanak a földtermények árai, mert azok olcsóságával egyúttal az életet, a megélhetést is könnyebbé véltük tenni,³⁾ s hittük, hogy ezen a réven gyorsabban fejlődhetik ki majd az ipar. Követett politikánk, a mit célzott, részben elérte; földterményeink árai oly alacsonyra szálltak alá, hogy még a ter-

¹⁾ Mint például a középbirtokon.

²⁾ Csupán egy év alatt, az 1900. év folyamán a telekkönyvileg bekebelezett új terhek többlete 3292 millió koronára rúgott (Budapesti Hírlap).

³⁾ Különösen az ipari munkások megélhetésének könnyebbé válására szolgál, ha a földtermények ára alacsony.

melési költségek sem térülnek meg föltétlenül! A földművelés megszűnt haszonhajtó foglalkozás lenni¹⁾ és voltak esztendőök a mikor akadtak mezőgazdáink közül elegen, a kik kételylyel vetették fel a kérdést, vajjon feladva a mezőgazdasági termelést, mint improduktív foglalkozási ágat, azt más kedvezőbb viszonyok között levő országnak engedjék-e át? — De a míg sikerrel szorítottak le a nyerstermének árai a legalacsonyabb határra, úgy hogy azokból némelykor a termelés minden tiszta haszna elimináltatott, a másik cél, a hazai ipar kifejlődése vajjon eléretett-e, vajjon teljesültek-e azok a várakozások, melyeket a nemzeti ipar kifejlődésétől bízva reméltünk? A magyar földművelés rovására tett engedmények és jogfeladások s az évtizedeken át védtelenül maradt mezőgazdasági érdekek folytán beállott hanyatlás a mezőgazdasági termelés terén, másrésztől kárpótoltatott-e a magyar hazai ipar fellendülése által és erőteljes nemzeti ipar keletkezését eredményezte-e?

Magyarországon az ipar régi időben mostoha elbánásban részesült. Országos jelentőségű intézkedések védelme érdekében nem történtek. Fejlődése a természeti esélyek véletlen alakulásaitól függött. — A hazai ipar támogatása véget a magyar társadalom körében először a negyvenes években indult, mozgalom, a mely azután az 1844-ben Pozsonyban, az ország anyagi javítása célzatával alakított „Véd-egylet“-ben nyert hathatós szervezést. — Azóta az ipar kiható fontossága az államéletre folytonosan nőtt, s habár a társadalom érdeklődése nemzeti ipar teremtése iránt, a hazafias lelkesedés ihlette legna-

¹⁾ Nem általánosságban ugyan, de az ország némely vidékein, — a hol munka — és talaj viszonyok kedvezőtlenek — A hol a vagyontalan munkáselem kiesző félben van, vagy egyáltalán hiányzik (a kivándorlás következtében beállott az ország egyes részeiben ez az állapot) ott a gazdálkodás lehetetlenség.

gyobb korszak elmúltával alábbhagyott, annak jelentőségével az államhatalomnak utóbb számolnia kellett és fel is ismerte a magyar állam, hogy az ipari termelés megerősödése az állampolgárság jóléte feltámadásának elsődrendű fontosságú tényezője. Ez időtől kezdve az ipari termelés fokozása érdekében az államhatalom elkövetett minden lehetőt, s különösen a két utolsó évtized tartama alatt minden irányban tett kísérletet arra nézve, mikép volna leginkább lehetséges a magyar nemzeti ipar gyarapodását terjedelemben és hatalomban előidézni.

Az állami intervenciónak nem lett meg a kívánt eredménye. Az iparteremtés hangoztatott nagy fontossága ellenére a magyar nemzeti ipar várt mértékben nem vett fellendülést, sőt az ipar egyes ágazataiban határozott visszafejlődés állott be. — Egykor virágzott kisiparunk ujabban teljességei elveszítette jelentőségét. — Nem adom fogalmi meghatározását, az ipar azon szokásos felosztásának, a mely szerint az ipart — fejlettségének fázisait tekintve — két főcsoportba osztályozzuk: nagyiparra, vagyis gyáripari termelésre — és kisiparra, a mely megint vagy kézműves, vagy háziipar — mert hiszen azt, hogy mi a gyáripar, mi a kézműves-és házi ipar, már elegendően jellemzi maga az elnevezés; annak megállapítására szorítokozom, hogy az ipar emiített két főcsoportja — a nagy- és kisipar — egymás mellett nehezen férnek meg. Virágzó kisipar fejletlen gyáripart tételez fel, míg az előrehaladott és kifejlődött nagyipar a kisipar jelentőségének megszűnését hordja rendszerint következményeiben. - így volt ez nálunk is: a gyáripar olcsóbb termékeinek mind nagyobb térfoglalásával a kisipar elvesztett minden jelentőséget. Ezen megütközni nem is lehet. Mai nap az ipari termelés jövedelmezőségének és haladásának elengedhetlen alapfeltétele az alkalmazkodási képesség a világon uralkodó általános, folytonosan változó életigényekhez, s mert a kisipar a divat gyors változásainak megfelelni s azokkal lépést tartani nem bír, s a nagyban és olcsóbban termelő gyáriparral sikeresen versenyezni s a piac igényeinek oly teljes mértékben eleget tenni nem képes — fennállásának alapfeltételeit támadja meg a gyáripar fejlődés. Ha elismerem azonban annak szükségszerűségét és természetes voltát, hogy a gépek terjedésével és tökéletesedése által a házi- és kézműves-ipar mind szűkebb térre lesz visszaszorítva, mégis fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a kisipar megszűnését és háttérbe szorítását csakis az országban fejlődött hazai nagyipar által tartom természet-szerűnek és a legvégtetesebb hatályt tulajdonítom olyan lehetőségnek, a mely idegen állam gyáriparának szolgáltatja ki a hazai jól jövedelmező kisipart és nem fokozatos fejlődés útján az országban keletkezett és meggyökeresedett nagyipar, de külföldi ipartermékek szabad és nem gátolt beáramlása által idézi fel a kisipar hirtelen megszűnését és végromlását.

Nálunk ép ez a természetellenes állapot létesült. Virágzó hazai kisiparunk volt egészen az 1867. XVI.¹⁾ és az 1872. VIII.²⁾ törvény-cikkek alkotásáig.

A gyáripár óhajtott fellendülése érdekében, s a közönség némileg jogosult panasza folytán hozott ezen törvényezikkek azonban megdöntötték a kisipar fennállásának lényeges feltételeit. A közbeeső vámvonalak állításának megszűnt lehetőségével s a megállapított szabad versenynyel — a mely a czéh-rendszer megszűnésére vezetett — megkondult a halálharang Magyarország kisipara fölött — ugyan e törvényes intézkedésekkel azonban vége szakadt a magyar nagyipar gyors keletkezésének lehetősége is; s ebben az utóbbi, a magyar törvényhozás által előre nem látott körülményben rejlik az a mérhetetlen s pótolhatatlan kár, a mely a magyar iparra különösen az 1867. XVI. t.-cz.-ből háramlott; — mert habár tagadhatatlan, hogy a közönség szempontjából az az intézkedés, a mely megszüntette az önkényes megvámolás és szövetkezés emiitett rendszerét, a mely a rosszabb s nehezkesebb árucikkek nagyobb árért való megvételére kényszerített,³⁾ mégis, midőn az 1867. XVI. t.-cz. a létesített vámterülettel kimondotta: minden Magyarországból Ausztriába, vagy viszont Ausztriából Magyarország területére vitt tárgynak bevitel, kivitel és átviteli vámilletéktől való teljes mentességét, és megszüntette a magyar korona országai jogát arra, hogy közbenső vámvonalat állítson, ezzel egyúttal megvonta a nagyipartól annak gyors keletkezésének feltételeit és forrásává lett azon teljes ipari pangásnak és azon lehetetlen állapotoknak, a melyek ma magyar hazánk iparán uralkodnak.

A 67. XVI. törvény az által, hogy szabad versenyt nyitott az osztrák, akkor már erőteljes-gyáripárnak hazai iparunk terményei ellenében — következményeiben hordotta a magyar kisipari termelők pusztulását. Az izlésesebb és aránytalanul olcsóbb osztrák gyári ter-

1) 18(»7. XVI.: „A magyar korona országai és Ő Felsége többi országai közt kötött vám és kereskedelmi szövetségről: Mindkét fél államterülete a szövetség idejére..... egy vám és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül. Ennek következtében a szövetség ideje alatt a két fél egyikének sem lesz joga azon forgalmi tárgyakra, a melyek az egyik fél területéből, a másik fél területére vitetnek, bárminemű beviteli, kiviteli vagy átviteli vámilletéket vetni és a végből közbenső vámvonalat állítani. Bárminemű belső adókkal az egyik fél a másik fél területéből bevitt cikkeket csak oly mérvben terhelheti, a mennyiben ily adókkal saját területe hasonló ipar-készítményeit vagy termékeit terheli. A közös vámhatárból kizárva maradnak a jelenlegi vámkülzetek.“

2) 1872. VIII. Ipartörvény 1. §.: „A magyar korona területén minden nagykorú vagy nagykorúnak nyilvánított egyén, nemre való tekintet nélkül, ezen törvény korlátai közt bármely iparágat, ideértve a kereskedést is, bárhol, önállólag és szabadon gyakorolhat.“

3) A czéh rendszer idejében a polgárok valósággal ki voltak szolgáltatva városokban az ottani iparosoknak.

mékek elárasztották országunkat s az azelőtt nagyfontosságú és forgalma házi ipari és kézműves ipari termékeket úgyszólván teljesen kiszorították a versenyből a nélkül, hogy a pusztuló kisipar helyét idővel — a mint ezt reméltük — fokozatosan kifejlődő hazai gyáripar foglalta volna el. Nem keletkezett hazai gyáripar vagy nem fejlődött ki legalább is abban a mértékben, a mint ezt a hozott áldozatok fejében¹⁾ méltán remélhettük volna. — A létesülő magyar gyárak a tőkegazdagabb régebbi osztrák iparosokkal és azok produktumaival (néhány kivételtől eltekintve) jóság és olcsóság tekintetében fel nem tudták venni a versenyt, kettős okból: először mert hazánkban nincs meg az erőteljes gyáripar fennállásához nélkülözhetetlen nagyszámú vagyonos fogyasztó közönsége) másodsor, mert a tőkegazdagabb elemek, mint magukhoz méltatlan foglalkozástól, tartózkodtak az ipari termeléstől s vállalkozási szellemük teljes hiánya folytán nagyobbára merőben vagyontalan, semmit nem kockáztató elemek vállalkoztak gyáripari termelésre, a kiknek lelkiismeretlen spekulációja és hirtelen gazdagodási törekvése, elvette egészen a közönségnek a magyar gyártmányokba vetett bizalmát, a magyar gyártmányoknak hitelét egészen megrontotta és a magyar vevő közönséget is mindjárt kezdetben elriasztotta a magyar ipari termékek pártolásától. Csekély forgalmi tőke és olcsó hitel hiányából ipari vállalataink legnagyobb része képtelennek bizonyult elviselni a legcsekélyebb válságot vagy beállott árhanyatlást! — Szilárd vagyoni bázis hiányából ezért telepeink egy része spekulációval kísértette meg fenmaradását biztosítani. A rendesnél olcsóbb termeléssel,³⁾ vagy a termelt áruk rendkívüli drágaságával azonban nem lehetett pótolni az ipari árhanyatlás és a fogyasztó közönség csekély számaránya folytán elszenvedett károkat — a nélkül, hogy meg ne szenvedett volna a magyar gyáripar jóhíre. Általánossá vált e réven a hit, hogy a magyar gyártmány mindenben rosszabb és drágább a külföldinél; ehhez járult, hogy a meglévő vagyonos fogyasztó közönség egyetlen rendjének, a mezőgazdáknek létfeltételeit is megtámadta gazdasági politikánk, s ezek jólétével megszűnt hazafias készségük is arra, hogy a nagyipar silányabb termékeit előnyben részesítsék a jobb külföldi termékek fö-

¹⁾ A nagyiparnak áldoztuk fel az azelőtt virágzott kisipart és mezőgazdaságunk érdekeit. Az évi segélyösszegek és kedvezések, a melyekben a hazai gyáripar részesül, szintén a többi osztályok rovására adott kedvezményeket képeznek.

²⁾ Virágzó gyáriparnak nélkülözhetetlen előfeltétele, hogy belföldön legyen kellő számú fogyasztó közönsége. Export áruknál nem lehet ugyanis nyereségre számítani s a nagy gyárak exportra árut csak az üzemi költségek redukálása és jobb megoszlása céljából termelnek. Nyereségre csak az ország határain belül eladott áruknál számíthatnak. Ebből következik, hogy, ha az országban magában nincs kellő számú fogyasztó közönség-, a gyáripar nem prosperálhat.

³⁾ Az olcsóbb termelés rendszerint az áru jósága és tartóssága rovására megy.

lött. — A magyar állampolgár, a ki olcsóbban jutott az osztrák szolidabb és jobb árucikkhez, mint a hazai — a számító üzérkedés által néha a lehetetlenségig drágított — rosszabb portékához, idővel teljesen elfordult a magyar iparcikkektől s a hazai ipartermékek idővel teljesen hitelvesztettekké lettek. Ma már egymás irányában sem viseltetnek gyártelepeink bizalommal, úgy hogy például hazai szövőgyáraink nem hazai fonógyárak készítményeit dolgozzák fel, hanem szükségleteiket külföldről fedezik, míglen hazai színnyomó gyáraink nagy szövetszükségletük fedezésénél mellőzik a hazai szövő-ipart¹⁾ (Ide tartozik annak megemlítése is, hogy újságaink túlnyomó részben külföldi papiroson jelennek meg.) — Iparosaink egymásközötti bizalmatlansága legrosszabb bizonyítékát adja a gyáriparunkban uralkodó mai állapotoknak.

Vámvédelem hiányából a csekély magyar fogyasztó közönség szabad választására van bízva magyar vagy osztrák árút vásároljon-e, ez okozza főképp, hogy nem kap erőre és rossz viszonyok között sínylődik a magyar gyáripar. Az 1867. XVI. t.-cz. volt forrása annak, hogy magyar nemzeti gyáripar keletkezésére tulajdonképeni szükség és kényszerítő ok nem forgott fenn. Vám hiányában nyers-terményeink vámmentesen kiáramolhattak a már fennállott osztrák gyárakba, a hol feldolgoztatván, mint kész áruk ismét forgalomba kerülhettek hazánkban vámkorlát gátló hatása nélkül, a feldolgozás összes ipari haszna visszamaradván Ausztriában. Ilyen szomorú állapotról tesz tanúságot a példakép alatt felsorolt vaskőbányászatunk és vaskohászatunkból vett néhány eset, a mely szerint évenként milliónyi Mm. vasércz áramlik ki vámmentesen az országból kohósítás végett osztrák ipari telepekre, a hol azután összeponosul a magyar ipari termények termelésének legfőbb haszna. A tőlünk nyersen kiszállított, de Ausztriában ipari czélokra feldolgozott érczek később kész áruként, mint osztrák ipari termékek megint vissza-

¹⁾ Sterényi József: „Az iparfejlesztésről“ tartott felolvasásából merített adatok.

importáltatnak hozzánk, hogy sikeresen versenyezzenek a hazai magyar termékekkel, holott a legkisebb vámvédelem kényszerítő szükségességet képezne arra nézve, hogy ipari termelésünk összes haszna hazánkban maradjon vissza.¹⁾

Rudabányán a „Borsodi bányatársulat“²⁾ 18 évi fennállása óta 29,117.497 Mm. érezet termelt, a mely termelt érczből évenként legfelebb 150.000 Mm. maradt Magyarországon, a többi a társulat witkowitzi nagy olvasztóiban kohósított. Naponta körülbelül 4400—5200 Mm. pörkölt vasércz szállítatik ki az országból ezen bányatelepről.

Csetnekről a „Concordia vasgyár bányatársulat“ termelt nyers-terményeinek 25%-át Ausztriába szállítja.

Frigyes kir. herezeg igló-bindti és máriahutta-zakárfalvi bányatelepeiről, ezen telepek évi termelését (átlag 1 millió Mm. vasérczet) pörkölt állapotban elszállítatja teschen-trzynietzi vasműveibe, míg végül

Márkusfalváról a „Witkowitzi bánya és vaskohó társulat“ az évente termelt 1,160.000 Mm. ércz mennyiségét szintén külföldre szállítva witkowitzi gyártelepein kohósítja.³⁾

Nem pusztán vámmentesen, de refaktiákkal és rendkívüli kedvezményekkel szállítatik ki a sok milliónyi Mm. vasércz és vele az ipari termelés legnagyobb haszna Ausztriába. Ezek vastermelésünk mai válságos állapotai, de hasonló állapotok uralkodnak iparunk többi ágazatain is és valósággal szánalomraméltó; mennyire visszamaradtunk gyáripari termelés dolgában minden téren azon egy okból, mert ipari termelésünket országos fogyasztásunk szükségleteihez képest (magunk állapította vámokkal) nem szabályozhatjuk. Szolgáljon bizonyítékul 1900. évi export- és importunk hivatalos kimutatásából vett néhány számadat összehasonlító mérlegelése, a melyekből ki fog tűnni, hogy nagymértékű nyersanyag kivitelével szemben ugyan-e fajú termékek ipari feldolgozásában nagy értékű, néha sokkal nagyobb értékű árubehozatal áll, világos jelélül annak, hogy az ország nem képes a saját ipari szükségleteit a maga ipari termelésével fedezni, nem megfelelő és kellőleg ki nem fejlődött gyáripar hiányából:⁴⁾

Faáru forgalmunkban nyers árukat exportáltunk fűrészelt kemény

1) Kétszeres megvámolásnak az ipari termelők nem tehetnék ki az ipari anyagkészletet s már ezért, ennek elkerülése végett a nyersanyagot benn az ország határai között dolgoztatnák fel.

2) A „Borsodi bányatársulat“ legnagyobb részbirtokosa a witkowitzi bánya és vaskohó társulat, kisebb részben Andrassy Géza gróf.

3) A fennebbi adatokat Edvi Illés Aladár „Magyar Vaskobányászat és Vaskohászat ismertetése“ című művéből vettem. Ezen adatok pontosságához és hitelességéhez kétség nem férhet.

4) A következő példák a m. kir. kormány „1900. évi működéséről s az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyvből vannak merítve.“

fából 25,219.000 kor., fűrészelt puha fából 24,855.000 kor. értékben, a míg ugyanakkor fabútorokat 9,505.000 kor., faárukat puha fából 8,506.000 kor., finom faárukat 6,157.000 kor. értékben importáltunk.

Vasércz kivitelünk 1900-ban vasérezben 6,261.180 Mm. volt 11,638.000 kor. értékben, vas és aczél rudakban 392.425 Mm. 7,439.000 kor. értékben, nyers, vas és aczél 646.934 Mm. 6,909.000 kor. értékben volt, a mivel szemben 1,264.306 Mm. vas- és aczél-árukat és 342.026 Mm. súlyú gépeket és géprészeket importáltunk 96,523.000 kor. értékben.¹⁾

Gyapjú nyersanyagában kivitelünk 1900-ban 21.583 Mm. behozattal szemben 63.599 Mm. volt (13,870.-3,521.000) 10,349.000 kor. értékkülönözettel javunkra,²⁾ a mivel ellentétben a gyapjúáru forgalomnál 104.499 Mm. import mutatkozik, 14,945 Mm. kivittel szemben, 81,524.000 kor. terhünkre szóló értékkülönözettel.³⁾

Lent és kendert nyers és fonálkósz állapotban kivittünk 1900-ban 5,371.000 kor. értékben, míg len és kenderáru behozatalunk ugyanakkor 17,868.600 kor. értékre rúgott.

Selymet nyers állapotban és selyemgubót 3,625.641 kor. értékben hoztunk be 1900-ban, míg ugyanazon esztendőben 50,925.000 koronát tett kész selyemáru behozatalunk.⁴⁾

S így vagyunk többi nyersanyag készleteinkkel. Ipari feldolgozás alá azok nálunk nagyon csekély mértékben kerülnek. — Összehasonlító számadataik szomorú bizonyítékát szolgáltatják annak, mennyire el van maradva gyáripárunk s mily nehéz és fontos feladatok várnak iparpolitikánkra.

¹⁾ A magyar birodalom áruforgalma a vámtarifa főcsoportjai szerint. (A 342.026 Mm. súlyú 96.523,000 kor. értékű behozatalból levonásba volna még helyezendő 35.088 Mm. súlyú, 6.253,000 kor. értékű géprészkivitelünk).

²⁾ „Magyarország külkereskedelmi forgalma“, a m. kir. kereskedelmi miniszter rendeletéből összeállított adatok.

³⁾ 1900. Statiszt. Évkönyv. Fontosabb behozatali és kiviteli árucsoportok külforgalma.

⁴⁾ Érdekes kimutatást közölt külkereskedelmi forgalmunkról Sterényi József az „Iparfejlesztésről“ tartott felolvasásában.

Magyarország ipari politikája nem halad nemzeti alapokon. Az ország vitális érdekeire elegendő tekintettel nincsen s az állampolgárok érdekeit egyenletes védelemben nem részesíti. A nemzeti termelés minden ágát egyformán nem támogatja. Mezőgazdaságunk érdekeit odaáldozta a keletkezendő ipar vitatott érdekeinek, kisiparunkat a gyáriparnak és kiszolgáltatta végül reménybeli nemzeti nagyiparunkat a nem gátolt szabad verseny nyel az erőteljesebb osztrák gyáriparnak, megtámadva keletkezhetésének alapfeltételeit és megnehezítve azt, hogy gyorsan fejlődhessen benn az országban nemzeti nagyipar. A követett irány nem volt tekintettel nemzeti érdekeinkre. A lehető legezészerűtlenebb iparpolitikát folytattuk s folytatjuk ma is. Magyar hazánkban az ipar és mezőgazdaság érdekei a legszorosabb kapcsolatban állanak egymással.¹⁾ Mint agrikultur államban, nálunk virágzó ipari termelés virágzó mezőgazdaság nélkül nem képzelhető s nem gondolható el. — Iparnak és mezőgazdaságnak egymás mellett egy célra, a közös nemzeti érdekek érvényesítésére kell törekedniök! S mi mégis ellentétet támasztottunk és évtizedek óta a mezőgazdaság rovására kívántuk fejleszteni az országos ipart. Megfeledeztünk mezőgazdasági érdekeink méltányos védelméről, elősegítettük a földtermények árának leszorítását, s úgy jártunk el, mintha minden iparpártolásra irányuló tettünk egyenesen azon célzattól fakadt volna, hogy a hazai mezőgazdaságot károsítsa meg. Vegyük az államhatalom azon dicséretes törekvését, a melylyel a magyar gyáripár teremtésével kapcsolatosan a magyar munkásosztály boldogulását és jobb megélhetési lehetőségét akarja megalapítani a kivándorlás által különösen sújtott szegény, gyér lakosságú vidékeken,²⁾ s gyártelepeket létesít minden természeti szükségesség nélkül³⁾

1) Tisza István gróf 1900. márczius 18.: „Van-e ép, józan észszel bíró magyar ember, a ki kétségbe vonná azt, hogy Magyarországon a közvagyonosodásnak és minden anyagi érdeknek első forrása, első kútfeje a magyar mezőgazdaság, a m. földbirtokosság jóléte ős virágzása? Hisz lehet-e Magyarországon iparfejlesztésre gondolni is, lehet e kereskedőnek jó dolga, ha a magyar mezőgazda dolga rosszul megy? És viszont a mezőgazda szempontjából lehet-e a mezőgazdának hobb vágya és nagyobb kívánsága, mint hogy az ipar mentül jobban fejlődjék az országban, minthogy nyersterményeink itt kerüljenek feldolgozásra és feldolgozott értékesebb alakban vitessenek ki, hogy legyen itt közelben egy közvetlen fogyasztó közönség, melynél sokkal jobban értékesíthetők terményeink, mintha azokat kivinni vagyunk kénytelenek?”

2) Az államhatalom abból a feltevésből indul ki, hogy a nyomor és insóg okozza leginkább a gravitációt a külföld felé s jó kereseti viszonyok teremtésével vissza akarja tartani a népet a kivándorlástól.

3) Gyárak létesítése ott indokolt, a hol munkás fölösleg van. A hol a mezőgazdasági munka nem képes foglalkoztatni az összes munkás elemeket és munkásinség fenyeget kereset hiányából.

pusztán a munkásviszonyok megjavítása érdekében: Az államhatalom ily irányú, a legjobb intenióból fakadt jóhiszemű intézkedése, bár a kivándorlás ellen elegendő óvszernek nem bizonyul, az ipari telepekkel határos földbirtokosságot végleg lesújtja. Jó hatása van legalább ideiglenesen, nem tagadom, ily kormányintézkedésnek a munkásosztály megélhetési viszonyaira, de egyúttal azért, hogy a még meglévő csekély munkaerőt elvonja a mezei napszámosmunkától és ipari telep létesítésével előidézzi a munkabérek emelkedését, az amúgy is rossz gazdasági alakulások folytán csak tengődő földbirtokosság fokozódó szorultságát okozza, A keletkező gyártelepek elsődleges hatásukban ugyanis nem a kivándorlást akasztják meg, de a sújtott vidék még megmaradt munkáserejét foglalják le a maguk számára és ezzel a földbirtokosságot károsítják. Az iparpolitika ezen nemének nyilvánulása már ezért is hátrányos és méltánytalan. Konkurens érdekszférákat támaszt mezőgazdálkodás és ipar között és forrásává válik annak, hogy míg egy ily államilag segélyezett gyárüzem létesítése előtt a birtokos elemek legalább a kivándorlási áramlatból visszamaradottakban találtak némi munkásanyagot, az állami közgazdasági politikája, a szomszédos gyárüzem létesítésével még ezen rendelkezésére álló utolsó munkaerőtől is megfosztja őket.

Az, hogy egy ipari telep létesítése gyér népességű vidékeken károsítja a határos földbirtokot, szembeszökő! A mezőgazdasági üzemnél nem alkalmazhatók oly állandóan (pl. télen át nem) és oly magas munkabérek mellett munkások, mint az ipari telepeken, különösen mai nap nem, mikor a legcsekélyebb munkabért sem téríti meg feltétlenül az alig jövedelmező földművelés; ha tehát a mezőgazdaság magasabb állami szempontból szükségesnek ítélt oly kényyszerhelyzetbe kényszerítettetik, a mely által a kivándorlás folytán nagyra nőtt munkáshiány még fokozódik s a munkabérek mestersegesen megdrágíttatnak, akkor ez által a földművelés nagyon megszenved, s nagyon kétséges veszteségét pótolja-e az a haszon, a melyet a nem természetes fejlődés útján keletkezett gyártelepeken az ideig, óráig tartó jobb kereseti föltételek néhány száz vagy ezer munkásembernek nyújtanak.

Az állami szubventió, s így állampolgári adózás útján fentartott gyártelepek által az államhatalom oly megélhetési forrásokat nyújt, a melyek egész községek munkásnépét elvonják előbbi foglalkozásuktól — úgy, hogy addigi munkakörzetük esetleg teljesen munkaerő híján marad. Az ilyen politikának módja úgy gondolom, — messze túlló a célon, mert a helyett, hogy kedvezőbb gazdasági viszonyokat teremtené, akkép orvosolja az állampolgári rendek egyes osztályainak, a munkás elemek osztályainak ínségét, s nyomorát, hogy ez egy másik állampolgári rend válságát idézi fel.

Elsőrendű fontossággal bíró kérdés a munkásviszonyok meg-

javítása, elsőrendű fontosságú bizonyosan az is, hogy gyártelepek létesítésével az ipar térfoglalása biztosíttassék, azonban ott, a hol a munkabérek emelkedése s a gyáripar fejlődése nem az általános gazdasági fellendülés természetes eredménye, ott kevés haszon háramlik ebből az ország lakosságára és úgy lehet, ép annyi hátrány és kár.

Az ipari telepek mesterséges létesítése és fentartása s ezzel a munkások kereseti feltételeinek megjavítása, kárára van a földbirtokosságnak, mert a mai rossz árviszonyok mellett a gazda ember a nagyobb munkabéreket csak anyagi jóléte kockáztatásával és sokszor jövedelem hiányából vagyona törzsállagából kénytelen fizetni, de rossz hatással van ez a mód az iparra is. Iparpolitikánk nem követ helyes irányt. Nem szorítkozott arra, hogy állami támogatással kizárólag oly iparágakat fejlesszen, a melyek valósággal országos szükségletet elégítenek ki, de anyagi segélyben részesített nem *egy ízben* olyan újonnan keletkező gyárakat, a melyek az országban máifennálló, meggyökeresedett vállalatok életérdekeit támadták meg és ásták alá. Czóltudatos szakértelem és rendszeres elvek hiával minden létesülő nagyobb ipari telepet pártolt anélkül, hogy csak vizsgálta volna is, hogy az országos fogyasztásnak van-e szüksége a keletkezőhöz hasonló gyártelepre, nem károsít-e már meglévő régebbi ipari telepeket (pl. tultermelés állandósításával), vagy az országos igényeknek megfelelő virágzó kisipart? Az előállított áruk minőség és jóság tekintetében képesek-e felvenni a versenyt a külföldi árukkal? S a létesülő ipari vállalkozás nem pusztán nyereszkesedésre alakuló ideig-óráig fennálló szövetkezés-e? Pedig gyáripari fejlődés helyes megítéléséhez nem elegendő azt venni számításba, hogy nő-e a gyárak száma és mennyi új gyártelep létesül, figyelembe kell vennünk azt is, hogy milyen áldozatokat hoztunk ezen látszólagos ipari fellendülés kedvéért; figyelembe kell vennünk, hogy a gyárak vámszaporulata kedvező hatással volt-e az ország fejlődésére, hogy ez által az általános országos jólét előnyösen befolyásoltatott-e, s hogy prosperál-e az új ipar?

Iparpolitikánk némileg eltérő elveket vallót[^]. Minálunk az volt az uralkodó nézet, hogy a hazai ipari termelést mindig és minden áron kedvezményekkel, adóelengedésekkel, sőt évi segélyösszegekkel is, pártolni és támogatni szükséges. Azt tartottuk, hogy mivel ipari téren nagyfokú elmaradottsággal (állunk szemben, s mert elegendő tőke és vállalkozási szellem hazánkban nincs, rendkívüli állami eszközökkel szükséges gyámolítanunk és fejleszteniünk az ipart. Ez alapon azután áhítottunk derűre-borúra gyárakat, abból az elvből indulva ki, hogy nagyszámú ipari telepek létesítése egymaga máiparpolitikát jelent és egymaga már képes virágzó nemzeti ipart létesíteni. Ez nagy tévedésnek bizonyult. Gyáriparunk számarányban

rendkívül megnövekedett, de bár statisztikánk fényes számadatokat tár szemünk elé,¹⁾ mennyit fejlődött a magyar ipar néhány évtized alatt, iparunk mégis el van maradva és országunk jóléte nem hogy nem emelkedett hanem inkább alászállott. Az ipari telepek számbeli megnövekedése tehát úgy látszik nem az ipari fellendülés s az általános nemzeti jólét kifejezője nálunk, hanem természetellenes alakulások eredménye. Valóban úgy van. Az egyes gyárak létesülése érdekében megadóztattuk az egész államot és jóakaróulag segélyeztünk minden újonnan létesülő gyártelepet, jótetszésünk szerinti mértékben halmozva el egyes termelőket az összesség rovására kedvezményes kiváltságokkal. Ezt a módot követtük, hogy egy-két közismert példára hivatkozzam, a temesvári „Turul“ czipőgyárral szemben, midőn előmozdítottuk és nagy állami segélyeszközökkel lehetővé tettük, hogy ezen újonnan keletkező gyár, az azelőtt környékén viruló czipész-ipart károsítsa és megfossza a kisiparosok százait a jobb megélhetéstől.²⁾ (Nem akarom itt szóvá tenni azon odíózus körülményt, hogy a m. kir. államkormány támogatásában részesülő s a magyar államkormány védőszárnyai ajatt álló „Turul“ czipőgyár magyar ezég alatt külföldről behozott árukat hozott forgalomba, ez nem tartozik szorosán az állami iparpolitikához) — ezt követtük a „győri vaggongyár“-ral szemben, midőn — habár hazánk határain belül vaggongyártásra berendezett több telepünk állott fenn, a melyek közül az európai hirű „Ganz gyár“ egymaga vaggongyártásra annyira berendezett, hogy a magyar birodalom öszzsükségletét egyedül is képes volt volna fedezni és azonfelül még exportra is termelni, — mi akkor mégis óriás mértékű állami megrendelésekkel segélyeztük a győri vaggongyár keletkezését, hogy létesülésével azután állandósítsuk a tulproduktiót, vagy ipari pangást, s végeredményben okot szolgáltatassunk általa azokra a kedvezőtlen viszonyokra és arra a

teljes ipari hanyatlásra, a mely a vaggongyártás terén ma általánosít Sterényi József: Iparfejlesztés: „Az állam iparfejlesztési tevékenységének, gyáripari részének 1899—1901. évi eredményei, értve ez alatt a tevékenység azon részét, mely új gyárak létesítésére vonatkozik, részben már megállapítható a 3 év alatt összesen 73 új gyár létesítése és 31 meglévő gyár tetemes kibővítése biztosított, a melyekben 18.040 munkás foglalkoztatandó.“

²⁾ A. „Magyarország“ 1901. május 11. száma szerint az akkori m. kir. kereskedelemügyi miniszter közreműködésével keletkezelt temesvári „Turul“ czipőgyár, a mely üzemének kezdetétől fogva a magyar állam részéről 35.000 kor. évi segélyben részesül, szegedi elárúsító helyér Mödlingből hozott 19 Mm. osztrák gyártású czipőt, a melyekre nem a hivatalosan bejegyzett védjegyet, de ahhoz hasonlót alkalmaztatott. Még ha el is tekintünk attól az erkölcsi kártól, a mit elszenvedett az államtekintély az által, hogy kiderült, hogy a támogatásával a hazai ipar fejlesztése érdekében alapított gyár boltjában „osztrák áruk“ árusítottak — ellenséges érzelmek feltámadására adhat okot a magyar közönség egy jó részében az állampolitika iránt egymaga az a körülmény, hogy állami támogatással virágzó magyar kisipar eltírása vétetett foganatba.

ságban uralkodik és az összes ezzel foglalkozó gyárosok veszteségét okozva, azokat a megérdemelt legkisebb nyereség mértékétől is megfosztja. Az ilyen meggondolatlan és ötletszerű gyáriparfejlesztésben nincs köszönet. Megboszulja magát azonkívül, hogy sérti mások régebben szerzett érdekeit. Egyáltalában helytelenítendő az a nálunk meghonosodott szokás, a mely az ipari magánvállalkozás közvetlen támogatásával azt örökös gyámolításra ítéli el. — Üvegházi növényeket termelünk, a melyek addig virulnak csak, a míg szabad légáram nem éri őket, s melyek megfosztva a természetellenes kedvezésektől, elpusztulnak. Kedvükért hasznosabb, erőteljesebb virágoktól megvonjuk a világosságot és táperőt!

A közvetlen támogatásnak a legkritikább esetben van jogosultsága s a gyáripar állami segélyezése rendszerint kedvezőtlen eredményekre vezet. Az állami segítséggel létesülő ipari telepek, ha nem szolgálják az ipari termelés valami új, addig az országban meg nem honosodott nemét, szükségszerűen mások érdekköreibe vágnak, azokat károsítják, és nem is keletkeznek egészséges alapon, mert keletkezésükkor az új gyártelepek az ipari esélyeken kívül az állami támogatás mértékét is számításba veszik, a mely nélkül fenn sem állhatnának és fel sem állíthatnának. Ha azután megszűnik az állami kedvezménye vágy a mi nálunk gyakoribb, egy újabban keletkező hasonló ipari termékek gyártását célzó vállalkozásnak nagyobb kedvezések adatnak, akkor beköszönt a válság és a helytelen alapokon létesült gyári vállalkozás összeomlik.

A segélyösszegekkel és kedvezésekkel úgy vagyunk, hogy ha egyszer megkezdjük a segélyezés közvetlen módját, azt már be nem szüntethetjük akkor, a midőn akarjuk, hanem ellenkezőleg az egyik jutalom maga után vonja a többit, a nélkül, hogy ebből az államra vagy az összességre haszon hárulnék; azért nem volna szabad közvetlen támogatásba részesíteni ipari telepeket, Kivételnek ezen elv alól nézetem szerint csak két esetben lehet helye: Hogyha egy új gyár- iparág meghonosításáról van szó, a mely talán nagy kockázattal és rendkívüli befektetésekkel jár, vagy ha már fennálló gyártelepek szakszerű és helyes ipari vezetés daczára válságba kerülnek (esetleg törvényhozási intézkedés következtében¹⁾) és azokat fentartani más módon nem lehetséges.²⁾ A mi iparpolitikánkban részben ellentétes

¹⁾ Törvényhozási intézkedés következtében került válságba a múltban a „szeszipar“ — a jelenben a „keményítő ipar“.

²⁾ Ezen esetekben azonban szintén elkerülendő a közvetlen segélyezés, már azért is, mert a segély tulajdonképen nem egyéb, mint egyes termelőnek aiz összesség rovására adott privilégium s ha a privilégium adás igazságosnak és méltányosnak ismertetik el a válságba kerültél szemben, vagy ha egyeseket a jobb megélhetés kedvéért lehet segélyezni az államnak, akkor hol állhatunk meg s nem tartozunk-e akkor annak a parasztbirtokosnak, a kinek termését elvitte az árvíz, rekonpenzációval, vagy annak a birtokosnak, a ki gabonarakárt akar építtetni, de nincs hozzávalója, szintén segélyyel?

felfogás érvényesül. Mi a régebbi ipartelepek fentartására nem helyezünk súlyt azokra s akkor sem vagyunk tekintettel, ha az újabb gyárakkal biztosított kedvezőbb feltételek megkárosítják a régi gyártelepek szerzett jogait és életfeltételeit, de az új gyárak keletkezését minden módon, kedvezményekkel, adóelenedésekkel és évi segélyösszegekkel elősegítjük.

Az új telepeket nagyobb kedvezményekben részesítjük a régebbiekénél; példája ennek bizonyos tekintetben a szeszipar: Ezen iparágnál a régi gyárosok hiába akarnák üzemük kitágítását és kontingensük nagyobbítását elérni; hogy nagyobb termelés segélyével belterjesebb gazdálkodást folytassanak, ez nem lehetséges; arra, hogy gyártelepüket megnagyobbítsák nincsen mód és nem nyerhető engedély; ha minden áron mégis nagyobb kontingenst akarnak elérni, be kell szüntetniük üzemüket 2—3 esztendőre, s azután régi üzemüket új gyárként bejelenteniük, akkor minden valószínűség szerint megkapják a kívánt nagyobb kontingenst.¹⁾ A másik említett természetellenesség, a melynek példájával találkozunk hazai iparpártfogolásunk alkalmazásában, az, hogy segélyezünk egyes „keletkező“ gyártelepeket, de ha válságba kerülnek „régie“, „érdemesült“ gyártelepek az ipari viszonyok véletlen alakulásai folytán, akkor az államhatalom, még ha maga is idézte elő a szerencsétlen viszonyokat, nem segít,²⁾ ilyenkor segélyre nem telik: Az államhatalom ilyen eljárásának szolgáltatják példáját a szeszipar³⁾ a 80-as évek végén s a 90-es években; és most legújabban a keményítő ipar.

Magyarországon keményítő iparral már 1864 körül találkozunk. Akkor keletkezett az első keményítő gyár⁴⁾ s utána a 80-as évek elejéig még három gyár, mind a 4 Szepességen. A 80-as évek közepétől mostanáig még 5 keményítő gyár keletkezett s ezek lótesülésével a keményítő ipartelepek mérlege lassan aktívra változott. Nem tudom az újabb keményítő gyárak keletkezésükkor anyagilag segélyeztetek-e az államhatalom által, mert, hogy a kis-béri állami telepre való tekintetből Füzitőn nagyszabású keményítőgyár létesített, azt még nem lehet különösen kedvezményes állapotnak tekinteni, elég az hozzá, hogy a keményítő gyáripár általánosságban, de

¹⁾ Új gyár 800 hkt. konting. kaphat minimálisan. Ez a felhozott eset csak felsőmagyarországi vidékekre vonatkozik. Ott szeszgyárhoz kontingenst könnyű kapni. Délőbb vidékeken veszedelmes volna 2—3 esztendeig szüneteltetni egy gyárat, mert ennek eredménye az is lehetne, hogy a volt gyár azután semmiféle kontingenst nem kap.

²⁾ Köztudomású volt, hogy a helytelen törvényhozási intézkedés okozta a szeszipar válságát, az államhatalom még sem enyhítette a szesziparosok helyzetét, csak miután 10 évig megszenvedtette őket.

³⁾ A szesziparral dolgozatom egy későbbi részében fogok behatóbban foglalkozni.

⁴⁾ Kézmárkon.

leginkább a régebbi szepesvármegyei gyárakban végveszélybe került, egyrészt a rendkívüli módon megszorodott keményítőgyárak túlproduktója következtében, másrészt a törvényhozás által a szesziparnak adott termelési prémium folytán.¹⁾ A felvidéki szeszgyárak a szesztermelés csekély jövedelmezőségét s a szesz silány árviszonyait, ma nagyobb termelés által kísérik pótolni. Ez a burgonya nagyobb keresletére és ezzel árának emelkedésére vezetett végeredményben²⁾ a felvidéken, mert ott a szesztermelés nagyobb, mint az alföldön. Az ország délibb vidékein a burgonya ára alacsony maradt. Innen van aztán az az aránytalan különbség, hogy míg az alföldi gyárak „Füzítő“, „Labod“, „Szered“ stb. a szomszédos nagyobb uradalmaktól 1 K 80 fill., 2 K 30 fill., 1 K 40 fül., 1 K 72 fül. körül változó árban veszik a burgonyát, Szepességen a felvidéki gyárak 2 K 60 fill., 3 K 20 fill.-el sem kapnak néha kellő mennyiségű burgonyát. Nagyon természetes, hogy ily körülmények mellett a szepesi keményítő iparnak tönkre kell mennie, ha azt az államkormány egyforma elbírálás alá vonja s egyformán adóztatja meg a délvidekivel s még szállítási díjkedvezményeket sem hajlandó adni a burgonya részére.³⁾ Könnyű ezt kiszámítani, egy Mm. keményítő előállításához szükséges a 18—22% keményítő tartalmú szepesi burgonyából 5½ Mm. A burgonyát 2 K 80 fill.-el⁴⁾ számítva 2.80 szór 5.5 = 15.40 kor. Hozzászámítva ehhez a tüzelőanyag beszerzésének költségét, a szolgaszemélyzet fizetését, a világítás költségét, az adót és tűzkárbiztosítási díjat, valamint a gyárüzem berendezésének amortizationális költségét, átlagban legalább 5 koronát kell még hozzászámítani a 15.40 kor. termelési költséghez úgy, hogy 20 kor. 40 fill. tesz ki legalább is ma a szepességi keményítő termelési költsége, holott a közforgalomban a keményítő átlag ára most csak 17—18 kor.-át tesz, tehát jóval kevesebb annak ára, mint a termeléssel járó koczkázat és költség. Tönkre kell menniök a szepességi keményítő gyáraknak, hacsak méltányos termelési prémiumban nem részesülnek, vagy különös szállítási díjkedvezményt nem nyernek, ha végül az állam

1) Tehát törvényhozási intézkedés folytán is. Az előbb megszorolt és tönkretett szeszipar a termelési prémium folytán nem jutott ugyan mód felett kedvező helyzetbe s a nélkül nem is exiszt alhatna. Mivel azonban a szesziparnak tiszta hasznát ma a termelési prémium egy bizonyos része képezi pusztán, ez nagyobb termelésre ösztönöz s ez okozza — a nagyobb termelés és a burgonya nagyobb kereslete a keményítő ipar megkárosítását.

2) A burgonya ára azért még most sem valami magas és meg sem közelíti a burgonyának 70-es évek táján volt árviszonyait. Aránylag azonban magas Szepességen a burgonya ára, magasabb sokkal, mint az alföldön, mert a kereslet nagyobb.

3) A burgonya szállítási díjtétele épen még egyszer oly magas, mint a cзуkorrépa szállítási költsége — 100%-al nagyobb.

4) 2 kor. 80 fill. nagyon gyakori ár. Annál alacsonyabb átlag árt, tekintve a szepesi viszonyokat, felvenni nem lehet.

betűszerinti értelemben alkalmazza velük szemben az egyenlőségi elvet s egyforma elbírálásban részesíti őket az alföldi gyárakkal, figyelmen kívül hagyva azt az igazságot, a mely a valódi egyenlőséget abban találja: „nem egyenlően báni az egyenlőtlenekkel”^{*} Félő, hogy a szepesi keményítő gyárak közül egyik sem fog már soká fennállani. Közülök a poprádi és szepes-bólai már úgylis beszüntették üzemüket, ugyanarra a pontra ért az iglói gyár, míg a közsmárki keményítő gyár évek óta állandó veszteséggel dolgozik. Beismerem, a kormány keveset is tehet még a legjobb jóakarat mellett is érdekükben; mert nekünk vannak ugyan törvényeink arról, hogy az újonnan meghonosítandó iparágak részesítenek kedvezményekben, de arról, hogy a régen fennálló válságba került gyártelepek megmentessenek a pusztulástól, arra nézve törvényünk nincs.

A keményítő ipar nehezen lesz segélyezhető, mert erre új törvényhozási intézkedés kellene s addigra az a néhány szepesi gyártelep valószínűleg elpusztul; kivételes intézkedések megtételére pedig ezen gyárak fennállása nem képez elég fontos társadalmi és elég jelentős állami érdeket, más volt az eset pl. akkor, midőn arról volt szó, hogy a magyar fegyvergyárnál alkalmazott ipari munkások megtartassanak a fegyverkészítés és fegyverkovácsolás folytonos gyakorlatában. Hogy a fegyvergyártásnál „előtérbe nyomuló fontos és a magyar ipart közelebből érintő társadalmi és állami érdekeknek”¹⁾ 1900. évben a m. kir. államkormány a m. fegyvergyártól 25.000 drb. 8 mm. lőfegyvert rendelt, a melyekre úgy látszik a hivatalos indoklás szövege szerint szükség nem volt ugyan, de a mely megrendelés a legfontosabb nemzetérdeket: a „katonai-érdeket”²⁾ szolgálta.

Annyi bizonyos azonban, hogyha talán indokolt egyik esetben a késlekedés, — a másikban a készség az ipari segélyezésre a laikus előtt egészen önkényesnek és rendszertelennek tűnik fel. Azt a látszatot kelti, mintha néhol szűkmarkúsággal a nemzet igazi erejét pusztulni engedné, máshol pedig szükségtelenül bőkezűnek mutatkozik.

Az állam-segély jellemzésénél szükségesnek tartom megemlíteni,

¹⁾ 1900. évtől szóló „Statisztikai-Évkönyv” — honvédelmi minisztérium: „A magyar fegyvergyárnak 1900. évben való üzemben tarthatása céljából, ne-hogy üzemét megrendelés hiányában beszüntetni s ennek folytán mintegy 1500 emberből álló és a fegyvergyártásnál már teljesen begyakorolt munkáskeretet elbocsátani legyen kénytelen: az ezek következményeiként előtérbe nyomuló fontos és a magyar ipart közelebből érintő társadalmi és állami érdekekre való tekintetből a m. kir. minisztertanács hozzájárulásával és felhatalmazása alspján az említett fegyvergyárnál a szükségletek kiegészítésére 25.000 drb 1895. évi mintájú 8 mm. ismétlő puskát rendeltem meg oly feltétel mellett, hogy az ebből felmerülő költség később fog kifizettetni.”

hogy hibázhatnom kell, hogy annak mennyisége, mértéke titkos, a mivel tág tér van engedve azután a következetlenségnek, privilégiumnak és protekciónak. A helyett, hogy megvolnának szabatosan állapítva az elvek és feltételek, a melyek mellett bárki elnyerhet bizonyos kedvezményeket, a helyett, hogy a privilégiumnak eleje vétetnék egyszer s mindenkorra azzal, hogy megállapították törvényhozásilag, hogy keletkező ipari telepek milyen esetben és meddig élvezhetnek kedvezményeket s milyen mértékben, a helyett, hogy az egyedül elfogadható segélyezés módja szerint a termelés mennyiségéhez mért bizonyos termelési prémiumban részesítenék minden ipari termelő, mi titkolózunk!¹⁾ Titokzatosan és óvatosan segélyezzük az ipari telepeket: „A gyárak érdekeivel nem egyezik az állami segítség nagyságának közzététele s nem lehet meghurczolásnak kitenni és elidegeníteni azokat a vállalkozókat, a kik idejönnek, hogy nagyipart teremtsenek,“ ez az elterjedt nézet, s midőn aggódva kémleljük, vájjon az általunk pénzbelileg segélyezett gyárosok elidegenednek-e tőlünk, addig az előrelátó körültekintést mégsem visszük annyira, hogy az állami segélyösszegek hováfordítását is számon tartjuk.²⁾ Hogy azok hová lesznek fordítva, hogy rendeltetésükhöz képest a magyar nemzeti ipar céljait szolgálják-e, az fontos kérdés, nagyon fontos kérdés, de annak úgy véljük eleget teszünk azzal, ha szerződésben megállapítjuk az ipartelep által teljesítendő kötelezettségeket, vagy azok mértékét törvénybe foglaljuk; hogy a stipulált föltételek megtartatnak-e, vagy sem, hogy végrehajtást nyer-e a kormány és törvényhozás intentiója, az problematikus.

Hogy nálunk az állami ellenőrzés nem kellő és nem elégséges, annak bizonyítására elegendő lesz hivatkoznom a „Magyar ipar és kereskedelmi bank“-nak nyújtott kedvezményekre.

Egyezernyolczszázkilenczvenben a hazai ipar támogatására állami segítséggel létesült a „Magyar Ipar- és Kereskedelmi bank.“ Az 1890. XIII—XIV. t.-cikkekben³⁾ a magyar törvényhozás szoro-

¹⁾ Horánszky Nándor kereskedelemügyi miniszter: „A kormánynak nincsen oka arra, hogy eltitkolja az állami segítségek nagyságát, de a gyárak érdekeivel nem egyeznék az állami segítség nagyságának közzététele. Nem lehet meghurczolásnak kitenni és elidegeníteni azokat a vállalkozókat, a kik idejönnek, hogy att nagyipart teremtsenek.....a hivatalos adatokat ismertetni fogom a pénzügyi bizottságban, de nyilvános közzétételükkel nem szabad a gyárosoknak kellemtlenséget szerezni.“

²⁾ Elvben ugyan az állami segítség mindig bizonyos feltételek teljesítésétől lesz függővé téve. Az állam ki szokta kötni, hogy a keletkező ipari vállalatba mekkora tőkét fektessenek, mennyit termeljen a gyár, vagy milyen irányú működést fejtsen ki, de az ellenőrzés nem a legtökéletesebb.

³⁾ Az 1890. XIII. t.-cz. „A hazai ipar állami kedvezményekben részesítéséről“ szól míg az 1890. XIV. „A hazai ipart támogató pénzüzeteknek adható állami kedvezményeket“ határozza meg.

san körvonalozta hatáskörét. Az ugyan e törvényben biztosított kedvezményeket élvezte azután ez az említett kereskedelmi társaság a nélkül, hogy a lételét megállapító törvényekben és alapszabályaiban¹⁾ megállapított szerződéses alapfeltételeknek, hogy „működése által a nagyobb tőkéknek hazai iparvállalatokba való befektetését biztosítani fogja és ez által a hazai iparnak erőteljes kifejlődését előmozdítja,“ eleget tett volna, a nélkül, hogy az államcélzott s a nemzeti érdeket szolgálta volna. A vállalat, a melynek alaptőkéjéből legalább 10 milliónyi korona összeget az 1890. XIII, t.-cz.-ben elhatározott iparágakat folytató vállalatok „felkarolására és istápolására állandó kockázat által lekötött részesedéssel kellett volna hasznosítani“, majd egész alap vagyonát 17 és fél millió koronát romániai petróleumforrásokba fektette.²⁾ Egy részvénytársaság, a mely állami kedvezményen oly célból alakult, hogy a hazai ipart támogassa, egy bank, a mely az állami támogatást kifejezetten bevette alapszabályaiba,³⁾ ez a vállalat, a helyett, hogy a hazai ipart támogatta volna, külföldi vállalkozásba ölte törzsvagyona legnagyobb részét a nélkül, hogy az állam által működésének irányváltozása miatt háborgattatott volna, sőt a nélkül, hogy az állam a bank alapszabályellenes tevékenységéről ideje korán csak tudomást szerzett volna is.

Íme folytatott iparpolitikánk egy jellegzetes példája. Az előbb említett néhány esettel ez némiképp fogalmat adhat arról a rendszertelenségről, a mely az iparnak egész terén uralkodik. Nem csoda, ha aztán hozott áldozataink meddőknek bizonyulnak! Hiszen az állam sokszor egész helytelenül alkalmazott gyámolítása törekvéseivel a nemzeti iparnak nem használ és azzal inkább csak fokozza az egészségtelen és természetellenes állapotokat, a melyek közgazdasági téren nálunk uralkodnak. A hazai ipar fejlesztése célzatával tett intézkedései szolgálják az egyesek spekulációját, szolgálják esetleg az egyesek magánérdekeit is, de az általános nemzet-érdekre nincsenek jó hatással.

Egyes kiváltságolt érdekköröket segítünk az összesség rovására, ez ipari politikánk! Az eredmények bizonyították, hogy ez az általunk követett irány nem hoz maradandó hasznot! Be kellene látnunk,

1) A magyar ipar és kereskedelmi bank alapszabályainak II. cikke: „A társaság a kormány támogatásával oly célból alapítatik, hogy működése által a nagyobb tőkéknek hazai iparvállalatokba való befektetését biztosítsa és ezáltal a hazai iparnak erőteljes kifejlődését előmozdítsa.“

2) Zboray Miklós 1902. évi február 5-én a képviselőházban tett nagyérdemű és alapos interpellációjára az érdeklődőknek teljes felvilágosítást adhat a „Magyar ipar és kereskedelmi bank“-ra vonatkozólag.

3) Az alapszabályok természetesen államkormányilag jóvá voltak hagyva s így az államkormány tudtával és beleegyezésével került azokba az alapszabályok előbb idézett második cikke, a melylyel bizonyos értelemben felelősséget vállalt a törvényhozás azon irányban, hogy a bank működését ellenőrizni fogja.

hogy egyik állampolgári rendcsoport, vagy egyes személy sorsának megjavítása közadózás útján csak úgy volna megengedett, ha a többiek nem károsítaná, ha mesterséges fejlesztése a többiek érdeköreivel nem jön összeütközésbe! Nem volna szabad egymás ellen, egymás kárára érvényesülnie a nemzeti hatalomnak, nem volna szabad kivételeket tenni és egyeseket a többiek megkárosításával kedvezményezni! A nemzet akarat az összesség érdekét hivatott szolgálni; azt, a mi ez állampolgárok javát együttesen és általánosságban mozdítja elő. Egymás érdekében, nem egymás ellen kellene érvényesülnie a nemzeti hatalom fejlesztésére irányuló törekvéseknek: az iparnak virágzó földművelés léte, a földművelésnek erős ipar képződése érdekében! Virágzó földművelés, hogy az iparnak legyen vagyonos fogyasztó közönsége benn az országban, virágzó ipar, hogy a föld termékei itthon legyenek értékesíthetők, és végül, virágzó földművelés és ipar, hogy a munkás elemek megélhetésüket és jó kereseti föltételeket találjanak.

A hazai ipar fejlesztése volt célunk! Ábrándunk volt, hogy a ki-fejlődő gyáripár a magyarnemzet hatalmának lesz erőforrásává, s hogy az ipari telepek szaporodásával jólét, vagyonosság s azzal boldogság és megelégedettség fog általánossá válni az országban. Csalódtunk reményeinkben. A közönségesen elterjedt nézet, hogy a gyáripár fejlődése s az ezzel előidézett munkabér emelkedés együttjár a nagyobb fogyasztással s a mezőgazdasági termékek jobb értékesítésével, nem bizonyult helyesnek, ellenkezőleg, — a mióta az iparpártolás képezi nemzeti politikánk egyik vezérmotívumát, hanyatlás mutatkozik a közgazdasági élet minden ágán és erőteljes nemzeti iparunk mégsem keletkezett! A létező ipari telepek pedig a legválságosabb viszonyokban vannak!

Meggyőződünk már arról, hogy rossz útra tévedtünk, szeretnők visszaidézni a régi elvesztett jólétet, de a feltámasztott bajokat sikerrel orvosolni nem tudjuk és azok alapforrásait nem változtathatjuk meg.

egyike azon eredő okoknak, a melyek következményükben hordják az általános országos válságot, a melyen elsősorban is változtatni kellene, hogy javulás állhasson be közigazdasági téren viszonyunk Ausztriához: közösségünk, közös ügyeink és fennálló gazdasági kapcsolatunk.

A létező monarhikus szövetség s az uralkodó személyében fennálló azonosság eredményeképp a magyar király távol tölti az országtól ideje legnagyobb részét idegen udvarában. A reánk háramló közjogi sérelemtől, a mely érdekösszeütközések esetén a két államra vonatkozó funktiók éles megkülönböztetése daczára a fejedelem akaratának egysége s a király és császár elhatározásának egybefolyásából származik és ennek következtetésekképpen a magyar állam érdekeinek a külföldi érdekek alá rendelését okozza egynémely esetben, nem akarok itt megemlékezni, pusztán az államfő személyének azonossága folytán beálló anyagi hátrányról szólok: A magyar király külföldi udvartartásában költi el túlnyomó mórtékben és majdnem egészében, a magyar részről a magyar udvartartásra megszavazott összes milliókat! *) Ausztriába áramlanak a magyarok által oly bőkezűen felajánlott, az ország anyagi erejével semmi arányban nem álló módon megállapított magyar udvartartási költségek, ott élnek, költenek és fejlesztik ezzel elő az ipart és százezrek jobb megélhetését a külföldi államok összes követségei. A közösügyi kapcsolatban nem kellően érvényesülő paritás eredménye a különböző s a Magyarországra hátrányos részesedés a közösügyi szállításoknál, amelyekre vonatkozóan, hogy példát említsek, hivatkozom a közösügyi hadsereg felszerelésénél és annak ruházati tárgyai beszerzésénél a magyar iparnak fentartott szükségleti rész hátrányos és távolról sem paritásos alakulására, a melyben a magyar ipar részesedése jóval elmarad az öt jog szerint megillető részesedős mögött, így 1900-ban az évi rendes és rendkívüli szükségletek és az 1899. évi szükségletekből fenmaradó rősz szerint felhasznált 303,656.542 kor. 25 fill.-nyi kiadásból 64.6% a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban, 30.88% magyar korona országokban, 4.23% a megszállott területen,²⁾ 0.29% a külföldön használtatott fel, míg a haditengerészet részére megszavazott és felhasznált összes kiadásokból az 1900. évi rendes és rendkívüli szükséglet, valamint az 1899. évi rendes és rendkívüli szükségletből felhasznált összesen 45,300.301 kor. 99 fill. összköltségből a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban 68.44%, a magyar korona országai-

1) Eddig a magyar udvartartás költségeire 9 millió 300-000 koronát fizettünk évenként, ebből hazánkban alig IV, millió maradt évenként. Pontos kimutatást, közöl erről a Budapesti Hírlap 1902. okt. 29. száma.

2) A megszállott terület alatt Bosznia, Hercegovina és a Lim területe értendő.

ban 10.74%,¹⁾ a megszállott területen 0.33%, végül a külföldön 20.49% használtatott fel.²⁾ A közösség eredménye a vámjövodelmeknek teljes mértékben a közösüggyekre történő fordítása is,³⁾ dacára annak, hogy hazánknak, mint Ausztriánál jóval inkább behozatalra szoruló államnak a vámjövodelmek aránylag sokkalta nagyobb részéhez volna tulajdonképpen igénye és joga. Hasonlóan károsító, sőt talán legnagyobb mértékben károsító hatással van reánk az Ausztriával fennálló vám és kereskedelmi kapcsolat.

A kereskedelmi ügyek közössége nem folyik a pragmatika szanktióból!⁴⁾ Annak értelmében a magyar korona országai a fejedelem többi országaitól jogilag egész különálló országok, a melyek saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által önállóan intézkednek kereskedelmi ügyeikben s azokat vámvonalak által tetszésük szerint szabályozzák.⁵⁾ Ennek a szuverén rendelkezési képességnek természetes nem következése az, hogy a magyar nemzet gazdasági érdekeit Ő Felsége többi országaitól szükségképen teljesen el kell hogy határolja, sőt a tényállapot ellenkezőt bizonyít: vám és kereskedelmi kapcsolatban vagyunk Ausztriával ma is, habár „jogilag“ az 1899. XXX. t.-cz. alkotása óta már nem, de ténylegesen; mert a magyar állam és törvényhozás abból a nézetből indulva ki, hogy politikai szövetséget gazdasági ellentétes érdekek mellett fentartani nehezen lehet, nem használta fel korlátlan önrendelkezési képességét vám és kereskedelmi ügyeiben Ausztriától való teljes elkülönülésre, de már 67-ben kereskedelmi és vámszövetségre lépett a monarchia második államával azon a réven, hogy mivel a monarchikus kapcsolat következtében hazánk és Ő Felsége többi országi közt régóta fennállanak a kölcsönös érintkezéseknek fontos és számos érdekágazatai közöttük a vélelmezett érdekazonosság folytán csak hasznos lehet az állandó vámszövetségi viszony.⁶⁾

1) Tehát még sokkal kevesebb — még rosszabb arány, a mely semmiképen sem felel meg a paritás követelményeinek.

2) Ez adatok a közös ügyek tárgyalására kiküldött magyar országos bizottság hadügyi albizottságának a közös hadügyminisztérium 1903. évi rendes és rendkívüli költségvetésére vonatkozó jelentéséből vannak merítve.

3) 1867. XII. 64. §. „Meghatározatnék az is, hogy az összes vámvonalak egyforma kezelése fölött ki által és mikép gyakoroltatnék a felügyelet s kimondatnék, hogy a vámkból befolyó jövodelmek a közös költségek fedezésére fordítandók, a jövodelmi összeg tehát mindenek előtt le fog vonatni a közös költségek összegéből.“

4) 1867. XII. 58. §. „A kereskedelmi ügyek közössége sem foly a pragmatica sanctióból, mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag különálló országok saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedhetnének és vámvonalak által szabályozhatnák kereskedelmi ügyeiket/“

5) Ez különben a nemzet szuverenitásának természetes folyománya.

6) Az érdekek érintkezéséből nem következik még az érdekazonosság. Érdek érintkezés fennáll akkor is, ha az ellentétes érdekek sűrűlódása következtében érdektorlódás áll fenn.

Az először az 1867. XII. t.-cz. 59. §-ában¹⁾ a magyar országgyűlés által kifejezett azon elhatározás következtében, hogy az ország hajlandó gazdasági szövetségre lépni Ausztriával, azután — ezen törvényesen kifejezett nyilatkozat alapján, — az 1867. XVI. t.-cz.-el létesült is vámszövetség, a melynek tartama alatt mindkét szerződő államfél közös vámhatár által végzett területe egy „egységes“ vám és kereskedelmi területnek nyilvánított. A létrejött szövetség hatályosságának ideje alatt megszűnt a szerződő államok addig őket külön-külön megillető azon joga, hogy a kölcsönös forgalom tárgyaira bármennemű vámvonalat állítsanak, a külfölddel s ennek termékeivel szemben pedig, a követendő kereskedelmi és vámpolitikában egyöntetű eljárásra kényszerültek illetve kényszerülnek.²⁾ Ezen 67-ben létesített és tényleges érvényesülésben ma is változatlan vám és kereskedelmi kapcsolat a külföld ellenében hazánkat Ausztriával egyöntetű eljárásra kényszeríti; ebben rejlett a kötött vám és kereskedelmi szerződések reménybeli haszna, de ez okozta egyúttal a magyar állam megkárosítását is és szolgáltatott legnagyobb részben okot a mai általános gazdasági válságra. Az egyöntetű eljárásnak szükségessége a vámszövetség tartama alatt magában véve ugyan *nem* kellett volna, hogy hazánk megkárosítását eredményezze szükségképen, mivel törvényeink szerint kétségen felül álló szuverén rendelkezési hatalmunkkal Ausztria ellenében gazdasági viszonyunkat tetszés szerint szabályozhattuk volna, de a vámközösségben nem juttattuk érvényre akaratumkat a nemzeti jogok és a helyes gazdálkodási rendszer követelményeihez képest!

Mint túlnyomó részben östermelő állam-érdekeink sikeres megvédése sokban ellentétes az iparos Ausztriáéval. Ausztria érdekében volna, hogy nálunk ipar ki ne fejlődjék, hogy azt mi ne pártfogoljuk, védővámokkal meg ne védjük vele szemben, de a külföld ellenében igen, hogy egyszóval az ő gyártmányainak alkalmas fogyasztói maradjunk; Ausztria érdeke mezőgazdasági terményeink olcsósága, a mely gazdasági elmaradottságunkat okozva tökeszegénységre s így az ő tőle való örökös függésre kárhóztat, a mely végül nemzeti erőnk elapadásával és gazdasági létünk megsemmisítésével fenyeget; a mi érdekünk ellenkezőleg a magyar nemzeti ipar fellendülése, versenyképessége s a mezőgazdasági termények jó értékesítésének lehetősége.

A mostani gazdasági kapcsolatban Ausztria érdeke érvényesül

1) 1867. XII. 59. §.: „Miatán azonban Magyarország és Ő Felsége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosok és számosak, kész az országgyűlés arra, hogy a kereskedelmi ügyekre nézve egyrésztől a magyar korona országai, másrésztől Ő Felségének többi országai között időnként vám és kereskedelmi szövetség kötéssék.“

2) Az 1899. XXX. t.-cz. az előbbi vámszövetségi szerződések feltételeit külső hatályosságukban mindenben fentartotta.

nemzeti érdekeink rovására. Az opportunizmus elveit valló nemzeti politikánk az 1867. XVI. t.-cz. alkotása óta nem emelt kellő gátakat a monarchia másik államának törekvései elébe. Megtagadva nemzeti jogait, a magyar állam egészséges fejlődésének életfeltételeivel ellentétes irányban haladva, megingatta szilárd gazdasági helyzetének alapjait s a reákényszerített vagy alkotmányosan kifejezve általa törvényesen megállapított vám és kereskedelemügyi kapcsolat által azután előidézte azokat a messzemenő gazdasági bajokat, a melyek ma hazánk egész gazdasági helyzetén uralkodnak. Gazdasági kapcsolatunk az iparilag fejlettebb Ausztriával az elszegényedés felé sodorta kisiparosainkat, erős iparának szabad versenye által útját állotta a nemzeti nagyipar fejlődésének és kiszolgáltatta nyerstermelésünk érdekeit a külföldi nyerstermelő államok termény-árhullámzásának. Habár törvényeink soha sem állították fel ridegen a tételt, hogy a vámszövetség lényeges kelléke a dualisztikus monarchiának,¹⁾ hazánk hitvallásaképp vallotta, hogy a gazdasági közösség. Ausztriával korollariuma a nagyhatalmi állásnak és vallotta ezt még akkor is, midőn meggyőződött arról, hogy a legmesszebb menő gazdasági érdekellentétek állanak fenn közte és a monarchia másik állama között. A hatalmi pozíció vélt helyesebb érvényesülése kedvéért feláldozta állampolgárai jó részének jólétét és megélhetési feltételeit, bárha a nélkül, hogy szándékolta volna ezt. Ellenkezőleg a magyar állami újja alakulását és megerősödését reménylette az általa helyesnek ítölt gazdasági politikától és Ausztriával kötött vám és kereskedelmi szerződéstől. Megemlítem-e újból, hogy mit ért el rendellenes irányba kényszerített politikájával? Elmondjam-e, hogy a vámszerződés következtében hazai nagyipart teremteni nem tudott a magyar nemzet, s hogy a kisiparosok százait megfosztotta keresetüktől, kenyerüktől s megélhetésüktől, hogy folytatott rendszerével elérte azt, a mit legkevésbé sem szándékozott, a teljes ipari pangást és a mezőgazdaság válságát?

Némi elővigyázattal előre lett volna látható a bekövetkezett baj. Meg kellett boszulnia magát annak az iránynak, a mely konzervative ragaszkodott egy már kezdetben hatásaiban károsnak és rosznak bizonyult kereskedelmi politikához, s a helyett, hogy elejét vette volna az azáltal előidézett bajoknak mindjárt kezdetben, az Ausztriával kötött vám és kereskedelmi szerződés felbontásával vagy lényeges módosítása által, a szerződés fentartásával pusztán az ezáltal okozott bajok orvoslására szorítkozott. Meg kellett boszulnia magát annak az elvnek, a mely egyes állampolgári rendek gyarapodása kedvéért az azoktól elvett természetes fejlődési föltételek pótlásaképen a míg ezeknek rendkívüli kedvezéseket nyújtott, hazánk mezőgazdaságának

¹⁾ Sőt a mint bizonyítottam, törvényeink ép ennek ellenkezőjét hangsúlyozzák.

érdekeit háttérbe szorította s az államfentartó rendnek a földbirtokosságának és földműves elemnek erejét s vagyonosságát csorbította, jólétét csökkentette, s előidézte azt a természetellenes állapotot hogy nem a munkaérték mennyiségétől, de a piacz véletlen alakulásaitól s a spekulációs tőkétől kerültek egészen függésbe a földbirtok termény-árai. Végzetes volt ez a mezőgazdaságra s ezért rossz hatással az ország általános fejlődésére — mivel — minthogy a föld jövedelmek határozók nálunk leginkább a jólét általánossága tekintetében a földművelés érdekeinek megsértése egyértelmű a nemzetérdek megkárosításával. Hazánkban, mint östermelő államban, általános jólétet teremteni a birtokos elem rovására hiába való törekvés; az ipar-gyámo-lítás a földbirtok hátrányára nem járhatott már ezért sem haszonnal, de azonkívül is, hiába — ha egyszer az ipartól meg lett vonva a kifejlődés természetes lehetősége az Ausztriával kötött vám és kereskedelmi szerződés által, mesterségesen ipart teremteni azzal, hogy egyes ipari termelők javára megadóztatott az összesség, nem lehetett. Az a mód pedig, a mely a munkabér természetellenes megdrágulását idézte elő a végett, hogy a munkásembereknek jobb kereseti feltételek biztosíttassanak, veszedelmes és czélra nem vezető expediensnek bizonyult, a mely hatásában káros lett volna akkor is, ha az nem nemzetünk oszloposai, a földbirtokosság és földműves elem rovására ment volna, és azokat nem károsította volna meg; így azonban, a mint nálunk történt, hogy az alkalmazott mód egyenesen a mezőgazdálkodással foglalkozó elemek kizsákmányolására vezetett, kétszeresen ítélandó el az a gazdasági politika, a mely a nyomor, szükség, eladósodás rémeit s a jólét elhányatlását idézte elő egyes osztályokban azért, hogy egy reménybeli előny váljék valóra: tudniillik az, hogy monarhiánk nagyhatalmi állása, két államának bensőbb kapcsolata folytán erősödjék s e révén külön-külön a monarhia két államának mindegyike is megerősödjék. A 67 óta fennállott feltételek mellett ez nem volt lehetséges. Ellenkezőleg, szemlátomást vesztett erőben hazánk; és addig, a míg a vám és kereskedelmi szerződés Ausztriával lényegében nem módosul, a míg belföldi piacunkat külföldi áru árasztja el s azt a belföldi termelés számára nem tudjuk fentartani, a míg a külföld felé kedvező feltételeket nem vagyunk képesek biztosítani forgalmunknak és kellő export intézményeink¹⁾, a melyek termelésünk értékesítését a külföldön meg nem könnyítik, nem lesz-

¹⁾ Minden államnak meg vannak a maga export intézményei. Mindegyik megtesz minden lehető arra nézve, hogy kiterjedt fogyasztási területeket biztosítson termelése számára, minálunk ellenkező az álláspont: A magyar gazda és iparos exportáljon, ha tud, ha pedig a maga erejéből nem bír, maradjon termékeivel itthon. Újabban vannak ugyan kereskedelmi „attaché“-ink — de ezek nagyobb részben „jogászok“, a többiek pedig „fiatal — az új akadémia padjairól éppen csak lekerült, gyakorlati tudás hiányával küzdő egyének.

nek, addig a gazdasági válság elmúlását és az ipari pangás megszűnését reményelni nem lehet és önámítás — semmi egyéb, ha az Ausztriával kötött vám és kereskedelmi szerződés által támasztott lehetetlen állapotok és megbolygatott természetes fejlődés dacára, annak változatlan fentartása mellett, kívánjuk megteremteni az ország polgárainak jólétét.

Mielőtt átmennék azoknak a további főbb okoknak vizsgálatába, a melyek szintén nagy befolyással vannak a nemzetélet fejlődésére, elő fogom adni azokat az egymással ellentétes érveket és vélelmeket, melyek az Ausztriával szemben fennálló vámszövetségi kapcsolat módosítása és megváltoztatása tekintetében fennállanak. Nem akarom ezt mellőzni, mivel gazdasági politikánk sarkkövét ma leginkább az a kórdós képezi: vám szövetségben maradjunk-e Ausztriával, vagy az önálló vámterület jogállapotát gyakorlatilag érvényesítsük-e?

Kettős irányzat érezteti befolyását a vámkérdés tekintetében. Egyik az Ausztriával fennálló vámszövetségi kapcsolatot fenn akarja tartani, míg a másik irány magyar önálló vámterület mellett foglal állást. Vizsgálni fogom, vajjon kiegyenlíthetlen ellentétek vannak-e ezen áramlatok között s vajjon a közérdeket, a magyar nemzet érdeket ez irányzatok közül melyik képviseli helyesebben.

Azok, a kik az Ausztriával közös gazdasági politikát czélszerűbbnek tartják és a mostani vámszövetségi viszonyon csak kisebb-szerű módosításokat óhajtanak eszközölni, abból az elvből indulnak ki, hogy hazánkban a mezőgazdasággal foglalkozók osztálya képezi úgyszólván egyedül az államgazdaság számottevő produktív elemét s hogy mert a mezőgazdasági viszonyokban van az egész nemzet leginkább érdekelve, a mezőgazdasági termelés védelme, a mezőgazdaságra vonatkozó jó törvények alkotása és alkalmazása az egyetlen mód, a mely nálunk elhatározó befolyással lehet a nemzetjólétre s a melynek a nemzeti hatalom erő kifejlődésére kell vezetnie¹⁾ Az-e

¹⁾ Darányi I. 1900. márcz. 15. „A földművelésnek kell minden gazdasági emelkedés gyökerének lenni.“

frakcióhoz tartozók azt vitatják, hogy mert Magyarországon a nyers-terményekben az ország szükségleteit meghaladja a termelés ezért kivitelre szorul az állam és mivel Ausztria kétfelől is körülzárja Magyarországot s azonkívül is, mert legnagyobb fogyasztója nyers-terményeinknek, vám és kereskedelmi szerződést kötni Ausztria nélkül nem lehet. A másik rész a magyar nemzeti ipar kifejlését kívánja elsősorban, s azt állítja, hogy válságos mezőgazdasági helyzetünk lényeges és tartós javulása az Ausztriával közös vámterület keretében még az esetben sem lehetséges, ha csakugyan kivihető volna az, a mit remélni sem lehet komolyan, hogy a jövő vám és kereskedelmi egyezség folytán az idegen mezőgazdasági termények versenye a közös vámterület piacáról ki fog záratni. Az ezen párthoz tartozók Magyarország helyzetének javulását csak Magyarország nemzeti gazdasága, östermelési jellegének megszüntével vélik elérhetőnek, — erőteljes, életképes ipar és a közgazdaság többi tényezőinek harmonikus kifejlődése által.

Melyik résznek van igaza? — A közös vagy önálló vámterület nem cél, hanem eszköz! Ha nélküle az állam ezélszerűen meg nem oldhatja államfeladatait, maradjon vámközösségben, ha ellenben a gazdasági állapotok megkívánják az önálló vámterületet, nem szabad habozni és gazdasági előnyökről lemondani a közösség kedvéért. A külön vagy közös vámterület politikai is, de mégis elsősorban gazdasági érdekű kérdés, a mely tisztán közgazdasági indokok alapján döntendő el. A haszon és kár mérlegelése az a szempont, a mely e kérdés eldöntését kell hogy irányítsa.

Az a kérdés, hogy az előny és hátrány, a mely a vámszövetségben van, és az az előny és hátrány, a mely az önálló vámterületből származna, milyen arányban állanak egymással és hogyan ellensúlyozzák egymást gazdasági hatásukban. Ez a kérdés és semmi egyéb: Hogy gazdasági érdekeink mérlegelése esetén anyagi haladásunk biztosítékait a gazdasági közösségben vagy a gazdasági szétválásban találhatjuk-e inkább, s melyik utón érhetünk el több anyagi előnyt, melyik ut jár kevesebb veszedelemmel.

Az elsősorban említett agráriusok pártja által elfogadott álláspontot kisórlom meg előbb jellemezni. Első tekintetre ellenszenvesnek és elfogultnak látszik! Egy rend, egy osztály — a földbirtokos-osztály — érdekeit helyezi előtérbe s azoknak minden más osztály érdekét alárendeli! Hazánkban mégis indokolt ez az álláspont kiindulásának alapmotívumaiban. Mi nálunk tényleg úgy van sajnos, hogy a mezőgazdasággal foglalkozók osztálya képezi az államgazdaság egyedül számottevő produktív elemét, s hogy a mezőgazdasági termelés kedvező, vagy kedvezőtlen viszonyai határozók ez országban egyedül a nemzetjólétre. Azonban sikerült-e a magyar mezőgazdák érdekeit eddigelé a közös vámterület keretében megvédelmezni?

Vizsgálva a jelenlegi állapotokat, azt hiszem eléggé demonstráltam, hogy rosszabb helyzet a mainál a mezőgazdasági termelésre nézve alig képzelhető¹⁾ s azok a kormányrészeiről felhangzó szép elvek, hogy: „óvnunk kell a nyerstermelés érdekeit, még ha a jövő ipari fejlődést tartjuk is szem előtt“²⁾ akadémikus értékűek a gyakorlati érvényesülés szempontjából. A fentartani kívánt, Ausztriával szemben 67 óta fennálló gazdasági kapcsolat tartama alatt hanyatlott tagadhatatlanul a birtokos-osztály s a mezőgazdasággal foglalkozó többi elemek jóléte, alászálltak a földtulajdon árviszonyai, le lettek tarolva és kiaknázva az erdők, feltörve a szántóként értékelhető legelők és rétek, s e mellett mégis megterhelve adóssággal a földbirtokok oly mértékben,³⁾ hogy ma már a birtokok csak felerészben képezik a magyar gazdák sajátját s mindez az Ausztriával közös gazdasági kapcsolat folytán! Nem mondható tehát, hogy a közös vámterület — legalább a múlta és a jelenre nézve előnyére szolgált volna a magyar mezőgazdáknak, s le kellene végre tenni arról az elméleti és elvi állásponttól, hogy, mert „nagy gazdasági terület sokkal inkább bír önálló tényező erejével és sikeresebben bír ezért védekezni a gazdasági áramlatok ellen, azért a mezőgazdasági termelésnek életérdekeit képezi az Ausztriával közös vámhatár.“ A tapasztalat ellenkezőt bizonyít, a közös vámterület keretében a magyar mezőgazdaság érdekeit megvédelmezni nem sikerült. A mezőgazdasági termelés ellenkezőleg túrhatalmas helyzetbe került s azonfelül még a közös vámterülettel a nemzeti ipar kifejlődésének is gátló akadálya teremtett;⁴⁾ a 67 óta Ausztriával fennálló vámszövetségi viszonyoknak tulajdonítandó első és legfőbb sorban az a nem tagadható körülmény, hogy a nemzet az anyagi megerősödés útján nem hogy nem haladt, de az alatt a 30 egynehány év alatt lassan de következetesen az anyagi pusztulás felé közeledett. A közös vámterület okozta gazdasági elmaradottságunkat, s ha a további szervezeti bomlásnak véget nem vetünk, a legteljesebb gazdasági tönknek nézünk elébe. Olyan

¹⁾ Mezei Mór: „A vámszövetségnek az az előnye, hogy ez a megszokott állapot, melybe minden gazdasági tényező valahogyan beletörődött: nem kell hozzá merész elhatározás, hogy tovább is fentartsuk.“

²⁾ Darányi I. 1900. márczius 14. „Óvnunk kell a mezőgazdát, még ha a jövő ipari fejlődést tartjuk is szem előtt. Az első dolog megtartani a mi van és a jövő ipari fejlődésnek kiindulási alapot kell teremteni a mezőgazdaságból. Vagyunk, gazdaságunk alapját sértetlenül meg kell tartani.“

³⁾ Érdekes, bár nem hivatalos adatok foglaltatnak a földbirtokok megterheléséről a Bpesti Hírlap 1902. október 31. számában.

⁴⁾ Sándor Pál: „Jól tudjuk, hogy önálló vámterület esetén is sok időbe, pénzbe és küzdelembe kerülne a nemzeti ipar megeremtése, de viszont tudjuk azt is, hogy a míg a vámterület közössége fönmarad, addig a szó igaz értelmében magyar iparról, életerős, széles alapon nyugvó, az ország minden szükségletét kielégítő magyar iparról, csak ábrázolni lehet.“

rendkívüliek mégis a külön vámterület felállításának veszedelmei hogy e szomorú auspicziumok daczára Magyarország megadja magát a közös vámterület eszméjének minden föltétel nélkül?

Az önálló vámterület hátránya és rizikója közel sem jár a mostani állapothoz, mert ez a lassan emésztő halál, míg az 1899. XXX. t.-ez. által jogilag megállapított önálló vámterület lehetőségének kétségtelen előnye a szabad mozgás — eltekintve attól, hogy elesne a mesterséges iparfejlesztést ezéző minden rendkívüli intézkedés szükségse, mert a nemzeti ipar magától fejlődésnek indulna az önálló vámhatár védelme alatt. A földbirtokra talán bizonyos rázkódtatással járna az átmenet, mert ipar hirtelen nem teremne,— olyan mértékű ipar, a mely a nyerstermények összes fölöslegét fölvénné pedig, még kevésbé, de ki ne viselne el szívesen egy kis szenvedést, ha a javulás útját látja azontúl maga előtt és tudja, hogy szenvedése csak mulékony természetű lesz, míg ellenben a régi állapothoz való konzervatív ragaszkodás a halált, a gazdasági tönköt hordja következményeiben; hiszen a termények mai áralakulásai teljesen egészségtelenek és elviselhetetlenek. Sokszor még a termelés költségeit sem fedezik, pedig azokon kívül a termelő méltányos haszonra is számíthatna! Természetesen más volna az álláspont, ha megvalósulást nyerne az, a mi a magyar mezőgazdaság érdekében kívánatosnak átszik: hogy a közös vámterület keretében a magyar mezőgazdasági érdekek teljes védelmet találjanak és a hazai nyerstermelés részére az osztrák piaez is fentartassék a külföldi mezőgazdasági termelésnek prohibitív jellegű védővámokkal való kizárása által!¹⁾ Ha az esetleg jövőben kötendő vám és kereskedelmi szerződésben, legalább oly védelmet tudnánk mezőgazdasági nyerstermelésünknek biztosítani, mint a mily előnyöket élvez a közös vámterületből az osztrák ipar.³⁾ Azonban a múlt tapasztalatai bizonyítják, hogy Ausztriát terményeink fogyasztására birni akkép nem tudjuk, hogy a kötendő vám és kereskedelmi szerződés révén nekünk a többi államok konkurentiájától a monarhia területén belül tartani ne kelljen, s a hazai termelés a külföldi versenytől szabályszerűen alkalmazott védővámokkal meg legyen óva.³⁾ A közös vámterületből csak az osztrák ipar élvezett hasznot s mi viseltük annak minden hátrányát. Ajánlatosnak látszik

1) A védvám hasznosságát a mezőgazdasági termelésre vonatkozólag így fejezi ki Tisza István gróf: „A mely európai állani mezőgazdaságát romba dőlni s földművelő lakosságát pusztulni hagyni nem akarja, annak azt a világverseny-nyel szemben vámvédelemben kell részesítenie.“

2) Tisza István gróf: „Legalább oly mérvű vámvédelemben részesüljön a magyar mezőgazda, mint az osztrák ipar.,,

3) Darányi Ignác 1900. márcz. 14. „Az osztrák ipar nagyobb előnyöket élvezett a közös vámterületből, mint a magyar mezőgazdaság, azért elsősorban mezőgazdaságunknak s a nyerstermelésnek érdekeit kell a kötendő szerződésnél szem előtt tartani.“

ezért az önálló vámterület, nem pusztán a nemzet ipari kifejlődése érdekében, de a mezőgazdasági termelés szempontjából is.¹⁾

Az önálló vámterülethez való, nemzetünket megillető szuverén nemzetjog érvényesítésének ideje úgy látszik elérkezett, mivel Ausztriával méltányos alapon gazdasági kapcsolatot nem létesíthetünk és neki többé „gazdasági ajándékokat nem osztogathatunk; mert ha igaz az is, hogy politikai szövetségünk fejében gazdasági előnyöket nem kaphatunk, úgy áll az is, hogy gazdasági előnyöket ily szövetségért; a mi részünkről sem adhatunk.“²⁾ Hogy alakulnának a viszonyok önálló vámterület esetében? A magyar nemzet önálló és önrendelkezően határozhatna nemzetgazdasági ügyeiben, de lehetővé tenné-e a nemzetszuverenítés ez a vívmánya oly gazdasági szerződések kötését, a milyenek a mezőgazdasági termelés érdekeinek is megfelelőenének? Méltányos ugyan, hogy ne csak a termelés, de a fogyasztás érdekeit is vegyük szemügyre és nem is lehet ridegen elválasztani a termelő és fogyasztó érdekét s a politikát tisztán csak a termelés vagy tisztán csak a fogyasztás szerint irányítani; — (Íz ellenmondást idézne elő és kiegyenlíthetlen ellentéteket, mert míg a termelés érdeke a minél nagyobb ár s a minél nagyobb védvámok,³⁾ hogy a termelési költségek busás fedezetet nyerjenek, — a fogyasztás a szabad versenyt és a csekély árt óhajtja, ha az a termelők tönkjét idézi is elő; de mégis felvetem a kérdést, hogy a nyerstermelők érdekei az önálló vámterület keretében meg volnának-e védhetők? Azt hiszem igen. Az ország határai el volnának zárhatók magas, majdnem prohibitív jellegű védvámokkal, ki volna rekeszthető a belföldi versenyből minden külföldi nyerstermék, ezzel pedig biztosítva volna a belföldi termelés számára legalább az államterület. A tultermelés folytán bekövetkezhető árhanyatlás és olcsóság ellenében a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó közönség agrárkartellek útján tetszés szerint védekezhetne és felemelhetné az árakat oly magasra, hogy megint jövedelmezővé válna a mezőgazdaság, mert bár kevesebbet volna csak jogában eladni a birtokosnak termése összmenyiségénél, oly

1) Hegedűs Sándor: „A mezőgazdaságot most elsősorban a vámkérdés érdekli, védelmet, nagyobb védelmet kívannak mezőgazdasági terményeink. És azok a jelentések, azok a szakvélemények, a melyeket én nem a gazdáktól kértem . . . hanem az iparosoktól és kereskedőktől . . . előtérbe állítják a mezőgazdaság érdekét és e szakvélemények legvilágosabban ráutalnak arra, hogy a magyar mezőgazdasági érdekeket kell védelmezni és monarhiánk piacát a magyar mezőgazdasági termékeknek kell biztosítani.“

2) Tisza István gróf szavai. Hasonlóképp nyilatkozott Sándor Pál: „Olyan szerződést nem szabad kötünk, mely minket sújt, Ausztriát emeli, hanem mindkét állam önérzetének és létérdekeinek megfelelő, egészséges közigazdasági alapon nyugvó, igazságos kiegyezést fogadhatunk csak el.“

3) Tisza István gróf: „Az európai államok nyerstermelésük érdekében csak egy célravezető eszközzel rendelkeznek s ez a védvám.“

drágán adhatná el, a hogy akarja,¹⁾ az országban elérhető aránylag nagy ár következtében pedig a külföldön újból versenyképessé válnának a magyar mezőgazdasági nyerstermények, mert értékesítő szövetkezetek ntján olcsó kivitelről lehetne gondoskodni és mivel az országban a termelési költségeket jóval meghaladó ár volna nyerhető a kartell következtében, a külföldre szállított termelési többleten a birtokos még a termelési költségnél alacsonyabb áron is túlradhatna, minthogy már az országban elért jövedelem által is busásan kárpótoltattak volna termelési költségei és fáradalmi s a fenmaradó rész fölösleg, a melyre szüksége az országnak nem volna,²⁾

Magasabbra emelkednének a földtermények árai az önálló vámterület esetén nélkülözhetlen agrárkartellek következtében, de nem válna-e ez hátrányára az ország többi lakosainak? Általánosan elterjedt nézet, hogy a földtermények árainak magassága ártalmára van a munkások osztályainak, s hogy azok rovására drágítják az életet. En ezt az érvelést nem tartom föltétlen helyesnek! A szegény embereket ugyanis leginkább a következő osztályokba lehet sorozni: cselédekre, mezei munkásokra, ipari munkásokra, vagy végre foglalkozás nélküli csavargókra — a kik dolgozni nem akarnak. Ez utóbbi kategóriával az államhatalom nem tartozik törődni, de milyen hatással volna a nyerstermények esetleges megdrágulása a többire? A cselédekre, minthogy ezek ellátásban részesülnek rendszerint, semminő hatással, a mezei munkás osztályokra, mivel konventiót kapnak és busás konventiót kapnának önálló vámterület és kartellek esetében, minthogy a kivitelre szánt fölösleg úgy se jövedelmezne sokat a gazdának, rendkívül jó hatással volna (eltekintve a földbirtok jobb jövedelmezősége esetén bekövetkező munkabéremelkedéstől); az ipari munkásokra ellenben hátrányos volna talán a terményárak emelkedése bizonyos tekintetben, de jöhet-e ez számba, mikor az önálló vámterülettel fellendülést nyerne az egész hazai ipar, mikor ezer és ezer emberrel többet foglalkoztatna a hazai ipar és mikor az önálló vámterülettel s az ipari védvámok által nyújtott védelemmel visszaállított természetes ipari fejlődéssel a hazai ipar számára nyerne biztosítást az egész hazai ipari fogyasztás“?

Milyen másféle alakulna az önálló vámterület bekövetkezése esetén az ország gazdasági viszonyainak látképe! Megszűnne az a természetellenes mai állapot, a mely szerint a magyar ipar nem fejlődhetik, mert védtelen az osztrák iparral szemben s a mezőgazdaság nem jövedelmező, mert a monarhia másik állama miatt a kül-

¹⁾ Megfelelő magasságú védvámok mellett. A szövetkezeti eszme ki volna terjesztendő az egész ország termelésére.

²⁾ Az önálló vámterület által tehát teljesülhetne a földbirtokosok azon óhaj-tása, hogy a nyerstermények számára fentartassék és biztosítassék az egész bel-földi piac s hogy a külföldön újból versenyképessé váljanak a magyar termények.

földi nyerstermények versenye ellenében nyerstermékei kellőleg nincsenek biztosítva s merőben ott van alkalmazva magas védvám, a hol vásárlók vagyunk, a minek következtében az osztrák gyártmányokat kényszerülünk vásárolni. — Ezen változtatni kell!

Rezümálva az elmondottakat, ennél fogva vámpolitikánk feladata a következő lenne: Vagy reá kell bírni Ausztriát kötendő vám és kereskedelmi szerződés alapján, hogy nyersterményeinket fogja fogyasztani s az iparának nyújtott kedvezmények ellenszolgáltatásaként védővámokkal az egész monarhia területéből engedni fogja kiszorítani a külföld nyersterményeit, biztosítva teljesen a monarhia belfogyasztását a monarhia két államának nyerstermelése számára vagy — mivel előreláthatóan nem fog sikerülni Ausztriával ily szerződést kötni — amint ez az osztrák politikai viszonyok mostani kavarodásánál előrelátható, úgy a mezőgazdaság, valamint az ipar érdekében életbe kell léptetni az önálló vámterületet.¹⁾ Jól teszik ezért az illetékes körök, ha már most kontempláció tárgyává teszik az önálló vámterület életbelépése esetén kívánatos védelem mértékét és a mezőgazdasági érdekek és ipari érdekek főképviselei kezét fogva együttesen jó előre megfontolás tárgyává teszik az önálló magyar vámterületen felállítandó agrár és ipari védővámok magasságát, nehogy az önálló vámterület életbelépése esetén, védtelenül találjon jelentékeny nemzetérdekeket.

A monarhia másik államávali közösség és gazdasági kapcsolaton kívül — a mely legfőbb okát képezi az ország gazdasági válságának, van még számos más tényező, a mely együtthatásában fokozza az elégedetlenséget, elszegényedést, elkedvetlenedést, s hozzájárul nagymértékben ahhoz, hogy az elkeseredés és osztálygyűlölet kifejlődésével hazánkban állambontó törekvések érvényesüljenek,

¹⁾ Mezei Mór 1901. szept. 29. „Ezek nyomán nyilatkozatomat e kérdésről ebben foglalom össze: Önálló vámterület ipari védvámval, ha és mihelyt lehet; vámszövetség, de minden jogtalan kinövésének eltávolításával, ha és a meddig kénytelenek vagyunk vele “

hogy az állampolgárok némely rendje ne találja kellő megélhetését s másrésről az egészségtelen viszonyok folytán mind még erősebb mértékét öltön a hajlam: szabadulni a nemzet kötelékéből.

A károsító elemek között nevezetes szerepet játszik némely tökéletlensége folytán közoktatási rendszerünk s a nálunk általánosságban hiányos vallási felfogás.

Vallás és nevelés erőteljes faktorok az emberi élet alakulásában. Ezek befolyásolják leginkább az életboldogságot s azzal az emberek jólétét; vagyis helyesebben nem a vallás és a nevelés, hanem a vallás erkölcsi nevelés, mert vallás és nevelés e két fogalom elválaszthatlan egymástól, mindkettőnek érdeme és haszna egy és ugyanattól függ: a jó erkölcsőtől. Az erkölcsnél kezdődik a vallás és a jó nevelés, műveltség, s az erkölccsel szűnik meg. Erkölcs nélkül a hit *nem* vallás, de bálványozás, természetimádás, a természetfölötti erőktől való babonás félelem nyilvánulása; erkölcs nélkül műveltség nem létezik. A keresztény erkölcsben: az önzetlenségben, önfeláldozásban, a magasztos, a szép és jó iránti tiszteletben, a szenvedők iránti könyörületességben, a felebaráti szeretetben és jótétevesben rejlik az igazi vallásosság és az igazi műveltség s annak tekintetében a felekezethez való hovatartozás sem lehet határozó.¹⁾ Hogy állunk minálunk a vallás erkölcsi neveléssel? A vallás, a mely hivatott volna az embereket nemes tettekre serkenteni, lelkesíteni és reá lehelni az ember lényére az erkölcsösség érzetét, a melynek a magasztos és jó iránti hajlamot kellene oltani az emberek szívébe általánosságban, más czólokat követ! A vallás nem az erkölcs felé, nem a jó felé vette útját, de a fanatikus elfogultság felé. Nem a vallás eszményi tanainak érvényesítése az életben képezi a mai vallási irány direktívumát, hanem a felekezeti különbségekbe vetett feltétlen hit s az azokhoz való hitbuzgó ragaszkodás, a külsőségek szigorú betartására helyezi a vallási fölfogás ma a fősúlyt. Nem az számít, mit tesz valaki; a jó, az erkölcsös-e, a mire törekszik, de az, hogy milyen felekezethez tartozik. — A vallás ekként ma már nem az erkölcsösséget, de tulaj donképen csak a felekezeti hovatartozóságot jelenti.

Rége a keresztény felfogás, a keresztény tanok térfoglalását tűzte ki célul, most nem ez a legkívánatosabb; döntő fontosságú a keresztény lélekszám mennyiségének szaporítása. A minőség nem határozó. A vallási kapcsolat felőlel ezért magában nem egy lelket s emberi főt, a mely részesült ugyan külsőleg a keresztény vallás minden malasztjában, de a keresztény erkölcsöt meg nem értette, át nem érzi és merőben statisztikai számadatot képez a vallás hívői

¹⁾ Minden felekezethez tartozók között lehet a keresztény vallás erkölcsöt gyakorló és így vallásos és műveit ember.

sorában. A keresztény valláserkölc, a mely keletkezésekor a leg-
 eszményibb érzésből fakadt, a melyre emberi lélek képes lehetett,
 ma egészen átváltozott nézletében s egészen más világba vezetett,
 egy világba, melyben a keresztény vallás forrásának tiszta tükrét
 az idő folyásával s az évszázadokkal ellepte és teljesen elhomályosí-
 totta a forrásvédő partokról aláomlott görgeteg. A forrás medenezéjő-
 nek tisztasága fölött őrt álló hitbuzgó keresztény nem veszi észre
 a változást, nem látja, hogy iszappal és törmelékkal tölt meg mély-
 sége és a helyett, hogy hozzálátna őszinte munkakedvvel a forrás
 megtisztításához, minden lépésével újabb sziklatömböket gördít feléje;—
 pedig milyen üdítően hatna a forrás, ha megtisztulva fölöslegétől,
 helyes irányba, a valódi valláserköles, a valódi műveltség felé terel-
 tetnék. Mily nemes célok szolgálatára volna hivatott! Visszaesés
 állott be a vallásosság terén. Már nem a tiszta valláserkölc, de a
 forrást környező ingovány, az az oltár, szentkép, vagy dogma vált
 a tulaj donkópeni imádat tárgyává a nagy többség szemében, s a
 bálvány képében imádott Isten helyett a fanatizmus által félrevezet-
 tett vallásos buzgalom, magát a bálványt isteníti! Vannak, nagyon
 sokan vannak, a kik ma sem voltak képesek Isten lényegének
 erkölcsi fenségét átérezni s ma sem Istent imádják, hanem azt az
 oltárképet vagy hittanáraik által lerajzolt azt a lehetetlen és igaz-
 ságtalan valamit, — a felekezeti Istent, — bálványozzák!

A vallási nevelésnek s az iskolának volna feladata eloszlatni
 a néphitben feltámadt, gyűlölködésre okot szolgáltató, felekezeti tév-
 tanokat. A helyett mit látunk: a hitoktatás még erősíti a hívőket
 tévedéseikben, még hozzájárul ahhoz, hogy a néphitben hibás vallás-
 erkölcsi felfogás verjen mélyebb gyökeret s az iskola, a helyett, hogy
 magasztosabb célú követve a nép erkölcsi javítását irányítaná, a
 maga számára arra befolyást nem igényel. Sem a hitoktatás, sem
 az iskola nem törekszik eléggé belerögzíteni a nemes és erkölcsös
 iránti hajlamot az emberek minden szép és magasztos iránt egyaránt
 fogékony lelkébe.

A vallási oktatás nem a nemes elhatározásokra lelkesít első-
 sorban, de korlátokba vonva a szabad gondolkozást, megdönthetetlen
 igazságként mindenféle csodás mesét állít fel, azt követelve, hogy
 azoknak föltétlen hitel adassék (talán azért is, mert indokoltan attól
 tarthat, hogy alaptanai jó része semmiféle bírálatot sem állana ki.)
 Imperatív rendelkezéseivel azután természetellenes kényszerhelyzetet
 teremt, mert vagy engedelmeskedik a hívő s megszűnik gondolkozni
 és ezzel öntudatossága, önelhatározási képessége szenved csorbát,
 vagy nem tud eleget tenni a vallás meghagyásainak s józan ítéleté-
 vel próbálja összeegyeztetni a hihetlent s akkor a vallástalanság
 vétkének vádját vonja magára; mert nagyon nagy bűn kételkedni

és bírálat alá vonni a vallási dogmákat, még ha mindenben követjük is az erkölcs szellemét s a vallás rendelkezései szerint élünk is.¹⁾

A második faktor, a melynek hatása lehetne a jó erkölcsökre az iskola; erkölcsképző befolyása azonban igen kétes értékű. A tanítók, tanárok többnyire a lehető legnagyobb egykedvűséggel vannak eltelve aziránt, fejlődik-e erkölcsben és jellemben a gondjaikra bízott fiatalság. Letudva előadásaik óraszámát, az iskola falain kívül nem törődnek többé neveltjeikkel s ha igen, akkor abban nincs köszönet. A tanítók és tanárok nem nevelik, de dresszírozzák a fiatalságot! Nem élik magukat bele az általuk helyettesített szülő szerepébe, de bírónak érzik magukat, a kinek hivatása a büntetés. A tanítói és tanári intervenció az iskolai órákon kívül azért csak ott érvényesül, a hol az iskolai fegyelmi szabályok megszegéséről van szó; ilyenkor felébred az erkölcsbíró a művelés terjesztésére hivatott orgánumban, s a ki különben soha szóba nem szokott állani neveltjeivel, reájuk támad, hogy elvetemültségüket tárja szemük elé: megtudja így az ifju,²⁾ hogy erkölcsbe vágó halálos vétket követ el, ha sétabottal mer járni az utcán, ha véletlen tolldíszítést hord kalapja mellett, ha nyilvánosan cigarettázik, vagy porkolábjainak nem köszön jó előre.

A. tanulók, minthogy csak akkor keltik fel tanítóik s tanáraik figyelmét, ha valami bűnüknek jöttek nyomára, félnek azoktól. Feszült viszony támad ezen a réven köztük és leczkértetők között, bár az ebből származó erkölcsi haszon többnyire semmi, mivel az ifjúság életrealóbb elemei az iskolai túlfegyelem ellen titkos és tiltott helyeken keresnek kárpótlást s kijátszák a reájuk sulyosodó sokszor méltatlan ellenőrzést! Akkor mutatnak jó erkölcsöt csak, ha szemmel tartják őket. Vájjon jó hatással lehet-e ez a jellemre? Hatással azonban mindenesetre van. Az ifjúság a nevelési faktorok nemleges ingerentiája következtében az iskolában ugyan nemleges műveltségre tesz csak szert, de magtanulja már fiatal, zsenge korában a hazugság és kétszínűség előnyeit. Egynémelyik még tovább megy, megtudja miképen lehet mások kárára és megkárosításával előbbre haladni; vannak tanulók, a kik erényességüknek emlékoszlopot állítanak tanáraik szemében azzal, hogy ezek elismerésétől buzdítva meglopják tanuló társaik bizalmát és azután titkos örömeik árulójává lesznek, kiszolgáltatva őket a megtorló igazságnak. íme a jellemfejlődés egy magasabb fázisa, a melyet az iskolának köszönhetünk, a jellemtelen

¹⁾ Megbotránkozunk azon, ha valaki nyíltan fejezi ki aggályait valami vallási dogma helyessége tekintetében, de kevés ember ütközik meg azon, ha embertársa csak névleg tartozik a keresztény vallás kötelékébe, ha kemény szívé, könyörtelen, erkölestelen életet él s lépten-nyomon megszegi a vallás erkölcs elemei tételeit.

²⁾ Élettapasztalataimból.

stréberek jellemalakulását, de még ezzel nem ismertük meg az iskola erkölesszocializáló hatásának leghatékosabb fajtáját: az utólérhetlen fölényű puritán jellemet! Ez is az iskolai nevelésnek és az abban forszírozott versengésnek eredménye. Az a jellem, a mely büszke ahhoz, hogy megalázza magát akár tanárai előtt, akár arra, hogy áruházi legyen könnyelmű tanuló társainak. Rideg göggel lordul el ez utóbbi alsóbbrendű lényektől. Kiválósága érzetében erkölcsre és ismeretre büszkén, fölényvel és megvetéssel már végig mindent, a mi nem hódol tudásának és azt el nem ismeri. Maga körül nem érdeklődik semmi és nem tud együttérzeni senkivel. Lecskékönyvének írott betűi képezik egyedüli szentségét. Ahhoz méri környezetének tudását, ahhoz alkalmazza világnézetét s a szerint ítéli meg még a természeti szépségeket is.

Az iskola erkölesszocializáló hatásának most lerajzolt alakulásai a leggyakoribbak; a paktáskodás a törvény és felsőbbség kijátszására, a mások ezéltudatos megtévesztésére és mások megkárosításával való érvényesülésre, a kétszínűség ezen jellemvonásoknak kifejlődésére tanít az iskola s ez alól az erkölcsfejlesztő hatás alól úgyszólván egyetlen dicséretes, de ritka kivételt képez a nagyralátó és ismereteire féltékeny, öntudatos elbizakodottság;¹⁾ erkölcsre, keresztény erkölcsre azonban nem tanít az iskola s ép úgy nem tanít hazafiasságra s a nemzeti eszmék iránti tiszteletra sem.'-) Iskolai kényszer van nálunk. Oktatási rendszerünk megköveteli, hogy iskolákat végezzen mindenki, a tudományos ismeretek egész légiója ítéltetik szükségesnek már a népiskolákban ahhoz, hogy kellő színvonalon maradjon a nevelés, de a míg általános műveltséget akarunk meghonosítani s a gyermekek képességei ellen rendkívüli igényekkel lépünk fel, teljesen figyelmen kívül hagyjuk az élet és a nemzet követelményeit. Abszorbeáljuk az ifjúság figyelmét a lehetetlenségig szükségtelen ismeretek tanításával, tanítatunk az iskolában oly dolgokat, a mikre az életben sokszor semmi szükség nincsen,³⁾ de a míg nagy fáradsággal verjük bele az ifjúságba az igeragozást, a míg

¹⁾ Vannak kivételek, de ezek a jellemalakulások leggyakoribb példái. Annyi azonban bizonyos, hogy az iskola nagy befolyással van a jellemalakulásra és senki mellett nem halad el nyomtalanul. Ha egyébre nem, önzésre és kíméletlen versenyre lesz serkentve a fiatalság s később az életben, ez a jellemalap azután többé meg nem változik. Az iskolából kikerültek az életben is egymás kárára akarnak érvényesülni.

²⁾ Innen van azután, hogy mert az iskola nélkülözhetőnek tartja az erkölcsi nevelést, az életben is, — míg egyrészt a stílusban, helyesírásban, földrajzismeretekben stb. elárult tudatlanságot műveletlenségnek minősítjük — az erkölesszocializáló és hazafiatlanságot nem tartjuk annak s azzal szemben elnézők vagyunk.

³⁾ El van fogadva általánosságban, hogy jó tanulni oly dolgokat is az iskolában, a mikre az életben semmi szükség nincsen. Ide tartozik például a latin túlságba menő tanítása a gimnáziumokban.

készséggel magyarazzuk el a világ teremtésének történetét, a míg elemeztetjük a szavakat s a földrajzi ismereteket már a népiskolákban statisztikai adatokkal fűszerezzük,¹⁾ addig, a mint az erkölcs alapelemeit kellőleg és gyakorlatilag meg nem értjük az ifjúsággal, ép úgy a nemzeti eszme fogalmát, a nemzeti eszme iránti lelkesedést s a hazaszeretetet nem oltjuk be az ifjúság szívébe és nem követeljük meg. Szeretetteljes gondozás nélkül elhagyatva és elfeledve ott áll a magyar nemzeti eszme sivár közönytől eltakarva az érdekében oly nagy költségekkel épített iskolák tantermeiben, alig találva elvétve *egy-egy* félreeső zugot, a melyből új feltámadásának reménye int feléje.

Az iskola a nemzet által és érdekében jött létre, mégis nálunk a nemzet az iskolákban ismeretlen fogalom s a nemzeti eszme terjesztése úgy látszik ki van véve teljesen az iskolák programjából! Nehéz is volna megkövetelni a hazaszeretet propagálását a tanítóktól, mikor hazánk egy jó részében (vonatkoztatom ezt különösen az 1868. XXX. t.-ez. 47. és 48. §§.²⁾ által kivett területekre; az iskolákban még magyarul sem tanítanak és a szűkebb értelemben vett Magyarországon is, a tanerők egy figyelemre méltó hányada egyáltalán nem beszél magyarul.⁸⁾ Nem is követeljük talán azért sem a tanítóktól, tanároktól, sőt a régebben oly hazafias magyar papságtól⁴⁾ sem, hogy az ifjúságot hazaszeretetre lelkesítse; de nehezen lehetne is kívánni ezt ezek egynémelyükétől. Különösen nem lehet például a nemzetiségi vidékekre tévedt tősgyökeres magyar néptanítóktól megkövetelni, hogy kedvvel és buzgalommal lelkesítsenek a magyar nemzeti eszme érdekében s áldozzanak erőt és fáradságot a magyar nyelv terjesztése végett, mert emberfölötti fáradságukért illő jutalomban sem részesülnének. Hogyan lehessen követelni, hogy az a nem magyar ajkú, ellenséges és műveletlen parasztok közt élő magyar néptanító, a ki rosszabb fizetésben részesül akár melyik városi⁵⁾ kollégájánál és a ki alig bir tisztességesen megélni jövedelméből, hogy az apostoli működést fejtsen ki a magyar nyelv

1) Érdekes ozikket írt erről a „Bpesti Hírlap“ 1902. 20-iki számába Varga Ottó főgimnáziumi tanár „A fiam földrajzot tanul“ czímen.

2) 1868. XXX. 47. §. Mindazon tárgyakra nézve, melyek az egyezményben a közös országgyűlésnek és központi kormánynak nincsenek föntartva, Horvát-Szlavon-Dalmát országokat mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes önkormányzati jog illeti. (48. §kiterjed azon országok beligazgatási, vallási és közoktatási ügyeire s az igazságügyre, ideértve a tengerészeti jog kiszolgáltatásán kívül a törvénykezést is.

3) Az 1899—900. évben az összes népiskolákban (17,048) volt egészben 1761 magyarul nem tudó tanító. Fiúméban 4 községi s egy római kath. iskolában a magyar nyelv egyáltalában nem tanított.

4) Ma sajnos, akad nagyon sok magyar pap, a ki nem beszél jól a magyart.

5) A városi tanítónak van legalább szép társadalmi pozíciója s művelt környezetben él.

érdekében s lelkesítsen a hazáért! Hiszen anélkül is mennyivel nagyobb munkát kell végeznie, összehasonlítva munkásságát pl. a középiskolai tanár munkakörével. — A tanárok fizetése megközelíti a vármegyei alispánok fizetését, a vármegye első tisztviselelőjének fizetését, míg a falusi tanítók nehezen tudnak csak megélni, s mégsem a tanítói kar, de a tanárok panaszkodnak rossz fizetés miatt! A tanárok, a kiknek csekély tudománya rendkívüli módon honorálva lesz, s a kiknek évről-évre szószerinti egyformaságban elmagyarázott egy-két tantárgya tehetséget nem tételez föl.¹⁾ Rossz a tanároknak a fizetése! Nekik, a kik senkinek semmiféle felelősséggel nem tartoznak, a kiknek szünideje évente két akkora, mint más állami alkalmazottaknak, munkaidejük²⁾ kevesebb s a többi állami hivatalnoktól eltérően nem 40, de már 30 év múlva mennek teljes fizetéssel nyugdíjba! Mit szólunk akkor a szegény falusi magyar néptanítókról, a kik talán némaságra vannak kárhoytatva, ha nem tudnak alkalmazkodni a vidéki nyelvshokáshoz és sokszor kénytelenek egész életüket eltölteni náluknál műveletlenebb s anyanyelvüket meg nem értő emberek közt, küzködve a nyomor és szenvedéssel!

A falusi néptanítók kezébe van letéve nemzetiségi vidékeken a hazaszeretet felkeltése s a magyar nyelv elterjesztése, a néptanítók kezébe, a kiknek életfeltételeiről oly mostohán gondoskodik a nemzet; nagyon természetes, hogy azután, mert a nemzethez való ragaszkodásra s a hazaszeretetre nincs különös okuk, érdekében valami nagy buzgalmat nem is fejtenek ki, a minek következtében megtörténik, hogy a népiskolákból kikerülő tanulók összes magyar tudománya az egy „Éljen“ és „Dicsértessék az Ur Jézus Krisztus“ mondatokban halmozódik össze s az életbe kilépett tanulók emlékezetében nem marad vissza semmi, a mi a magyar nemzethez való tartozásra emlékeztetné őket s ami a magyar nemzet tiszteletét s a hazaszeretetet fokozni volna alkalmas.³⁾

¹⁾ Lehet azért a tanár nagyon művelt ember, csakhoy ez nem föltétlen szükséges, sőt még általános műveltséget sem tételez fel szükségkép a tanári állás. Az iskolában eltöltött néhány óráért határozottan túl vannak azért fizetve, annál inkább, mert marad elég idejük tudományos munkálkodás által jövedelmüket gyarapítani. Természetesen más volna az eset, ha a tanárok úgy fognák fel hivatásukat, a hogy kellene, hogy ő nekik nevelni és hazafiságra kell serkenteni az ifjúságot s az iskolában tartott óraszámom kívül is foglalkoznának neveltjeikkel.

²⁾ Legfeljebb heti 18—21 óra.

³⁾ Elmondjam-e, hogy vannak egész vidékek, a hol senki sem beszél magyarul, daczára annak, hogy az egész lakosság végzett népiskolát, s hogy akadnak elegenden, a kik megkérdeztetve nem tudnák megmondani azt sem, hogy magyarok. A nemzet nagy embereiről, nagy eseményeiről, dicső múltjáról pedig soha sem hallottak semmit. Sokat tehetne a nép felvilágosítása tekintetében egy lelkiismeretes ta-

Erkölcösség, hazafiság tanítását nem követeljük meg az iskolákban, az egyedüli, a mi érdekel és a mi lényeges, az iskolavégzettség. Az állam követeli a népiskolavégzettséget, a társadalom a középiskolavégzettséget s az egyetemet.¹⁾ A népiskola célja a műveltség általánosítása, míg ellenben a magasabb oktatásé az általános műveltség megszerzése és a szaktudományokban való kiképzés. Szembeszökő hátránya oktatási rendszerünknek, hogy — bár megköveteli mindenkitől, hogy elvégezze a népiskolát — arra már nem terjed ki figyelme, hogy a szerzett ismereteket meg is tarthassa a nép.²⁾ Mihelyt kilép az életbe a csak népiskolákat végzett ifjúság, lehámlik róla ennekfolytán az iskolázottság minden külső jele.

A magasabb iskolai oktatásnak, ellentétben a népiskolai képe-
sítéssel, nálunk sok előnye van. Annyi az előnye, hogy ma már
mindenki magasabb kiképzésre törekszik, hogy azután hivatalnoki
pályára léphessen. A produktív pályák, az ipari s a földműves
pályák, mindinkább elkerültenek. Ismeretre, tudásra vágyik mindenki.
Következménye ez jórésben az általános pangásnak, de különösen
a társadalmi felfogásnak is, a mely csak a latajnereket becsüli vala-
mire s csak azoknak adja meg az egyévi önkéntességi jog privilégiumát s a becsületesség fényes bizonylatát — a párbaj képességet.
Természetes ennek következtében, hogy mesterségre ma már, hacsak
lehet, mesterember fia nem adja magát, s hogy a módosabb paraszt-
gazda literátus embert nevel fiából.

Paraszt és iparos senki sem akar maradni. Ennek az állapotnak
közgazdasági hátrányai jelentkeznek is már. A hivatalt kereső és
diplomás emberek egyre szaporodnak; túlzásfoltóság mutatkozik min-
den pályán. Egyesek a szerencsésebbek még felküzdik ugyan magukat
kiválóan kedvező állásba, a nagyobb rész az egymás ellen folytatott
állandó versengésben azonban nehéz viszonyok között él. Hová fog
ez vezetni? Hová fogunk fejlődni, ha a produktív pályákat mindenki
elkerüli s a társadalmi felfogás igaztalan marad az államfentartó
elemek iránt? Ha az iskola erkölcsre nem tanít, jellemeket nem
nevel s nem ösztönöz hazaszeretetre, a magyar nyelvismeret nem

nítói kar, de még többet a papság, a melynek rendkívüli, szinte megdöbbentő
befolyását a népre, volt alkalmunk tapasztalni a választások alkalmából. Miért
nem érvényesíti befolyását nemzeti irányban? Miért szítja a felekezeti gyűlöl-
ködést, a helyett, hogy a nép erkölcsére hatna?

¹⁾ Werner Gyula: „Az iskola elszakadt az élettől. Minél több ismeret ez a
jelszó — holott önálló gondolkozásra, az elme függetlenségére és az ítélet szabad-
ságára kellene törekedni. Az élet célja a cselekvés, nem a tudás. Tetterős fér-
fiakat kell nevelni a magyar ifjakból és azokat küzdelemre tanítani.“

²⁾ Szükséges volna, hogy minden népiskola mellett kisebbszerű könyvtár
létesíttessék olvasóteremmel, hogy a fiatalság tovább képezhesse magát. A pap és
tanító hivatása volna azután odahatni, hogy az iskolából kikerültek legalább va-
sárnaponként látogassanak oda el.

lesz általánossá s a nemzeti eszmékhez való ragaszkodást s a honszeretetet nem oltják be az ifjúság szívébe? Mi lesz a vége ennek az állapotnak, a mely az erkölcsi egyensúly érzetét megingatva, a honszerelemtől nem tartóztatott, társadalmilag egyenjogúnak nem ítélt s különben a legszerencsétlenebb viszonyok közt élő alsó osztályokat a kivándorlás vagy a szociális forradalom útjára kényszeríti?

A zok közt a tényező elemek között, a melyek a magyar állampolgárok elégedetlenségét, elkedvetlenedését okozzák, sőt kivételes esetben az állami lakosság egymémely rétegének megélhetését lehetetlenítik, előkelő szerepet játszik .közadózási rendszerünk, illetve annak számos méltánytalansága és visszássága,

A magyar adórendszer nem ismer méltányosságot! Az „In camera non est justitia“ közmondás jellemzi leghelyesebben a magyar közadózási rendszert és annak viszonyait. Adózási rendszerünkben egyedül fiskális szempontok döntenek s új adótörvények alkotásánál törvényhozásunk pusztán azt tartja szem előtt, mikép lehet az államháztartás bevételeit új adónemekkel s a régi adózás módjai megváltoztatásával fokozni. Ha azután kiderül, hogy valamely újonnan alkotott törvény tarthatatlan állapotokat teremtett, a törvényhozás nem a régi állapotot állítja vissza és nem a törvényújítással okozott méltánytalan károsítást orvosolja elsősorban, hanem új javaslattal az alkotott törvény káros hatását kísérti megszüntetni, a nélkül azonban, hogy az azáltal az államháztartásban elért jövedelmi többletből engedni volna hajlandó. A törvényjavítással azután megtörtént,¹⁾ hogy a törvényhozás ép ellenkező eredményeket ért el, mint a milyeneket célzott s hogy az új törvényt káros hatásaiban a reform még kedvezőtlenebbre változtatta! Tévedett ismét és ismét megtámadta a polgárok magánvagyonát az adóreform és előfordult, hogy a törvényalkotók hibájából lehetetlen állapotok létesültek a termelés egyes ágazataiban. Elismerem, hogy ilyen esetben soha meg nem állott a

¹⁾ A mint az annak idején a szeszadóreformnál történt.

magyar törvényhozás, hanem addig kísérletezett reformokkal, a míg végre, ha évek múltán is és talán egy másik állampolgári rend rovására, de mégis elérte azt, a mit célzott: tudillik növelte az államháztartás jövedelmeit és tűrhető állapotokat teremtett a közgazdasági élet azon ágazatában, a melyet a maga módja szerint fejleszteni és szabályozni ítélte jónak. Ekkor azután a magyar törvényhozáson erőt vett rendszerint az önelégültség érzete s az ámulat a fölött, hogy milyen üdvös adóreformot létesített! Felejtve lett, hogy reformja tulajdonképpen nem jelentett mást, mint az általa csak kevéssel előbb a végletekig megsarczott szóban forgó állampolgári rend megtámadott életfeltételei újabb helyreállítását, s hogy addig, a míg eltalálta a helyes utat (tudniillik azt, hogy meddig mehet az adóztatás mértékénél) addig az állampolgárok százainak életfeltételeit támogatta meg s közülök sokat gazdaságilag tönkrevitt! Az általános örömet azonban e néhány szenvedő gyötrelme nem csökkenthette! Azok panasza nem hallatszott fel a törvényhozásig, s ha a megkárosított polgárok kártérítési igényeket támasztottak volna az államkincstár vagy a törvényalkotók ellenében, követeléseiket méltatlankodással utasították volna vissza. Az ország legfőbb fóruma Ítélezett — a törvényhozási hatalom — s az ellen vádat emelni nem ildomos. Határozatában meg kell nyugodni, még ha az nem is volna igazságos. S végre is, ha egyesek magánbirtokát megkárosította a törvényhozás, nem gyakorolta-e akkor csak jogát? Hiszen mindössze néhány állampolgár életfeltételeit áldozta fel a legszentebb, legmagasztosabb ezélnak: az állam jövedelmek szaporítása célzatának!

Az egész nemzet érdekében lettek feláldozva egynéhányan! Szegények szánandók és mégis úgy látszik, csak jogát gyakorolta velük szemben a nemzet, midőn vagyonuk egy részéből kifosztotta őket! Jogot gyakorolt a nemzet, midőn adót vetett ki, ha az még oly igazságtalan is! Az erősebb jogát és hiába érveltek azért az áldozatra szántak, hogy az államhatalom egyenlő oltalmában kellene részesülnie a nemzet mindegyik tagjának s hogy közczélok kedvéért nem volna szabad egyes polgárember, vagy egy polgári rend válságát fölidézni, hiába panaszolták, hogy az állampolgár nem pusztán adóeszköz, de a nemzetjogok tulajdonképeni megszemélyesítője, részese a nemzeti életnek, letéteményese a nemzeti jogoknak, s hogy a benne élő nemzeti jogokat tisztelnie kell a nemzetösszességnek magyar hazánkban egyesek tulajdonának elvétele közczélokra elvileg ugyan nem, de gyakorlatilag régtől fogva elfogadott nemzetjogot képez!

Sehol sem nyilvánult a magyar törvényhozás készsége teljesebb mértékben arra, hogy egy-egy osztály magánjogai feláldoztassanak fiskális érdekeknek, a mint az 1888. XXIV. t.-cz. alkotásakor. A gazdaosztály mindinkább súlyosodó helyzetét s az 1884. XXI. t.-cz. által kiszabott szeszadó folytán beállott szeszárhanyatlást volt ez

ellensúlyozandó, s egyúttal a krónikus deficittel küzdő államháztartást kívánta rendezni az adóképeség újabb nagymérvű igénybevétele által. A szesz kontingentálása révén az 1888. XXIV. t.-cz. a tulproduktió megszüntetésével a szeszáruk emelkedését, s ezzel a mezőgazdasági termények jobb értékesíthetésének lehetőségét czélozta állandósítani, de e törvény, melyet a mezőgazdák, reményteljesen fogadtak, csak kincstári szempontból bizonyult jónak és épen ellenkező eredményeket szült, mint a milyeneket szándékolt, súlyos válságba sodorva különösen a felvidéki¹⁾ mezőgazdasági szeszgyárosokat. A helytelenül s Ausztriával szemben is kötelezően a magyar korona országaira nézve 872,542 hektóliterben megállapított szeszkontingens túlnagynak bizonyult, s ezáltal állandósította Magyarországon a túltermelést annyira, hogy az e törvény fennállását követő években a szeszáruk 12—13 frtra²⁾ szálltak alá, a mi egyértelmű volt vagy a szeszfőzéssel való abbanhagyással, vagy daczára az államilag nyújtott adókedvezménynek, a szeszfőzésre való folytonos ráfizetéssel. Könnyű ezt kiszámítani: Egy hektóliter szesz előállításához körülbelül 9 métermázs burgonya, 2½ métermázs porosz-köszén és 45 liter árpamaláta szükséges. A burgonya ára abban az időben a felvidék árviszonyait véve alapul 1 frt 30 kr. — 1 frt 60 kr. közt változott, a porosz-köszén ára átlag 1 frt 35 kr. körüli volt, míg az árpa ára 6 frt 50 kr. lehetett, ezen számítás mellett minimálisan kitesz a szesz termelési költsége 18 frtot, a mihez hozzászámítandó még a gyár üzemben tartásánál felmerülő javítás és üzemköltség (nevezetesen a géplakatos, bádogos, rézöntő, rézműves, bognár, a szeszfőző s a többi alkalmazottak fizetése) és a világítás, a melyek együttesen átlag egy hektóliternél szintén 2—3 frtot tehetnek ki; s ha már most el is tekintünk a szeszgyárak berendezési költségeinek 20—30 évre felosztani szokott amortizationális összegétől s a tőkebefektetés tőke összege után méltán számítható évi kamattól, s leszámítjuk a termelési költségekből a szeszjutalmat, a mely hektóliterenként 3—5 frt közt változik és változott,— a szesztermeléssel járó tényleges kiadások összege mégis legalább 16—17 frt.³⁾ A termelési költségek ilyen nagysága mellett történhetett meg, hogy az 1888. XXIV. t.-cz. következtében a mezőgazdasági szesztermelő — a kinek a szeszter-

¹⁾ Felvidéken nagyobb mezőgazdaság- szeszgyár nélkül nem képzelhető.

²⁾ Bujanovich Gyula a „Szeszmonopóliumról“ a III. országos magyar gazdaságkongresszuson tartott előadása szerint 10—11 írtra hanyatlottak alá. Ily alacsony árviszonyokra azonban a magam részéről adatot nem tudtam szerezni.

³⁾ Ezen számítás szerint 17 frt termelési költséget és 13 frt eladási árat véve számítási alapul, 8 hónapi szesztermelési évad mellett csak egy 2 hektoliter szeszfőzde is egy esztendőben $4 \times 480 = 1920$ frtot; egy 4 hektoliteres pedig már (csak 3 frt átlagvesztességet számítva) 2880 frt veszített, még ha nem vesszük is figyelembe a szeszgyárberendezések amortizationális százalékait.

melés azelőtt busásan jövedelmezett, — ez időtől kezdve¹⁾ drágábban kényszerült vásárolni a burgonyát, mint a milyen árban azt szeszre átdolgozva értékelhette. Azok, a kik teheték, megszüntették ekkor a szeszfőzést; sokan azonban, így nevezetesen a felvidéki gazdemberek kénytelenek voltak azt folytatni, daczára annak, hogy a szesz megadóztatása és kontingentálása tekintetében alkotott törvényhozási intézkedések folytán, a szesztermelésre állandóan ráfizettek.

A felvidéki mezőgazdák nem szüntethették be a mezőgazdasági szeszgyártást, mint a kedvezőbb helyzetben levő délmagyarországi földbirtokosok, mivel a felvidéki gazdálkodás alapfeltétele a szeszipar, egyrészt, mert ezen vidék kizárólagos terményét a burgonyát, a mely a hosszú szállítást az aránytalanul nagy költség miatt ki nem bírja, másképen értékesíteni nem lehet, másrészt, mert legelő hiányában az intenzív gazdálkodáshoz szükséges²⁾ marhaállományt másképen ott el nem lehet tartani, mint a szeszgyártás járulékát képező moslák segítségével. Ezen kényszerhelyzet okozta, hogy az ország ezen részében a birtokosok még akkor is folytatták a szeszfőzést, mikor³⁾ a szeszipar reájuk nézve tiszta veszteséggel járt és midőn a helytelen és a legnagyobb mértékben igazságtalan törvényhozási intézkedés folytán vagyonuk tőkeálladéka lett csorbítva.

Változott a helyzet azóta. Az 1899. XX. t.-cz. megszüntette a tulproduktiót az által, hogy a magyar korona országaira eső szeszmennyiséget 853,000 hektóliterre szállította alá. — Kedvező helyzet állott elő a szesziparra,⁴⁾ de mi kárpótlásban részesültek azok a mezőgazdák, a kik a törvényhozás tévelygése folytán vagyonukat egészen elvesztették, avagy legalább is érzékeny károsítást szenvedtek el?

Föltétlen hatalma van az államnak a polgárokkal szemben, elvitathatlan joga az államélet céljaihoz megkívántató eszközöket minden áron, még a polgárok vagyoni és magánérdekei rovására is

¹⁾ 1888. XXIV. t.-cz. alkotását követő évtizedben a szeszárak állandóan alacsonyabbak voltak, mint amennyit a szesztermeléssel járó tényleges kiadások kitétek és soha sem haladták fölül a 16—17 frot, pedig amennyivel alacsonyabbak voltak ez átlag árnál a szeszárak — legalább annyi tényleges vesztesége volt a mezőgazdasági szeszgyárosoknak.

²⁾ A felvidéken a tél sokkal hosszabb és körülbelül 8 hónapon át nem talál a marhaállomány legelőt; viszont a földek silányabbak, a mi nagyobb marhaállomány fentartását teszi szükségessé aránylag kisebb birtokon, hogy az annak segítségével nyerendő nagyobb trágyamennyiség által a rosszabb minőségű földek is jó termőképességben tartassanak fenn.

³⁾ Ez szakközégek által is bizonyítva van. Alapos és teljes tájékozást nyerhetnek az érdeklődők e fölől, ha a III. országos gazdakongresszus IV. szakosztályának tárgyalásai V. kötetében foglalt Bujanovich Gyula előadó értekezését a „szeszmonopolium“-ról áttanulmányozzák

⁴⁾ Igaz ugyan, hogy a szeszipar tekintetében helyreállított kedvezőbb helyzet következtében másrésztől szenvedett a keményítő ipar.

megszerezni, ha ezt életjoga úgy kívánja, de ha az állam mindenhatósági teóriáját jogosultnak ismerem is el, mégis feltornyosul előttem e helyütt a kérdés: megengedett és méltányos-e, hogy az állam egy társadalmi osztályt feláldozzon az összesség érdekében? Kevesebb súlyt helyezhet egyik állampolgári rend jogos érdekei védelmére mint a többiére? A magam részéről azt tartom, hogy az államnak, mint a jogrend hivatott őrének nem szabad példát mutatni, miképen lehet kijátszani az igazságosság és méltányosság követelményeit! Neki legkevésbé szabad eltérni a jog elveitől! Ha pedig elvetésből elviselhetetlen terheket halmozott egyesek vállaira, kárpótlással tartozik! A jóhiszeműség nem képezhet érvet az államnál sem — a jogszerűség föltétlensége mellett — és egyesek tulajdonának elvétele közéletre kényszerítő szükség nélkül,¹⁾ már nem nemzeti jog gyakorlása, de nemzeti kényuralom, a mely ellenkezik a nemzet fejlődésének alapfeltételével, a szilárd gazdasági helyzettel. Terheket róhat ki az állam addig a határig, a meddig azt a nemzeti célzatok megvalósításához föltétlen szükségesnek tartja, de folyton szem előtt kell tartania, hogy az adózás jogelvének alapja tulajdonképpen ellenszolgáltatás az állampolgár által az állam részéről neki nyújtott jogvédelemért s hogy a hol jogvédelem nincs, hanem maga az állam mutat példát a jogéftiprásra, hogy ott az adózás elvének erkölcsi alapja megingott.

Az adók legyenek elviselhetők és arányosak. Az aránytalanul súlyos adók egyesek vagyonának csökkentésével a nemzet erejét ássák alá s a túlságos adók megakasztják a nemzet kulturális fejlődését, Csak jó államháztartás mellett, a mely a nemzeti érdekek szem előtt tévesztése nélkül az általános jólétet mozdítja elő, fejlődhetnek és erősödhetnek a nemzet! Büntetlenül nem lehet megszegnien az államnak sem az észszerűség törvényeit, és szembeszállnia a gazdasági élet-követelményekkel, felelőtlenségének kiváltságát nem használhatja fel egyesek, vagy egyes rendek megrontására. Az olyan államhatalom, a mely önkényesen az összesség vitatott érdekében a polgárok egy részét megélhetésük lehetőségétől fosztja meg s azért, hogy egyes rendeknek kedvezőbb fejlődést biztosítson, másokat elviselhetetlenül terhel meg, az visszaél polgárai hűségével és méltatlan lesz azok szeretetére.

¹⁾ A háború esete például föltétlenül kivételt képez.

Ha az a helyes államforma, a hol az állam egyforma szeretettel és méltányossággal bánik minden állampolgárral és öncélúságának érveit nem használja föl arra, hogy akaratát önkényesen érvényesítse egyes állampolgári rendek, elviselhetetlen megadóztatására, de egyformán kedvez minden polgárnak, ha az a helyes államforma, a hol a törvényhozás nemcsak hogy maga nem sérti polgárainak magánérdekét, de őrt áll a fölött, hogy azok sem az ő mulasztása, sem mások jogellenes cselekvése következtében sérelmet ne szenvedjenek, a hol végül az állam óvja és védi az egyén magánjogait és elkerüli mindazt, a mi vagyoni létét veszélyeztethetné, vajjon akkor magyar hazánkban lehet-e helyes államformáról szólni? Arányban állnak-e nálunk egymással a polgárok jogai és kötelezettségei? Vagy bizonytalanság uralkodik a magán- és köz-, jogok és szolgáltatások egész mezején s egyik állampolgári rend több jogának kevesebb kötelezettség, másik állampolgári rend több kötelezettségének viszonylag aránytalanul kevés jog felel meg?

A polgárok jogai és kötelezettségei hazánkban nem állanak egymással helyes arányban! Tudjuk ezt jól mindnyájan. Az államkormány maga kifejezést adott már gyakran hasonló nézetnek és évenként hangoztatva lesz a közigazgatás és az adórendszer megváltoztatásának s az adóterhek arányosabb megosztásának szükség-szerűsége; de az igazságtalan adózási rendszer, a tervbe vett adó-reform s egy a mostani sokféle bonyolult adózási elvek¹⁾ helyébe behozandó új egységes és általános jövedelemadó progresszív alapon való szervezésének kilátásba helyezése²⁾ daczára, továbbra is változatlan marad s legfelebb annyiban módosul, a mennyiben új felmerülő elodázhatlan és halasztást nem tűrő követelmények az adófizető polgárok vagyona ellen újabb igényeket támasztanak és egy-egy új adónem megállapítását teszik szükségessé. Emelkedik az adóteher évről-évre a szerint, a mint az államháztartás bőkezűen preliminált kiadásai ezt szükségessé teszik, s a míg az adófizető az adóteher alatt roskadozva vonszolja a hazafias kötelességek súlyos igáját s az adók nemei, a különböző czimeken történő adófizetés s az adókezeléssel járó adminisztracionális költségek egyre nőnek, rohamosan hanyatlak az adófizető polgárok egynémelyik rendjének jóléte és vagyonossága.

1) Adókezelésünk oly bonyolult, hogy annak sehol a világon nincs párja. Tizenegyféle állami adón és a fogyasztási adókon kívül fizetünk közigazgatási, közművelődési, szegényügyi czélokra pótagókat, útagót, eb adót, községi pótagót, községi közmunka, iskola adói, hitfelekezeti adót és kitudja hányféle illetéket, díjat, vámot és járulékot.

2) Lukács László pénzügyminiszter 1901. november 23: „.....az új általános jövedelmi adó is progresszív alapon fog szerveztetni a progresszivitás elvétől sehol semmiféle eltérést nem kontemplálok.“

Nőnek az államháztartás kiadásai: Majd új palota kell a magyar országgyűlésnek,¹⁾ majd szaporítani kell a hadi hajókat, vagy új ágyukra s a hadilétszám felemelésére van szükség, majd úgy talál-tatik, hogy kvóta részesedésünk nem üti meg a mértéket s hogy a magyar királyi udvartartásra megszavazott összegek nem fedezik többé a magyar király udvartartásának költségeit, vagy arról van szó, hogy valamelyik nemzetközi kiállításon a külföld előtt kellőleg képviseltessék a magyar állam és ilyenkor nagyon természetesen nem lehet kimélni a költséget, — s mind ezek a kiadások, mikor a kormány róluk előterjesztéseket tesz, a legszükségesebbeknek tűnnek fel s az ezekre vonatkozó költségeket ezért szívesen megszavazza a magyar törvényhozás. Mikor azután a megszavazott költséget kivetik adó fejében, az adófizető polgár azokat nehezen, s mind kedvetlenebbül fizeti azonban, mert a nagyra szabott államháztartás érdekében tőle követelt folytonosan magasabb áldozatok sokszor alap- vagyont és létfeltételeit támadják meg. De okozza bár a kivetett adó végromlását, adóját mégis meg kell fizetnie, s ha kellő időben nem fizet, végrehajtják akkor kímélet nélkül. Nem nézi a magyar adózási rendszer, elviselheti-e a polgár a reája kirótt magasabb terheket, (láttuk a szeszadóreformnál) s a mint a magyar törvényhozás a kiadások megállapításakor kevés súlyt szokott helyezni arra, elbirja-e még az ország a több terhet, s nem mérlegeli az ország teherviselési képességének fokozott igénybevételével], nem dönti-e nyomorba azokat a polgárokat, a kiknek jóléte védelmében lettek talán megalkotva a költséget igénylő nagyszabású preventív intézkedések, vagy a kik vagyonszága demonstrálásaképpen tervezetik a hatalom fényesebb expozitúrája, — úgy a végrehajtó hatalom sem törődik azzal a mellékes természetű kérdéssel, hogy a törvényesség ürügye alatt egyes esetben igazságtalanságot követ-e el. Az állam czóljai elsőbb rendűek mindennél, s ha az utolsó vagyontértéket kell feláldoznia a szegény adófizetőnek, adójának be kell folynia!

Minden nemzetnek életében fordulnak elő olyan időszakok, a mikor áldoznia kell nagy ezélokért, a mikor szükségessé válik, hogy a nemzet könyörtelenül dobja áldozatul polgárai életérdekeit fennmaradásáért, vagy jövő nemzeti fejlődéséért, de ezek az áldozatok, ha megzavarják is egy időre a polgárok életrendjét, a nemzet erősödése érdekében történnek a nemzeti hatalom jövő nagyobb ki-fejlődése célzatával, és múló természetűek! Magyar hazánkban másképen van! Nálunk nem kivételesen követelnek elviselhetetlen áldozatokat, hanem vannak állampolgári rendek, melyeket adózási rendszerünk állandóan elviselhetetlenül terhel meg, talán nem is

¹⁾ Az állandó országház az 1901. év végén (28,474,20008-+-2,364,866.56 összesen 30,839,066.64 koronába került.

annyira a magyar nemzeti hatalom gyarapodása kedvéért, mint inkább a magyar nemzet által magának imputált hatalmi állás s a (ebben az esetben sokszor a magyar nemzeti óhajtásokkal ellentétbe helyezett) monarchia által kifejezni kívánt külhatalmi pozíció érdekében. Hangoztatom, hogy „egynémely“ állampolgári rendet terhel túl a magyar adórendszer! Egyik főbaja ugyanis a hazai közszolgáltatásoknak, hogy azok legkevésbé sem arányosak, s hogy az adók azokra súlyosodnak legnagyobb mértékben, a kik az állam részéről adózásuk fejében a legkevesebb ellenszolgáltatásban részesülnek! De lássuk arányosak-e és milyen arányban állanak egymással az adók:¹⁾

A kivételeken kezdem, azokon az adónemeken, melyek aránylag csekélyebbek s ezekkel azután szembe állítom majd azon adófajokat, a melyek elviselhetlenül terhelnek.

A kivételek közt sorolandó fel a vadászati adó! Nem az 1883. évi XXIII. t.-cz. 4 §-ában²⁾ említett kivételről akarok szólni, de arról egyáltalán, milyen jellemzően igazságtalan ez az adónem és viszonylag aránytalan kiszabásának módja tekintetében. — A vadászati adó egy évi összege az 1883. XXIII. t.-cz. 9. §-ában 12 írtban van megállapítva. Tizenkét forint tekintet nélkül arra, milyen területre vonatkozik a vadászati jog, mert az 1883. XX. t.-cz. 1. §-a szerint: a vadászati jog a földtulajdonnak elválaszthatlan tartozéka! Ugyan e törvény egy későbbi szakasza szerint azonban a válthatlan kapcsolat csak 200 kat. holdon felül kezdődik. Hol marad az elv, hol a jog és méltányosság, ha kivételeket állapítunk meg a hatalmasabbak számára! Mert vagy elválaszthatlan a vadászat a földtulajdontól, akkor a község sem kényszeríthető arra, hogy adja bérbe területét, de kipusztíthatja, ha úgy akarja, területén teljesen az őt ügyis csak károsító vadállományt, akkor a kisbirtokos is gyakorolhatja a vadászatot területén, ha lefizeti az államnak a vadászat jogáért járó tributumot (hiszen a vadászathoz nem kell okvetlen 200 kat. hold és egy 20—30 holdnyi füzesben a vadászat okszerűen gyakorolható a nélkül, hogy attól kellene tartani, hogy a vad abból ki fog fogyni), vagy nem elválaszthatlan tartozéka a földnek a vadászat, hanem egy külön joga, egy a vagyonos osztály számára rezervált élvezet gyakorlatára való jog, s akkor, a szerint a milyen a jog nagysága, kiterjedése, hogy milyenek a vadviszonyok, egyszóval mennyi a vadászterület bérértőke, aránylagosan és nem egyformán kellene megállapítani a vadászati adót.

Fényűzés a vadászat s így kiválóan alkalmas a megadóztatásra!

¹⁾ Néhány példát említek fel mindössze. Messzire vezetne, ha bíráló alá venném az összes adónemeket.

²⁾ 1883. XXIII. t.-cz. 4. „Úgy a fegyveradó, mint a vadászati adó fizetése alól az uralkodó család tagjai ki vannak véve.“

Miért térjünk el tehát épen ennél a jognál, a mely csak a vagyonos elem által gyakorolható, a fokozatos megadóztatás elvétől? Miért ne állapíttassák meg ezen adónemnél az itt valóban indokolt progresszivitás, hanem épen fordított elvet követünk: az egyforma vadászati adó elvét? Nem érv az egyformaság a helyesség mellett, inkább ép abban rejlik ez adónem aránytalansága, hogy egyforma!

A vadászati adózásnál fontosabb, de ép oly igazságtalan, kiszabása tekintetében és viszonyában a többi adónemekhez, a III. osztályú kereseti adó! A III. osztályú kereseti adóra vonatkozólag különben kettős: egy elvbeli és egy tényleges állapot között kell különbséget tenni. Elvben az 1875. XXIX. t.-cz. 15. §-a szerint az adóévet megelező 3 évi tiszta kereseti vagy üzletnyeremény átlagának alapján kellene kivettetnie a III. osztályú kereseti adónak. Annak 1%-a volna törvény szerint ezen adónem mértéke;¹⁾ halljuk azután e réven hangoztatni, hogy az milyen rendkívüli teher, s hogy mennyire tulmagasan van megállapítva! Szembeszállók ezen a hírlap-irodalomban oly általánossá vált nézettel! Tíz százaléka a „tiszta“ jövedelemnek nem tulmagas adótétel, különösen/nem az hazánkban, a hol, hacsak a ház és földadót vesszük, sokkal súlyosabb adózási feltételekkel találkozunk: A földnek csak „egyenes adója“ a kataszteri tiszta jövedelemnek 25¹/₅₀(¹/₅₀-a,²⁾ s ez adón kívül mennyi teher háramlik még a földbirtokra! A földbirtok tiszta jövedelmének körülbelül 50%-át felemészti az adó,⁸⁾ néha még többet is!⁴⁾ Nem látom át ezért, mikép lehet soknak mondani a keresetadó 10%-át! Tíz százalékos könnyebben lehet fizetni, mint 50%-ot; ha sokat tesz ki a 10%, az csak annak a jele, hogy sok a jövedelem és végre is ezt a százalékos adónemet az adózó tényleges tiszta jövedelme után tartozik tulajdonképen fizetni, míg ellenben az ingatlanok birtokosai a tekintetben is rosszabb helyzetben vannak, hogy akkor is fizetni tartoznak a reájuk földjük után háramlott adóösszeget, mikor a tényleges jövedelem természeti viszontagságok folytán messze elmarad

¹⁾ 1875. XXIX. 15. §. „A III. osztálybeli keresetadó az adókötelesek által benyújtandó vallomások alapján az adóévet megelőző három évi . . . fennállása idejére eső tiszta kereseti vagy üzletnyeremény átlagának alapján vettetik ki a tiszta nyeremény minden 100 frtja után 10 frt jár kereset adó fejében.“

²⁾ 1881. XL. Földtehermentesítési járulék 8⁴/₁₀%, tiszta hozadék után földadó 17¹/₁₀% — 25.5%.

³⁾ Papp Elek 1902. máj. 30-án az adóreform szükségességéről tartott beszédében: „A magyar föld adója oly nagy, hogy párja nincs az egész világon. A különféle adók és szolgáltatások a föld jövedelmének több mint 50%-át felemészitik “

⁴⁾ Hivatkozom Kossuth Ferencz által Ecsery Lajos dr. az alföldi munkás viszonyokról szóló könyvéből egy parlamenti beszédében idézett példára: „Egy földművelő, kinek földcskéje 19 frt 60 krt jövedelmezett, ezután 25 frt 84 kr. adót fizetett (ebből igaz a pénzügyminiszter Kossuth interpellációjára adott válaszából kitűnőleg csak 6 frt 50 kr. volt egyenes állami adó.)

a kimutatott kataszteri jövedelem mögött. Viszonyítva a földadóhoz nem látszik rendkívül súlyosnak az elvben 10%-ban megállapított III. osztályú kereseti adó, — gyakorlati érvényesülésében ellenben még kevésbé!

A III. oszt. kereseti adóval megrovottak legtöbbje nem vallja be jövedelme nagy részét! Senki sem ütközik meg ezen, senkinek sem tűnik fel ez, sőt a magyar törvényhozás maga utat és módot nyújtott arra, hogyan lehessen kijátszani a törvény azon rendelkezését, hogy „10%-a a tiszta jövedelemnek képezi a III. osztályú keresetadó kulcsát,” midőn az 1875. XXIX. t.-cz. 19. §-ának 5. pontjában némely állampolgári rendre nézve adóalappá tulaj donkép nem a jövedelmet, de a lakbért tette, azt mondva ki, hogy tiszta kereseti nyeresemény minimumának a lakbér IVa egész 8 szoros összege veendő s ez után rovandó ki a III. oszt. kereseti adó! Ezen íj révén történhetik azután, hogy olyan egész köztudomású valótlanágok képezhetnek adóalapot, a milyenekkel az 1899. évben a m. kir. pénzügyminisztérium által kiadott a III. oszt. kereseti adóra vonatkozó statisztikában ¹⁾ találkozunk, a mely szerint pl. Budapest fővárosában: 45 gyógyszerész közül egyetlen egy akad, a ki 15.000 frtig terjedő jövedelem után, 1 a ki 8000 frt jövedelem után, a többi mind 6000 frt alatti jövedelem után van kereseti adóval megróva, és így tovább: 1 droguista, a ki 20.000, 1 a ki 15.000, 1 a ki 10.000, 1 a ki 7000 frt, a többi mind 4000 frt alatti jövedelem után; 1 tőzsdelátogató, a ki 4000 frtig terjedő jövedelem után, 1 aki 2500 frt, a többi mind 200 frt alatti jövedelem után; 1 szatócs (beleértve azokat is, a kik dohány tőzsdével birnak és italok kismértékben] elámsításával foglalkoznak), a ki 2500 frt, a többi mind 1600 frtnál kevesebb jövedelem után; 1 vegyeskereskedő, a ki -5000 frt jövedelem, a többi mind 2500 frtnál kevesebb után; 1 közjegyző, a ki 5000 frt, 2 a ki 4500, 1 a ki 4000, 1 a ki 3500, a többi 7 mind 3000 frt alatti jövedelem után; 1 ügyvéd, a ki 10.000, 1 a ki 9000, 1 a ki 8000, 1 a ki 6000, 1 a ki 5500, a többi mind 5000 frt alatti jövedelem után; 1 orvos, a ki 20.000, 1 a ki 15.000, 2 a ki 7000, 1 a ki 5500, a többi mind 5000 frt alatti jövedelem után van kereseti adóval megróva, holott köztudomású, hogy legalább 3, de lehet 10 annyi az ezen foglalkozási ágaknál Budapesten III. osztályú kereseti adó alá tartozó adóköteles jövedelem.

Szemérmetlen valótlanágokat tartalmaz a III. oszt. kereseti adóalappra vonatkozó kereseti adó statisztika és még sem botránkozik

¹⁾ A III. oszt. kereseti adó statisztikája Kiadva 1899-ben a m. kir. pénzügyminisztérium által a kereset adó III. osztályába tartozó adóköteleseknek foglalkozás szerinti csoportosítása és az 1893 — 95. évi egyenesadó kivető bizottságok által a terhükre megállapított adóköteles jövedelmek alapján. Budapest székesfőváros.

meg azokon úgy látszik senki; valószínűleg azért nem, mert a törvény alakításai az adó kiszabása körül szigorúan betartatnak! Ekként a III. oszt. kereseti adó nálunk azután az 1875. XXIX. t.-cz. 19. §. 5. pontjának eseteiben nem annyira jövedelemadó, mint inkább lakbéradó! Csak a lakbér ne legyen túl magas, akkor azután nem határoz akár mennyi a jövedelem! Természetes, hogy ezzel, mint egyebekben is, a nőtlen- és gyermektelenek járnak jól, s a családapák lesznek sújtva leginkább, a kik nem vehetnek oly kicsiny lakást mint amazok.

A nőtlenek a III. oszt. kereseti adó kiszabásának módja folytán jobban járnak, de azonkívül is kedvezőbb a helyzetük; még agglégény adó sem teszi nehezzé életöket, míg a családapára, az esetleg nagy számú család fentartásának súlyos kötelmén kívül, a nagyobb lakás szükségszerűsége folytán a nagyobb lakbér után, nagyobb kereseti adó, másrészt az ép oly méltánytalan, mint indokolatlan családtagok után fizetendő adó is nehezedik.

A családfő fizeti a családtagok adóját, az ur fizet cselédje után I. oszt. kereseti adót, de a tőkepénzesekről megfélekedezett a magyar adórendszer és elfeledte azokat adóval megróni. Más államokban becsületszó mellett köteles bevallani a tőkebirtokos, mennyi az értékpapírjai után élvezett járadékjövödelme, s ez után a jövedelem után bizonyos méltányos adótételt fizet, nálunk teljes adómentességet élvez. Korántsem ily kedvező azonban a magyar földbirtokosságának állapota:

A magyar földbirtokos fizet: földadót, házosztályadót, II. oszt. kereseti adót, általános jövedelmi pótagót, I. oszt. kereseti adót (cselédek helyett), országos betegápolási pótlékot, községi pótagót, útagót (ide számítható mint földteher, habár nem mint közszolgáltatás, a gazdálkodási költségekkel kapcsolatos tűz és jégkárbiztosítás), esetleg szeszforgalmi adót, III. oszt. kereseti adót, iparkamarai illetéket, fegyver- és vadászati adót, ebadót, borfogyasztási adót, hadmentességi díjat és ki tudná felsorolni, hogy még hányféle illetéket, adót és bírságot. Bírságot különösen, ha mezőgazdasági szeszgyára van; s míg a fennebb említett III. oszt. keresetadó-jövedelem ellenőrzése tekintetében a pénzügyőrségnek —, bár az üzleti könyvek vezetése a III. oszt. keresetadóval megrovott foglalkozási ágak legtöbbjénél rendesen bevett szokást képez (ezt kötelezővé is lehetne tenni) s ezért a tényleges jövedelem ellenőrzése azoknál nem járna nagy nehézséggel — semmi beavatkozási joga nincsen s ilyet nem gyakorol, addig a mezőgazdasági szeszgyárosnak mindig ott ül hátán a fináncz s vele az anyagi felelősség veszedelme. Mulasszon el egy határnapot, eszközöljön elkésve egy bejelentést, írjon be egy tételt nyilvánvaló tévedésből könyveiben helytelen rovatba, égessen a bejelentett szesztermelési mennyiségnél csak 1—2 literrel többet, vagy

valamivel (15%) kevesebbet, azonnal „pontosan kiszabott“ büntetés éri akár bírság, akár szeszjutalom megvonás alakjában. Valóban úgy állunk ezen adónem ellenőrzésénél, mint azt annak idején József császár oly jellemzően és találóan kifejezte: „Hivatalnokaim fizetése 100 milliót tesz ki azért, hogy meggátolják, mikép 20 millióval megcsaljanak,“ s emellett a szisztéma mellett azonfelül mórhetetlen erkölcsi kár háramlik az államra. Vérig sérti tisztességben megőszült polgárait bírságotlasi rendszerével s úgy bánik velük (mezőgazdasági szeszgyárosokkal) mintha abból a feltételből indulna ki, hogy azok mindegyike hajlandósággal bír a B. T. K. 379. §-ba ütköző büntény elkövetésére.¹⁾ Méltatlan ilyen eljárás az állam részéről és alkalmas arra, hogy jó hazafiak helyett ellenségeket neveljen magának, kétszeresen indokolatlan pedig, ha figyelemmel vagyunk arra, hogy ezen bizalmatlanságot gyakorolja ugyan a mezőgazdasági szeszgyárosok ellenében, de nem követi már a III. oszt. kereseti adóval megrovott egynémely foglalkozási ágazatok adóbevallásai helyességének ellenőrzésénél.

Szeszgyárában a mezőgazda már nem rendelkezik. Teljesen ki van szolgáltatva a pénzügyi közegek kénye-kedvének s a többi adónem tekintetében is egészen az állami alkalmazottak megbízhatóságától került függésbe. Nem olyan egyszerű dolog az, kiösmerni magát annyiféle adónem között! Pénzügyi szakember is eltévedhet az egyenes és nem egyenes adók azon labirintusában, a mely reászakad a magyar mezőgazdára adótörvényeink szerint. Hogy ismerje ki magát azokban az egyszerű gazda ember?! A legjobb, a mit tehet, hogy fizet, a mit kirónak rá, pedig sokszor több az, mint a mennyit elbír.

Szembetűnő az aránytalanság a magyar adózási rendszerben! Már e néhány felsorolt példa is eléggé bizonyítja, hogy egyes állampolgári rendek aránylag mennyivel több adót fizetnek másoknál — és mint amennyi jövedelmök szerint méltányos volna. Igazságos arányt kellene teremteni a különböző adónemek közt, könnyíteni kellene némelyek már elviselhetlen terhein, különben az aránytalan adózás folytán keletkező elégedetlenség megbontja a magyar népnek az állam igazságosságába vetett hitét, s azzal megdől a nemzeteszme iránti szeretet!

¹⁾ Az 1878. V. t.-cz. 379. §-a a csalásról szól.

A jó hazafi az államnak céljaira önként és szívesen adózik, de csak jó államháztartás mellett maradhat meg az állampolgár jó hazafinak: oly államháztartás mellett, a mely a nemzetösszesség érdekét viseli szívében; elvész ellenben a honszeretet és áldozatkészség az állani javáért ott, a hol az állam nem védi meg polgárai jogait, azokat nem mozdítja elő, de sőt inkább hátráltatja érdekeiket és talánrosszabbul bánik polgáraival, mint az idegenekkel.

Megdöbbenéssel látjuk, hogy ez az állapot áll fönn hazánkban némely állami rendre és különösen a földbirtokosságra, s a paraszt és munkás osztályra nézve. A magyar adórendszer elviselhetetlen terheket és úgyszólván csak terheket hárít ezekre az állampolgári rendekre s azok magánjogait kellő védelemben nem rószesíti; de abstrahálva az egyes osztályokon elkövetett sérelmekről általánosságban is, a hová csak tekintünk, mindenütt úgy látjuk, meg van sértve a jogegyenlőség elve, s meg van rendítve a népnek az igazságba vetett hite, minthogy azokra hárul az állami szolgáltatások legnagyobb mértéke, a kik csak kárát, de semmi néven nevezendő hasznát nem látják az államhatalomnak.

A jogegyenlőség elvének jelentősége elhomályosult a magyar államháztartás rendszerében! Vagy lehet-e jogegyenlőségről szó akkor, midőn az államtérnek legsúlyosabb és legnehezebben viselhető része a földbirtokon nyugszik? A földbirtokon! A mely a súlyos természetű reá halmozódó állami szolgáltatások fejében viszontszolgáltatásban nem részesül és csak hátrányokat tapasztal az államhatalmi érvényesülés és állami fejlődés folytán. Ellenséges hatalomként bánik a birtokossággal az államhatalom! Kimutattam ezt eléggé, midőn bizonyítottam, hogy a magyar terményeket nem hogy megvédené a külföld termékei ellenében, de a forgalmi eszközök gyarapításával s a forgalom könnyítésével előidézi, hogy országos ínség esetén se legyen ára a terményeknek; midőn nemhogy megakasztaná a kivándorlást, de gyártelepeket létesít, a melyek elvonják a még meglévő munkaerőt is a földbirtoktól és a munkabéreket megdrágítják akkor, a midőn a termények ára sokszor még a termelési költséget sem téríti meg — s ennek a vitatott államvédelemnek fejében elviselhetlenül súlyos adóval rózza meg a földbirtokosságot, s még ez sem elég! Nem elég, hogy aránytalanul súlyos adóteherrel sújtja a birtokosságot és hogy a befolyó adóösszegeket mind a többi állampolgári rendek s a városi lakosság érdekében használja fel, — mert hiszen a terményárak leszorítása, a mesterséges iparfejlesztés, a forgalom nagyobbitása és olcsósága érdekében történő intézkedések, a gyártelepek és

új vonatösszeköttetések létesítése,¹⁾ a nyilvános könyvtárak, múzeumok, törvénykezési épületek, egyetemek, iskolák, országos költségen emelt paloták, hidak, kórházak, kaszárnyák s a színházak mind csak a városok érdekét szolgálják, bár az összes adózók jóvoltából²⁾ nyertek létesítést, — de direkte is károsítja a földbirtokosokat s a parasztosztályt az államhatalom, midőn megtűri, hogy a polgárok magánvagyonra államcélú szolgálatában megkárosíttassék és nem gátolja egy a nemzettől különvált faktor beavatkozását a polgárok magánjogaiba.

A katonai túlhatalomról akarok itt megemlékezni: A magyar államháztartás a hadsereg nagyhatalmi nívón való fentartása kedvéért szinte zsarolja a népet. A magyar állam, a mikor nemzeti ezélokra sincs elegendő pénze, ugyanakkor a monarhia külhatalmi dekóruma kedvéért a lehetetlenségig megterheli az állam adófizető polgárait, csakhogy lépést tarthasson külsőleg a monarhia a többi nagyhatalmassággal, habár nagyhatalmi aspirációink sem anyagi erőforrásainknak nem felelnek meg, sem a magyar állam erkölcsi érdekének nem képezik követelményeit, — de ennél is tovább megy a magyar állam a katonasággal szemben tett koncesszióiban! Fenéig kell üríteniök az ürömpoharat a magyar földbirtokosoknak s el kell viselniök türelmesen és megadással, hogy az államhatalom egyik hatalmi ágazata mint támadja meg magánvagyonukat, midőn császár-hadgyakorlatok alkalmával a katonai parancsnokság engedelméből és egyenes parancsára világbéke idején a hadsereg gyakorlatképen megsemmisíti, illetőleg csorbítja jövedelmüket. Nem tudom, nem-e rosszabb állapot ez, mint a minő a középkorban volt? Akkor még a háborús időben is tiltva volt a katonáknak, hogy szükség nélkül kárt okozzanak a polgárok vagyonában, a mint ezt nevezetesen Zsigmond király 1405. évi decr. I.³⁾ cikkelye, Mátyás király 1471. évi decr. 21.⁴⁾ és 1486. évi decr. 31.⁵⁾ cikkelye és számos más magyar törvényes intézkedések bizonyítják, ma ellenben, ugyanaz a hadsereg, a melynek célja volna megvédelmezni a polgárok jogait, félreismeri tulajdonképeni rendeltetését és ellenség híján eltiporja a békés magyar mezőgazdák

1) A vonatok létesítése megfosztja a parasztbirtokost azoktól a jövedelmektől, a melyeket fuvarvállalással szerzett. A vasút a világ piac árakulásától teszi függővé a terményárakat úgy, hogy rossz termés esetén is alacsonyok maradnak az árak.

2) S így a földbirtokosoktól beszedett adók révén is.

3) Zsigmond 1405. évi decretum I cikkelye: „..... Az átkelő katonák erőszakosan kárt egy országlakosnak se okozzanak“.

4) Mátyás 1471. decz. 21. cz. „A királyi katonák senkinek se tegyenek kárt“

5) Mátyás 1486. decz. 31. cz. „A királyi katonák senkinek se okozzanak károkat, és a kártevőknek büntetéséről.“

egynamelyikének termését,¹⁾ és ebben a magyar államhatalom, a magyar államrend nem gátolja meg. Igaz, hogy elvileg ki van mondva, hogy a hadsereg okozta károkért kártérítés jár, de ezen kártérítéseket, mint a hadsereg rendkívüli kiadását, megint az adózó polgárságnak s így valamennyiben a megkárosítottnak is viselnie kell, de azonkívül is, ez a kártérítésről való biztosítás (eltekintve attól, hogy a megállapított kárösszeg csekély és soha nem nyújt teljes kártérítést) egy virtuális hatalom a szegényebb gazdákra nézve, mert érvényesítése olyan katonai pontossággal betartandó formalitásokhoz van kötve,²⁾ hogy bizony a kevésbé tehetős, ha kárt szenved is, kártérítéshez azért mégsem jut.

Fizetnek kártérítést önkényes becslés szerint! Jogczím ez arra, hogy károsíttassék a polgárok magánvagyonára és vájjon teljes-e a kártérítés minden esetben? Ki fizetheti meg azt a vesződő és bosszúságot, a mit elszenved a tulajdonos, midőn kénytelen hallgatólagon szemlélni, mint gyakorlatoznak rendekben fekvő ép leartott árpáján, vagy mikor réjtjét, lóheretábláját letaposás; végre pl. midőn egy-egy ágyúüteg legénysége óraszámra ott eteti tagján lovaival a behordásra készen álló zabot, sőt azt még áthordja a szomszédos földekre is, ha néhány stabálistnak lova véletlen ott áll,³⁾ ki tudja kárpótolni azt a szegény parasztot vagy bérescselédet, a kinek „lenijét” tiporta le a legénység? Drága pénzért sem lehet vásárolni lent,⁴⁾ s a rendekben fekvő árpában, vagy a letaposott takarmányban okozott károkat megközelítőleg sem lehet megállapítani abból, hogy az ember megszámlálja a patkónyomokat s azokat megsokszorozza az esetleg egész 10 fillérig terjedő kártérítési egységgel.

Károsodnak a birtokosok tagadhatlan ily eljárás mellett s ezt a kárt a nemzetjogok védelmére hivatott államorgánumok követik el. Nem alkalmas ez arra, hogy valami különös tiszteletet támasszon a polgároknak az államszervezet helyessége iránt, hiszen a gazda ember várt jogvédelem helyett íme ez esetben is csak jogsérelmet

¹⁾ A hadgyakorlatokat rendszerint augusztus-szeptember folyamán tartják meg, sokszor felvidéken, ott pedig szeptember hónapban még javában folyik az aratás.

²⁾ 24 órán belül bejelentendő a kár. Már most némelyik szegény paraszt ember, a ki napszámba állott, vagy fuvarát végezte a 3. határban, néha csak napok múltán értesül arról, hogy meg lett károsítva: de ha értesülne is rögtönösen, félbe hagyja napszámos munkáját és menjen be a talán 5—6 óra járásnyira tanyázó dandárparancsnoksághoz, vagy a még távolabb székelő főszolgabíróhoz panasztétel végett s veszítse el egy napi keresetét némi kártérítés bizonytalan reményéért?

³⁾ Mindezek megtörténtét szükség esetén tudom igazolni.

⁴⁾ Len képezi a felvidéken a parasztgazda és bérescseléd otthonában az asszonyok téli mulatságát és elfoglaltságát. A világ összes kincse ellenében is nehezen mondana le egy ily parasztasszony lentermeléséről, akkor is csak azon remény okából, hogy majd jövőre többet termelhet.

tapasztal az állam részéről és nagyon kell kutatnia, ha találni akar egyes kivételes jogokat, a melyeket ingyenes és meg nem adóztatott jogkörképen biztosít neki az államhatalom.

Jogegyenlőségről szólni hazánkban sehol nem lehet, még a létminimum kérdésénél sem; ennél pedig valóban méltányos volna! Biztosítani kellene az állam összes polgárait arról egyaránt, hogy bármit hozzon az idő sora, mégsem kell tartania attól, hogy koldusbotra jut és hogy embertársai könyörületére lesz utalva, hanem bizonyos adómentes létminimum biztosítva marad számára.

Nálunk nincs létminimum. Vannak ugyan az 1881. LX. t.-cz.¹⁾ 54. egész 62. §§-aiban megállapított kivételek, a melyek néhány kiváltságolt állami rend számára, habár azokra nézve sem egyenlő arányban vagy mértékben, de mégis megállapítanak bizonyos végrehajtás alá nem vonható létminimumot, de ezek a rendelkezések kétszeresen teszik igazságtalanná az összes többi állampolgári rendekre nézve azon tényleges állapotot, hogy részükre létminimum megállapítva ninesen.

Súlyosan adózik, túlzottan adózik némelyik állampolgári rend, sokszor ép az legsúlyosabban, a mely legkevesebb védelemben és ellenszolgáltatásban részesül az állam részéről. Nem csoda azután, hogy a magyar nép mindinkább bizalmatlan az államhatalommal szemben és mind jobban idegenkedik az adózástól, hiszen az állampolgárok egy része akkor látja csak az államhatalom nyilvánulását, mikor szolgáltatást kell teljesítenie.

¹⁾ 1881. LX. 54. „Álladalmi, törvényhatósági és községi szolgálatban levő tisztviselők és hivatalnokok stb.rendes fizetésének legfelébb $\frac{1}{3}$ -a és ez is csak úgy vehető végrehajtás alá, hogy a végrehajtást szenvedő részére évi 800 frt a foglалáson túl érintetlenül fenmaradjon.“ 55. §. A nyugdíjakról 56. §. A rokkantakról. 57. §. A katonai házassági biztosítékról. 61. §. Vállalatok, társulatok alkalmazottairól, hogy a végrehajtást szenvedő részére legalább is 500 frt fenmaradjon.

A magyar adórendszernek csak elvben alapja a jogegyenlőség! Elvben egyforma joga van mindenkinek, a ki az államnak kötelékébe tartozik, s a kiben a nemzet-eszme él az állampolgári jogok gyakorlására s mindegyik polgárnak joga van egyforma államvédelemre. Az államélet megnyilatkozásában ellenben inkább az a maxim a uralkodó államéletünkben: „Egyenlőtlenül bánni az egyenlőkkel!“ Nem részesülnek egyenlő védelemben az állampolgárok jogai, jogaik nincsenek egyenlő arányban kötelezettségeikkel, s mindinkább előtérbe, mind erőszakosabban lép fel a követelés: egyenlőbb bánásmódot tanusítani a polgárokkal szemben!

Egyformán bánni az összes néprétegekkel! Megszüntetni végre a privilégium rendszert, a mely kiváltságokat statuál mindenütt és mindenben! Mert hiszen nem pusztán az adórendszerben vannak indokolatlan különbségek, de a többi kormányzati ágazatokban is, legfőképen a közigazgatásban, katonarendszerben és bíraskodásban.. Nem részletezem mégsem a polgárok kivételes jogait vagy sérelmét előidéző ezen együttható tényezőket, nem említem fel, hogy a protektio és nepotizmus mindenütt éreztetik befolyásukat az államéletben, vagy hogy a megalázkodás a tekintélyek előtt, a szolgálalkúság, s az egyéniség megtagadása¹⁾ nagyobb garantiáját nyújtja az előhaladásnak, mint a szorgalom, tudás vagy érdem, s hogy bizonyos fokban igazságtalan a szegénysorsu néppel szemben az államrend, — mert ezek minden más államhatalomnál előforduló és nem speziálisan magyar bajok! Másutt is különbséget tesznek hatalom és szegénység között és máshol is súlyosabban nehezdednek az állami kötelezettségek a szegény emberre, a ki az államélet közvetlen megnyilatkozását sokszor abban látja csak, hogy nem múlhat el egyetlen örömnép vagy gyász eset a nélkül, hogy az állam, vagy az állam védelme alatt álló egyház valamelyik képviselője ne követeljen tőle súlyos illetéket vagy adót!²⁾ Igazát és jogát pedig nehezebben bírja érvényesíteni. Ha talán mégis nagyobb mértékben lépnek fel államrendszerünkben egyesek e bajok közül a helytelen vallás-erkölcsi nevelésben, az adórendszer igazságtalanságában s a gazda-

1) Az egyéni meggyőződés alárendelése a tekintély kívánságának ma leginkább a hivatalnoki karban általános. A jellem, — a meggyőződéshez való szívós ragaszkodás ma ezért gátja az előhaladásnak, mert a szolgálatra való készség és szolgálalkúság átvitetett a magánéletbe s a felebbvaló ma már meg is követeli, hogy az ő meggyőződését ossza az alárendelt.

2) Jegyző, bíró, szolgabíró, pap, adóvégrehajtó, csendőr és őrmester ezek képviselik az államot a munkásokkal szemben, s ezek akkor érvényesítik hatalmukat a néppel szemben, mikor annak valami szolgáltatást kell teljesítenie. Hiszen nem múlik el keresztlés, házasság, haláleset a nélkül, hogy valami szolgáltatást ne kelljen ezek egyikének teljesíteni! S ezek a szolgáltatások sokszor súlyos természetűek.

sági viszonyokon uralkodó általános válságban keresendő akkor ezek főforrása. Nem foglalkozom ezért tovább ezekkel, hanem egyszerűen összefoglalom, a mit a magyar államélet gazdasági viszonyairól elmondottak során megkísértettem bizonyítani: Jólét uralkodik-e Magyarországon általánosságban?

Felállítottam volt a tételt, hogy önrendelkező államban mindig kifejezésre jut az állampolgárok érdeke,¹⁾ mert szuverén állam lét-célja a maga érdekeinek védelme és biztosítása, a maga hatalmának növelése, ezzel pedig alattvalóinak boldogulása és gazdasági fejlődése; s hogy a kontrarió, a hol jólét nem uralkodik, a hol a nép méltatlan viszonyok közt él és degresszív irány tapasztalható a közvagyonosodásban, ott nemzetsuverenitásról szólni, a nemzetakarát öntudatos érvényesítését állítani nem lehet. Következett pedig mind-ebből, hogy a nép vagyoni viszonyai kedvező voltak, vagy jóléte aláhanyatlásának állapotából indokoltan lehet ítéletet mondani a nemzethatalom helyességére és korlátlanságára vagy a nemzetsuverenitás hiányára.

Egybevetve az országos állapotokra vonatkozó, tanulmányom második részében foglalt tény előadásokat, vájjon hazánkban a magyar nemzetsuverenitás érvényesül-e? A magyar nemzeti hatalom fejlődik-e és fennáll-e érintetlenül, ha az általános országos állapotokból s a jólétből vonunk következtetést a nemzethatalomra? — Azt hiszem ez érvelés módja szerint is csak ugyanarra az eredményre lehet jutni, a melyre az első fejezetben jutottam, hogy a magyar nemzet nem szuverén, vagy legalább is nem érvényesíti szuverenitását korlátlanul. Úgy a magyar állam népességi, mint gazdasági viszonyaiból, valamint az ország összes gazdasági javai termeléséből a hanyatlás, válság szomorú képe tárul elénk: Szegényedik a nép!

¹⁾ Aristote: La politique: „On convient généralement que dans tout État bien constitué il faut que les citoyens soient affranchis des soins qu' exigent les premières nécessités de la vie.“

Az alakiságok bürokratikus formalizmusa alatt görnyed egyre a közigazgatás, a harmincz év óta sürgősnek hangoztatott „közigazgatás államosítása“ daczára! A jogszolgáltatás drága és lassú. Adórendszerünk igazságtalan. Az államháztartás kiadásai egyre nőnek, s azokkal fokozatosan lépést tartva növekedik a már úgyis mérhetlen magasságra emelt adóteher. A nép átlagos műveltsége a lehető legalacsonyabb; erkölcsi érzéke fejletlen és nem fejlesztetik eléggé. Az ország népesedési viszonyai egyre rosszabbak és pangásban vannak az összes termelési ágak: A kisipar és mezőgazdaság feláldozva Ausztria érdekének, a nagy ipar ugyanezen okból megfosztva a természetes fejlődés lehetőségétől! A munkás elemek megfosztva az emberi méltóságuknak megfelelő tisztességes megélhetés elemi feltételeitől és kivesző félben! A produktív pályák elhanyagolva! A hivatalnoki pályákon mutatkozó túlszűfoeltság előjelenségei! A polgárok egy része megfosztva életfeltételeitől, s a mindinkább elmérgesedő gazdasági viszonyok folytán: megszűnéssel fenyeget a nemzeti összetartozás érzete! — Lejtőre lépett a nemzet! Nemzeti politikánk nem öntudatos és nem egyedül a magyar állam érdekei érvényesítésére törekszik, ellenkezőleg azt a látszatot kelti, mintha nem volna többé öntudatában annak a magyar állam, hogy az alaki függetlenséggel, formai szuverenitással nem valósította még meg a legfőbb államcélzt, — mert ez a nemzetjogok érvényesítése és ezzel az állampolgárok jólétének megteremtése!

Míg az államhatalom nyilvánulásaiban sokszor fájdalommal nélkülözi a nemzet az ősi független hagyományok iránti tiszteletet, addig a társadalomban is meg van zavarva az összhang s a megszűnt hazaszeretet helyét, a kíméletlen versengés, a mások kárára való előhaladás és gazdagodás törekvése foglalta el. Egyedül boldogulni, nem egyesülve az általános boldogságra törekedni, ez az általános hajlandóság és törekvés. S miként az egyes ember, úgy a pártok és érdekcsoportok is, mindig csak a többiek károsításával sietnek céljaik felé s kerülnek az egyesülést, megtagadják egymástól az elismerést, holott vállvetve, egy célra egyesülten a nemzet céljai megvalósítására törekedve, a magok érdekei védelmének szilárd alapjait is megteremtenék. A folytatott kíméletlen versengésben a lelkiismeretlenek diadalmaskodnak legtöbbszörre, s ezzel azután legtöbbször a nemzet vészit, mert azok, a kik nem tanulták meg embertársaik jogait és érdemeit tisztelni, hatalomhoz jutva a nemzet jogai méltatására s azok független és megalkuvást nem tűrő érvényesítésére sem bírnak képességgel, a nemzetjogokat is csak annyiban érvényesítik, a mennyiben ez előhaladásuk és magánérdekeik korlátját nem képezi, így történhetik meg, hogy a nemzet közjogi és gazdasági érdekeinek érvényesítése nálunk másodrendű, mindig a magánérdekeknek alárendelt tekintet alá kerül; innen magyarázható,

hogy, mert a nemzet szuverén jogait korlátlanul nem érvényesíti, általános jólétről és helyes közgazdasági politikáról hazánkban szó nem lehet! Hová fog ez vezetni? Hová jutunk, ha az összes termelési ágak pangását nem orvosoljuk és elejét nem vesszük a mind jobban terjedő társadalmi bajoknak? — Az államszervezet közel ért már kríziséhez! Csak egy mód létezik, a mely kiragadhat a gazdasági vógromlás örvényéből, s ez a nemzetszuverenitás érvényesítése; csak a szuverenitás érvényesítése révén lehet remény arra, hogy hazánk a gazdasági regeneráció útjára lép.

Változtassuk meg az eddig folytatott politikát! Alkalmazzuk öntudatosan nemzet-szabadságjogainkat! Tegyük az államfeledek megvalósításának egyedüli irányjelzőjévé a magyar nemzetérdeket. Ne cselekedjünk többé nemzeteszménk és nemzetérzésünk ellenére! Gazdasági politikánkat szabjuk, a mi, a magyar gazdasági érdekekhez s ne áldozunk fel a látszatért semmi nemzetérdeket. Az a legjobb politika, a melyik leginkább megfelel a nemzet természetének, szükségleteinek, létérdekének s a nemzet közjogi és hatalmi biztositékainak érvényesítése, állami önállóságunk követelményeinek megalkuvást nem tűrő kifejtése, nemzetérdekeink legteljesebb megvédése, a nemzet gazdasági fellendülését is eredményezné s mentesítené az országos viszonyokat a mai általános depresszió károsító hatásától.

3. Reformeszmék.

Önámításokban és szavakban untig gazdag volna már a bőbeszédű magyar pedig a függetlenségnek, közszabadságnak s a nemzeti dísznek erő volna egyedüli valóságos és tartós sarkalata!¹⁾ Erő a nemzet-élet minden nyilvánulásában! Erőnyilvánulás, a mely a magyar nemzet erkölcsi és gazdasági érdekeit érvényesíti és sehol nem tűr meg az országban nemzetietlen irányt és nemzetellenes célzatokat.

A magyar politikai életben nem volna szabad érvényesülnie semmi törekvésnek, a mely a magyar nemzethatalmat bent az országban gyöngíteni, vagy az ország határain kívül a magyar nemzetállam tiszteletét csökkenteni volna alkalmas. A magyar államhatalomnak hivatása volna nemzetéletét önmaga irányítani, mert állam csak úgy fejthet ki üdvös uralmat, ha akarata szabadon nyilvánul, ha akarata fölött egymaga határoz és akaratának tartalmát más által korlátozni nem engedni. De így van-e ez hazánkban? Az állam cselekvőségét a nemzet irányozza-e? A magyar jelleg megóvatott-e összes nemzeti intézményeinkben s megvannak-e a föltételek, melyek kétségtelenné teszik, hogy sorsának ura maradt a magyar állam? Az államhatalom nyilvánulásai visszavezethetők-e mindig a nemzetakaratra?

Bizonyítottam, hogy a magyar állam a nemzetérdek körén kívülfekvő célzatok befolyása alól nem tudja akaratelhatározását

1) Széchenyi István gróf egy akadémiai beszédében mondott ezen nyilatkozatára hivatkozik Halmai Elemér a „Magyar Közéletben“.

kivonni minden esetben, hogy sem az állam területi integritását megvédeni — Dalmácia visszacsatolása s a horvát-szlavón részek kapcsolatának szorosra fűzése által — sem az ország lakosságával szemben — a nemzetiségi aspirációk megszüntetése és a kivándorlás korlátozása által — állam szuverenitását sértetlenül megőrizni nem tudja; bizonyítottam, hogy a monarchia másik államával szemben és egyáltalán a nemzetközi viszonyokban a magyar államhatalom érvényesülése nem felel meg a nemzetméltóság követelményeinek, s hogy a nemzetszuverenitásnak nem kellő és nem helyes irányban való érvényesülése folytán, — mivel a magyar állam a nemzetakaratot érvényesülésében korlátlanul nem irányítja, — az ország anyagi fejlődésében visszamaradt és gazdasági tekintetben mindinkább kedvezőtlen helyzetbe került.

Disszolutió mutatkozik a nemzethatalom minden vonalán! Nagy feladatok várnának pedig megoldásra!

Azokat a reformszeméket, a melyek megvalósítása szükségesnek látszik a végett, hogy a nemzetakarot visszaállítsák korlátlanságába és jótékony hatást gyakorolhasson — egyrészt az állampolgárok jólétének biztosítására — röviden összefoglalom, a nélkül azonban, hogy a nemzetfeladatokat e néhány alatt körvonalozott reformra kívánám korlátozni. Az itt érintett reformokat pusztán azért emelem ki, mert ezeket nélkülözhetetleneknek vélem a magyar nemzetszuverenitás regenerációjához. Két csoportra osztályozhatók: Reformokra, melyek a nemzetszuverenitás érvényesülésének kizárólagosságát czélozzák az ország belügyeiben s megint oly reformokra, melyeknek rendeltetése volna kifelé — a külfölddel szemben s a nemzetközi viszonyokban megteremteni a magyar államhatalom szuverenitását.

Érvényesíteni kell a nemzetszuverenitást az ország belügyeiben! Helyre kellene állítani a magyar állam területi integritását a magyar korona országai közé számított és jogilag magyar államterületet képező Dalmácia visszakapcsolása által, továbbá a horvát-szlavón részeknek a magyar államtestbe való szorosabb bekebelezése, a nemzeti kapcsolat azokkal szemben való hatékonyabb nyilvánulása által. Szorosra kellene fűzni a horvát-szlavondalmát részek kapcsolatát a magyar államhoz — hogy mint a magyar korona országai közé tartozó, a magyar állam integráns részét képező országrészekre, — ő reájok is kötelezően kiterjesztessék a magyar állam hivatalos nyelve a magyar nyelv és biztosítani kellene a magyar nemzethatalom ellenőrzésének beavatkozási jogát a horvát-szlavón országrészek autonómiájának ügykörébe, hogy azokból a különállást czélzó horvát nemzetiségi aspirációk teljesen kiküszöböltessenek s a jövőre nézve ez országrészekben is a magyar nem-

zethez való tartozás öntudatának kifejlődésével és fejlesztésével, összekötő nyelvi kapcsolat alapja megteremtessék. ¹⁾

Érvényesítenie kellene a magyar államnak szuverenitását népével szemben, — egyrészt a nemzetszuverenitásnak a nemzetiségek ellenében alkalmazott következetes, — ha kell kíméletlen — érvényesítése és a nemzetellenes tendenciákat tanúsító irányzatok kegyetlen megtorlása által is, hogy a magyar állam-szuverenitás belföldön teljes mértékben elismertessék, másrészt az által, hogy a magyar állampolgárok az országból való kiáramlásának gát vettessék és a kivándorlás korlátozása végett a magyar államot elhagyni készülőkre aránytalanul súlyos kötelezettségek terhe háríttassék.

Részletezve a magyar államhatalomnak az ország lakosságával szemben s az ország belügyeiben követendő politikáját, az volna a jövő feladata, hogy a magyar államban létező különböző néptörzseknek egy egységes nemzetté való egybeforrasztása érdekében a magyar nemzet öntudatos nemzeti politikával szálljon szembe a szuverenitásának korlátlanóságát veszélyeztető, itt-ott felburjánzó, pángermán, pánszláv és oláhósító áramlatokkal, nem engedve meg, hogy a magyar állam határain belül nemzetiségi nyelvi és művelődési törekvések akként érvényesüljenek, hogy az egységes magyar nemzetállam eszmét megtámadják, s nem menve el a szabadelvű hazafiatlanságban s a nemzetiségek társadalmi szabadságával járó tiszteletben annyira, hogy azok a magánéletben zavartalanul folytathassanak nemzetiségi, nyelvi, kulturális törekvéseket oly módon, hogy ez a magyar állam nemzeti egységét veszélyeztesse vagy a nemzetcélok hátráltatására egyenesen szövetkezést képezzen. A második feladat volna korlátozni a kivándorlást a lehető legszigorúbb módon, a nélkül azonban, hogy épenséggel teljesen eltiltassék valaki a kivándorlástól. A kivándorlás helyes korlátozását a következőkben vélem találni: A nagykorú-

¹⁾ Mind-e re'ormoknak, a melyek a magyar állam területén az államhatalom föltétlenségének érvényesülését célozzák a szerzett jogok kíméletével kellene életbe lépniök — azok hirtelen erőszakolása nélkül, — mégis azonban a magyar állam összes ügyköreiből a magyar nemzet szuverenitásának érezhetővé kell válnia és annak érvényesülnie kell korlátlanul! Az 1868. XXX. t.-cz. és más ahhoz hasonló törvények, a mennyiben a magyar nemzet hatalmat gátoló bizonyos ideg-én faktoroknak biztosított erkölcsi garantiát képeznek arra nézve, hogy a magyar nemzet nemzeti irányban hatalmát érvényesíteni nem fogja, a magyar nemzetszuverenitás érvényesülésének akadályait nem képezhetik — egyrészt, mert saját alkatrészével (tehát önmagával) szemben kötelezőleg kötelem nem létesülhet, másrészt, mert idegen hatalmakkal szemben is csak addig kötelezett az állam a míg változott államcéljaival a vállalt kötelezettségek megváltoztatása is szükségessé nem válik. Különben a horvát-szlavón részek viszonyainak átalakítása valószínűleg könnyű volna s talán önként lemondának indokolatlan privilégiumaikról, ha a magyar állam, bőkezűsége korlátozásával, megszűnne horvát nemzetiségi aspirációk javára és érdekében adóztatni a magyar állampolgárokat.

ság eléréséig a kivándorlás határozottan tilalmazandó s a katonai szolgálatra alkalmasaknak ítélt férfiaknál a kivándorlás azon felül a hadi kötelezettségek teljes (33—36 év) betöltésétől tétessék függővé. A családfők kényszerítessenek, hogy visszamaradó családjuk megélhetéséről gondoskodjanak. Az ország határának átlépése a kivándorlásra feljogosítottaknál csak arczképes, a kivándorlást megelőző 6 hónapon belül hivatalosan láttamozott útlevél mellett legyen megengedett s az útlevelek az ország határán lyukasztassanak át annak jeléül, hogy egy izben már használatba vétettek. A határszéleken az ellenőrzést teljesítő csendőrség szaporíttassék meg, s a vasúti személyzetnek az ország határának forgalmában adassék meg az ellenőrzési jog az útlevelek tekintetében. Felhívás intézendő a távollévőkhez, hogy kitűzendő néhány év leforgása alatt térjenek vissza¹⁾ különben ingatlanaik törvényes jogutódaiknak fognak teljes tulajdonul átadatni.

A nemzetiségi aspirációkból és kivándorlásból származó bajoknak gyökeres orvoslása, természetesen nem merítené ki az ország belügyeiben eszközendő reformokat, a melyek között előkelő helyet kellene biztosítani a közigazgatás egyszerűsítésének, a közterhek arányosabb, igazságosabb és világosabb elvek szerinti (a közönség által is ellenőrizhető) megosztásának, a katonai szabadságjogok és a katonai nevelés, elhelyezés, bíraskodás korszerű és a nemzetméltóságnak megfelelő revíziójának, a biztosítandó létminimum adómentességének, a földtulajdon szétदारabolása (bizonyos minimumon túl való) akadályozásának, a tulságig vitt személyi és tekintélyi kultusz s a protektio megszüntetésének egyszóval a teljes jogegyenlőségnek és mindannak, a mi által a nép itteni boldogulásának lehetősége, gazdasági és kereseti viszonyainak megjavítása személyi jogai biztosítása és hazaszeretetének fokozása előmozdithatónak és elérhetőnek látszik.

Érvényesíteni kellene a nemzet-szuverenitást a nemzetközi viszonyokban is, így nevezetesen a külügyekben és gazdasági, kereskedelmi és vámügyi viszonyainkban, mert lehet-e független nemzeturalomról szó, ha még úgy hangoztatják is azt törvényeink, ha külszervezetünkben, külképviseletünkben, külügyi viszonyainkban nemzeti önrendelkezésünk kifejezést nem talál? Ki kell fejteni nemzetjogainkat külügyeinkben az által, hogy nemzet-méltóságunkat külügyeink által is kifejezésre juttatjuk s hogy külügyi képviselőinktől a magyar nyelv használatilag tökéletes birtokát megköveteljük, vám és kereskedelmi ügyeinkben ellenben az által, hogy gazdasági érdekeinket kellő vámokkal és előnyös kereskedelmi szerződésekkel nemzetérdekeink következményeihez mértén megvédelmezzük vagy

¹⁾ indokolt a felhívás a távollévők visszatérítése érdekében, mert ezek birtokaikat igen gyakran parlagon hevertetik.

úgy, hogy olyan kereskedelmi politikában tudunk megállapodni Ausztriával, a mely nemzeti termelésünk minden ágát kellő oltalomban és támogatásban részesíti, vagy végre, ha ez nem sikerül akkor — mivel a közös vámterületnek ez esetben nem volna többé létoka, — gazdasági érdekeink saját erőnkől való megvédelmzése és érvényre juttatása által.¹⁾

Föltétlen szuverenitásra kell törekednünk! Csak az a nemzet, a mely minden egészséges erőit kifejti és egyesíti, a mely állami önállóságát és erkölcsi s anyagi javainak minden alkatelemet szilárdul megvédi, a mely nemzet szuverén öntudattal intézi a maga sorsát, csak az remélheti fönmaradását, csak azon nemzet politikájának van jövője; a mely nemzet ellenben eleve lemond jogai érvényesítéséről, hatalmát nem használja, a nemzet irányában fennálló kötelességeit elhanyagolja, nemzeti eszményeit elárulja és megtagadja, az mindinkább szegényebb és erőtlenebb lesz, az feladta az egyetlen célravezető módot a nemzetszabadságok teljes érvényesítésére.

A nemzetpolitikának karöltve kell járni a hazafisággal, mivel a közügyeknek, a nemzeti érdekeknek megfelelő irányítása legdöntőbb biztosítéka a nemzeti önállásnak, s ezzel az öncélúságnak s a közjónak. Öntudatos nemzetpolitikánál, minthogy az államakarat nyilvánulásának alapmotívuma mindig a nemzet = az állampolgárok összessége érdekének védelme, a nemzet hatalmának növelése és ezzel az általános jólét megteremtése - a polgárok összességének = a nemzet érdekének kifejezést kell találnia az államhatalomban. A jó nemzetpolitikának integráns kelléke, hogy az állam minden egyes intézményében a nemzet érdek legyen az államakarat végső forrása, hogy az államhatalom minden ténykedése a nemzeteszmé szolgálatát czólozza. A nemzeteszményhez törhetlen hűséggel kell ragaszkodnia a nemzethatalom képviselőinek! A hol ez nem történik, a hol a nemzet öncélúságában és államalkotó erejében kételkednünk kell, a hol a nemzet elvesztette önbizalmát, s nem hiszi többé, hogy nemzeteszményét meg fogja valósíthatni, ott a nemzet közel áll a végenyészethez. A melyik nemzet ellenben bizik önmagában és öntudatosan, önérzetesen, önrendelkezően intézi a maga sorsát, s ha még oly kicsiny volna is, az a nemzet nem fog elpusztulni, mert a nemzeti eszme oly fenséges, oly isteni erejű, hogy az megvédi, hogy az hatalmassá és bol-

¹⁾ Apponyi Albert gr. 1901. szept. 23. „.....ily okból ragaszkodom a vámközösséghez; de ez természetesen ahhoz a feltételhez van kötve, hogy a közösen megalkotott gazdasági terület a maga erejét a mi érdekünkben is érvényesítse, hogy olyan kereskedelmi politikában tudjunk Ausztriával megállapodni, a mely nemzeti termelésünk minden ágát kellő oltalomban és támogatásban részesítendi. Ha e feltét nem teljesül, akkor a közös vámterület fentartásának nincs többé létoka s jobb gazdasági érdekeink érvényesítését egyedül saját erőnkre támaszkodva megkísérteni, mintsem ezek érvényesítéséről eleve lemondani.“

doggá teszi a népet, a mely államhatalma intézésénél mindig a nemzet-eszmét, a nemzet-érdeket tartja szem előtt. Erősödik, fejlődik a nemzet, a melyet nemzet eszmény lelkesít, mert él benne a hazaszeretet.

Hazánkban ha a magyar nemzet jövő erő kifejlődését akarjuk, a nemzeti eszme új feltámasztására kell törekednünk. A nemzeti önbizalom újjá ébresztésére! Nem az országon kívül, ne másutt keressük állami létünk támaszát, de az országban, a hazában! — Önrendelkező nemzet a magyar nemzet, legyen hát önezéluvá! Rázza le magáról az akaratát békóba záró tehetetlenséget! Vezérelje elhatározását újból tisztán és egyedül beavatkozást nem tűrő nemzet-érdek! Védelmezze meg a jövőben polgárai léteérdekeit és éreztesse ellenségeivel akaratának súlyát. Szuverén jogok birtokában maradni, hatalmi pozíciót kivívni, nemzetnek csak erős elhatározással s összetartással lehet és nemzet-erkölcs hiányában elsorvad a nemzethatalom, ha egykor a félvilágon uralkodott volna is a nemzet. Forassza össze ezért a magyar szíveket ismét az összetartozás gondolata lelkes magyar honszeretetben s minden magyar ember, minden magyar polgár, a ki a magyar nemzet nagyságát, a magyar-nemzetállam megvalósulását akarja, válassza legfőbb eszményéül a magyar nemzet-eszményt!

A haza legyen az egyetlen eszmény, az egyetlen tekintély, a melynek mindnyájan meghódolunk, a melynek mindeli» érdekét alárendelünk és melyet soha meg nem tagadunk, s ha a nemzet-eszmény előtt hazaszeretettel fog leborulni az egész magyar nemzet, ha csak azért hozunk áldozatokat, de érette minden áldozatot meghozunk — akkor, ha különböző utakon keressük is az igazságot, mégis el fog következni újra egy kor, a melyben a honszeretet korlátlanul fogja dicsőíthetni a megerősödött nemzethatalmat, — mert ismét szuverén lesz a nemzet!

Tartalomjegyzék.

Bevezetés. A tanulmány céljaiak kifejtése.

I. Magyarország mint szuverén hatalom.

1. Általános tételek. Mi értendő szuverén állam alatt.
2. Magyarország szuverén hatalom-e? Állami ügyei intézésében a magyar nemzet-érdek korlátlanul kifejezésre jut-e?
3. Kifejezésre jut-e a szuverenitás az ország lakosságával, nevezetesen a kivándorlókkal szemben.
4. A szuverenitás érvényesülőse a nemzetiségek ellenében.
5. Az államterületen érvényesül-e a nemzetszuverenitás. Magyarország területi integritása sértetlen-e.
6. A magyar alkotmány.
7. A magyar uralkodóház. A trónralépés módja. A dinasztia tradicionális politikájának átnézlete.
8. A magyar udvartartás kérdése és nemzeti jelentősége.
9. A jövő. Régi nemzeti állampolitikánk új életre támasztása s ennek nehezségei.
10. A magyar király viszonya a nemzethez.
11. A magyar törvényhozás. Korona és parlament viszonya egymáshoz.
12. A mai népképviselői rendszert megelőzőtt nemzetképviselő. Történelmi előzmények. Alaptörvények
13. Főrendiház a szuverenitás szempontjából.
14. A magyar képviselőház. Hatásköre. A nemzetképviselővel járó kötelek A közelmúlt politikai viszonyainak rövid jellemzése. Ellenzék és országos kormány.
15. A magyar trónöröklést meghatározó alaptörvények. Az 1900. XXIV. t.-ez. a magyar szuverenitás szempontjából.
16. A magyar alkotmányosságot egykor ért veszedelmek. A 67-es kiegyezés általánosságban.
17. Az 1867. XII. t.-cz. elvei s azok gyakorlati érvényesülése.
18. Közös külügy. A magyar nemzet szuverén joga külügyeinek önálló intézésére.
19. Hadügy. Fejlődés. A mai állapot. A hadügyre vonatkozó magyar törvények mennyiben vannak végrehajtván. Tisztképzés és hadügyi bíráskodás. Követendő irány.
20. Közös ügyek költségének viselése. Kvóta.
21. Az 1867. XVI. és az 1899. XXX. t.-czikkek a szuverenitás szempontjából.
22. A magyar állam viszonya a horvát-szlavón országrészekhez.
23. Szuverén-e a magyar nemzet?

II. Országos állapotok s ezekre ható tényezők.

1. A nemzethatalom a nemzetérdekek érvényesítésétől függ s ezen alapul az állampolgárok jóléte. Általánosságban az országos gazdasági válság Jellemzése.
2. A legalsóbb osztályok helyzete hazánkban. Erkölcsök. Szociális irány. Uralkodó világnézet az életboldogságról. Aggályok a jövő iránt
3. Kivándorlás. Viszonya a népszaporodáshoz. Hatása a néperkölcökre.
4. A kivándorlás meggátolásának módjai. Egyéni jog. Állami létjog. Nemzet-érdek.
5. A másik mód A gazdasági viszonyok megjavításának lehetősége. Követjük-e ezen irányt?
6. Állami költségvetésünk arányszámai. Emelkedő irány.
7. A mezőgazdasági érdekek védelme. Vámpolitikánk hátránya a mezőgazdasági érdekek védelme. Vámpolitikánk hátránya a mezőgazdasági termények áralakulására.
8. A magyar földbirtok feloszlása, kiterjedése, jövedelmezősége.
9. Nagybirtok. A kincstári birtokok jövedelmezősége.
10. Kisbirtok. Mért van a kisbirtok aránylag rossz jövedelmezősége dacára a parasztbirtokos látszólag kedvező helyzetben.
11. A kisbirtokos érdekekben tett törvényes intézkedések, különösen az 1894. V. t.-cz. Ábránd a telepítési törvény módosításáról.
12. A középbirtok Régebbi s mostani árviszonyok. A. válság okai. Egy jellemző eset.
13. Összefoglalás. A földbirtok jövedelmezősége általánosságban. Mezőgazdasági politikánk.
14. Ipar. Kézműves, házi és gyáripár viszonya egymáshoz. Ipari viszonyok.
15. Az 1867. XVI. t.-cz. következményei. A hiányzó vámvédelem hatása a hazai ipartermelésre. Vasércz kivitelünk. Export és import néhány arányszámának egybevetése.
16. Ipari politikánk iránya. Ipar és mezőgazdaság érdekeinek szembeállítása, holott azok szoros kapcsolatban vannak. Iparpártolás. Ipartelepek mesterséges létesítése. Példák. Keményítő iparunk válsága — s annak okai.
17. Átmenet a gazdasági válság okaira.
18. Az Ausztriával való kapcsolat keletkezésének indoka, lényege, közgazdasági hátránya.
19. A közös és önálló vámterület esélyeinek szembeállítása. Káros hatással volna-e az önálló vámterület a magyar mezőgazdaságra?
20. A vallás erkölcsi nevelés és iskola helytelen iránya. Népinevelés. Jellemképzés. Produktív pályák elkerültetnek. Túlszűfolttság jelenségei a hivatalnoki pályán. Jövő.
21. Adózási rendszer. Visszásságai. Az állam mindenhatósági theóriájának mikor szabad úgy érvényesülnie, hogy ez a polgárok magánérdekeit károsítsa. Az 1884. XXI. és az 1888. XXIV. folytán beállott válság. Az adózás alapelvei.
22. Az adók arányosak-e? Példák. Főkép a III. osztályú kereseti adó és a földadó. Következtetések.
23. Jogegyenlőség vagy csak jogszerűség? Jobbiztonság. Állam védelem. Létminimum. Az államhatalom nyilvánulásai az állampolgárokkal szemben.
24. Elvi és gyakorlati állapot az adózási rendszerben. Arányosság. A privilégiumok Némely más közigazgatási bajok rövid áttekintése.
25. Összefoglalás. A gazdasági állapotok átnézlete. Nincs jólét, mert nem szuverén a nemzet.

III. Reformeszmék.

A magyar nemzetnek jövőben követendő politikája.